

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00996

IN YENE TEG

Pinches Welner

*Permanent preservation of this book was made possible by
Joseph & Judith Pistrang
in honor of
the Gantse Mishpokhe*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פנחס וועלנער

אין יענע מענ

ביכער-סעריע

דאָס פּוילישע יידנטום

136

רעדאקטאָר:

מאַקס טורקאָוו

פאַרלאַג-ליסטע:

אַלמאנאַך פֿאַר ייִדן

די רשימה פון די דערשינענע ביכער — צום סוף פונעם בוך

פּוּחַס וועלנער

אין יענע טעג

אַרויסגעגעבן דורכן

צענטראַל-פאַרבאַנד פון פּוילישע יידן אין אַרגענטינע

בוענאָס אירעס, 1958 — תשי"ט

א י נ ה א ל ט :

7	צווישן צלם און האקנקרייץ
25	יעטע
37	קאשמאר
89	אין דער ראציאָנאַכט
97	צווישן קברים
107	אין יענע טעג
139	היינצל
153	מלכהלע
189	א פרוי דערציילט
209	די רייד פון א משוגענעם ייד
215	אין די בערג פון גליל

צווישן האקאמאריין און צלם

א סיטואציע

פערזאנען:

דוד

רבקה, זיין ווייב

חנהלע, זייער טאכטער, 7—8 יאָר אַלט.

יאַסעלע, אַ קינד אין וויגל, 1 יאָר אַלט.

וויטשעך, אַ פּויער.

דער סאַלטעס.

קאַרניק, אַ צווייטער פּויער.

קאַלינאַוואַ, אַ פּויערטע וואָס פּלעגט העלפּן אין שטוב.

אַ משוגענער.

1 טער דייטש
2 טער דייטש

סאַלדאַטן.

די האַנדלונג קומט פאַר אין אַ פּויליש דאָרף באַלד ביים אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג. אַן אַפטיילונג פון דער אַפטרעטנדיקער פּוילישער אַרמיי, האָט זיך איינגעגראָבן אין דער אַנדערער זייט פון דאָרף, די דייטשן באַשיסן עס. ס'הערט זיך דער עכאָ ופּון קאַנאַן שאַסן און דאָס עקספּלאָדירן פון גראַנאַטן. דאָס דאָרף אַנטלויפט. מען הערט דעם גערודער פון די אַנטלויפנדיקע מענטשן און בהמות. ס'איז אַ פאַרוואַלקנטער שפּעט־זומער נאַכמיטאָג. רבקה ליגט קראַנק אין בעט, חנהלע שטייט ביים פענצטער און קוקט אַרויס אויפן לאַנדווּעג.

חנהלע: זיי פאַרן אַוועק, אַלע! די קאַרפינסקיס און די סקאַרופּקעס זענען שוין פאַרבייגעפאַרן. איצט קומט ווויטשעך; מאַמע, זיי האָבן זיך אַפּגעשטעלט, זעצן ס'קעבל אַרויף אויפן וואָגן; ס'איז אַ קליין קעבל, ס'גייט נאָך נישט גוט.

רבקה: חנהלע!

חנהלע: וואָס ווילסטו, מאַמע?

רבקה: רוף אַריין ווויטשעך, ר'איז אַ גוטער גוי!

חנהלע: יא, טאַקע, מאַמע, כ'על אים טאַקע אַריינרופן (לויפט אַרויס)

יאַסעלע: (איז ווינקל) דאָדאָ, דאָדאָ, דאָדאָ, דאָ, דאָ!

(חנהלע קומט אַריין מיט ווויטשעך. ער בלייבט שטיין ביי ער טיר.)

חנהלע: פאַן ווויטשעך, די מאַמע איז קראַנק, זי קען נישט גיין, אַלע

פאַרן אַוועק, מיר האָבן נישט קיין וואָגן, די מאַמע קען נישט גיין...

ווויטשעך: (קראַצט זיך אין נאַקו) כ'ווייס, כ'ווייס, דיין טאַטע איז

געווען ביי מיר, האָט דערציילט, אָבער כ'קען נישט, דער וואָגן איז פול,

האַב אַליין נישט קיין פּלאַץ דאַרטן, מוז אַליין גיין צופּוס. דו ביסט אַ גוטע

דזשעוויטשינקע, וועסט שוין געפינען אַן אַנדערן, מיט אַ גרעסערן וואָגן. דער

פאַן בוג ווייס, אַז איך קען נישט, כ'מוז גיין, די צייט שטייט נישט, און דער

נעמיעץ אויך נישט. דער פאן בוג וועט אייך העלפן, אז איר וועט אויך קענען אוועק (ער גייט).

רבקה (שרייט אים נאך) פאן וויטשעך, קאכאני פאן וויטשעך!...

חנהלע: איז שוין אוועקגעגאנגען (גייט צוריק צום פענצטער).

יאסעלע: דאדאדאדא, דאדא.

רבקה: חנהלע, ס'קינד איז הונגעריק, גיב אים עפעס, גיי, געפין א

שטיקל ברויט.

חנהלע: ס'איז נישטאָ, דער טאטע וועט אוודאי ברענגען. יעצט קומען

די סטאָשינסקיס, אוי ווי אַ מאַסע קי זיי האָבן און חזרים!

(דאָס שיסן ווערט פּלוצים העפּטיקער, מ'הערט אַ גיך געגיי און אַן

אונטערטרייבן די בהמות).

רבקה: חנהלע, גיי אוועק פון פענצטער!

חנהלע: כ'שטיי אין אַ זייט, כ'וויל זען ווי דער טאטע קומט! (פּוויזט)

אוי, מאַמע, ווי דער הימל איז רויט!

יאסעלע: דאדאדאדא!

רבקה: יאסעלע איז הונגעריק, אפשר איז ערגעץ דא אַ סקאַרפע,

גיב אים אין הענטל אַריין, ער וועט נוטשן!

חנהלע: ווי ס'וואָלט געווען אַ שרפה!

רבקה: רבונר-של-עולם, האָר פון די הימלען, וואָס וועט פון דעם

דאָ ווערן, וואָס וועט פון דעם דאָ ווערן?!... געפין עפעס פאַרן קינד.

חנהלע: (גייט צו צום בעט) מאַמע, ס'איז גאָר נישטאָ, אינדערפרי

האָט מען אַלץ אויפגעגעסן. דער טאטע וועט אוודאי עפעס ברענגען.

רבקה: גיי, חנהלע, שפיל דיך אביסל מיט יאסעלען, וועט ער נישט

וויינען.

חנהלע: כ'וויל זען ווער ס'פאַרט פאַרביי, מאַמע. — ווען קומט דער

טאטע, ווען וועלן מיר אוועקפאַרן?

רבקה: (זיפצט) דאָס לויפט דאָך דער טאטע אַזוי אַרום, ער וויל

קריגן אַ וואָגן. ער האָט שוין באַלד קיין כוח נישט פון אַרומלויפן. ווען

כ'וואָלט געקענט זיך אויפהייבן, שטיין אויף די פיס. פונקט איצט צו זיין

קראַנק, זיך נישט צו קענען רירן. רבונר-של-עולם, העלף! העלף!

יאסעלע: דאדאדאדא.

חנהלע: דו גלייבסט מאמע, אז דער טאטע וועט קריגן א וואַגן?
רבקה: יא, מיין קינד, ער וועט באַקומען א וואַגן... אַוודאי וועט ער באַ-
 קומען. מ'קען דאָך אונדז דאָ, און אין אַלע דערפער אַרום קען מען אונדז...
 אַלע ווייסן, אַז איך בין קראַנק, קען זיך נישט רירן. ער וועט זיכער קריגן
 א וואַגן דער טאטע, אַוודאי וועט ער קריגן...

(דאָס שיסן ווערט ווידער העפטיקער)

גיי נישט אַהין צום פענצטער, חנהלע. ס'קינד זאָל נאָר נישט וויינען, ס'איז
 זיכער אַזוי הונגעריק.

חנהלע: כ'על אים וויגן, וועט ער שלאָפן. (זי וויגט אים און זינגט):

„אונטער יאַטעלעס וויגעלע,

שטייט אַ גילדן ציגעלע,

ס'ציגעלע איז געפאַרן האַנדלען,

מאַמע, ווי גייט ווייטער, כ'געדענק נישט...

רבקה: (זאָגט פאַר און חנהלע זינגט):

ראַזשינקעס מיט מאַנדלען.

(קאַלינאַוואַ קומט אַרײַן)

חנהלע (שרײַט): מאַמע, די קאַלינאַוואַ! (לויפט איר אַקעגן) קאַלי-

נאַוואַ!

קאַלינאַוואַ: נאָ, נאָ, שרײַ נישט אַזוי. כ'על זיך דאָ נישט אויפֿ-

האַלטן, כ'גיי פאַרביי טראַכט איך: כ'וועל אַ קוק אַרײַן געבן. (גייט צו צו

רבקה): ווי גייט עס אייך, פרוי רבקה, ווי איז מיטן געזונט?

רבקה: אַ דאַנק, קאַלינאַוואַ, אַ דאַנק, וואָס איר האָט אַפגעטרעטן.

איר ווייסט די קינדער בענקען נאָך אייך. זיי זענען אַזוי צוגעווינט צו אייך.

קאַלינאַוואַ: כ'בין פאַרבייגעפאַרן, קלער איך, כ'וועל נאָר אַ קוק

אַרײַן געבן...

רבקה: מיין מאַן מוז אַלצדינג אַליין טון... אַ ווייב מיט צוויי קינדער...

ער האָט שוין באַלד קיין כוח ניט מער. ווען חנהלע וואַלט נישט אַביסל

צוגעהאַלפן ווייס איך נישט ווי אַזוי...

חנהלע: איך גיב יאַסעלען צו עסן, איך וויג אים.

קאַלינאַוואַ: יא, חנהלע, דו ביסט שוין די ריכטיקע מוידן

רבקה (זיפצט): און יעצט איז אַלץ אַזוי משוגע. זינט די קריג, און

די דייטשן זענען געקומען איז שווער צי קריגן אַ שטיקל ברויט; און יעצט אנטלויפן אלע. מיין מאן לויפט שוין אַרום פון נעכטן אָן צו קריגן אַ וואָגן...

קאַלינאַוואַ: יא, איר האָט עס נישט לייכט. כ'פאַרשטיי דאָס. כ'קען אייך אָבער נישט העלפן. זינט די נייעמצעס זענען געקומען אין לאַנד אַריין, וויל מיינער נישט האָבן, אַז כ'זאָל צו אייך אַריין קומען. זיי זענען יעצט אַלע קעגן אייך. זיי זאָגן, אַז יעצט וועט מען שוין פטור ווערן פון די יידן. און זיי גלויבן, אַז זיי וועלן אַלע רייך ווערן פון אייער פאַרמעגן. יא, דאָס גלייבן זיי אַלע.

רבקה: יאַגנאַ, קאַכאַנאַ, יאַגנאַ, וואָס זאָלן מיר טאָן, ווי אַזוי זאָלן מיר זיך ראַטעווען? כ'קען נישט שטיין אויף די פיס און כ'האַב צוויי קליינע קינדער... יאַגנאַ! באַלד וועט שוין קיינער נישט מער זיין אין דאָרף און די דייטשן... יאַגנאַ, העלף אונדז, גיב אַן עצה. די קינדער זענען צו דיר צו-געוויינט, ראַטעווע זיי מיינע קינדער! דו ביסט דאָך אויך אַ מאַמע, מיין מאַן לויפט שוין פון נעכטן אָן אַרום אין די דערפער. קיינער וויל נישט העלפן, קיינער נישט! (זי ליגט אויסגעשנעפט).

קאַלינאַוואַ: באַרויקט זיך, פאַני רבקה, איר וועט קריגן מער פיבער. **רבקה:** יאַגנאַ, העלף אונדז, יאַגנאַ, דו קענסט אונדז אַלע יאָרן, די קינדער...

קאַלינאַוואַ: כ'וואַלט גערן עפעס געטאָן פאַר אייך, אָבער איר קענט מיין אַלטן, ער ווערט משוגע, אַז ער זעט וועמען פון אייערע. איר ווייסט, אַז כ'האַב זיך שטענדיק געמוזט צו אייך אַהער כאַפן, אַז ער זאָל נישט וויסן. ווען איך ברענג אים נישט אַביסל באַנפן וואַלט ער מיך דערהרגעט. אַלץ וואָס כ'האַב ביי אייך פאַרדינט איז געגאַנגען אויף שפירט. אָבער זינט די דייטשן זענען געקומען איז שוין גאָר פון אים אוממעגלעך אויסצו-האַלטן. ער רייסט זיך כסדר אין שטאָט אַריין, ער גלייבט אַלץ צו קענען ביי אייך צונעמען אַן דעם אַז ס'זאָל אים ווער שטערן. יא, אַזוי איז עס, פרוי רבקה, כ'מוז שוין גיין. ער וואַרט אין דרויסן, די נייעמצעס האַלטן אין איין שיסן, זוי דער טייוול וואַלט אין זיי געזעסן. גאָט וועט אייך ניט פאַרלאָזן, און ווען ס'וועט ווערן אַביסל רוזקער און מיר וועלן צוריק קומען, וועל איך אַריין קוקן.

רבקה: א דאנק, קאלינאווא, איר וועט שוין אבער קיינעם פון אונדז געפינען מער.

קאלינאווא: דאס טאר מען נישט זאגן, א מענטש טאר קיינמאל נישט אזוי רעדן. מען ווייסט קיינמאל קיין זאך נישט אויף זיכער.

רבקה: יא, יאגנא, איך ווייס עס, מיין הארץ זאגט עס מיר.

קאלינאווא: דער פאן בוג וועט איך העלפן, פאני רבקה (זי צלמט זיך און גייט אהין צו יאסעלעו): נא, יאסעלע (זי קיצלט אים אין בייכל, ער לאכט הויך). דו קליינער רויבער, דו לאבעסל, ווער האט נאך דיר געשיקט. האסט נישט געקענט בלייבן ווי דו ביסט געווען? (זי קיצלט אים און ער לאכט כסדר). יא, אפשר דארף אזוי זיין דיין מזל. דער פאן בוג ווייס דאך וואס ער טוט. (קוקט אויפן קינד מיט רחמנות): אך, דו יידעלע, דו קליין שייך יידעלע. (זי גייט ארויס. פרויע. חנהלע גייט ווייטער צו צום פענצטער).

חנהלע: זיי זענען אוועקגעפארן.

רבקהלע: חנהלע, גיי, זע צי ס'קינד איז צוגעדעקט.

חנהלע: דער טאטע גייט!

(דוד קומט אריין. ער זעט אויס אויסגעמאטערט און דערשלאגן.)

ער בלייבט שטיין אין מיטן שטוב און רעדט ווי צו זיך אליין)

דוד: אזוי ווי זיי וואלטן זיך צונויפגערעדט, אלע דאס אייגענע, זיי

קענען נישט, קיינער קען נישט. כ'האב פון מיר ארויסגערעדט די נשמה.

זיי האבן געשאקלט מיט די קעפ. יא, זיי ווייסן, זיי פארשטייען, נאר זיי

קענען נישט. כ'האב אויך גאר נישט כ'זאל זיי קענען געבן, אן ארעמער

ייד...

רבקה: קאלינאווא איז דא געווען.

דוד: אזוי, וואס האט זי געוואלט?

רבקה: זי איז פארבייגעפארן, האט זי אריינגעקוקט.

דוד: מער נישט?

רבקה: זי קען גאר נישט טאן צוליב איר אלטן, האט זי געזאגט.

דוד: איר אלטן, אנדערע האבן געזאגט צוליב די יונגע. אלע האבן

זיי עפעס א תירוץ. לופטשינסקי האט מיך אין גאנצן נישט דערקענט; אן-

גערייצט דעם כלב אויף מיר, דעם זשידעק. דער הונט האט מיך אבער יא

דערקענט. דו הערסט רבקה, דער הונט האט מיך יא דערקענט. ער האט

אין יענע טעג

נישט געוויסט, וואס ער זאל טאן: צי ער זאל פאלגן דעם באלעבאס אדער ניין. ער האט זיך ארומגעדרייט ארום מיר און האט ניט געהאט קיין הארץ מיך אנצוכאפן.

רבקה: דוד, טראכט נישט דערפון, דו ווייסט דאך, דער לופטשינסקי איז דאך שטענדיק געווען א שלעכטער גוי.

דוד: זיי זענען איצט אלע שלעכט, כ'וואלט דאס אין מיין לעבן נישט געגלייבט. אבער לאמיר נישט אנווערן דעם בטחון. ס'איז דא א גרויסער גאט אין הימל... זיי וועלן דאך ערשט קומען בינאכט, ווען אונדזערע וועלן זיך האבן צוריק געצויגן, ביז דעמאלט קען נאך א סך מאל זיין די ישועה.

רבקה: די קינדער זענען הונגעריק.
דוד: א, יא, כ'האב פארגעסן, כ'האב א ברויט פון די קארניצקעס; זיי האבן אליין גאר נישט, האבן זיי געזאגט, כ'האב עס אבער געקריגן. (ער נעמט דאס ברויט ארויס פון טאש, געפינט א מעסער און שניידט שטיקלעך)

רבקה: ניין, כ'בין ניט הונגעריק, עס דו אליין, דוד, ס'איבעריקע בא- האלט אויף מארגן. מארגן וועט מען שוין אפשר גאר נישט קריגן.
דוד: נו, נו, ס'איז נאך נישט אזוי שלעכט. מ'עט נאך מארגן אויך עפעס קריגן, די וועלט גייט נאך נישט אונטער!

דוד: דער סאלטעס! איך וועל אים אריינרופן, רבקה, כ'על אים אריינ- רופן, זאל ער זען מיט זיינע אייגענע אויגן! (ער לויפט ארויס).
רבקה: חנהלע, נעם דיר א שטיקל ברויט, גיב אויך יאסעלעך, גיב אים אין הענטל אריין.

(חנה טוט דאס, טראגט אויך צו צום קינד א שטיקל)
חנהלע: ברויט, יאסעלעך; ניין, אין דער ריכטיקער האנט!
(דוד קומט אריין מיטן סאלטעס, ער האלט אים ביים ארבל)
דער סאלטעס: וואס שלעפסטו מיך, דאווידקא, ס'קען דיר גאר נישט נוצן, כ'קען דיר נישט העלפן, זע, געפין אן אנדערן!
דוד: פאן סאלטעס...

דער סאלטעס: יא, דו האסט מיר שוין דערציילט, כ'גלייב דיר.
דוד: פאן סאלטעס, וויעלמאזשני פאן, כ'האב איך געבעטן אריינ- קומען, אז איר זאלט אליין זען. מיין ווייב איז קראנק, שוין אזוי לאנג, קען

זיך נישט רירן, אלע אנטלויפן, מיר וועלן אליין בלייבן, ווען די דייטשן וועלן אריינקומען... פאן סאלטעס, איר קענט מיך, איר קענט מיין ווייב. מיר האבן שוין דא געווינט אזוי פיל יאר, געלעבט בשלום מיט אלעמען. נישט געווען קיין שלעכט ווארט צווישן אונדו. די פויערים האבן אונדו געקענט ליידן. דאווידקא, האבן זיי געזאגט, דו ביסט א קלוגער ייד, ביי דיר קען מען באקומען אן עצה. איך בין אויך נישט געווען קארג צו טאן א טובה, ווען כ'האב נאר געקענט... און איצט, פאן סאלטעס, מיידן מיך אלע אויס, קיינער וויל מיר נישט העלפן. פארוואס? וואס האב איך געטאן. מיר וועלן דא אומקומען, מיין ווייב, מיינע קינדער. פארוואס, פאן סאלטעס, פארוואס?...

דער סאלטעס: יא-יא, אודאי האסטו דא געווינט צווישן אונדו, דאווידקא. דאס האסטו, דאס קען מען נישט פארלייקענען. אבער קיין פויער ביסטו נישט. דו האסט נישט קיין ערד, נישט קיין קו, אפילו קיין פערד און וואגן האסטו נישט. ניין, דאווידקא, דו ביסט נישט קיין פויער, דו ביסט א ייד ווי אלע יידן.

דוד: פאן סאלטעס, פון דעם ביסל האנדל וואס איך האב דא געהאט, האב איך מיר נישט געקענט קויפן קיין פערד און וואגן, כ'האב אלץ גע-שלעפט אויף מיינע פלייצעס. דאס הייזל דא, האב איך געקויפט פון מיין ווייבס נדן. דאס איז אלץ וואס איך פארמאג, נעמט עס אייד, נעמט אלץ-דינג און דערבארעט זיך און גיט מיר א שטיקל פלאץ אויפן וואגן, נאר פאר מיין ווייב. איך און די קינדער וועלן נאכגיין צופוס.

דער סאלטעס: דו האסט נישט, דו האסט גאר נישט, דאווידקא. וואס איז אזא כאטקע ווערט ווען מען שיסט (דאס שייטן ווערט העפטיקער).

דוד: פאן סאלטעס, דער הימל איז באדעקט מיט פייער, די ערד ברענט אונטער די פיס, קיינער ווייסט נישט מיט וואס דאס וועט זיך ענ-דיקן. האט רחמנות. מיר האבן דאך דעם זעלבן גאט אין הימל, ער וואס האט אלץ באשאפן, וואס ווייס אלץ, זעט אלץ און הערט אלץ. אין זיין הייליקן נאמען בעט איך אייד, טוט דאס. איך האב גאר נישט מיט וואס אייד צו באליינען. אפשר האט ער אייד אויסגעוויילט אלס זיין שליח, אזוי, אז איר זענט גראד דא פארבייגעפארן.

דער סאלטעס: דו רעדסט גוט, דאווידקא, איר יידן רעדט אלע

גוט. איך האָב דיך שטענדיק גערן געהאַט צו הערן רעדן, אָבער איצט מוז איך גיין. ווי אזוי האָסטו געזאָגט: „דער הימל איז באַדעקט מיט פייער און די ערד ברענט אונטער די פיס“. ריכטיק געזאָגט. דו מיינסט מסתמא די דייטשן. איך האָב פאַר זיי קיין מורא נישט. מיר וועלן זיי גאַרנישט טאָן, אָבער אַ גראַנאַט איז אַ בלינדע זאַך; לופקאַס הייזל האָט אָפגעברענט, זיין קו דערהרגעט; די מענטשן האָבן זיך קוים געראַטעוועט מיטן לעבן; ביי יאַנעקן ברענט דער שפייכלער. יאָ, איצט מוז איך זיך איילן, אַ גראַנאַט איז אַ בלינדע זאַך (אַ פרויען־שטימע אינדרויסן רופט: אויטשען! אויטשען!) נאָ, הערסטו, זי שרייט שוין מיין אַלטע, דאָוידקאַ, גיי אַריבער צו קארניקן, מיט אים האָסטו דאָך אזויפיל געהאַנדלט. און ווען די דייטשן וועלן קומען און דיך דאָ געפינען, קענסטו דאָך זייער לשון און רעדן קענסטו דאָך אויך!

רבקה: דוד!

דוד: דער פאן סאַלטעס ווייס דאָך אַז די דייטשן...

דער סאַלטעס: יאָ, יאָ, כ'זוייס, מען זאָגט... אָבער ס'קען זיין, אַז עס איז נישט אמת. מ'זאָגט זיכער מער ווי עס איז.

רבקה: דוד!

דוד: יאָ, פאן סאַלטעס, ס'איז אמת, ס'איז אמת, ווו זיי קומען הרגענען זיי אייס די יידן. (די פרויען־שטימע: אויטשען, אויטשען.)

דער סאַלטעס: נאָ, זי שרייט שוין ווידער. דער פאן בוג וועט דיך נישט פאַרלאָזן דאָוידקאַ, און ווען דאָס אַלץ וועט זיין פאַרביי, קענסטו ווייטער קומען און וווינען צווישן אונדז (ער נעמט גיין, אָבער דרייט זיך אום) אַר, איר יידן, איר יידעלעך. מען האָט ערגערנישן מיט אייך. אין אַזאַ צייט האָסטו געדאַרפט זיין צווישן דיינע אייגענע, דאָוידקאַ! (ער גייט).

(אַ לאַנגע פּויזע)

דוד: יאָ, ער איז גערעכט, וואָס וויל איך דאָ, צווישן גוים, פאַרן בידנע שטיקל ברויט, מיט מיין לעבן וועל איך דערפאַר באַצאָלן, מיט מיינע... יאָ, כ'מוז אַריבער צו קארניקן, קיין גוטער מענטש איז ער נישט. ער איז נישט געווינט צו טאָן קיין טובה און אַוודאי נישט אַ יידן...

רבקה: דוד!

דוד: וואָס איז, רבקה?

רבקה: דוד, גיי נישט אין ערגעץ מער. ס'איז בחינם. זיי וועלן אונדז נישט העלפן. ס'איז שוין אויך באלד פינצטער און ס'איז שוין מסתמא אויך קיינער פון זיי מער נישטאָ אין דאָרף.

דוד: כ'וועל יאָ אַריבערגיין, קארניק איז נאָך דאָ, כ'האָב אים ערשט פריער געזען. וואָס קען דאָ זיין, כ'על פּריוון, כ'על רעדן מיט אים, מען קען קיינמאָל נישט וויסן, מען טאָר נישט פאַרלירן דעם בטחון. ווען ס'איז הקדוש ברוך הוא ווילן, קען די ישועה קומען אפילו דורך קארניקן.

רבקה: ניין, דוד, גיי נישט, ס'שניידט מיך ביים האַרץ, ווען כ'הער ווי דו רעדסט צו זיין, בעטסט זיך ביי זיי...

דוד: ש'ש'ש' וועסט אויפוועקן ס'קינד. גיי, זען דיך ביי דער מאַמען, כ'קום שוין צוריק!

חנהלע: טאטע, קארניק!

דוד: קארניק זעסט מיין ווייב, גאָט אַליין האָט אים צוגעשיקט (ער לויפט אַרויס).

רבקה: דער הימל איז אין פלאַמען, די ערד ברענט אונטער די פיס, אָבער גרעסער איז דאָס פייער אין מיין האַרץ. אַלמעכטיקער גאָט, פאַרוואָס שטראַפסטו מיך אזוי האַרט? מיט וואָס האָב איך זיך פאַר דיר פאַרזינדיקט? נאָר דאָס איינע מאָל, דאָס איינציקע מאָל, גיב כוח אין מיינע פיס, אַז כ'זאל קענען אויפשטיין און ראַטעווען מיינע קינדער! (זי גיט אַ הויכן זיפּץ)

חנהלע: (חנהלע גייט צו צום בעט): וואָס איז, מאַמע?

רבקה: חנהלע, דו און דער טאטע און יאָסעלע, וועלן גיין אין שטאָט אַריין, צו דער מומע דאָבע (אַ גראַנאַט עקספּלאָדירט אין דער נאָענט, יאָ סעלע כאַפט זיך אויף מיט אַ געשריי, חנהלע לויפט צו און וויגט גיך ס'זויגל): נו, נו, יאָסעלע, ס'איז גאָר נישט, ס'איז גאָר נישט (זי וויגט און זינגט):

„אונטער יאָסעלעס וויגעלע,

שטייט אַ גילדן...“

דוד: (קומט אַריין און שלעפט קארניקן מיט זיך) כ'על דיך נישט אַפּלאָזן, כ'על דיך נישט אַפּלאָזן, קארניק!

קארניק: לאַז אַפּ, לאַמיר גיין, כ'האָב נישט קיין צייט!

דוד: ניין, כ'על דיך נישט אַפּלאָזן, כ'על נישט! דו ביסט דער לעצטער אין דאָרף, דו דאַרפסט, דו מוזט מיר העלפן, מיין ווייב איז קראַנק,

זי קען זיך נישט האלטן אויף די פיס, כ'האָב צוויי קליינע קינדער. דער-
בארעם דיך, דאָס דאָרף וועט צעשאַסן ווערן, די דייטשן וועלן קומען!...

קארניק: לאָז מיך אָפּ, לאַמיר גיין!
רבקה: דוד!

דוד: קארניק, שכן, דו ביסט דער לעצטער אין דאָרף, מיין לעבן און
זייערס (ער ווייזט מיט דער האַנט אויפן ווייב און די קינדער) הענגט אָפּ
פון דיר, זע, ווי זיי זען אויס, ווען גאָט איז דיר ליב, דערבארעם זיך
איבער אונדז, נעם איר מיט אויף דיין וואָגן!

קארניק: וואָס האַסטו זיך צוגעטשעפעט, דאווידקא, כ'האָב דיר שוין
געזאָגט וויפל מאָל, אַז איך קען נישט, כ'מוז שוין גיין. דו הערסט דאָך,
וואָס עס טוט זיך אין דרויסן. ס'קען באלד זיין צו שפעט!

דוד (פאַרשטעלט אים דעם וועג) אין גאָטס נאָמען, דעם זעלביקן גאָט
אין וועלכן מיר ביידע גלייבן, העלף, האָב רחמנות, געפין אַ שטיקל פּלאַץ
אויפן וואָגן!

קארניק: (בייז) דו רעדסט שטענדיק מיט גאָט, לאָז ער דיר העלפן
און דיר שיקן אַ וואָגן. איך קען נישט, כ'האָב נישט קיין פּלאַץ. כ'וועל מיך
נישט אַרומשלעפּן מיט אַ קראַנקן!

רבקה: דוד!

דוד: קארניק, שכן, דו ביסט דער לעצטער אין דאָרף, דער איינציקער
צו וועלכן איך קען מיך ווענדן. מיר קענען זיך אַזוי לאַנג, געהאַנדלט מיט
איינאנדער; דו ביסט געקומען אין מיין הויז, איך צו דיר. דו קענסט מיך,
מיין ווייב, מיינע קינדער, זיי זענען דאָ געבוירן, כמעט ביי דיין טיר. די
דייטשן וועלן אַריינקומען, קארניק... אַ מאָן, דער קלוגער דאווידקע ליגט
פאַר דינע פיס, ער בעט דיך, וויינט פאַר דיר; קארניק, נעם אַליק, נעם
מיין הויז, אַליק איז דיין... מיינע קינדער, מיין יאַסעלע, מיין חנהלע, פאַר-
וואָס זאָלן זיי אומקומען, פאַרוואָס?...

קארניק: הער אויף אַזוי צו רעדן, דאווידקא, פאַרליר נישט דעם
מוט, אַ ייד טוט זיך שטענדיק אָן עצה. דיין הייזל איז גאָר נישט ווערט.
אויב די דייטשן וועלן עס נישט צעשיסן וועלן עס די פויערים אונטער-
צינדן, אַזוי איז עס, דאווידקא, דו פאַרמאָסט גאַרנישט, דו האַסט גאַרנישט!

דוד: (אָפּהענטיק) ס'איז אמת, כ'האָב גאָר נישט, כ'בין נאָר אַן אַרע-
מער זשידעק. גיי, גיי מיט גאָט, קארניק.

קארניק: זיי נישט פאַרצווייפלט, דאווידקא, וועסט שוין געפינען
עפעס אַן עצה (גייט).

חנהלע: (קומט צו צום פאַטער) טאַטע, וואָס איז דאָס וואָס דו האָסט
געזאָגט, אומקומען?

דוד: גאַרנישט, חנהלע, גאַרנישט מיין קינד. כ'האָב עס נאָר אַזוי
געזאָגט, אַז ער זאָל פירן די מאַמע אין שטאָט אַריין! (חנהלע גייט צוריק
צום פענצטער).

דוד: (צו זיך) זייער האַרץ איז פון שטיין, ווי זיי וואַלטן גאָר קיין
מענטשן נישט געווען!

(פּוֹרעט)

חנהלע: ס'רעגנט, ס'פאַרט שוין קיינער נישט פאַרביי, אַלע זענען
שוין אַוועק. (דאָס שייַטן שטאַרקט זיך ווידער).

דוד: חנהלע, גיי אַוועק פון פענצטער!

חנהלע: כ'גיי שוין... ס'איז פינצטער, ס'רעגנט, ס'איז שוין קיינער
נישטאָ.

דוד: חנהלע, געפין עפעס וועל איך פאַרהענגען ס'פענצטער.
(חנהלע ברענגט אַ פאַטשיילע. ער פאַרהענגט דאָס פענצטער.
נאַכדעם נעמט ער אַראָפּ אַנצוצינדן ס'לעמפל, וואָס הענגט
דאַרטן ביי דער זייט)

רבקה: וואָס טוט ס'קינד?

דוד: וואָרט אַ מינוט, רבקה, כ'וועל נאָר האָבן אַנגעצונדן ס'לעמפל
וועל איך זען. אַ ביסל נאַפט אויפן באַדעם, וואַלט כאָטש די קנויט געווען
אַ ביסל לענגער, כ'וועל איר אַ ביסל אַפּרייניקן. רבקה, ווילסט אַ שטיקל
ברויט? כ'וועל באַלד אַרויסגיין און ברענגען אַ פאַר שטיקלעך האַלץ; וועל
איך דיר קאַכן אַ ביסל וואַסער!

(דרויסן איז אַ גרויסער ליאַרעם, מען הערט געלעכטערס, געשרייען
און רופן; באַזשע, אַלאַ באַגאַ, יעזוס מאַריאַ, אַ מענער-שטימע צעזינגט

אין יענע טעג

זיך, זי ווערט פארטויבט פון אַנדערע קולות; טאַנצן, לאַמיר טאַנצן!
דאָס גערודער ווערט כסדר שוואַכער, אין דער טיר שטייט אַ מאַן.
ער שלעפט אַ טויטן הונט אויפן אַקסל)

דער מאַן: האַהאַהאַהאַהאַה, זשידי, מען וועט באַלד פון אייך קאַכן אַ

זיפּו

(נעמט פּלוצים אַראָפּ דעם הונט פון אַקסל, וואָרפט אים אַריין אין
שטוב, צעלאַכט זיך מיט אַ מוראדיק געלעכטער און פאַרשווינדט.
יאָטעלע כאַפט זיך אויף מיט אַ געשריי. דוד און חנהלע שטייען ווי
פאַרגליווערט. דאָן לויפט דוד צו און שלעפט אַרויס דעם הונט און
חנהלע גייט צו צום וויגל)

חנהלע: נו, נו, יאַסעלע, ס'איז גאָר נישט, ס'איז גאָר נישט (זי וויגט

און זינגט):

„אונטער יאַטעלעס וויגעלע,

שטייט אַ גאַלדן ציגעלע...“

דוד: (קומט אַריין) איצט וועט שוין קיינער נישט קענען אַריינקומען,

כ'האַב שוין פאַרמאַכט די טיר אין דרויסן!

רבקה: ווער איז עס געווען?

דוד: ס'איז גאַרנישט, מ'האַט זיי אַרויסגעלאָזט פון דעם אַנשטאַלט,

לויפן זיי אַרום, אַבער כ'האַב שוין פאַרמאַכט די טיר אין דרויסן! (ער פאַר-

נעמט זיך מיטן אַנצינדן סילעמפל. ס'איז שטיל. מען הערט נאָך חנהלעס וויגן

ס'זיגל).

רבקה: דוד!

דוד: יא, רבקה, אַט איז עס אַנגעצונדן.

רבקה: דוד, נעם די קינדער און גיי מיט זיי אין שטאָט אַריין, צו

דאַבען!

דוד: וואָס, וואָס האַסטו געזאָגט?

רבקה: נעם די קינדער און גיי אין שטאָט אַריין!

דוד: וואָס זאָגסטו, רבקה, כ'פאַרשטיי נישט אַ וואָרט וואָס דו זאָגסטו!

רבקה: דודל קרוין, טו מיר צוליב, כ'בעט דיך!

פ נ ח ס ו ו ע ל נ ע ר

דוד: וואָס רעדסטו? וואָס הייסט, כ'וועל דיר איבערלאָזן און אַוועק־גיין, גלייבסט אָז כ'בין משוגע געוואָרן אָדער וואָס... ווען מען וואַלט גע־קענט די קינדער אַוועקשיקן...

רבקה: ניין, נישט די קינדער אַליין, זיי זאָלן האָבן אַ טאַטן, זיי טאָרן נישט זיין קיין טאַפּלטע יתומים!

דוד: כ'קען נישט הערן אַזעלכע רייד, וואָס עפעס יתומים, ס'איז נאָך דאָ אַ גרויסער גאַט אין הימל, וועסט געזונט ווערן און וועסט נאָך זיין אַ מאַמע צו דינע קינדער!

רבקה: אייל דיר, דוד, שטיי נישט, וואָרט נישט, נעם די קינדער און גיי. זיי קענען באַלד דאָ זיין...

דוד: זיי וועלן נישט באַלד דאָ זיין, זיי וועלן ערשט קומען בינאָכטן, ווען אינדזערע וועלן זיך האָבן צוריקגעצויגן, אַזוי האָבן אַלע געזאָגט!

רבקה: מ'זייס נישט, קיינער ווייס נישט, זיי קענען דאָ זיין איידער מיר וועלן זיך אַרומקוקן!

(דאָס שייַטן שטאַרקט זיך פּלוצים. דוד שטייט אַ ווילע צענטומלט, דאָן לויפט ער צו צום בעט)

דוד: מיר מוזן אַוועק, אַלע מוזן מיר אַוועק, איצט, שוין, רבקה, איך וועל דיר טראָגן, חנהלע וועט טראָגן ס'קינד, איך וועל איר שוין העלפן. חנהלע, גיב מיר נאָר דער מאַמעס קלייד און מאַנטל, פאַק איין יאַסעלען אין פאַטשוייל (ער רייסט אַראָפּ די פאַטשויילע פון פענצטער און גיט עס איר. אין דרויסן איז שטאַק־פּינצטער) גיכער, חנהלע, אייל דיר, מיר מוזן שוין אַוועק פון דאָנען!

רבקה: (קריכצט) אוי דוד, ס'איז נישט מעגלעך, וועסט מיך נישט קע־נען טראָגן.

דוד: כ'וועל, כ'וועל קענען, וועסט זען, כ'וועל קענען! (ער טוט זי אָן).

רבקה: חנהלע, פאַק גוט איין ס'קינד, די פּיסלעך!

דוד: רבקה, קענסט דיר נישט אַ טראַפּיטשקעלע אונטערהייבן, נאָר אַ קליין ביסעלע, וועל איך אַרונטערציען ס'קלייד, פרווה, נאָר אַ קליין ביסעלע.

רבקה: דוד, כ'קען נישט, כ'גלייב נישט אָז איך קען. כ'קען נישט

רירן מיט קיין אבר. וועסט מיר ניט קענען טראָגן. כ'בין שווער ווי אַ שטיין, אַ קראַנקער איז שווער.

דוד: נו שוין, טו נישט, כ'על שוין אליין! (עס געלונגט אים איר אַנ-צו-טאָן ס'קלייד) נו, זעסט שוין; חנהלע, ווען כ'וועל האָבן די מאַמע אויף די פלייצעס זאָלסטו אַרויפּוואַרפן דעם מאַנטל אויף איר!

חנהלע: יאָ, טאָטע, יאָסעלע איז שוין אָנגעטאָן, כ'על אים נאָר אַרויפּציען ס'היטעלע!

רבקה: די פיסעלעך, חנהלע, פאַק אים גוט איין!

דוד: איצט, רבקה, נעם מיר אַרום האַלדז.

רבקה: דוד, ס'איז ניט מעגלעך, וועסט מיר ניט קענען טראָגן, צוויי מייל.

דוד: רבקה, כ'על קענען, כ'מוז קענען, דו האַלט מיר נאָר פעסט אַרום. יאָ, אַזוי, מירן זיך אַפרוען אויפן וועג און מיר וועלן מיט גאַטס הילף קומען אין שטאָט אַריין, דאָרטן וועלן מיר שוין טרעפן וועמען, וואָס וועט אונדז העלפן. זעסט, אַז איר פלעכט צוזאַמען די פינגער קען איר דיך גוט אויפהייבן! (ער הייבט איר אונטער, זי גיט אַ מוראדיקן געשריי, ער לאָזט זי צוריק אַראָפּ אין בעט).

דוד: וואָס איז רבקה, וואָס איז?

רבקה: (שוואַך) ניין, אוי ניין. ס'האָט אַזוי שרעקלעך ווי געטאָן, ווי מען וואַלט מיר צעבראַכן יעדן ביין (זי איז אַ וויילע שטייל) דוד, שטיי נישט, וואַרט נישט, נעם די קינדער. זיי קענען באַלד דאָ זיין... זיי קענען יעדן אויגנבליק דאָ זיין...

חנהלע: טאָטע, דו וועסט גיין מיט יאָסעלען צו דער טאַנטע דאַבע, איר וועל דאָ בלייבן ביי דער מאַמען.

רבקה: (שרייט) ניין, כ'וויל נישט! קיינער זאָל דאָ נישט בלייבן, כ'וויל נישט! (זי איז אויסגעמאַטערט און וויינט שוואַך) קיינער האָט ניט קיין רחמנות אויף מיר, קיינער נישט. דוד, דודל קרוין, שטיי נישט, וואַרט נישט, ס'וועט באַלד זיין אין גאַנצן פינצטער.

דוד: (שטיקט אים אין האַלדז) רבקה...

רבקה: דוד, זאָג גאָר נישט, נעם די קינדער און גיי, צווישן יידן.
חנהלע: איר גיי נישט מיט!

דוד: חנהלע, די מאַמע וויל אַזוי. קום מיין קינד, אפשר וועט געשען אַנס. (ער ברעכט אויס אין אַ געוויינ) ריבונר-של-עולם וווּ ביסטו, וווּ ביסטו, ריבונר-של-עולם? (לויפט אַהין צום וויגל, נעמט ס'קינד) קום, יאַסעלע, די מאַמע וויל אַזוי (גיט מיטן קינד צום בעט) רבקה, פאַרליר נישט דעם בטחון, איך וועל באַלד צוריק קומען. כוועל שוין געפינען וועמען וואָס וועט מיר העלפן, מיר וועלן ברענגען אַ בעטל. חנהלע, וווּ ביסטו, חנהלע!

(חנהלע שטייט ביי דער וויגל. ער לויפט צו, נעמט איר אַן ביי דער האַנט און שלעפט זי מיט אַרויס פון שטוב. מען הערט אירע געשרייטן: מאַמע, מאַמע!... דאָס שיסן האָט אויפגעהערט, אין שטוב איז שטיל, מען הערט נאָר רבקהס שטיל געווייגן, דאָס לעמפל גייט פאַמעלעך אויס. אין פענצטער ווייזט זיך אַ קליינער אַפשיין פון דער אויפגייענדיקער לבנה)

רבקה: פינצטער. דוד! כ'האָב מורא! ער איז אַוועק מיט די קינדער. גיב אויף זיי אַכטונג, דוד... דער הימל איז אין פלאַמען, די ערד ברענט... ס'איז נישטאָ ווער ס'זאָל לעשן ס'פייער... אַלע וועלן אומקומען אין די פלאַמען... קיינער האָט נישט קיין רחמנות... משיח קומט נישט. צו וועמען זאָל ער קומען — דוד? אוי, ס'איז אַזוי פינצטער, זעסט, די שוואַרצע קאָץ? זי איז ביי יאַסעלען, טרייב זי אַוועק, דוד! דאָ-דאָ-דאָ... אוי, ברעד, ס'איז דאָך קיינער נישטאָ. זיי זענען אַוועק אין שטאַט, צו יידן... לויף, דוד, לויף, ווייט, ווייט אַוועק, וווּ ס'איז נישטאָ קיין מענטשן... קיינער ניט... גיי נישט איבער די פעלדער, זיי זענען רויט פון בלוט... שוואַרצע ראָבן שטייען און טרינקען בלוט, יידיש בלוט. וואָס וויל ער, דער סאַלטעס? רבקה, דיין כלה בעט דיר, לאָז אים נישט אַריין. געדענקסט, די לבנה, דוד, איבער דער מאַמעס עפל-סאָד? נעם אַן עפעלע און עס, חנהלע, אַ רויט משיח-עפעלע. ער וועט נישט קומען. ניין... פאַריגל די טיר... די אַנשטאַלט... זיי וועלן כאַפן יאַסעלען... דער טאַטע טאַנצט, דער פעטער איציק טאַנצט... האַפּא, האַפּא, רבקה איז אַ שיינע כלה... שוואַרצע ראָבן טרינקען... וואָס ווילן זיי דוד, דו וועסט באַלד קומען, אַלע וועלן קומען... כ'בין אליין, האָסט מיר איבערגעלאָזן אליין — איך האָב מורא (איר שטימע ווערט כסדר שוואַך כער) זיי ווילן אונדז אויסהרגענען... פאַרוואָס ווילן זיי דאָס?... חנהלע, נעם

אין יענע טעג

אזעק דעם פאטשויל פון פענצטער, — כויל זען דעם פייער-וואַלקן; מאַמעשי, ער דאַרף קומען אויף אַ פייער-וואַלקן... ער וועט נישט קומען... ער איז אין ירושלים, די הייליקע שטאָט, קיינער וועט נישט קומען, מאַמע, מאַמעשי!...

(לאַנגע פּוּזע. — צוויי דייטשע טאַלדאַטן קומען אַרײַן. איינער לייכט מיט אַ טאַשן-לאַמפּ)

1 טער דייטש: היררער דאָס ליכט. נייעמאַנד דאָ. אויסגערײסן. פּער-דאַמט. ניכטס צו מאַכן! (ער געפּינט אַ סידורל אויפן טיש) איין בוך, קאַנס ניכט לעזען.

2 טער דייטש: האָ. שאַדע. געפּלאַגן (קוקט זיך אַרום) ניכטס צו האַלען, נאַטירליך, אַלעס מיטגענאַמען.

1 טער דייטש: האַלט, סיע מאַל היער, איין ווייב!

2 טער דייטש: (לאַכט) זי ליגט אין בעט.

1 טער דייטש: שלאָו ווי די שלאַנגע.

2 טער דייטש: נאָ גוט. זאַל זיין (זיי גייען צו צום בעט) זאַראַ, זאַג

מאַל וואָס. איסט טאַט. טאַט פון זעלבער.

1 טער דייטש: פאַרדאַמטע זאַו!

2 טער דייטש: נאָ, גארניכט סאַ דום!

1 טער דייטש: העטן היער ביסכען שפּאַס געהאַבט.

2 טער דייטש: וויר פינדן שאַן וועלכע אין דער שטאַדט. זי קענען

פאַר אונז ניכט פליכטען, די שוויינענהונדע.

(זיי גייען אַרויס לאַכנדיק)

י ע ט ע

ווען יעטע האָט אויפגעמאַכט די אויגן האָט זי געזען, אַז די טיר פון דער שאַנק איז אָפן און די מאַמע שטייט דאָרטן און זוכט עפעס און ווען זי איז אַפּוירגעקומען האָט זי געהאַלטן איר קלייד אין האַנט. יעטע האָט געזען, אַז די מאַמע וויינט, קוקט אויפן קלייד און וויינט.

— מאַמע, וואָס איז מיט מיין קלייד?

— נאָ, יעטע, ביסט אויף? כ׳האַב געמיינט, אַז דו שלאָפסט!

זי האָט אַוועקגעלייגט ס׳קלייד אויף אַ שטול און איז אַרויסגעגאַנגען. יעטע האָט געהערט, אַז זי איז אין קיך און זי פּוצט דאָרטן שיך. נאָכדעם איז זי צוריק אַריינגעקומען מיט אירע שיך אין האַנט און זיי אַוועק־געשטעלט אויפן טיש.

— מאַמע, גיי איך היינט אין קינדער־גאַרטן?

— ניין, טאַכטערל, נישט היינט, היינט וועסטו אַוועקפאַרן.

— אַוועקפאַרן! — האָט זיך יעטע געפרייט און איז אויפגעשפרונגען

אויפן געלעגער — ווהיין דאָרף איך פאַרן, מאַמע?

— כ׳ווייס נאָך נישט, מיין קינד, דער טאַטע וועט קומען, וועט ער

זאָגן.

יעטע האָט אַזוי געוואַלט וויסן ווהיין זי דאָרף פאַרן! זי איז געשטאַ־נען אויף די קני און אַרויסגעקוקט אין דרויסן. — ס׳איז אַ גוט וועטער היינט, מאַמע — האָט זי געזאָגט. אָבער די מאַמע איז געשטאַנען און האָט אויף איר געקוקט און געוויינט. יעטע האָט ניט געקענט פאַרשטיין, פאַר־וואָס די מאַמע וויינט היינט אַזוי.

- מאמע, וועסט דו נישט מיטפאָרן?
 — גיין, טאַכטערל, איך מיטן טאַטן וועלן מיר פאָרן אויף אַן אַנדער אָרט.
 יעטע האָט זיך אַוועקגעזעצט און געקלערט: — אויף אַן אַנדער אָרט, אויף אַן אַנדער אָרט.
 — מאמע, פאַרוואָס זאָלסט דו און דער טאַטע פאָרן אויף אַן אַנדער אָרט?
 — יא, מיין איצער, איך און דער טאַטע וועלן פאָרן אויף אַן אַנדער אָרט, און דו וועסט פאָרן מיטן אַנקל לאָרס.
 — מיטן אַנקל לאָרס? פאַרוואָס מיטן אַנקל לאָרס? כּווייל נישט פאָרן מיטן אַנקל לאָרס, כּווייל פאָרן מיט דיר און מיטן טאַטן!
 — יא, טאַכטערל, אַנקל לאָרס איז אַ גוטער אַנקל, ער ברענגט דיר שטענדיק גוטע זאַכן, ער ברענגט דיר שאַקאַלאַד, ער וועט מיט דיר אַוועק-פאָרן אין אַן אָרט, וווּ עס איז דאָ אַ גרויסער גאַרטן, וווּ דו וועסט זיין געזיכערט!
 די מאמע האָט זי אַנגעהאַלטן ביי דער האַנט און ווייטער געוויינט.
 — געזיכערט — האָט יעטע נאַכגעזאָגט. — מאמע, וואָס איז גע-זיכערט?
 — יא, מיין קינד, דו וועסט זיין געזיכערט, דו וועסט זיין געשיצט!
 — האָט די מאמע ווייטער געזאָגט און נאָך מער געוויינט.
 יעטע האָט זיך אויפגעשטעלט און אַרומגענומען די מאמע ביים האַלדן.
 — מאמע, וואָס וויינסטו, מאמע?
 — כּוויין נישט טאַכטערל, כּוויין נישט — האָט די מאמע געזאָגט, און מיט דער האַנט זיך אויסגעווישט די אויגן. יעטע איז געוואָרן אומע-טיק און זיי האָבן זיך ביידע לאַנג אַרומגעהאַלטן. דאָן האָט די מאמע פון איר זיך פאַמעלעך באַפרייט און איז אַרויסגעגאַנגען פון שטוב. יעטע האָט זיך אַוועקגעזעצט און גענומען וויינען.
 — כּווייל נישט פאָרן מיטן אַנקל לאָרס! כּווייל נישט פאָרן מיטן אַנקל לאָרס! כּווייל נישט זיין אין זיכערקייט!
 די מאמע איז אַריינגעקומען.

- טאכטערל, וואָס איז, טאָכטערל? זאָלסט נישט וויינען מיין קינד, טאַרסט נישט וויינען?
 — יאָ, — האָט יעטע נישט אויפגעהערט צו כליפען, אַז דו מעגסט, מעג איך אויך!
 די מאַמע האָט זיך צוריק ביי איר אָועקגעזעצט.
 — זעסט טאָכטערל, כ'וויין שוין נישט. — יעטע האָט זי ווידער אַרומגענומען. — אָבער פאַרוואָס האָסטו פּריער געוויינט.
 — אָבער שוין, כ'וויין שוין נישט, זעסט, כ'פריי מיך, אַז דו וועסט זיין געזיכערט, אַז מע וועט דיר נישט קענען טאָן קיין שלעכטס. אַנקל לאַרס וועט דיך פירן אויף אַן אַרט, וווּ קיינער וועט דיר נישט קענען טאָן קיין שלעכטס!
 — און דיר, מאַמע, וויל מען נישט טאָן קיין שלעכטס? און דעם טאָט?
 — איך און דער טאָטע וועלן מיר אויך אָועקפּאַרן, אויף אַן אַנדער אַרט, וווּ מען וועט אונדז אויך נישט קענען טאָן קיין שלעכטס.
 די מאַמע האָט זיך אויפגעשטעלט און איז צוגעגאַנגען צום טיש, און נאָך אַביסל געפּוצט די שיד, דאַן איז זי צוגעגאַנגען צו דער שאַנק און אַרויסגענומען ס'בלויע שליפּל.
 — מאַמע, כ'וויל זען ס'שליפּל.
 — נישט איצט, טאָכטערל, כ'וועל דיך צוערשט אַפּוואַשן און אויפ־קעמען, נאָך דעם וועל איר אַנטאָן ס'שליפּל, כ'וועל דיך היינט שיין אַנטאָן.
 — מאַמע, כ'וויל אַנטאָן ס'וויסע קלייד, ס'איז אַ שיינער טאַג, און כ'וויל נישט פאַרן מיטן אַנקל לאַרס, כ'וויל, אַז דו און דער טאָטע זאָלן מיטפאַרן?
 — ניין, יעטעשי, מיר קענען נישט מיטפאַרן, ס'איז נאָר פאַר קינדער. זי איז צוגעקומען און זי אַרומגענומען.
 — וועסט זיין אַ גוט קינד, יעטעשי, וועסט פּאַלגן, וואָס מען וועט דיך הייסן און וואַרטן ביז מיר וועלן צוריקקומען. מיר וועלן דיר ברענגען גוטע זאַכן, זאַג, וואָס זאָלן מיר דיר ברענגען, יעטעלע?
 — אַ האַלענדער, אַזאַ ווי האַנס האָט, צו קערעווען.
 — יאָ, מיין אוצּרל, מיר וועלן דיר ברענגען אַ האַלענדער, ווי האַנס האָט, צו קערעווען; מיין אוצּרל, מיין קליין אוצּרל!

די מאמע האָט געלאַכט, אָבער יעטע האָט געקענט זען, אַז ביים מויל איז געווען אַזוי ווי פּריער, ווען זי איז געשטאַנען און געקוקט אויף איר קליידל.

ס'האָט געקלונגען אין טיר. די מאמע איז אַרויסגעלאָפּן עפענען. ס'איז געווען דער טאַטע מיטן אַנקל לאַרס. דער טאַטע האָט געזאָגט: — לאַרס, איך געטרוי זי דיר, היט זי מיר אָפּ ווי אַן אויג אין קאַפּ; זאָלט זי היטן!

— יאַקאַב, — האָט אַנקל לאַרס געענטפערט, — כּוועל טאָן אַלץ וואָס עס וועט זיין אין מיין מאַכט.

יעטע האָט געוויסט, אַז דאָס רעדן זיי וועגן איר, זי האָט ליב געהאַט אַנקל לאַרס, ער האָט איר שטענדיק געברענגט שאַקאַלאַד און צוקערלעך. גאָר זי האָט נישט געוואָלט, אַז ער זאָל זי אָפהיטן ווי אַן אויג אין קאַפּ און זי האָט נישט געוואָלט נעמען די גוטע זאַכן וואָס ער האָט מיטגע-בראַכט פאַר איר.

— יעטע, האָסט נישט ליב דעם אַנקל לאַרס?

— יאָ! — האָט יעטע געענטפערט און נישט געקוקט אויף אים.

— סאַראַ — האָט ער געזאָגט צו דער מאַמען — טו זי שיינ אָן, זי

איז היינט מיין כּלה און מיר וועלן אַ ביסל אַרויספאַרן.

— איך בין האַנס כּלה — האָט יעטע ברוגז געענטפערט.

די מאַמע איז אַריינגעקומען מיט אַ שיסל וואַסער: — איצט יעטעשי, וועל איך דיר אַפּוואַשן.

דער אַנקל לאַרס און דער טאַטע זענען געזעסן אין די אַנלעך-שטולן און האָבן צווישן זיך שטיל גערעדט.

— לאַרס, דו גלייבסט, אַז אַזוי וועט עס גוט זיין? — האָט דער טאַטע געפרעגט.

— יאָ, יאַקאַב, גאַנץ באַשטימט! — האָט אַנקל לאַרס געענטפערט.

— זי זעט אויס אין גאַנצן ווי אַ ווייסע, ס'וועט קיינעם גאָר נישט איינ-פאַלן... און דער נאַמען זאָגט אויך גאָר נישט. ס'איז גוט, ס'איז גראַד דאָ פּלאַץ. יאָ, ס'איז זיכערער ווי דאָס אַנדערע.

דער טאַטע האָט געזיפּצט:

— לאַמיר האָפּן, לאַרס, זאָלט מיט איר פאַרן דורך אַן אונטערוועג.

— ניין, יאקאב, דווקא אויף א הויפט-וועג, מיט דער באך. ס'וועט קיינעם נישט איינפאלן, א מאן גייט מיט א קינד. דאס אַרט דאַרטן ליגט אויך גאַנץ גוט, אַזוי ביי דער זייט. מען וועט זי דאַרט גוט באַהאַנדלען. כ'האַב שוין גערעדט מיט דער פאַרשטאַנדעריין, כ'וועל אכטונג געבן, כ'וועל פאַרן צו איר יעדע וואָך; מע וועט באַצאַלן פאַר אַ יאָר פאַרויס; ס'וועט איר דאַרטן זיכער גוט זיין.

— וואָס איז אַ פאַרשטאַנדעריין?

— דאַרטן, וווּ דו וועסט קומען, מיין קינד, איז דאָ אַ גוטע דאַמע. זי הייסט אַ פאַרשטאַנדעריין.

— אַ, כ'קען זי נישט ליידן, כ'ווייל נישט האָבן קיין פאַרשטאַנדעריין! זי האָט אַראָפּגעלאָזט די הענטלעך און זיך נישט געלאָזט אַנטאָן.

— טאַכטערל, ס'איז נישטאָ קיין צייט! — האָט זיך די מאַמע ביי איר געבעטן.

זי האָט זי אַרויפגעזעצט אויפן טיש און איר געוואָלט אַנטאָן דעם שיק, אָבער יעטע האָט שטייף געמאַכט ס'פיסל און נישט געלאָזן.
— יעטעשי, קינדעלע מיינס, לאָז דיך אַנטאָן, לאָז! — האָט די מאַמע זיך געבעטן.

— ווען וועט איר אַוועק? — האָט אַנקל לאַרס געפרעגט.
— כ'ווייס נאָך נישט, לאַרס — האָט דער טאַטע געענטפערט — אָבער היינט מוזן מיר אַוועק, נאָר כ'ווייס נאָך נישט וווּהיין.
— מאַמע, קענסט דו און דער טאַטע נישט מיטפאַרן צו דער גוטער דאַמע?

— ניין, יעטעשי, ס'איז נאָר פאַר קינדער, אוי, ווי דו ביזט היינט שלעכט, לאָזט זיך נישט אַנטאָן.

— זיי קענען קומען ווען עס איז? — האָט אַנקל לאַרס געזאָגט און די מאַמע האָט זיך דערשראָקן און אַראָפּגעלאָזן דעם שיק.

— מאַמע, ווער קען קומען ווען עס איז?

— קיינער נישט, טעכטערל, קיינער נישט, גיב ס'פיסעלע, וועל איך דיר אַנטאָן ס'שיכל.

אָבער יעטע האָט געוויינט, ווייל מען וויל איר נישט זאָגן, ווער עס

קען קומען ווען עס איז, און זיך נישט געלאזט אויפקומען: = אוי, דו רייסט מיר די האַר!

— יעטעשי, אוצרל, קינדעלע מיינס, מיר וועלן דאָך היינט נישט פאַרטיק ווערן; זיי קענען קומען יעדן אויגנבליק! — די מוטער האָט זי געקושט אין קאָפּ.

— ווער? ווער קען קומען יעדן אויגנבליק? — האָט יעטע געשריגן, און נישט אויפגעהערט צו וויינען.

אַנקל לאַרס איז צוגעקומען:

— פּוּי, יעטע, דו שרייסט גאָר איבער דער מאַמען? אַזאַ גרויסע מויד?

יעטע איז געווען ביי, זי האָט איצט נישט געוואָלט זיין קיין גרויסע מויד און זי האָט נישט געקענט ליידן דעם אַנקל לאַרס. די מאַמע האָט איר אָנגעטאָן ס'היטעלע. יעטע האָט געזען, אַז דער טאַטע וויל צו איר צו-גיין און זי האָט אַזוי געוואָלט, אַז ער זאָל עס טאָן. נאָר ער איז ערשט צוגעקומען, ווען זי איז שוין געגאַנגען אין די הענטשקעלעך. ער האָט זי אויפגעהויבן און זי שטאַרק צו זיך צוגעדריקט. אָבער ער האָט גאַרנישט געזאָגט. ער האָט עפעס אַזוי אַנדערש אויסגעזען, דער טאַטע. זי האָט פאַר אים מורא געקריגן און געוואָלט אַראַפּגיין. זי האָט געזוכט די מאַמע, אָבער די מאַמע איז נישט געווען. דער אַנקל לאַרס האָט זי אָנגענומען ביי דער האַנט.

— קום, יעטעלע, קום! — האָט ער כסדר געזאָגט.

ווען זיי זענען געווען אויפן גאַס, האָט זי געזען, אַז דער טאַטע און די מאַמע שטייען ביים פענצטער אונטער דער גאַרדין. האַנס איז אויפן אַנדערן טראַטואַר געפאַרן אויפן האַלענדער.

— האַנס! — האָט זי צו אים אַריבערגעשריגן. אָבער האַנס האָט זיך נישט אומגעקוקט און איז ווייטער געפאַרן.

— אַ, יעטע, דו גייסט היינט אַזוי שלעכט, ציסט דיך כסדר אויף צוריק! — האָט אַנקל לאַרס געזאָגט און געשאַקלט מיט קאָפּ — וווּ האַסטו די צוקערלעך?

— כ'האַב זיי פאַרגעסן; לאַמיר צוריקגיין וועל איך זיי נעמען.

— ניין, יעטע! כ'וועל דיר קויפן אַנדערע, פיל בעסערע.

— די זענען גוטע, איך האב ליב די צוקערלעך! — האט יעטע גע-
זאגט און זיך אָפּגעשטעלט.

— קום יעטע, אויפן באַנהויף וועל איך דיר קויפן צוקערלעך און
שאַקאַלאַד; אַלץ וועל איך דיר קויפן. אַט קומט אַ טראַמוויי, לאַמיר לויפן!
אין טראַמוויי האַט אַנקל לאַרס געזאָגט, אַז זי טאַר נישט רעדן אַזוי
הויך. ס'איז געווען, ווייל דער אַלטער מאַן אויף יענער באַנק האַט גע-
האַלטן די אויגן פאַרמאַכט. ער האַט אַוודאי געוואַלט שלאָפן. אַנקל לאַרס
האַט נישט געוואָסט וווּ דער טאַטע מיט דער מאַמען וועלן פאַרן. — איצט,
ווען דער טראַמוויי וועט זיך אָפּשטעלן, גייען מיר אַראָפּ — האַט ער געזאָגט.
צוערשט האַט ער געוואַלט אַראָפּגיין פון פאַרנט, נאָר ס'איז דאָרט ווער
געשטאַנען, האַט ער זיך אויסגעדרייט און זיי זענען אַראָפּגעגאַנגען פון
הינטן. אַנקל לאַרס האַט אויך נישט געוואָסט ווער עס קען קומען יעדן
אויבליק.

— זעסט, דאָרט שטייט אַ מאַן מיט לופט־באַלאַנען, לאַמיר אַהין גיין
וועל איך דיר קויפן אַ באַלאַן — האַט ער געזאָגט, און זיי זענען אַהין
געלאָפּן צום מאַן מיט די באַלאַנען. — ווילסט אַ ווייסן, אַדער אַ בלויען,
יעטע?

— אַ בלויען — האַט יעטע געענטפערט — אַזוי ווי מיין שלייה.

— דו טראַגסט אַ שלייה? יעטע, כ'האַב גאָר נישט געזען.

— דו האַסט אים נישט געזען, ווייל ער איז אונטערן הוט.

— וועסט מיר אים שפעטער ווייזן?

— יאָ!

יעטע האַט געוואַלט אַרויסהאַלטן דעם באַלאַן פון פענצטער, אָבער
אַנקל לאַרס האַט נישט געלאָזן. ער האַט זי אַוועקגעזעצט אין ווינקל און
פאַרמאַכט דאָס פענצטער און געזאָגט, אַז זי זאָל נישט אַרויסקוקן, דער
באַלאַן איז געווען אין דער הייך, אונטערן באַלקן. יעטע האַט אָפּגעלאָזן
ס'שנירל, אָבער ער איז נישט אַוועקגעפּלויגן.

יעטע האַט נישט געקענט ליידן, וואָס אַנקל לאַרס פארשטעלט זי. זי
קען גאַרנישט זען, זי קען נישט זען, ווער ס'גייט פאַרביי.

— אַנקל לאַרס, רוק דיך אַביסל אַוועק, כ'קען גאַרנישט זען!

— ניין יעטע, ניין! זיך, אַזוי איז בעסער!

ווען די באָן האָט אָנגעהויבן צו גיין, האָט אָנקל לאַרס זיך אויפגע-
שטעלט און פאַרמאַכט די טיר און פאַררוקט דאָס פאַרהענגל. דאָן האָט ער
געזאָגט, אַז זי מעג שוין אַרויסקוקן פון פענצטער. די באָן האָט געמאַכט:
ט-ט-ט-ט-ט-ט-ט! ט-ט-ט-ט-ט-ט! און סלופעס זענען פאַרבייגעפלוויגן,
און קי זענען פאַרבייגעפלוויגן און גאַנצע פעלדער זענען פאַרבייגעפלוויגן!
— נו, יעטע, האָסט ליב צו פאַרן אויף דער באָן? — האָט אָנקל לאַרס
געפרעגט.

— יאָ! — האָט יעטע געענטפערט און זיך נישט אויסגעדרייט פון
פענצטער. יעטע האָט ליב געהאַט צו פאַרן אויף דער באָן. ס'גייט אַזוי
שנעל, אַ סך שנעלער, ווי האַנסעס האַלענדער. און ס'מאַכט אַזוי שייך: ט-
ט-ט-ט-ט-ט, ט-ט-ט-ט-ט-ט; נאָר זי וואָלט בעסער געוואָלט פאַרן אין
האַנסעס האַלענדער, וואָלט זי געקענט אַריינלויפן זען, וואָס די מאַמע טוט.
די באָן האָט זיך אָפגעשטעלט און זי האָט שוין ווידער נישט געטאָרט
אַרויסקוקן פון פענצטער. יעדעס מאָל, ווען די באָן שטעלט זיך אָפ, טאָר
זי נישט אַרויסקוקן פון פענצטער, און דער אָנקל לאַרס פאַרשטעלט זי,
אַז זי קאָן גאַרנישט זען.

ס'איז געקומען אַ גרינער סאַלדאַט, אָנקל לאַרס האָט זיך צו איר נעענ-
טער צוגערוקט. יעטע האָט געוואַסט, אַז דאָס זענען די דייטשן; די קינדער
האַבן געזאָגט, אַז דאָס זענען שרעקלעכע מענטשן און זי האָט פאַר זיי מורא
געהאַט. אָנקל לאַרס האָט פאַר זיי אויך מורא.

— אָנקל לאַרס, האָסטו אויך מורא פאַר די דייטשן.

— וואָס זאָסטו יעטע, שווייג! — אָנקל לאַרס איז געווען ביי, און
ס'האַט איר באַנגגעטאָן, פאַרוואָס זי האָט אים געפרעגט, צי ער האָט אויך
מורא פאַר די דייטשן. נאָר דער סאַלדאַט איז אַוועקגעגאַנגען; און ווען די
באָן האָט גענומען גיין, איז אָנקל לאַרס שוין נישט געווען בייז און זי האָט
ווידער געמעגט אַרויסקוקן פון פענצטער.

— איצט — האָט ער געזאָגט — ווען דער צוג וועט זיך אָפשמעלן,
וועלן מיר אַראָפגיין, און באַלד ווי מיר וועלן קומען אויפן אָרט, וועסטו
באַקומען צו עסן. ביזט הונגעריק, יעטע?

דאָס האָט אָנקל לאַרס געזאָגט פונקט אַזוי ווי דער טאַטע. נאָר דער
טאַטע זעט אַנדערש אויס. גאַנץ אַנדערש! זי קען גוט ליידן דעם אָנקל

לארס, נאָר זי וואָלט נישט געוואָלט, אַז ער זאָל זיין איר טאַטע. זי וויל בעסער האָבן איר אייגענעם טאַטן.

ווען די באַז האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָט זיך אַנקל לאַרס אויפּגעהויבן און געזאָגט: — איצט גייען מיר, יעטע! — און ער האָט זי אָנגענומען ביי דער האַנט. נאָר ער האָט באַלד צוריק אָפּגעלאָזן און איז אַליין צוגעגאַנגען צום פענצטער און אַרויסגעקוקט. — גוט — האָט ער געזאָגט און האָט זי צוריק אָנגענומען ביי דער האַנט. נאָר זיי האָבן נאָך אַ ביסל געוואַרט, דאַן האָט אַנקל לאַרס געזאָגט: — קום, יעטע, איצט גייען מיר!

אין דרויסן איז שוין קיינער נישט געווען, אַלע מענטשן זענען שוין געהאַט אַוועקגעגאַנגען, נאָר איין מאַן איז נאָך דאָרט געשטאַנען. דער מאַן האָט אויף זיי געקוקט און איז זיי אַקעגגעקומען. און ווען ער איז שוין באַלד געווען נאָענט, האָט ער אַהערגעשריגן צום אַנקל לאַרס:

— העי! דו דאָרטן, דו פירסט נישט מיט דיר עפעס אַ יידן-מיידל?
— וואָס פאַלט דיר איין? — האָט אַנקל לאַרס צוריקגעשריגן און האָט זי אַזוי פעסט צוגעדריקט די האַנט, אַז דער באַלאַן איז אַוועקגעפּלויגן, נאָר זי האָט נישט געוויסט, זי האָט דאָס ערשט געזען, ווען דער באַלאַן איז שוין געווען גאַנץ הויך!

— כּוועל דיר קויפּן אַן אַנדערן; כּוועל דיר קויפּן אַן אַנדערן! — האָט אַנקל לאַרס שנעל געזאָגט. דער מאַן איז צוגעקומען.
— דאָס איז אַ יידן-מיידל! — האָט ער ווייטער געזאָגט און דער אַנקל לאַרס האָט געזאָגט אַז ניין, אַז דאָס איז זיין קינד.
— לאַמיר זען פּאַפּירן — האָט דער מאַן געזאָגט און אויסגעשטרעקט אַ האַנט. אַנקל לאַרס האָט געזוכט אין אַלע טאַשן, אָבער ער האָט גאָרנישט געפונען.

— קום! — האָט דער מאַן געזאָגט צו אַנקל לאַרס — מיר וועלן שוין דאָס אויסגעפינען.

אַנקל לאַרס האָט זי צוריק אָנגענומען ביי דער האַנט און זיי האָבן אָנגעהויבן צו גיין. יעטע האָט ניט געקענט פאַרשטיין, פאַרוואָס אַנקל לאַרס טאָר ניט פּירן קיין יידן-מיידל מיט זיך און פאַרוואָס זי איז איצט זיין קינד. אַנקל לאַרס איז געגאַנגען נאָענט נעבן מאַן און האָט אין אים אַריינגערעדט, ניין, ער האָט זיך ביי אים געבעטן, נאָר אַנקל לאַרס האָט גע-

רעדט אזוי שטיל, אָז זי האָט נישט געקענט הערן, וואָס ער זאָגט. זי האָט נאָר געקענט הערן, וואָס דער מאַן האָט געזאָגט. ער האָט גערעדט הויך, מיט אַזאַ גרויס קול; — ער קען נישט, ס'איז אַ באַפעל — האָט ער גע- זאָגט. דערנאָך האָט ער געזאָגט: — דאָס זעלבע, וואָס מיר טוען מיט זיי אַלע! יעטע האָט געקלערט, וואָס עס איז אַזוינס אַ באַפעל, פאַרוואָס ער קען נישט. און וואָס זיי טוען מיט זיי אַלע, האָט זי געקלערט. זי האָט געוואַלט פּרעגן דעם אַנקל לאַרס, אָבער ער האָט איר אַ דריק-געגעבן ביי דער האַנט און זי האָט גאַרנישט געפּרעגט.

זיי זענען צוגעקומען צו אַ הויז, וווּ עס איז געשטאַנען אַ גרינער סאַל- דאַט. דער סאַלדאַט האָט זיך אַוועקגערוקט און זיי זענען אַריינגעגאַנגען אין הויז. דער מאַן האָט זי אַוועקגענומען פּון אַנקל לאַרס און האָט אויפגעמאַכט אַ טיר און זי אַריינגעלאָזן אין אַ שטוב.

— זי קען דערווייל דאָ זיין — האָט ער געזאָגט, און צוגעמאַכט די טיר.

ס'זענען געווען אייזערנע שטאַנגען פאַר די פענצטער. אין דרויסן איז געשטאַנען אַ בוים. אַ פּייגעלע איז געהאַנגען אויף אַ שויב, און געקלאַפט מיט אַ פּליגעלע. ס'האָט נישט געקענט פּליען, ס'פּייגעלע. האַנס האָט אַמאָל געכאַפט אַ פּייגעלע, וואָס האָט נישט געקענט פּליען. זי האָט אים געבעטן, אַז ער זאָל עס אַפּלאָזן, האָט ער עס אַפּגעלאָזן. אַרעם קליין פּייגעלע! נאָר אַט איז עס אַוועקגעפּלויגן!

— אַנקל לאַרס איז אַריינגעקומען. ער איז צו איר נאָענט צוגעגאַנגען. — יעטע, — האָט ער געזאָגט — כ'בין זיך געקומען מיט דיר גע- זעגענען! — ער האָט געוואַלט לאַכן, נאָר ער האָט נישט געקענט. דאָן האָט ער געזאָגט: — דו ווייסט, יעטע, אַז דו ביזט נישט געקומען אויפן ריכטיקן אַרט? יאָ, יעטע האָט געוויסט אַז זי איז נישט געקומען אויפן ריכטיקן אַרט. — יאָ, אַנקל לאַרס, איך ווייס.

דער אַנקל לאַרס איז געווען מיד, ער האָט זיך אָנגעהאַלטן ביים טיש. — ווייז מיר דיין שלייף, יעטע — האָט ער געזאָגט.

זי האָט אויסגעטאָן ס'היטעלע. ער האָט זי אַרויפגענומען צו זיך. ער האָט איצט אויסגעזען פּונקט אזוי ווי ס'האָט אויסגעזען דער טאַטע, נאָר

אין יענע טעג

זי האָט פאַר אים נישט מורא געהאַט און נישט געוואָלט אַראָפּגיין. זי האָט
אים אַרומגענומען ביים האַלדז און זיך צו אים געטוליעט.
— ניין, יעטע, ניין! — האָט אַנקל לאַרס געזאָגט — איך מוז שוין
גיין, איך טאָר דאָ לענגער נישט בלייבן!
זי איז געשטאַנען און אים נאָכגעקוקט, ביז ער איז אַרויס פון צימער
און צוויי גרויסע טרערן זענען געלעגן אויף אירע באַקן.

ק א ש מ א ר

בינעם האַכבערג האָט זיך געוונדערט, וואָס דער געשטאַפּאַמאַן איז היינט נישט אַזוי ווילד און משוגע ווי בעת די פּריערדיקע פּאַרהערן און ווי עס האָט זיך אים געדאַכט, אפילו פּריינדלעך. אַ קליין שמייכעלע האָט כּסדר אַרומגעשוועבט אויף זיין פעט־פּאַלדנדיק, בלאַנד פנים. בינעם האָכ־בערג איז געווען צופּרידן פונעם פּאַרלויף פון פּאַרהער וואָס האָט אים אויסגעזען, אַז ער וועט שוין זיין דער לעצטער און ער איז כּמעט געווען ווי זיכער, אַז ער וועט אויספּאַלן לטובת אים. ער האָט נישט געוויסט פּאַרוואָס, אָבער עס קען זיין, האָט ער געטראַכט, אַז דאָס איז דער לעצטער פּאַרהער, און ער איז דאָס אַזוי פּריינדלעך, ווייל ער וויל אַראַפּשלינגען דאָס, וואָס ער האָט ביי אים צוגענומען ביים אַרעסט. נו, זאָל זיין אַזוי, אַזוי, האָט ער מסכים געווען, זאָל דאָס זיין דאָס אַפּקומעניש, אַבי ער זאָל אונדז אַרויסלאָזן. בינעם האַכבערג האָט פּריער נישט ריכטיק אויפגעכאַפּט, וואָס ער האָט געזאָגט. ער האָט עפעס געזאָגט אַזוי שנעל און אַזוי פּאַרביי־גייענדיק, אָבער בינעם איז געווען זיכער, אַז ער האָט געברויכט דאָס וואָרט „פּריילאַסן“, דאָס ערשטע מאָל אין אַלע פּאַרהערן. נאָר בינעם קען נישט ליידן דאָס שמייכעלע, וואָס קומט היינט אפּויר פון זיינע האַרלאָזע אויגן־דעקלעך, ווען ער הייבט אויף דעם קאַפּ פון די פּאַפּירן און קוקט אויף אים. עס ליגט עפעס אַ גרינגשעצונג אין דעם דאָזיקן קוק, עפעס, עפעס אַ מין שפּיל וואָס מען שפּילט מיט אַ קינד, וואָס מען וויל זען ווי אַזוי עס וועט רעאַגירן, ווען מען וועט אַזוי אַדער אַנדערש האַנדלען. בינעם האָט געקלערט, אַז מסתּם האָט ער זיך געכטן נישט גוט אויפגעפּירט. ער

האָט זיך מסתם ביי אים געבעטן, געזוכט ביי אים צו דערוועקן רחמנות. אָדער אפשר גאַר געוויינט און ער לאַכט דאָס היינט פון אים, דעם יידעלע, וואָס האָט אַזוי מורא פאַרן ביסעלע לעבן. דער געדאַנק האָט אים געפֿיירט ניקט... נאָר אַז מען איז מיט ווייב און קינדער ביי זיי אין די הענט איז אַלץ מעגלעך. ער איז נעכטן אַרומגעלאָפֿן ווי אַ ווילדע חיה און כסדר איז דער נאָענט פון אים. עס האָט אים אויסגעוויזן, אַז אַט־אַט, כאַפט ער אים אָן ביים האַלדו און דערווערגט אים! בינעם האָט ביי זיך אָפּגעמאַכט, אַז היינט טאָר ער זיך נישט פאַרלירן, נישט אַרויסווייזן קיין שום סימן פון פחד. יאָ, אוודאי האָט ער מורא פאַר דעם דאָזיקן מענטשן, דאָס לעבן פון אים און זיין פאַמיליע ליגט דאָך ביי אים אין די הענט, אָבער ער טאָר זיך היינט נישט פאַרלירן, זאָל דער שונא נישט זען, וואָס עס קומט פאַר ביי אים אין האַרצן.

דער געשטאַפּפּאַמאַן האָט איצט ווידער אויפּגעהויבן דעם קאַפּ און מיט דעם זעלבן גרינגשעצנדיקן חוק־שמייכעלע ווידער געקוקט אויף ביי נעמען. אָבער בינעם איז איצט געשטאַנען רוזק, און אים כמעט גלייך געקוקט אין פנים אַריין. ווער ווייסט פון וואָס אַזאַ רשע קען אַלץ הנאה האָבן, האָט ער געטראַכט: זאָל ער, זאָל ער זיך אַמוזירן, אָבי ער זאָל אונדז אַרויסלאָזן. דעם געשטאַפּפּאַמאַנס האַלטונג און אויסזען האָט אים כסדר געשטאַרקט אין דער איבערצייגונג, אַז ער וועט זיי אַרויסלאָזן. יאָ, אַז ער האָט שוין אַפילו אָנגענומען אַ באַשלוס דערוועגן. און פאַרוואָס זאָל ער עס אייגנטלעך נישט טאָן? — האָט בינעם געקלערט, קיין פאַרברעכן זענען מיר דאָך נישט באַגאַנגען. מיר האָבן געוואַלט אַנטלויפן. נו, איז וואָס? וועלן מיר פאַר דער דאָזיקער עבירה באַצאָלן מיט אַלעם וואָס מיר האָבן געהאַט מיט זיך. זיי קענען דאָך נישט זיין אין גאַנצן ווילד. זיי פאַרשטייען זיכער אַליין אויך, אַז מיר פילן זיך נישט גוט אונטער זייער ממשלה. זיי קענען אונדז נישט ליידן, נו, ווילן מיר אַוועק, דאַרף עס זיי דאָך גאַר פרייען.

דער געשטאַפּפּאַמאַן האָט אַוועקגערוקט די פאַפירן און אַרויפּגעלייגט די הענט אויפן טיש. ער איז איצט געווען גאַר פריינטלעך. דאָס גאַנצע פנים האָט ביי אים געלאַכט.

— נא, ה' האַכבערג וואָס זאָל איך מיט אייך מאַכן, זאָל איך אייך טאַקע

אין יענע טעג

ארויסלאָזן? בינעם האָט גאַרנישט געענטפערט און דער געשטאַפּאַ-מאַן האָט געמיטלעך פּאַרגעזעצט און ווי אויס בלוזער נייגעריקייט, געפרעגט:
— פאַרוואָס, הער האַכבערג, איז אייער זון אייגנטלעך נישט מיט-געווען ביים פישער?

בינעם האָט נישט געקאָנט לידן וואָס ער אירצט אים פּלוצלינג און רופט אים „הער האַכבערג“. אויך זיין געמיטלעכער טאָן איז אים געווען פאַרדעכטיק. עס האָט אים אויסגעזען, ווי ער וואָלט אָנגענומען אַ נייע טאַקטיק, מיט וועלכער ער זוכט אים אַריינצונאַרן. אָבער ער האָט געענט-פערט רויק און דאָס זעלביקע וואָס אויף די פּרערדיקע פאַרהערן.
— אַז מיין זון איז נישט מיטגעווען ביים פישער, איז עס געווען דערפאַר, ווייל עס איז דאָרט נישט געווען פאַר אים וווּ צו שלאָפן. מיר האָבן ערשט געדאַרפט אוועקפאַרן אין דער פּרי, און ער האָט געדאַרפט קומען אויפן ציקל.

— און איר ווייסט נישט וווּ ער איז?

— ניין, איך ווייס נישט וווּ ער איז.

דער געשטאַפּאַ-מאַן האָט אָנגעשפּאַרט די גאַמבע אויף דער האַנט און געקוקט בינעמען גלייך אין פנים אַריין:

— אפשר קענט איר מיר זאָגן, פאַרוואָס, אייגנטלעך, די יידן ווילן אַנטלויפן? איר מוזט דאָך דאָס וויסן. יידן זענען אַרגאַניזירט, אַלץ איז ביי זיי אויסגערעכנט, אויסגעאַרבעט פון פּרזער, איר טוט דאָך קיין זאָך נישט צופעליק, אָבער דאָ באַגייט איר אַ פעלער! — האָט ער מיט באַדויערן געזאָגט.

בינעמען איז שווער געוואָרן אויפן האַרצן; ער הייבט שוין ווייטער אַן פאַרוואָס די יידן ווילן אַנטלויפן, און אַז זיי באַגייען אַ פעלער. אָבער ער האָט זיך געפּאַסט און תּמעוואַטע געענטפערט.

— אייגנטלעך, אַזוי געזען, ווייס איך טאַקע נישט פאַרוואָס, נאָר מען האָט געזאָגט...

— מען האָט געזאָגט! — האָט אים דער געשטאַפּאַ-מאַן איבערגע-שלאָגן און איז געווען באַליידיקט — מען דאַרף נישט הערן אַלץ וואָס מען זאָגט! מיר האָבן דאָך אייך נישט געטשעפעט. איר האָט געקאָנט האַנדלען וויפיל איר האָט געוואָלט; און איצט האָט איר אויך געקאָנט נעמען וועלכע

פרייזן איר האָט געוואָלט... עס איז נישטאָ קיין סחורות, וואָס? אַז עס קומט אַריין אַ קונה, איז אַ ליידיק געשעפט — נישטאָ און שוין! אָבער אייער געניט אויג זעט שוין, אויב ער האָט — ער האָט צוגעקוועטשט אַן אויג און געמאַכט מיט די פינגער ווי מען ציילט געלט — אויב ער האָט און איז וויליק צו באַצאָלן, דאָן שטעקט איר אַרונטער אַ האַנט אונטערן טיש און שלעפט אַפּויר אַ שטיקל סחורה, געפעלט עס אים נישט, האָט איר נאָך איינס און נאָך איינס, ביז עס קומט אַפּויר דאָס ריכטיקע... אַבי ער וויל באַצאָלן, אונדז וועט איר נישט גענאָרן, מיר ווייסן ווי עס גייט צו ביי אייך, נאָ, אָבער דאָס איז נישט איצט מיין זאָך, איך ווייס נאָר, אַז דאָס אַנטלויפן שאַדעט אייך, שטערט אייך אין אייערע פאַרדינסטן!...

בינעם האָט גאָר נישט געענטפערט, ער האָט נישט געוואָלט קאַליע-מאַכן דעם געשטאַפּאַ-מאַנס גוטע שטימונג פון זיין גרויסער יידן-קענטשאַפּט, פון וועלכער ער איז געווען זייער באַגייסטערט, דער געשטאַפּאַ-מאַן האָט פאַרויכערט אַ ציגאַרעט און ווייטער געזאָגט: — איצט וועלן מיר רעדן וועגן אייער זאָך, איך האָב איינגטלעך בדעה אייך און אייער פאַמיליע אַרויסצולאָזן, וואָס זאָגט איר דערצו?

הגם דאָס חוזק־שמיכעלע האָט איצט ווידער געשפּילט אין זיינע אויגן, האָט בינעם געזען, אַז ער מיינט עס ערנסט, ער האָט אים איצט מוחל געווען, און האָט שוין חרטה געהאַט, וואָס ער האָט פון אים כסדר געקלערט שלעכטס, עס קאָן זיין, האָט ער געטראַכט, אַז ער מוז אַזוי זיין, אַז מען פאַרלאַנגט עס פון אים, און איצט, אַז ער זעט אַ געלעגנהייט אים אַרויסצולאָזן, טוט ער עס, ער האָט אויף דעם געשטאַפּאַ-מאַן געקוקט מיט גרויסע נאַסע אויגן, — אַ דאַנק! — האָט ער קוים געקענט אַרויסברענגען, דער געשטאַפּאַ-מאַן איז געווען צופרידן, — אָבער ער האָט פאַרגעזעצט, — דערווייל וועל איך נאָר אַרויסלאָזן אייך און אייער פרוי, אייער טאָכטער מיט איר מאַן וועל איך נאָך דאָ האַלטן ביז איר וועט קומען מיט אייער זון, הערמאַן; דאָן וועל איך אייך אַלע צוזאַמען אַרויסלאָזן.

בינעם האָט געעפנט דאָס מויל, ווי ער וואָלט געוואָלט עפעס זאָגן, אָבער דער געשטאַפּאַ-מאַן האָט ווייטער גערעדט.

— אויף דעם קריגט איר פיר און צוואַנציק שטונדן צייט, וועט איר דאָן נישט זיין געקומען, וועט מען דערשיסן אייער טאָכטער מיט איר מאַן!

איצט וויסט איר עס. איר קענט זיך אריינגיין מיט זיי געזעגענען, זיי זענען דא אין דערבייאיקן צימער.

בינעם האָט זיך נישט געקאָנט רירן פון אָרט, אַזוי ווי די פּיס וואָלטן אים אויסגעליידיקט געוואָרן פון כּוחות. ער האָט געהאַט דאָס געפּיל, ווי ער וואָלט אויף גאַרנישט נישט געשטאַנען און וועט באַלד אומפּאַלן און וועט בלייבן ליגן אַן אויסגעצויגענער אויף דר'ערד. ער האָט געקוקט אויפן געשטאַפּאַ-מאַן, ווי ער וואָלט נישט פאַרשטאַנען וואָס ער האָט געזאָגט און צו וואָס ער האָט עס געזאָגט. אָבער צום סוף האָט ער זיך צוזאַמענגענומען, און מיט אַ ציטערדיק, פאַרבלאָז קול געפרעגט:

— צו וואָס דאַרפט איר מיין זון?

דער געשטאַפּאַ-מאַן האָט אויסגעלאָשן דאָס פייער פון ציגאַרעט אין אַשבעכער; — כּוּויל אים זען, איר מוזט האָבן אַ גאַנץ שיינעם זון — האָט ער לאַכעדיק געזאָגט און זיך אויפגעשטעלט. — אייער פאַמיליע וואָרט אויף איך.

ער איז געגאַנגען פאַרויס. עס האָט בינעמען אויסגעזען, ווי זיין שוואַרצע רוקן פאַרנעמט די גאַנצע שטוב. פון אונטער די קורץ-געשויר-רענע, העל-רויטלעכע האָר האָט אַפּויר געקוקט אַ ווייסער גרונט ווי ביי אַ חזיר. בינעם האָט געפּילט אַ שרעק און אַן עקל, ווען ער האָט געזען זיין דיקן, רויטן, ווי מיט בלוט-אַנגעזאַפענעם קאַרק.

זיי זענען געשטאַנען אין אַ ווינקל פון צימער. דאָס היטעלע איז ביי סימען געזעסן קאָקעט אויפן שפיץ קאָפּ און צוגעדעקט אַ האַלבן שטערן. דער מוטערס קאָפּ איז געלעגן אַנגעלענט אויף איר ברוסט. זי האָט גע-האַלטן דער מוטערס האַנט און צו איר גערעדט: — מאַמע, וויין נישט, דו וועסט זען, ס'וועט אַלץ נאָך גוט זיין. ער האָט געזאָגט, אַז ער וועט אונדז אַרויסלאָזן, וועט ער אונדז אַרויסלאָזן. פאַרוואָס זאָל ער עס נישט טאָן? מיר זענען דען באַגאַנגען עפעס אַ פאַרברעכן? אָבער די מוטער האָט נישט געקאָנט אויפהערן צו וויינען; מיין קינד, ווי אַזוי זאָל איך אַוועקגיין פון דאַנען און דיך דאָ איבערלאָזן. כ'קען נישט, כּוּויל אויך דאָ בלייבן, זאָג עס אים, זאָג אים, אַז איך וויל אויך דאָ בלייבן, ווען ער קען נישט אַלע-מען אַרויסלאָזן.

סימע האָט זיך ביי איר געבעטן: — ניין מאַמע, ניין, דו טאָרסט דאָ

נישט בלייבן. גיי דו אהיים מיטן טאטן, עס וועט אונדז גארנישט זיין, ד' וועסט זען, עס וועט אונדז גאר נישט זיין און מיר וועלן זיכער אויך באלד אהיימקומען!

בינעם איז צוגעגאנגען צו וויקטאָרן.

— וויקטאָר, צו וואָס דאַרפן זיי האָבן הערמאַנען?

— כ'ווייס נישט, שווער, כ'ווייס נישט! — האָט וויקטאָר געשאַקלט

מיטן קאָפּ און נישט אויפגעהויבן די אויגן.

— אַז זיי האָבן אונדז שוין דאָ אַלע, צו וואָס דאַרפן זיי נאָך האָבן הערמאַנען — האָט בינעם ווייטער געפרעגט און וויקטאָר האָט ווייטער געענטפערט, אַז ער ווייסט נישט. בינעם האָט געוווּסט, אַז וויקטאָר ווייסט נישט, אָבער ער האָט אין דעם אויגנבליק נישט געפונען וואָס ער זאָל צו אים זאָגן. ער איז געשטאַנען אָנגעלענט ביי דער וואַנט און האָט עפעס אויסגעזען אַזוי איינזאַם, אַזוי פאַרלאָזן, אַז עס האָט בינעמען געשניטן ביים האַרצן. ער איז שטיין געבליבן שטיל ביי זיין זייט.

דער געשטאַפּאַמאַן איז אַריינגעקומען און געפרעגט צי זיי זענען שוין פאַרטיק. אַזוי איז, אַז אַ פאַמיליע האַלט זיך נישט צוזאַמען. געדענקט! — האָט ער שטרענג פאַרגעזעצט — דאָ זיין צו דער באַשטימטער צייט! — ער האָט נאָך דערמאַנט, אַז זיי זאָלן נישט פאַרגעסן צו דערציילן די יידן, אַז זיי האָבן נישט פאַרוואָס מורא צו האָבן, אַז מען וועט זיי נישט טשעפען. זיי האָבן זיך לאַנג אַרומגעדרייט ביים געשטאַפּאַהויז. ס'האַט זיך זיי געדאַכט, אַז דער סאַלדאַט קוקט שוין אויף זיי קרום און וועט זיי באלד אַוועקטרייבן. בינעם האָט אָנגענומען זיין ווייב ביי דער האַנט: — קום, חנה, לאַמיר שוין אַוועקגיין פון דאַנען.

**

— וווהין זאָלן מיר גיין! — האָט זי געפרעגט.

— אַהיים!

— און די קינדער? — דער פּאַליציאַנט האָט זיי געוווּזן, אַז זיי גייען אַריבער קעגן רויטן ליכט. בינעם האָט זי שנעל אַרויפגעצויגן אויפן טראָג-טואַר: — מען וועט אונדז נאָך איבערפאַרן! לאַמיר נעמען אַן אויטאָ. האַסט

עפעס געלט? זיי האָבן זיך אָפגעשטעלט, חנה האָט אַרומגעזוכט אין בייטל:
 — ניין, זיי האָבן אַלץ צוגענומען.
 — נו, זאַל דאָס זיין דאָס אָפקומעניש — האָט בינעם זי געטרייסט.
 — יא, האָט חנה מסכים געווען, ווען עס זאַל נאָר זיין בלויז דאָס
 וואָלט' שוין גוט געווען. בינעם, דו מיינסט, אַז מיר זאַלן טאַקע אַהיימגיין?
 וואָס וועלן מיר טאָן אין דער היים?
 — יא, חנה, מיר מוזן איצט אַהיימגיין און קלערן וואָס צו טאָן. די
 צייט שטייט נישט. איידער מיר וועלן זיך אַרומקוקן... — זיי האָבן אָנגע-
 הויבן צו גיין, אָבער חנה האָט זיך ווידער אָפגעשטעלט.
 — וואָס קענען מיר דען טאָן, בינעם ?
 — כ'ווייס נאָך נישט, כ'וועל אפשר צולויפן צו אונדזער אַדוואַקאַט,
 מיר האָבן אַ גוטן אַדוואַקאַט, טאַמער קען ער עמעצן, וואָס קען וועמען פון
 זיי, אפשר וועט ער אַליין אַרויפגיין, ער וועט זיכער עפעס טאָן. גיי דו
 דערווייל אַהיים, חנה, איך וועל באַלד קומען.
 — בינעם, איך וויל מיטגיין, כ'וועל אים בעטן, כ'וועל פאַר אים וויי-
 נען! בינעם, זיי וועלן טייטן, זיי וועלן אומברענגען אונדזערע קינדער! —
 זי האָט אויסגעבראַכן אין אַ געוויין.
 — חנה, הער אויף, אין מיטן גאַס, מענטשן שטייען און קוקן אויף
 אונדז!

**
 *

דער אַדוואַקאַט איז געזעסן אינעם אַלטן לענשטול. אינעם זעלבן
 שטול און אויפן זעלבן אַרט, ווו עס איז געזעסן זיין פאַטער, דער אַלטער
 אויבער געריכטס אַדוואַקאַט קנודסען. פון אַלטקייט, האָט שוין דער שטול
 געהאַט פאַרלוירן זיין פאַרב און זיין אויסזען. אָבער דער יונגער קנודסען
 האָט אים נישט געוואָלט אויסבייטן אויף קיין נייעם און אַפילו נישט אויפ-
 פרישן. איז ער אַזוי, אויף דעם אַרט, שוין געשטאַנען אַ סך, אַ סך יאָרן.
 אין אים האָט רעגירט זיין פאַטער, און ער, זיין זון, האָט נישט געוואָלט
 מאַכן קיין שום פאַרענדערונגען. ער האָט געוואָלט ווייטער פירן די אַלטע
 אָנגעזעענע אַדוואַקאַט-פירמע אין די זעלבע וועגן און אין זעלבן גייסט וואָס
 דער פאַטער. דער גרויסער לענשטול איז עפעס געווען ווי אַ סימבאָל,

א גאראַנטיע, פאַר דער ערלעכקייט און סאַלידקייט פון דער פירמע. די בילדער אויף די ווענט מיט די בכבודיקע באַבערדטע פנימער האַבן אַרויס- גערופן פאַרטרוילעכקייט. עס איז געווען ווי דריי סאַלידע רינגען אין אַ קייט; דער זיידע, דער זון, דאָס אייניקל. דריי דורות אויפן זעלבן פלאַץ, ביי דער זעלבער זאך. יא, אַפילו אונטער די זעלבע אומשטענדן. בינעמען האָט אויסגעזען ווי עס איז נישטאַ קיין שום חילוק צווישן דעם יונגען קנודסען און זיין פאָטער; דאָס זעלבע רונדיקע פנים, די זעלבע בלאַנד- קייט, דעם זעלבן אַביטל מעלאַנאָלישן קוק אין די גרוי-בלויע אויגן. און פונקט ווי דער פאָטער, רעדט ער אַזוי שטיל און איידל, וועגט און מעסט יעדעס וואָרט, האָט מורא, אַז ער זאָל, חלילה, נישט צוזאַגן מער, וויפּל ער וועט קענען טאָן. און פונקט ווי ביים פאָטער זענען די באַווע- גונגען נישט געאיילטע, אַפּגעמאַסטענע, ווי איינער וואָס איז זיכער, אַז קיינר וועט אים גאָר נישט אַוועקפאַן און קיין זאך וועט נישט פון אים אַנטלויפן.

בינעם האָט זיך דערמאַנט, אַז עס מוז שוין זיין אַ גוטע דרייסיק יאָר, ווי ער איז דאָס ערשטע מאַל דאָ אַרויפגעקומען און עס האָט זיך דאָ גאָר- נישט געענדערט. אַלץ איז פונקט אַזוי רויק און זיכער ווי דעמאַלט, פונקט אַזוי רויק און זיכער ווי די קאַנאַלן אונטן. קיין זאך וועט די וואַסערן נישט אַרויספירן פון זייער וועג, וועט קומען אַ שטראָם, וועט ער אַ טרייסל-געבן די אויבערפלאַך, די שטיין-ווענט וועלן אים אַבער האַלטן און צום גרונט וועט ער נישט דערגרייכן. דער אַדוואַקאַט דאָ, ווי די שטיין-ווענט אונטן, זיצט טיף אין דער דאָזיקער ערד, אַבער ער, בינעם, קען דאָ אַרויסגעריסן זוערן מיטן וואַרצל. האָט ער דאָ אַ וואַרצל? ניין. ער איז געקומען מיטן ווינט און וועט אַוועק מיטן שטורעם. ער איז ווי אַ פויגל אַן אַ נעסט, ווי אַ הימלאַזער הונט, וואָס דערשרעקט זיך פאַר יעדן אויפגעהויבענעם שטיינ. נאָר איצט, זיצנדיק אין דעם דאָזיקן קאַנטאַר, איז ער דאָך געווען אַזוי רויק, אַזוי זיכער, כמעט אומפאַרדאגהט; אַזוי ווי דאָס דאָזיקע קאַנטאַר וואַלט געווען אַפּגעזונדערט פון דער וועלט, און אין אַן אַנדערן צייט- אַלטער; אַ שטילן, אַ פרידלעכן צייט-אַלטער. און דאָס, וואָס ער זיצט און דערציילט דאָ — ווי אַ שלעכטע פאַנטאַזיע, ווי אויסגעטראַכט, וואָס קיי-

נער קען נישט גלויבן דערין און קיינער פארשטייט נישט צו וואָס מען האָט עס אויסגעטראַכט.

חנה האָט זיך פרום צוגעהערט צו איר מאַנס קול. דאָ איז דאָס דאָ- זיקע שרעקלעכע עפעס ווי פאַרמילדערט געוואָרן. עס האָט איר אויסגעזען ווי דער דאָזיקער מוראדיקער פלאַנטער וועט זיך באַלד אויפוויקלען. די גאַנצע צייט, וואָס בינעם האָט דערציילט, האָט זי נישט אַראָפּגעלאָזן קיין אויג פון אַדוואַקאַטס פנים, זי האָט געוואַלט זען, וואָס פאַראַ איינדרוק זייער אומגליק מאַכט אויף אים און וואָסערע אויסזיכטן עס זענען פאַראַן, אַז ער זאָל זיי קענען העלפן. אָבער דער אַדוואַקאַט איז געזעסן פולשטענ- דיק רוזק, ער האָט מיט קיין איין באַוועגונג, אַדער ריר מיטן פנים נישט פאַראַטן וואָס ער דענקט; עס האָט איר נאָך אַ סך מאָל אויסגעזען, אַז ער הערט זיך אַפילו נישט ריכטיק צו וואָס איר מאַן דערציילט אים. אָבער ווען בינעם האָט געענדיקט, האָט זיך דער אַדוואַקאַט צו איר אויסגעדרייט און מיטליידנדיק געשאַקלט מיטן קאַפּ:

— די קינדער, — האָט ער געזאָגט — יא, די קינדער, הערמאַן, אַ פּרעכטיקער יונג, דאַכט זיך, אַ גוטער ספּאַרטלער, מען זעט זיין נאָמען אַפּטמאַל אין די צייטונגען, וואָס טוט ער? אַ דעקאַראַטאַר? אַ גאַנץ גוט פאַך. עס האָט עפעס צו טאָן מיט קונסט. יידן האָבן אַ נייגונג צו אַזעלכע באַשעפטיקונגען. אָבער אַלץ איינס, אַ פאַך איז אַ פאַך. אין אַן אַרנטלעכער געזעלשאַפט זענען אַלע פאַכן גלייך וויכטיק.

עס איז איינגעטרעטן פּויוזע, בינעם און זיין ווייב האָט געוואַרט וואָס ער וועט ווייטער זאָגן.

— טיע — האָט דער אַדוואַקאַט אויפּסניי אָנגעהויבן — וואָס קען מען דאָ אייגנטלעך טאָן? עס איז, ערלעך געזאָגט, אַ מיאוסע מעשה. ס'וויילט זיך נישט אַזוי גערן קומען אין באַרירונג מיט זיי און קיינער האָט אייגנט- לעך אויך נישט קיין צוטריט, סיידן נאַציסטן, און זיי וועלן זיך דאָך פאַר אייך נישט אָננעמען. בקשות שרייבן, וועט דאָ גאַרנישט העלפן, דאָס קען זיך פאַרצייען, גאָט ווייסט ווי לאַנג. עס קען געדויערן ביז עס וועט ערגעץ דערגרייכן, און דאָס דארף געשען שוין, אַט איצט, און ווען עס זאָל שוין אַפילו געלונגען, און זיי זאָלן שוין עפעס צוזאָגן, האָבן מיר נישט די מינדסטע זיכערקייט, אַז זיי וועלן האַלטן דעם צוזאָג, זיי האַלטן ביי קיינעם

קיינ ווארט נישט, און נאך דערצו ביי יידן? נאך א וויילע נאכקלערן האט ער פארגעזעצט.

— נאך איין ליכטפונקט איז דא יא פאראן, און דאס איז, אז זיי האבן אייך ארויסגעלאזן; אויף דעם דארף מען לייגן א גאנץ גרויס געוויכט.

— זיי ווילן דאך אבער האבן אונדזער הערמאנען — האט אים חנה דערמאנט.

— יא, יא, כ'ווייס! דאס מיט אייער זון איז טאקע א ביסל מיסטיש אבער עס קען זיין א בלויזער איינפאל, א קאפריז. דער, וואס האט אייך פארהערט איז מסתמא א פראסטער מענטש און מיינט, אז עס איז א געניא-לער איינפאל, וואס וועט אים פארשאפן גרויס אנווען און כבוד ביי די אנ-דערע. אזוי איז עס שוין, ווען א פראסטער מענטש קומט צו דער מאכט; ווייל אויפן שכל לייגט עס זיך נישט! ווייל וואס קענען זיי דא געווינען? ארויסלאזן צוויי כדי אריינצובאקומען איינעם? וואס האט ער אייך געזאגט, אז איר זאלט דערציילן די יידן, אז זיי האבן זיך נישט פארוואס צו שרעקן? אין דעם קען יא עפעס זיין א מיינונג. עס קען גאנץ גוט געמאלט זיין, או זיי האבן נישט קיין שלעכטע כוונות, און עס פארדריסט זיי וואס איר ווילט אנטלויפן. ווייל ווען מען זאל זיין גאנץ אביעקטיוו, האבן זיי דאך אייך ביז איצט נישט געטשעפעט. אמת, די סיטואציע האט זיך געביטן, אבער דאס איז דאך חל אויפן גאנצן לאנד; און אין גאנצן זיך מיט אונדז איינרייסן, גלייב איך נישט, אז זיי ווילן, דאס קען זיין דער מיין פון דעם, וואס זיי ווילן זאגן אייערע מענטשן, אז זיי האבן נישט פארוואס מורא צו האבן, און ווילן דערמיט באווייזן, אז זיי וועלן דא האנדלען אנדערש ווי אין אנדערע לענדער. אין אייער פאל האבן זיי עס די מעגלעכקייט צו טאן, און ווילן עס זעלבסטפארשטענדלעך אויסנוצן, ד"ה מיט דעם, וואס זיי וועלן אריינבאקומען אייער גאנצע פאמיליע, און אייך אלעמען דאן צוריק ארויסלאזן וועלן זיי דעמאנסטרירן זייער גוטן ווילן, אי קעגן איבער דעם לאנד, אי קעגן איבער אלע אנדערע יידן. אוודאי איז עס פאר אייך זייער אפשרעקנדיק, אבער דאס איז שוין זייער אופן זאגן, דאס וועט שוין קיינער נישט קענען איבערמאכן, און דערפאר איז עס נישט אלעמאל א באוויי-צום שלעכטן. יא, דאס איז מיין אויפפאסונג — האט ער כמעט מיט אי-בערצייונג געענדיקט.

און בינעם האָט גאַרנישט געהאַט איינצווענדן קעגן דעם אויבער-
 געריכטס אַדוואָקאַט אויפפאַסונג, זי איז נישט געווען אומלאַגיש און האָט
 זיך געלייגט אויפן שכל. אָבער איינשטעלן זיין זון דערויף האָט ער נישט
 געקאַנט. זיין ייִדישער אינסטינקט, זיין ייִדישע דערפאַרונג האָט אים גע-
 זאָגט, אַז ער קען זיך נישט פאַרלאָזן אויף לאַגיק, אָדער שכל. ווען עס
 האָלט ביי ייִדן, גילט נישט קיין לאַגיק און נישט קיין שכל. דאָ ווערן אַב-
 געווענדט אַנדערע מאַסן און מען דאַרף זיי מיט גאָר נישט באַגרינדן.
 די סיטואַציע האָט זיך טאַקע געביטן פאַרן גאַנצן לאַנד, אָבער פאַר אים
 האָט זי זיך געביטן אויף אַ גאַנץ אַנדערן אופן. אויב דאָס לאַנד וועט איצט
 זיין אונטערגעוואָרפן ווילקירלעכקייט און טעראָר, וועט עס זיך אָנהייבן
 מיט אים. דעם שוצלאָזן, דעם שוואַכן, פון זיין זייט דראַעט נישט קיין
 געפאַר, ער קען נישט שטעלן קיין ווידערשטאַנד, דאָ וועט עס זיי גאַרנישט
 קאָסטן. אפשר פאַרשטייט עס דער אַדוואָקאַט נישט און אפשר פאַרשטייט
 ער עס יאָ, נאָר ער קאָן דאָ גאָר נישט העלפן. אָבער כדי נישט צו פאַר-
 ענדליקן די קאָנסולטאַציע צו שנעל, אַז דער אַדוואָקאַט זאָל נישט זען, אַז
 ער גלייבט נישט אין זיין אויסטייטש פון דער זאך, האָט בינעם גלאַט אַזוי
 געפּרעגט:

— הער אויבער-געריכט-אַדוואָקאַט, און וואָס וועט זיין, אַז זיי וועלן
 אונדז אַריינבראַן?

— יאָ-יאָ — האָט דער אויבער-געריכט-אַדוואָקאַט געצויגן, — וואָס
 קען מען דאָ זאָגן. ס'איז ווי איך האָב שוין פּריער געזאָגט, אַז מיט באַ-
 שטימטקייט קען מען דאָ קיין זאך נישט וויסן, נאָר קיין שכל איז נישטאַ
 דערין. און איך גלויב, אַז מען דאַרף זיי אַרויסווייזן צוטרוי. מען קען זיי
 אַמאָל געווינען דורכן בלויון אַרויסווייזן צוטרוי. און ערלעך געזאָגט, קיין
 אַנדערע מיטלען האָבן מיר דאָך פאַקטיש נישט!

בינעם און זיין ווייב זענען ווידער געשטאַנען אויפן גאַס. חנה האָט
 געזויבט.

— בינעם, ער ווייסט נישט, ער ווייסט גאָר נישט, ער איז אַ גוי.
 צוטרוי הייסט ער אונדז האָבן. צו וועמען זאָלן מיר האָבן צוטרוי! מיר
 טאָרן נישט איינשטעלן, אַלצדינג וואַלטן מיר געקאַנט איינשטעלן, נאָר ניט
 דאָס לעבן פון אונדזער קינד. מיר טאָרן נישט, בינעם, מיר טאָרן נישט!

— חנה, חנה! — האָט זיך בינעם ביי איר געבעטן, — באַרויך דײך, חנה, הער אויף, לאַמיר אַהיימגיין, מיר וועלן שוין געפינען עפעס אַן עצה. לאַמיר אויפזוכן הערמאַנען, אויב ער איז שוין נישט דערוויל אליין אַרײַ בער געקומען.

— הלוואי, — האָט חנה געזיפצט, הלוואי!
זיי האָבן אים געטראָפֿן אין דערבייקן געסל, וווּ זיי האָבן געוווינט. ער איז געגאַנגען אויפגעשטעלט דעם קאַלנער פֿון מאַנטל, ווי עס וואָלט אים קאַלט געווען. ער האָט זיי ערשט דערזען, ווען זיי זענען שוין געווען גאַר נאָנט נעבן אים. די מוטער איז אים אַרויפגעפאַלן אויפן האַלדז.

— הערמאַן, מיין זון, מיין הערמאַן!
— חנה! — האָט בינעם זי געמוסרט.
— וווּ איז זויקטאַר און סימא? — האָט הערמאַן געפרעגט.
— זיי וועלן באַלד קומען — האָט זיך דער פֿאַטער געאיילט צו ענטֿפערן.

— לאַמיר אַרויפגיין אין שטוב אַרײַן, וואָס האַסטו דײך עפעס אַרומגע־
דרייט אויפן גאַס?

— כ'האַב נישט געהאַט וווּ אַרײַנצוגיין. מען קען קיינעם נישט אין דער היים געפינען, כ'ווייס נישט וווּ זיי זענען עפעס אַלע אַהינגעקומען אין ביי סווען אַגע קען איך דאָך נישט בלייבן זיצן אַ גאַנצן טאַג. ס'זעט אַזוי אידיאַטיש אויס סתם צו זיצן און זיך מורא האָבן אַ ריר צו טאָן!
זיי האָבן זיך אַרײַנגעכאַפט אין שטוב אַזוי ווי זיי וואָלטן געהאַלטן ביים באַגין אַ גנבה.

— דערפֿאַר, מיין זון, זעסטו, מעגן מיר שוין יאָ זיין אין דער היים. מיר זענען, פֿאַרשטיסטו מיר, כשרע יידן, האָט זיך דער פֿאַטער געוויצלט און געזוכט אַ שטול אויף אַרויפצוגיין און אַנציען דעם זייגער.
— ווען וועלן זיי קומען — האָט הערמאַן ווייטער געפרעגט. דער פֿאַטער האָט נישט געענטפערט, ער איז געווען פֿאַרנומען מיטן אַנציען דעם זייגער. ער איז געשטאַנען און געדרייט דעם ווייזער און צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ צו די קלעפּ, וואָס דער זייגער האָט אויסגעשלאָגן יעדע האַלבע און יעדע גאַנצע שעה. די מוטער איז געזעסן אין מאַנטל אויף אַ קאַנט פֿון

סאָפקעלע, אַזוי ווי זי וואָלט נאָר געקומען אויף אַ ווייל און וועט באלד
וידער אַוועקגיין. הערמאַן איז צו איר צוגעגאַנגען.

— וואָס איז מאַמע?

— גאָר נישט הערמאַן, גאָר נישט — האָט זי געענטפערט, אויס-
מיידנדיק זיין בליק.

ער האָט זי אָנגענומען ביי דער האַנט.

— מאַמע, ווען וועלן זיי קומען?

די מוטער האָט זיך צעכליפּעט.

— זיי וועלן נישט קומען, הערמאַן, זיי וועלן נישט...

דער זייגער האָט איצט געשלאָגן און דער פּאַטער האָט אויפן קול
נאָכגעזיילט יעדן שלאָג. הערמאַן האָט זיך אַוועקגעזעצט ביי דער מוטער.

זי האָט אַראָפּגעשטופּט דאָס געוויין אין האַלדז אַרײַן.

— מאַמע, וואָס איז געשען, פאַרוואָס וועלן זיי נישט קומען?

— זיי וועלן נישט קומען, ווייל די דייטשן ווילן, אַז מיר זאָלן קומען
מיט דיר, וועלן זיי אונדז אַלעמען צוזאַמען אַרויסלאָזן — האָט ער געזאָגט.

הערמאַן האָט זיך אויפגעשטעלט, — איז דאָס דאָס גאַנצע? וועלן מיר
אַהינגיין און שוין? — די מוטער האָט אים צוריק אַראָפּגעצויגן צו זיך.

— גיין, הערמאַן, דו טאָרסט נישט מיטגיין, זיי וועלן אונדז גענאַרן,
זיי ווילן דײַך אויך אַרײַנקריגן.

בינעם איז אַרומגעגאַנגען מיטן שטול און געזוכט אַן אָרט וווּ ער זאָל
אים אַוועקשטעלן.

— כ׳וועל אַליין גיין, כ׳וויל נישט האָבן ס׳זאָל ווער מיטגיין. — האָט

ער גערעדט מער פאַר זיך ווי צו די אַנדערע.

— גיין בינעם, דו וועסט אַליין נישט גיין! — האָט חנה אַנטשלאָסן

געזאָגט און זיך אויפגעשטעלט, אַזוי ווי זיי וואָלטן זיך שוין געדאַרפט לאָזן
אין וועג אַרײַן. הערמאַן האָט זיך אויך אויפגעשטעלט. — נאַטירלעך גי

איך אויך מיט!

— דו, הערמאַן, דו גייסט נישט מיט! — האָט דער פּאַטער כמעט ווי

געשריגן. כ׳וועל זאָגן, אַז כ׳האַב דײַך נישט געקאַנט געפינען און זאָל זײַן
וואָס עס וויל!

חנה האָט זיך געווענדט צו איר מאַן: — בינעם, לאָמיר אים דער-

ציילן דעם גאַנצן אמת. מיר וועלן עס דאָך סוף-כל-סוף מוזן טאָן. זעץ דיך אַוועק דאָ ביי מיר, הערמאַן. זעסטו מיין קינד, זיי האָבן אונדז אַרויסגעלאָזן מיט אַ תנאי, אַז מיר זאָלן קומען מיט דיר. ער וויל דיך זען, האָט ער גע- זאָגט. און, זעסטו, אויב מיר וועלן דיך נישט מיטברענגען, האָט ער גע- זאָגט, וועלן זיי, חלילה, דערשיסן סימען מיט וויקטאָרן. נאָר עס קען זיין, אַז עס איז נאָר בלויו אַ דראָנג, אַז ער האָט נאָר בלויו אַזוי געזאָגט. אַבער, הערמאַן, דאָס זענען דייטשן!

הערמאַן האָט שטום געקוקט אויף די מוטער. — יאָ, מיין קינד, אַזוי איז עס, אַזוי איז עס! — האָט זי פאַרצווייפלט געשאַקלט מיטן קאַפּ. בינעם איז אויך צוגעקומען און זיך ביי זיי אַוועקגעזעצט. ער האָט איצט אויסגעזען צו זיין רויק, ווי ער וואָלט שוין געהאַט אַריבערגעקומען דעם שווערפונקט און ער ווייסט שוין וואָס ער זאָל טאָן. ער האָט זיך באַ- מיט צו רעדן געוויינלעך, ווי עס וואָלט געווען אַ געוויינלעכער, פשוטער ענין, וועלכן מ'דאַרף נאָר אויפקלערן, און ער וועט זיך שוין דאָן איינ- אַרדענען פון זיך אַליין.

— זעסטו, הערמאַן — האָט ער אָנגעהויבן — מיר מוזן זיין קלאָר אין דער גאַנצער זאַך. מיר וועלן גאַרנישט געוויינען, אויב מיר וועלן זיך זוכן צו נאָרן, אַדער פרווון עפעס צו באַהאַלטן. מיר ווייסן מיט וועמען מיר האָבן צו טאָן. ס'שפילט פאַר זיי נישט קיין ראַלע צו דערהרגענען נאָך אַ ייד; און איך וויל, אַז עס זאָל פון אונדז ווער איבערבלייבן. וויל פאַר- שטייטו, איינס פון די ביידע; האָבן זיי נישט קיין שלעכטע כוונות, וועלן זיי אַרויסלאָזן סימען מיט וויקטאָרן אַפילו ווען איך וועל אַליין קומען; האָבן זיי יאָ שלעכטע כוונות וועסטו כאַטש זיין געראַטעוועט. פאַרוואָס זאָלן מיר אַזוי גלייך אַריינגיין אין דער לאַפּקע. גלויבסט נישט, אַז עס איז ריכטיק?

— יאָ, טאַטע, אַבער זיי האָבן דאָך געזאָגט, אַז איך זאָל מיטקומען, איז בעסער, אַז איך גיי מיט, וויל אַז נישט קען אייער אַרויפגיין אַמאָל זיין אינגאַנצן אומזיסט, איר וועט זיך דאָן איינשטעלן בחינם, און דאָס איז גאָר קיין חכמה נישט.

— הערמאַן — האָט דער פאַטער ווייטער גענומען מיט אים איינ- קנעלן, — אַזוי איינפאַך איז די זאַך נישט. צו וואָס דאַרף ער דיך זען?

אויב ער האָט נאָך נישט געזען קיין יידן האָט ער געהאַט גענוג צייט מיך אָנצוקוקן. אָבער ער האָט שוין, ער האָט שוין! ער איז געווען אין פּוילן און איז זייערער אַ מומחה אויף אונדו. און מיט דייטשער גרינדלעכקייט האָט ער זיך אָפּילו געפרוּווט אויסלערנען רעדן ייִדיש, נאָר כ'האַב אַ וואָרט נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער האָט געזאָגט. ער האָלט זיך אָפּילו פאַר אַ בקי אין תּלמוד, מען קען פּלאַצן פאַר געלעכטער! אָבער אַז מען שטייט פאַר זיי, לאַכט זיך נישט. און וועגן עפעס דערווידערן איז דאָך גאַר קיין רייד נישט. בלייבט ער תּלמוד־קענער. נו, מילא, זאָל זיין אַזוי. מיר וועלן דאָס אויך איבערלעבן. וועט עס אַלזאָ אַזוי זיין, הערמאַן; דו וועסט בלייבן אין דער היים מיט דער מאַמען און איך וועל מאַרגן צוגיין. אָבער איצט וואָלט איך געוואָלט אַביסל אַרויסגיין אין גאַס. אפשר וועל איך וועמען טרעפּן, זיך דורכרעדן, מ'ווייסט נישט, טאַמער קען ווער געבן אַן עצה. ער איז שטיל געבליבן. „מיינע צוויי טייערע משכּנות!“ — האָט ער גע־טראַכט. אַז מען נעמט אַ מענטש און מען דערהרגעט אים, איז שוין, איז אויס, איז פאַרפּאָלן. יאָ מורא, נישט מורא, איינמאַל מוז מען דאָך שטאַרבן! אָבער אַזוי, אַזוי אַריינשפּאַרן יענעם אין אַ קלעם און האַלטן די פינגער ביים גאַרגל. און וואָס דו זאָלסט נישט טאָן וועט מען דיך דערווערען! זיי האָבן דיך אַרויסגעלאָזן ווייל זיי ווייסן, אַז דו וועסט צוריקקומען און אַליין אונטערשטעלן דעם האַלדז. יאָ, כ'מוז גיין, די צייט שטייט נישט — האָט ער הויך געזאָגט.

— טאַטע, ס'איז נישטאָ קיינער אין דער היים, ס'איז נישטאָ מיט וועמען צו רעדן און קיינער קען אונדז נישט העלפּן — האָט הערמאַן אים דערמאַנט.

— יאָ, כ'ווייס, האָט דער פּאַטער געענטפּערט. — אָבער איך קען נישט זיצן מיט פאַרלייגטע הענט און וואָרטן. די מינוטן ציען זיך ווי שענק און דאָך וועלן זיי שנעל אַריבערלויפּן. כ'ווייס, אַז עס קען אונדז קיינער נישט העלפּן, אָבער איך מוז גיין, איך מוז מיט וועמען רעדן, כ'מוז רעדן מיט אַ ייד; אַ גוט וואָרט איז אויך עפעס ווערט און כ'וויל אויך וועמען זען. — יאָ, בינעם, גיי, — האָט אים חנה געהייסן, — געפּיין וועמען, רעד מיט וועמען. מיר זענען געבליבן אַליין אין דער וועלט, מיר זענען ווי יתומים און האָבן זיך נישט צו וועמען צו ווענדן. מיר טאַפּן אין דער פינצ־

פּוּנַח ס וועלנער

טער און וועלן טאָן, ווי עס הייסט אונדזער האַרץ. אפשר קענען אנדערע זען עפעס אנדערש. מיר זענען ווי פאַרמשפט געוואָרן נישט צו וויסן וואָס צו טאָן. גיי בינעם, גיי אָבער קום באַלד אַהיים.

בעת זיין ווייב האָט גערעדט האָט בינעם געטראַכט אז אַ באַרג הענגט איבער זיין קאָפּ. ער קען, דאַכט זיך, אַנטלויפן, אָבער ער טוט עס נישט. ער וועט אזוי בלייבן שטיין און וואַרטן ביז ער וועט אַראָפּפאַלן; ער וועט ציילן די שעהן, ציילן די מינוטן און שטיין און וואַרטן. ווען מען וואַלט אים פאַרמשפט צו טראָגן שטיינער, שלעפּן זאָמד, דורכברעכן אַ מויער מיט די בלויזע הענט, וואַלט ער עס געטאָן. ער וואַלט געריסן מיט די פינגער, געקראַצט מיט די נעגל, געריסן מיט זיין לייב ביז בלוט, ער וואַלט דורכגעבראַכן, ער וואַלט... נאָר ער קען גאַרנישט טאָן, ער מוז אַרומגיין מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט און וואַרטן ביז עס וועט זיך אַנרוקן די גורל־שעה. נאָך בינעם אַוועקגיין זענען זיין ווייב און זיין זון לאַנג געזעסן, נישט אויסרעדנדיק קיין וואַרט. אין גאָס האָבן קינדער געשפּילט אין באַלט. איינער האָט געקלאַפט אין מויער און זיי האָבן געציילט. דער אַלטער שוס־טער האָט מיט עמעצן געשמועסט. אַן אויטאָ האָט זיך אָפּגעשטעלט, אָבער דער מאַטאָר איז געבליבן גיין. ער איז געגאַנגען אומרעגלמעסיק, אַמאָל האָט ער זיך געאיילט און אַמאָל האָט ער זיך קוים געשלעפט. פון דער זייט איז פּלוצים אַריינגעקומען אַ מאַסע זון. די מוטער האָט זיך אויפגעשטעלט, איז צוגעגאַנגען צום פענצטער און אַראָפּגעצויגן די גאַרדין.

— ס'איז גוט, וואָס דער טאַטע איז אַביסל אַוועקגעגאַנגען — האָט זי געזאָגט, ער וועט זיך עס אפשר אַ וויילע אַרויסשלאָגן פון די געדאַנקען. געפינען וועט ער גאַרנישט, ווייל וואָס קען מען דען געפינען; און קיין עצה וועט אים אויך קיינער נישט קענען געבן. הערמאַן, ביסט נישט הונגעריק? — יאָ, מאַמע, כ'האָב נאָך היינט גאַרנישט געגעסן, כ'האָב נישט גע־קענט.

די מוטער איז אַריינגעגאַנגען אין קיך און הערמאַן איז מיטגעגאַנגען.

— מאַמע, מיר מוזן ריזיקירן!

— נייך, הערמאַן, נישט מיט דיר, מיין קינד.

— יאָ, מאַמע, מען מוז איינשטעלן, מען מוז אָנעמען אַ באַשלוס.

ס'איז דאָך שרעקלעך אזוי אַרומצוגיין און קלערן און קלערן און קלערן...

אין יענע טעג

די מוטער האָט אָנגעהויבן צו וואַשן דאָס געפּעס, וואָס איז שטיין־געבליבן אין מיטן, יענעם טאָג, ווען זיי האָבן פּלוצים באַקומען די ידיעה וועגן אַ שיפל און אייליק די שטוב פּאַרלאָזן. נאָר די הענט האָבן זיך איר נישט געהויבן. זיי זענען יעדעס מאָל אַראָפּגעפּאַלן און געבליבן ליגן מידע אויפן קאַנט פון דער וואַש־שיסל.

— מאַמע, סימא און וויקטאָר ווייסן אויף וועלכע באַדינגונגען מען האָט אייך אַרויסגעלאָזן?

— יאָ!

— וואָס האָבן זיי געזאָגט?

— זיי האָבן גאַרנישט געזאָגט. וויקטאָר איז די גאַנצע צייט געשטאַרבען אין אַ זייט און גאַרנישט געזאָגט.

— און וואָס האָט סימא געזאָגט?

— זי האָט זיך געמאַכט מונטער, האָט מיר געוואַלט איינרעדן, אַז זיי וועלן אויך באלד אַהיימקומען. אָבער זי האָט נישט געגלויבט דערין. ניין, הערמאַן, זי האָט נישט געגלויבט דערין, כ׳האַב אין איר געקאַנט זען, אַז זי גלייבט נישט דערין.

— האָט זי נישט געזאָגט, אַז איך זאָל אויך מיטגיין?

— ניין, הערמאַן, זי האָט נישט געזאָגט, אַז דו זאָלסט אַרויפגיין.

— אַ שאַד, וואָס איך בין נישט מיטגעווען ביים פּישער — האָט הערמאַן פּאַרטראַכט געזאָגט.

— ניין, מיין קינד, ס׳איז נישט קיין שאַד, ס׳וואַלט שוין איצט פון אונדז קיינער נישט געווען אויף דער פּריי, אַזוי איז נאָך דאָ אַ האַפּענונג.

— ווי אַזוי איז עס געשען, מאַמע?

— וואָס ווייס איך? צוויי ביינאַכט האָט מען געהערט צופאַרן אַ וואָג און איידער מען האָט זיך אַרומגעקוקט זענען זיי שוין געווען אין שטוב; עפּעס אַזוי ווי די טיר וואַלט געשטאַנען אָפּן. ס׳האַט זיכער ווער געמסרט. אפּשר דער פּישער אַליין. דער אַנקל האָט מיטגעהאַט דאָס זילבער.

— וווּ זענען זיי איצט?

— כ׳ווייס נישט. נאָך דעם, ווי מען האָט אונדז אַרויפגעברענגט אין געשטאַפּאָ־הויז, האָבן מיר זיי מער נישט געזען. דער אַנקל האָט אויסגעזען, אַז אַ שענערן נעמט מען פּון דר׳ערד אַרויס.

— מאמע. כ'בין זיי מקנא, וואָס זיי זענען געווען אלע צוזאַמען. האָבן זיי איצט נישט דעם קאָפּדרייעניש!

— הערמאַן, האָסט געטראָפּן דעם פּישער אין דער היים?

— ניין, די פּרוי האָט מיר דערציילט, אַז מען האָט אייך ביינאַכט צוגענומען, האָב אייך זיך באַלד אָפּגעטראָגן. מאַמע, אייך בין הונגעריק!

— אוי יאָ, כ'האָב פּאַרגעסן. וועסט אפשר אַראָפּגיין עפעס אַרויפ־ברענגען? דער טאַטע וועט אַהיימקומען וועט ער אייך דאַרפן עסן. האָסט געלט, הערמאַן?

— יאָ, וואָס דער טאַטע האָט מיר געגעבן.

ווען חנה איז געבליבן אַליין האָט זי זיך געפּילט ווי נאָך אַ לוויה, ווי מען קומט אַהיים נאָכן באַגראָבן אַ נאָענטן מענטשן. מען שטייט און מען קוקט צו ווי מען לאָזט אים אַראָפּ אין קבר, מען שיט אים צו מיט ערד און שוין, מען וועט אים שוין קיינמאַל מער נישט זען. דאָן דאַכט זיך, אַז קיין זאָך האָט מער קיין זין נישט און מען וועט שוין גאַרנישט דאַרפן, מען וועט זיך נאָך אַזוי אַרום שלעפּן מיט דער דאָזיקער לאַסט, וואָס הייסט לעבן, און דאָן... סימע און וויקטאָר וועלן שוין מאָרגן זיין טויטע. אירע הענט זענען ווי אָפּגעשטאַרבענע געבליבן ליגן אין וואַש־בעקן. אַבער באַלד האָט זי זיך ווייטער גענומען וואַשן די טעפּלעך, לעבן, הערמאַן מוז לעבן! און ווען ער איז אַרויפּגעקומען האָט זי עס אים איבערגעגעבן ווי אַ פּיער־לעכע דעקלאַראַציע.

— הערמאַן, דו מוזט לעבן!

— פּאַרוואָס עפעס אייך אַליין? — האָט הערמאַן לאַכנדיק געפרעגט —

מיר וועלן אלע לעבן!

בינעם האָט זיך אַריינגעשלעפּט אין שטוב, ווי ער וואָלט אויף זיך צענטנער געטראָגן. זיי האָבן אים נאָכגעפּאַלגט מיט די אויגן. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אין די אויבערקליידער. עס האָט לאַנג געדויערט ביז ער האָט האָט אָנגעהויבן צו רעדן:

— כ'האָב גראַד געטראָפּן אַ סך יידן. זיי לויפן נעבעך אַרום אויף די גאַסן ווי פּאַרסמטע. אלע איילן זיי זיך. און אַז מען פרעגט זיי ווהיין זיי איילן זיך דאָס אַזוי, ווייסן זיי נישט וואָס צו זאָגן. אַ סטאַדע צעשראַקענע שאַף אין אַ שטורעם! קען מען ביי זיי פרעגן עצות? קען מען פון זיי דער־

ווארטן הילף? זיי זען אויס ווי דער חלף וואלט זיי שוין געלעגן אויפן האלדז. די מיט וועלכע איך האב גערעדט, האבן אלע אין איין קול גע-טענהט: „ניין און ניין! נישט גיין... מען גייט נישט צוריק אינעם נעסט פון די שלאנגען!“ האט וואלאך געזאגט. דעם אלטן הורעוויטש האב איך גראד יא געטראפן אין דער היים. ער איז געזעסן און ווי תמיד, אריינגע-קוקט אין א ספר. „אז דו ביסט ארויסגעקומען, בינעם, בענטש גומל“ — האט ער געזאגט. „דיינע קינדער זענען געבליבן. יא, דיינע קינדער זענען געבליבן!“ ער האט עפעס מיטאמאל אזוי טרויעריק אויסגעזען, אז איך האב איך געמוזט טרייסטן און זאגן, אז עס איז נאך דא א האפענונג... „ס'איז גוט, אז דו האסט בטחון, בינעם, ווייל א ייד אן בטחון איז א פאר-לירענער מענטש!“ יא, דער אלטער הורעוויטש האט רעכט. א ייד קען נישט לעבן אן בטחון. אפילו אן דעם מינדסטן אנהאלט אין דער ווירק-לעכקייט, מוז ער האבן בטחון. ער מוז אים באשאפן, ער מוז אים אויס-טראכטן! דאס אויסטראכטעניש אועקשטעלן אין זיין געדאנק און זאגן: אט דא, פון דא וועט קומען די ישועה; ס'קען טרעפן, אז איינער וואס טרינקט זיך און קען נישט שווימען, קען דורכן בלויזן פארצווייפלטן מאכן מיט די הענט אויך אמאל דערגרייכן די יבשה!

חנה האט געבעטן, אז זיי זאלן גיין צום טיש, הערמאן האט נאך היינט אין מויל נישט געהאט.

ביי בינעמען אין מוח האבן זיך געיאגט און געראנגלט אלערליי מחשבות. דער אדער אין זיין מיט גלאט-קאפ, איז געווען שטייף און אנגע-שוואלן ביז צום פלאצן. די רונצלען אויפן שטערן זענען געווען אין ווילדן אויפרודער. מאנכע מאל זענען זיי שטיין געבליבן ווי זיי וואלטן שוין גע-האט עפעס אויסגעפינען, אבער באלד האבן זיי זיך צוריק געלאזן אין וועג אריין און ווייטער גענומען זוכן. דאס האט בינעם געוואלט געפינען דעם „עפעס“ אין וועלכן ער זאל זיך קענען אנכאפן. ער איז איצט געווען דער פארצווייפלטער שווימער, וואס זוכט זיך צו דערשלאגן צו א ברעג, אבער עס איז אין ערגעץ נישט געווען קיין סימן פון קיין יבשה. זיין געדאנק האט איבעראל אנגעטראפן נעפל, און אונטערן נעפל האט ער געווסט אז גארנישט, ס'איז נישטא, גארנישט, וואס זאל אים קענען העלפן. נאר איין זאך איז פאראן, נאר וועגן איר האט ער איצט קיין כוח נישט געהאט צו

קלערן. דער קאָפּ איז אים געווען שווער און עס איז אים באַפּאַלן אַזאַ אַפּאַטישע מידיקייט. ער האָט זיך נישט געקאַנט האַלטן אויפן שטול. ער האָט עפּעס פּלוצים אויסגעזען אַ העלפט אַזוי גרויס און איינגעשרומפן, און עפּעס אַזוי מאַדנע רוניק, האָט ער אויסגעזען. חנה האָט זיך דערשראָקן, ווען זי האָט אַנגעקוקט בינעמען. זי האָט נישט געקאַנט ליידן דאָס דאָזיקע שטיין־געבליבענע אומבאַוועגלעכע גלייכגילטיקע פּנים. זי האָט געגלויבט, אַז בינעם וועט נאָך עפּעס אויסגעפינען, וועט סוף־כל־סוף פּאַלן אויף עפּעס אַ המצאה, וואָס וועט זיי אַרויסנעמען פּון דער דאָזיקער שרעקלעכער לאַגע. הערמאַן איז צו יונג און זי קען גאָר נישט אויסקלערן, בינעם האָט שטענ־דיק פּאַר איר געקלערט. און דאָ איז עפּעס פּלוצים אַזוי שטיל געוואָרן, אַזוי קליין געוואָרן. ער זעט אויס ווי אַ נישטדאָזיקער, טאַפט אַרום אויפן טיש ווי אַ בלינדער. אַז זי שטופּט אים אַ שטיקל ברויט אין האַנט אַריין, לייגט ער עס מעכאַניש אין מויל, אַז זי רוקט צו אים צו דאָס טעפּל און זאָגט: „טרינק, בינעם!“ — טרינקט ער. ער האַלט עס אין האַנט ווי אַ נאַכט־וואַנדלער. „דאָס איז דער טויט! דער טויט, איידער עס האָט נאָך גע־שלאָגן די שעה!“ זי מוז אים אויפוועקן, זי מוז אים אַרויסנעמען פּון דעם דאָזיקן צושטאַנד, זי מוז אים צוריקרופן צום לעבן; זאָל ער אָנהייבן צו טראַכטן, אויסקלערן דאָס אוממעגלעכע, געפינען דעם „עפּעס“, אָן דעם וועלן מיר נישט קענען אויסהאַלטן, אַפילו נישט ביז מאַרגן. זי האָט אים אַנגערירט ביי דער האַנט און שטיל געפרעגט: בינעם, וואָס מיינסטו, בינעם?

— כּימין גאָר נישט — האָט ער אַרויסגענטפּערט פּון דער נישט־דאָקייט. און אַ ווילע אַרום האָט ער ווייטער געזאָגט: — מ'קען גאָר נישט טאָן. ס'איז נישטאָ קיין שום עצה. כּוועל מאַרגן אַליין אַרויפגיין, כּיקען קיין אַנדערע זאָך נישט געפינען.

ס'האָט חנה וויי־געטאָן ביים האַרץ ווען זי האָט געזען ווי איר בינעם זעט אויס, און ווי הילפּלאָז ער איז. ער, וואָס האָט זיך שטענדיק געקאַנט געבן אָן עצה, האָט שטענדיק געפונען אָן אויסוועג. זי האָט צו אים שטיל גערעדט, איר קול האָט געוואַרעמט און געלויכטן אין די טיפענישן פּון זיין נשמה. עס האָבן זיך אַנגעצונדן פּיערן וואָס האָבן באַלויכטן לאַנג פּאַרגאַנ־גענע דורות און אים פּאַרבונדן מיט זיי. אירע רייד האָבן אים דערמאַנט

וואָס ער האָט געלערנט אין חדר. ער האָט זיך דערמאָנט אין זיינע ינגל-
יאָרן.

— כ'וויל דיר נישט לאָזן אליין גיין. איך בין דאָרט וווּ דו ביסט.
איך וויל מיטזיין זיי אַרויסצונעמען פון שונאס האַנט און זאָל עס נישט
באַשערט זיין, וועל איך נעמען מיין חלק. עס זענען אַזוי גוט מיינע קינדער,
ווי דיינע. ביידע וועלן מיר גיין, ביידע!

— ניין, חנה ניין! — האָט זיך בינעם געבעטן — דו טאָרסט נישט,
איר מוזט אַריבער נאָך שוועדן! ער האָט זיך געפילט אַזוי מאַדנע, ער
האָט מורא געהאַט, אַז ער וועט זיך צעוויינען.

הערמאַן האָט זיך אויפגעהויבן און איז צו אים צוגעקומען.

— טאַטע, נישט מיר האָבן באַשטימט ווער עס זאָל מיטגיין און ווער
נישט. ס'קען זיין אַז יידן האָבן רעכט, אַז ס'וועט גאַרנישט נוצן, אָבער
דאָס קען מען דאָך נישט וויסן, דערפאַר מוז מען איינשטעלן, אַז מען קען
נישט טאָן עפעס אַנדערש, מוז מען אויספירן זייער פאַרלאַנג. איך וויל
נישט, אַז מיין שיקזאַל זאָל זיין אַנדערש ווי אייערער, און לאַמיר מער
וועגן דעם נישט רעדן, לאַמיר אלע אַרויפגיין מאַרגן אינדערפרי. עס קען
נישט זיין ערגער ווי שלעכט.

דעם פּאַטערס פנים האָט אויפגעלויכטן. ער האָט מיט שטאַלץ און
פרייד געקוקט אויף זיין זון. „הערמאַן, — האָט ער געטראַכט, — כ'האַב
גאָר נישט געוויסט ווער דו ביסט. כ'האַב געמיינט, אַז דו ביסט שוין אַ
שוואַכער אַפּגלאַנג פון אַ יידן. אָבער איצט זע איך, אַז דו ביסט אַ וויר-
דיקער נאַקקומער פון דיינע גרויסע זיידעס. זייער «שמע ישראל» ליגט
דיר אין בלוט, און פונקט ווי זיי, ביסטו גרייט צו גיין אויף קידוש-השם.
און אויף מיר, דיין טאַטן, איז אויסגעפאַלן דער ביטערער גורל דורך צו
פירן צו דער עקדה, און אפשר מיט אייגענע אויגן צו זען ווי מען וועט דיר
באַליידיקן, פייניקן און אומברענגען. ווען זיי וואַלטן זיך געוואַלט באַנוגע-
נען מיט מיר אליין, וואַלט איך מיט שמחה צו זיי געגאַנגען און וואַלט זיי
אויסגעדריקט מיין אַנערקענונג, מיין דאַנקבאַרקייט פאַר זייער גרויסן חסד.
אָבער מען ווייסט נישט, קיינער ווייסט נישט און עס איז נישטאַ צו וועמען
צו רעדן און ס'איז נישטאַ וועמען צו פרעגן, און טאָן קען מען גאָר נישט.
מיר זענען פאַרמשפט געוואָרן דאָס נישט צו וויסן, זאָגט דיין מאַמע!"

— הערמאן — האט ער הויך געזאגט — איך קען נישט אָנעמען דיין קרבן. עס קען זיין, אַז דיין מיטגיין וועט העלפן און עס קען זיין, אַז עס וועט זיין ווי יידן זאָגן, דאָן וועל איך אָפילו אין קבר קיין רו נישט געפינען. דיין לעבן איז דאָס איינציקע וואָס מיר האָבן נאָך, און איך וועל קיינמאָל נישט איינגיין עס איינצושטעלן. דו ווייסט ווי ליב מיר האָבן סימאן און איר מאָן, ווי טייער זיי זענען ביי אונדז, אָבער דער שונא האָט זיי שוין אין זיין האַנט, און איך קען גאַרנישט טאָן, גאַרנישט! הערמאן, געפֿין אַ שיפל, נעם די מאַמע און אַנטלויף, זאָלן דיר דיינע דענישע חברים העלפן. ווען איך וועל וויסן, אַז איר זייט אין שוועדן, וועט עס זיין פאַר מיר לייכטער, כמעט ווי גאַרנישט. ווייל דאָן וועלן מיר נישט זיין אין גאַנצן גע- שלאָגן, געוויס, וועלן מיר האָבן געהאַט גרויסע פאַרלוסטן, אָבער קיין גע- שלאָגענע וועלן מיר נישט זיין, דו וועסט עקזיסטירן, דו וועסט פאַרזעצן און אונדז געדענקען און דו וועסט דערלעבן די נקמה, זען זייער מפלה! אָבער אַז דו וועסט מיטגיין, וועט קיינער פון אונדז נישט איבערבלייבן און מיר וועלן באַלד פאַרגעסן ווערן, אַזוי ווי מיר וואַלטן קיינמאָל נישט געווען.

הערמאן האָט נישט געענטפערט אויף זיין פאַטערס רייד, און אויך נישט אויף דעם געבעט פון זיין מאַמען, אַז ער זאָל גיין אויף די וועגן וואָס זענען נאָך אָפן, אַז עס איז נאָך דאָ אַ גרויסע וועלט ווהיין ער וועט קענען אַנטרייען און קענען אָנהייבן אַ ניי לעבן. זיי האָבן נאָך אין אים לאַנג אַרייַנגערעדט, אָבער זיי האָבן געזען, אַז ער קלערט נישט וועגן זייערע פאַרשלאָגן און זייער בעטן זיך. זיין רויק קאַנצענטרירט פנים האָט זיי געזאָגט, אַז עס וועט אים שווער זיין איבערצורעדן, צום סוף האָט דער פאַטער פאַרגעשלאָגן, אַז ער זאָל גיין צו סווען אָגע און זאָל דאַרטן נעכט-טיקן, די מוטער האָט אונטערגעשטיצט דעם פאַרשלאָג. זיי האָבן גע- רעכנט, אַז ער וועט זיך עס דאַרטן אַרויסשלאָגן פון קאָפּ. סווען אָגע און זיינע עלטערן וועלן אים זיכער צורעדן צו אַנטלויפן, און וועלן אים אפשר אויך העלפן. און הערמאן אַליין האָט אויך געוואַלט זען סווען אָגע, אים אַלץ דערציילן און הערן וואָס ער זאָגט. ער האָט פונקט ווי זיין טאַטע- מאַמע געוויסט, אַז דאָ קען קיינער נישט העלפן, אָבער ער האָט געוואַלט זען סווען אָגע, ער איז אין דערפרי אַוועקגעגאַנגען און נישט געזאָגט ווי ער גייט, זיי וועלן נישט וויסן ווי ער איז אַהינגעקומען.

ער האָט געזוכט אַ הוט. ער האָט עפעס היינט נישט געקאָנט אַרויס־
גיין מיטן בלויון קאָפּ. זיינע פאַרעטערישע, שוואַרצע האָר וועלן פּלאַטערן!
אין ווינט און אַלעמען אַנזאָגן, אַז דאָ גייט ער.
סווען אָגע האָט געעפנט די טיר און הערמאַן האָט אים באַלד דער־
ציילט וועגן זיין טאַטע־מאַמעס אַהיימקומען.

— ניין! — האָט סווען אָגע געזאָגט.

— יאָ, אָבער וויקטאָרן מיט סימאָן האָבן זיי פאַרהאַלטן ביז איך וועל
קומען. זיי ווילן מיך זען, האָבן זיי געזאָגט, דווקא מיך ווילן זיי זען. וואָס
זאָגסטו דערצו.

— שיק זיי אַ פּאָטאָגראַפֿיע! — האָט סווען אָגע געלאַכט.

— פון מיין זייט גערן. אָבער זיי קענען מיט אַ פּאָטאָגראַפֿיע נישט
טאָן דאָס, וואָס זיי האָבן בדעה צו טאָן מיט מיר.

— דאָס איז שפּאַנענד! — האָט סווען אָגע געזאָגט. און נאָכדעם ווי
ער האָט אַביסל נאָכגעקלערט האָט ער ווייטער געזאָגט. — אָבער הערמאַן,
דו טאָרסט נישט גיין!

זיינע עלטערן זענען אויך אַרײַנגעקומען.

— ה.ם. דאָס איז אַ משוגענע געשיכטע — האָט דער פּאָטער אַרויס־
געברומט. — אָבער איך גלייב נישט, אַז דו זאָלסט גיין. די מוטער איז
נישט געווען זיכער, אויב דאָס וועט זיין ריכטיק געהאַנדלט, אַמאָל, קען
מען זיי דאָך אַרויסראַטעווען! אַזאַ שיין פּאַרל דיין שוועסטער מיט איר מאָן,
— האָט זי מיט באַדויערן געזאָגט.

סווען אָגע האָט געקוקט אויף הערמאַנען.

— דו הערמאַן, דאָס איז אַ דילעמע, אַ שפּאַנענדע דילעמע!

— יא, דאָס איז עס. שפּאַנענד פאַרן גאַנצן געלט, שוין אַ ביסל צו־
שפּאַנענד — האָט הערמאַן געלאַכט — אָבער קיין דילעמע איז עס אייגנט־
לעך נישט, מען דאַרף אַרויפגיין און שוין!

סווען אָגעס פּאָטער האָט געלויבט הערמאַנען פאַר זיין מוטיקער האַל־
טונג, — אָבער — האָט ער געזאָגט — עס איז נישט בלוין אַ פּראַגע פון
מוט, נאָר אויך אַ פּראַגע פון געוויסן, די דייטשן האָבן די קינדער אין זייער
האַנט און קענען מיט זיי טאָן וואָס זיי ווילן, אויב מען וועט נישט נאָכקומען
זייערע פּאָדערונגען. און זיי וועלן, לויט אַלע וואַרשיינלעכקייטן, אויספירן

זייער דראָונג. די ענגלישע ראָדיאַ דערציילט דאָך, וואָס זיי טוען מיט יידן, אָבער ביי אונדז האָבן זיי נאָך דערוויל קיין נישט געטשעפעט. איז, אַלזאָ, פאַראַן די מעגלעכקייט, אַז זיי זאָלן האַלטן זייער צוואַג וואָס נוגע די צוויי יונגע מענטשן.

סווען אָגע איז נישט געווען אייניק מיטן פּאָטער — עס איז אין דער זאָך נישטאָ די מינדסטע זיכערקייט, און געוויסן דאַרף מען קודם־כל האָבן פאַר זיך אַליין; דאָס איז דאָס רעכט פאַר יעדן אינדיווידיום — האָט ער געטענהט. אַנדערש וואָלט געווען, ווען הערמאַן קען אויפנעמען אַ קאַמף, אַנפאַלן מיט וואָפּן אין די הענט און באַפרייען זיינע קרובים; דאָס וואָלט נאַטירלעך אויך געווען אַ ריזיקע, אָבער די מעגלעכקייט פון דערפאַלג וואָלט דאָן נישט געווען אין גאַנצן אויסגעשלאָסן, עס וואָלט יעדנפאַלס געלוינט איינצושטעלן. אָבער די יידן זענען נישט אַרגאַניזירט און קענען נישט שטעלן קיין ווידערשטאַנד; דערפאַר איז עס נישט עפעס אַנדערש ווי אַ דילעמע און עס וועט זיין שווער צו אַנטשיידן!

— וואָס וואָלסטו אַ שטייגער געטאָן אויף הערמאַנס אַרט? — האָט די מוטער פּלוצים געפרעגט.

סווען אָגע האָט נישט געוויסט וואָס צו ענטפערן אויף זיין מאַמעס אומגעריכטער פּראַגע און הערמאַן האָט אים אַרויסגעהאַלפּן:

— יא, ווען סווען אָגע וואָלט געווען אויף מיין אַרט, וואָלט ער דאָך געווען אַ ייד, דאָן וואָלט ער פּונקט אַזוי ווי איך נישט געוויסט וואָס צו טאָן; און אפשר וואָלט ער פּונקט אַזוי ווי איך, יאָ געוויסט. אָבער מען קען קיינמאַל נישט וויסן אויף פאַרויס וואָס מען וואָלט געוויסט אָדער נישט געוויסט. מען איז ווי אַ באַלעם אויף אַ פּוטבאַל־פּעלד; מען ווערט געוואָרפּן פון אַלע זייטן, דער שטויסט אים אַהין און דער אַנדערער — צוריק, אָבער ער קומט סוף־כל־סוף אין נעץ אַריין...

זיי האָבן נאָך לאַנג דיסקוטירט, אָבער הערמאַן האָט שוין אין דער דיסקוסיע קיין אַנטייל נישט גענומען. ער איז געזעסן און מיט אַ שמייכל זיך צוגעהערט צו זייערע רייד. פאַר די דאָזיקע מענטשן — האָט ער גע־טראַכט — האָט דאָך דער גאַנצער ענין אייגנטלעך נישט מער ווי אַ טעאָ־רעטישן ווערט. די רייד וועגן מוט, אַפּפּער, איינשטעלן, אַנטשיידן, די דאָ־זיקע שווערע ווערטער פון גורל — האָט זיך אים געדאַכט — האָבן ביי

זיי אין מויל זייער אינהאלט, זייער באטייט פארלוירן. די גאנצע צייט וואָס זיי האָבן דיסקוטירט האָט ער געהאַט דאָס געפיל, ווי ער ליגט אַ געבונדענער אויף דער ערד און עס שטייט עמיצער איבער אים מיט אַ מען-סער און וויל אים קוילען, און ער קען זיך קיין ריר נישט געבן.

ער האָט זיך עפעס פּלוצים געפילט אַזוי פרעמד און אַזוי ווייט פון דער דאָזיקער שטוב. ער האָט חרטה געהאַט, וואָס ער איז דאָ אַהער גע-קומען. ביז איצט האָט ער נישט געוואָסט, יעדנפאַלס נישט ריכטיק גע-וואָסט, אַז ס'איז עפעס דאָ אַ חילוק צווישן אים און די דאָזיקע מענטשן דאָ. ער און זיי רעדן דאָס זעלבע לשון, און איבער די זעלבע זאַכן. ער און אַגע זענען געגאַנגען אין דער זעלבער שולע, האָבן געהאַט די זעלבע אינטערעסן, געלייענט די זעלבע ביכער און געחלומט וועגן זעלבן מיידל. אין אַלע יאָרן, וואָס ער איז דאָ געקומען אין הויז אַריין האָט ער נישט באַמערקט קיין שום חילוק צווישן זיי אַלס דענער און אים אַלס ייד. זיי האָבן אים שטענ-דיק באַטראַכט אַלס דענער, נאָר מיט אַ קליינעם ניואַנס, ווי סווען אַגעט פאַטער האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט אין שפּאַס. איצט האָט הערמאַן געזען. אַז עס איז אַ גרויסער, גאָר אַ גרויסער ניואַנס, אַזוי גרויס ווי עס איז די דילעמע אין וועלכער ער געפינט זיך איצט, אַזוי טראַגיש ווי עס קען זיין איר אויסגאַנג.

איצט האָט ער געוואָסט, אַז ער איז דער יורש פון אַ גרויסער און שווערער ירושה פון וועלכער ער קען זיך נישט באַפרייען. ער האָט פּרינער נישט געטראַכט דערוועגן און ער ווייסט נישט פאַרוואָס, אָבער ער האָט געפילט, אַז ער וויל זיך נישט פון איר באַפרייען. ער געהערט אַהין אין יענע שטוב, וואָס זענען איצט אָנגעפילט מיט אומעט און זאָרג, צווישן זיין טאַטע-מאַמע האָט ער איצט געדאַרפט זיצן, ווי זיי, אין שאַטן פון טויט. זען זיין מאַמעס פאַרזאָרגט, פאַרוויינט פּנים, זיין טאַטנס פינצטערן, נישדאָ-איקן בליק, הערן זיין קול! ער באַהאַלט זיין ווייטיק, באַמיט זיך צו רעדן געוויינלעך, נאָר ער פילט דעם ציטער פון זיין נשמה, דעם אויסגעשריי פון זיין פאַרפייניקט האַרץ. ער טאָר זיי נישט לאָזן אַליין, ניין, ער טאָר נישט! זיי וואָלטן אַן צו וואַקלען זיך פאַר אים געגאַנגען אין אַלע געפאַרן, גענומען אויף זיך אַלע יסורים, וואָס איז ער אַ פּחדן? אַ שוואַכלינג, וואָס וועט גאַרנישט קענען אויסהאַלטן? זיי וועלן אומקומען און ער וועט אַליין

איבערבלייבן. ער וועט זיך פילן ווי אן איבעריקער, ווי אן אומבארעכטיק-טער צום לעבן, ווי איינער וואָס האָט זיך אַרויסגעדרייט, זיך אָנגעכאַפט אין תּירוּצים. עס קען זיין, אַז זיינע עלטערן האָבן רעכט, אָבער ער האָט דאָס געפּיל, ניין, ער ווייסט, אַז ער וועט עס נישט טאָן. עס וועט זיין מיאוס און דאָס וועט אים פאַרפּאָלגן דאָס גאַנצע לעבן, וווּ ער וועט נישט זיין אין דער וועלט: — כ'האָב פאַרלאָזן מיין טאַטע-מאַמע אין די שווערסטע מינוטן פון זייער לעבן!

נאָר איין זאָך האָט אים באַאומרויקט, ווען ער האָט זיך פאַרגעשטעלט, אַז זיי וועלן באַליידיקן, פּייניקן זיין פּאָטער פאַר אים אין די אויגן, וועלן אים דערנידעריקן און ער וועט זיך שעמען, ער זעט ווי זיי שטייען צווישן זייערע תּלינים און דער פּאָטער שמייכלט צו אים פון זיינע יסורים אַרויס. ער, הערמאַן, פּילט גאַרנישט, ער זעט נאָר זיין פּאָטערס ליידנדיקן שמייכל און דעם חרפה-בליק אין זיינע אויגן. און דעם אויגנבליק, ווען ער קלערט וועגן דעם, איז ער גרייט צו פּאָלגן זיינע עלטערן און אַנטלויפן נאָך שוועדן. סווען אָגע האָט די נאַכט געוואָלט שלאָפן מיט הערמאַנען אין איין שטוב, אָבער הערמאַן האָט אים געבעטן, אַז ער זאָל עס נישט טאָן. — איך וויל די נאַכט אַמליבסטן זיין אליין — האָט ער שטיל גע-זאָגט.

**

בינעם און זיין ווייב האָבן זיך געלייגט פרי אין די בעטן, נאָך צוויי נעכט ליגן אין קאַלטן קעלער, אויף טרוקענע, האַרטע נאָרעס, וווּ זיי האָבן קיין אויג נישט צוגעמאַכט, האָבן זיי גערעכנט די נאַכט צו קענען אָביסל שלאָפן.

— לאַמיר זיין אויסגערוט — האָט בינעם געזאָגט.

חנה האָט לאַנג געבעט די בעטן, אָפטמאָל געבליבן שטיין מיט אַ קישן אין האַנט און געקלערט: אין דעם בעט זענען אירע קינדער אויף דער וועלט געקומען, דאָ האָט זי געהערט זייער ערשטן געשריי, דאָ האָבן זיי זיך געשפּילט. טוטו, הערמאַן האָט באַהאַלטן ס'קעפעלע אין איבערבעט, אַז מען זאָל אים נישט קענען געפינען. ער האָט ליב געהאַט אַרומצוקריכן און זי האָט מיט הנאה פאַרנומען דאָס קריכן פון זיינע הענטעלעך און פּי-

סעלעך אויף איר לייב; זיינע לאַכנדיקע שוואַרצע אייגעלעך, ווען ער האָט געמיינט, אז ער האָט אָפּגעטאָן עפעס אַ געוואָלדיקע זאָך. סימא איז געלעגן ביי איר טאַטן, זי האָט מיט אַ פינגער געוויזן אין דער צייטונג און גע־פרעגט: וואָס איז דאָס? וואָס איז דאָס? און ווען זי איז מיד געוואָרן פון פרעגן, האָט זי אים אַרומגעכאַפּט ביים האַלדז און נישט געלאָזט ווייטער ליענען, אים געקיצלט מיט איר שפיץ נעזל אין זיין נאָז און אים געוואָלט מאַכן לאַכן. בינעם האָט זיך געשעמט צו זאָגן, אז ער וואַרט אַ גאַנצע וואָך אויף דעם זונטיק אין דער פּרי.

חנה האָט געוואָלט, אז דאָס ליכט זאָל בלייבן ברענען, זיי זאָלן קענען זען ווי שפעט ס'איז.

— זאָל זיין — האָט בינעם מסכים געווען — אָבער מען דאַרף נישט אַזויפיל קוקן אויפן זייגער, מ'דאַרף ליבער זען צו שלאָפן און זיין אויס־גערוט אויף מאַרגן, און מיט אַ קרעכץ האָט ער זיך אויסגעצויגן אין בעט. חנה איז געלעגן שטיל און מיט פאַרמאַכטע אויגן, זי האָט זיך נישט געוואָלט אַ ריר־טאָן, אַז זי זאָל נישט שטערן בינעמען.

— ווי אויסגעמאַטערט ער איז, ווי מאַגער ער איז עס געוואָרן אין די לעצטע טעג, עס איז אַ פּחד אויף אים אַ קוק צו טאָן! די שעהן וועלן אַוועקגיין און עס וועט אויפשטיין אַ טאַג, אוי, גאַטעניג, וואָס פאַראַ טאַג דאָס וועט זיין! ער וואָלט זיך געקאַנט אַ ביסל אויסרוען, וואָלטן זיך אים באַנייט די כוחות, ער האָט נאָך אַזוי פיל איבערצוטראַגן!

בינעם האָט נישט געוואָלט קלערן וועגן קיין זאָך. — ס'וועט זיין דאָס זעלבע — האָט ער שטיל געזאָגט. ער האָט דאָס געוואָלט זאָגן זיין ווייב, נאָר ער האָט מורא געהאַט טאַמער שלאָפט זי שוין און ער וועט זי אויפ־וועקן. ער האָט צוגעדריקט די אויגן, אַז ער זאָל גאַרנישט זען, און עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער וועט פאַרמיידן די געדאַנקען, וואָס טראַגן זיך דאַרטן אַרום אין זיין קאַפּ. אָבער ער האָט זיי געזען, ער האָט זיי נישט געקאַנט אויסמיידן, שטעכיקע, צאַפּלענדיקע, האַבן זיי אים קיין איין מינוט קיין רו נישט געגעבן. ער האָט באַשלאָסן אָפּצולאָזן די לייצעס, זאָלן זיי אַרומלויפן אין זייער ווילדן ווירוואַר, זאָלן זיי, זאָלן זיי, כ'האַב נישט קיין כוח מער מיט זיי צו קעמפן. ס'וואָלט געווען אַ רפואה, אַן אויסלייזונג, ווען מען ווערט אינגאַנצן מטושטש — האָט ער געטראַכט. דער געדאַנק האָט

אים געשראָקן. — אַלץ יאָ, נאָר דאָס נישט, נאָר דאָס נישט! עס איז איצט קלאַר געווען, אז ער מוז זיך צוזאַמענגעמען און האַלטן זיינע געדאַנקען אונטער אַ קאַנטראָל, אפשר זענען נאָך אַלע מעגלעכקייטן נישט אויסגע- שעפט, אפשר איז נאָך דאָ אַן אויסוועג; איידער ער וועט זיך אַרומקוקן וועט דער טאָג זיין איבער אים.

ער האָט אָנגעהויבן נאָכקאַנטראָלירן די פאַרשלאָגן, וואָס זיינע גע- דאַנקען האָבן אים געמאַכט, אויב עס איז נאָך דאָ אַזאַ ביי וועלכן ער קען זיך אָפּשטעלן. יאָ, עס איז דאָ איינער, באַזונדערס איינער: ער וועט רעדן, ער וועט צו אים רעדן, נישט וועגן רחמנות, אָדער מענטשלעכקייט וועט ער צו אים רעדן, ער ווייסט, אַז דאָס וועט נישט העלפּן, ער וועט רעדן צו זיין שכל, אַ מענטש קען אַמאָל נישט האָבן קיין האַרץ, אָבער פון דעסט- וועגן קען ער דאָך אימשטאַנד זיין צו דענקען. ער וועט אים באַווייזן, אַז דער דאָזיקער אופן זיינער טויג נישט, אַז עס וואַלט בעסער געווען, ווען ער לאַזט אַרויס די קינדער פראַנק און פריי, אָן צו פאַרלאַנגען הערמאַנען. דאָן וואַלטן אַלע געקענט זען, אַז זיי מיינען נישט קיין שלעכטס, אַז זיי ווילן זיך נישט איינרייסן מיטן לאַנד, אַזוי ווי דער אַדוואָקאַט האָט געזאָגט. ער וועט אים זאָגן, אַז ער וועט מיט די קינדער אַרומגיין צו אַלע יידן זיי זאָלן אַליין קענען זען, זיך אַליין איבערצייגן. אָבער ווען ער האָט אַביסל נאָכגעטראַכט, האָט ער איינגעזען, אַז דער פּלאַן טויג נישט. ווייל: פאַרוואָס זאָל ער דאָס צו מיר האָבן אַזאַ צוטרוי? אויב ער האָט באמת שכל און קען אויסרעכענען אַ זאָך, וועט ער מסתמא באַלד אויסרעכענען, אַז איך וועל נישט האַלטן וואָרט, אַז איך וועל אים נאָרן. דאָן וועט עס זיין פיל, פיל ערגער, וועט אַלץ זיין חרוב. עס איז דאָך נישט קיין האַנדל פון צוויי גלייכע שותפים — האָט ער ווייטער געטראַכט — עס איז אַ האַנדל פון איינעם, וואָס האָט אַלץ און דער צווייטער האָט גאַרנישט. ער זיצט מיט די משכנות און איך וועל קומען מיט לידיקע הענט. מיט פּוסטע, נאַרישע מעשיות, וואָס ער וועט באַלד קענען דורכקוקן. דאָס משוגענע בלוט וועט זיך אין אים צעקאַכן, די רציחה וועט אַרויסקוקן פון זיינע קליינע חורישע אייגעלעך. בינעם האָט זיך דערמאַנט זיין מערדעריש אויסזען, זיינע גע- שרייען און געוואַלדן, זיין אַרומלויפן אין צימער און אַלץ אין דער נאָענט פון אים, איז אים קאַלט געוואָרן אין אַלע אברים: — מען איז דאָן גאַרנישט

לחלוטין גארנישט, ווייניקער ווי די פליג דארטן אויף דער וואנט! דאס בעט
איז אים אויסגעקומען אזוי הארט ווי ער וואלט געלעגן אויף די בלוזע
ביינער. ער האט געמיינט אז חנה שלאפט, האט ער זיך אויפגעזעצט, אנגע-
שפארט דאס פנים אין די הענט און געזעסן און זיך געשאקלט. זיין צע-
שויבערטער קאפ האר האט ארומגעווארפן לאנגע שטרייפן אויפן באלקן און
אויף די ווענט. חנה האט אויפגעמאכט די אויגן:
— בינעם, לייג דיך און שלאף.

— יא, חנה, כוועל נאר אזוי א ביסל זיצן. שלאף דו, חנה, שלאף. —
זיין קול האט געגלעט און געצערטלט. זי האט צוריק צוגעמאכט די אויגן.
בינעמס מוז האט ווייטער געארבעט. אבער ער האט זיך נישט גע-
וואלט מער צוהערן: — לעכערלעך, לעכערלעך! נארישע פלענער! פלענער
דארף מען האבן כוח דורכצופירן, און איך האב גארנישט. דאס איינציקע
וואס איך האב, איז צו ליגן און ווארטן אויף א נס, ווייל וואס אנדערש קען
נאך געשען אין די דאזיקע אייניקע שעהן? גארנישט! נאר ווארטן אויף
דעם נס; קענסטו א נס אין וועלכן דו גלויבסט נישט, יא, דאס איז דאס
איינציקע וואס דו קענסט. — ער האט ביטער געקרעכצט: — אוי, אוי,
אוי! פארוואס ארבעט איר אזוי מיינע חושים? פארוואס שטעלסטו דיך נישט
אפ מיין געדאנק? פארוואס בויערסט דו אזוי? וועסט גאר נישט אויסבויערן,
וועסט אומעטום אנטרעפן חושך און לידיקייט. דו ביסט גרויזאם; דו ביסט
ווי א צוואנג, וואס זיינע שארפן שניידן זיך איין טיפער און טיפער אין
מיין לייב, און באַלד וועלן זיי זיך צוזאמענטרעפן. דו עפנסט פאר מיר אויף
שטייניקע שווארצע אפגרונטן און ווארפט מיך אין זיי אריין, און שלאנגע-
ליגן און ווארטן אויף מיר. איובן איז געקומען א שליח אַנזאָגן, אז זיינע קי-
דער זענען אומגעקומען, איך בין מיין אייגענער שלית. ער איז ערשט
געוויר געווארן נאכדעם, — איך פאר דעם. זייער שיקזאל האט מען
כלומרשט אריינגעלייגט אין מיין אייגענער האנט, אזוי געמיין, אזוי מיאוס,
אזוי טייוולאָניש! דער וועג צום טויט איז אויסגעלייגט מיט ברענענדיקע
דערנער. חיבוט הקבר נאך ביים לעבן, אין מיין אייגן בעט. א נייע אפ-
טיילונג פון גהינום, אויסגעפונען פון מענטשן... ער האט זיך אויסגעדרייט
צו זיין ווייב, ער האט געוואלט צו איר רעדן: — חנה? — חנה האט אויפ-
געמאכט די אויגן. — יא, וואס האב איך געוואלט זאָגן? יא, דו ווייסט, חנה,

איך בין היינט פאַרבייגעגאַנגען דורך דעם פעלד דאָ, ביים טייכל. אין גראָז זענען געלעגן צוגעטויליעט איינס צום צווייטן אַ גאַנצע מאַסע קאַטשקעלעך. און די מוטער איז געשטאַנען דערנעבן און זיי געהיטן. אָבער זי איז געשטאַ נען גאַנץ רויק, דעם שנאָבל אויפגעהויבן אין דער לופט אַריין. דאָן איז זי אַריינגעגאַנגען אין וואַסער. אירע קינדערלעך האָבן זיך איינציקווייז אויפֿ־ געהויבן און מיטגעגאַנגען, און באַלד האָבן זיי זיך אַוועקגעלאָזט שווימען. די מוטער איז געשווימען אין מיטן און זיי — אַרום איר. איך בין לאַנג נאָכגעגאַנגען נאָכן בילד פון פּאַלקאַמענעם גליק. עס איז היינט געווען אַזאָ שיינער טאַג. קיין ווינטעלע האָט זיך נישט גערירט, קיין בלעטעלע האָט זיך נישט באַוועגט. מחנות פייגל זענען אַרומגעפּלויגן אונטערן הימל, שורותווייז, אַ שורה אונטער אַ שורה. זיי זענען געפּלויגן לאַנגזאַם, פאַר זייער פאַרגעניגן וועגן זענען זיי געפּלויגן.

— בינעם, לייג דיר, פרוו אויב דו וועסט נישט קענען אַביסל שלאָפן.

בינעם האָט ווי נישט געהערט, וואָס חנה האָט געזאָגט און האָט וויי-

טער גערעדט:

— דו ווייסט, חנה, עס איז בעסער געווען אונדזערע עלטערן. זיי האָבן גענומען אַ תהילימל אין האַנט אַריין און געזאָגט. האָט אַ יוד נישט פאַר־ שטאַנען דעם טייטש פון די ווערטער, האָט ער געפונען אַ טרייסט אינעם בלויזן זאַגן. מיטן תהילימל אין האַנט, האָט ער געהאַט באַלאַנס, עס האָט אים נישט געלאָזט אומפאַלן. ווען מיין קליין ברודערל איז קראַנק געווען און דער דאָקטאָר האָט געזאָגט, אַז עס וועט נישט איבערלעבן די נאַכט. האָט זיך מיין פאָטער אַוועקגעשטעלט און געזאָגט תהילים. ער האָט אַנט־ לאַסטעט זיין געדאַנק, האָט זיך געהאַט אין וועמען אַנצושפּאַרן, זיך צו וועמען צו ווענדן.

חנה האָט זיך אויפגעזעצט:

— בינעם, לאַמיר אויך זאָגן תהילים!

— חנה, מען מוז גלייבן דערין, אַז נישט האָט עס נישט קיין פעולה

און ס'איז נישט ערלעך.

— בינעם, איך גלייב, איך גלייב! כּוועל מיך אַלץ אונטערוואַרפן. כּוועל אויספירן אַלע דיינע געבאָטן. גאָט, מיר זענען דאָך דיינע באַשע־ פענישן, דיינע! ס'קען דאָך אַזוי נישט צו גיין, ס'קען נישט! ס'טאָר נישט!

א פייער הענגט איבער מיין הויז, דער חלף איז אויסגעשטרעקט צו אונד-
דוער האלדז. מיר וועלן געקוילעט ווערן אין מיטן גאס, פאר אלעמען, אין
די אויגן וועלן מיר געקוילעט ווערן. ריבונד-של-עולם, העלף אונדו, נעם
אונדו ארויס פון דעם דאזיקן פיין. דו האסט אונדו אריינגעווארפן אין א
מדבר צווישן ווילדע חיות, זיי שטייען שוין אויסגעשטרעקט די העלדזער
און אפענע מיילער אונדו צו פארציקן און ס'איז נישטא קיינער וואס זאל
זיך פאר אונדו אָננעמען. בינעם, וואס זאלן מיר טאן, בינעם? זי האט יא-
מערלעך געוויינט. בינעם האט זיך ביי איר געבעטן:

— חנה, חנה, בארויך דיך. די שכנים וועלן זיך צוזאמענלויפן! ס'איז
נאך דא זעקס שעה, אין זעקס שעה קען נאך א סך געשען.
זי האט איינגעראָבן דאָס פנים אין איבערבעט:
— וואס קען נאך געשען? וואס קען נאך געשען, וואס?
בינעם האט ווייטער גערעדט:

— אין גאַנצן פארלירן דעם בטחון טאָר מען אויך נישט. ס'איז אונד-
דוער איינציג געווער. ביז דער לעצטער מינוט האָבן מיר אַ רעכט צו האָפן.
ס'איז זייער אַ וויכטיק רעכט, דאָס קען אונדו קיינער נישט צונעמען.
זי האט צו אים אויפגעהויבן דאָס פאָרוויינטע פנים:

— בינעם, דו גלייבסט טאָקע, אַז עס קען נאך עפעס געשען?
— יא, חנה, איך גלויב, אַז עס קען נאך עפעס געשען. עס קען נאך
אפילו געשען דאָס, אַז די קינדער זאלן פון זיך אליין אַהיימקומען. אין
דער פרי, מען קלינגט אין טיר, דו מאַכסט אויף און דו זעסט, אַז זיי זענען
דאָ. עס שטייט נישט אין ערגעץ געשריבן, אַז דער אַדוואָקאַט מוז דווקא
האַבן אַ טעות. ס'קען טאָקע נאָר האָבן געווען אַ שפּילן זיך פון אַ גראָבן
דייטש, און ער מוז דאָך אַמאַל אויפהערן זיך צו שפּילן; און אויב א
קאַפּריז, קען ער דאָך אַמאַל אויך גיין צו אונדזער זייט, אַז דערביי קען עס
אים איינפאַלן, אַז ער נעמט און שיקט אַהיים די קינדער!
— בינעם, אוי בינעם, הלוואי זאל עס טאָקע זיין אמת. — איר מויל
האַט געלאַכט און געוויינט, גלייכצייטיק.

— ניין, עס איז טאָקע נישט אוממעגלעך. פאָרוואָס זאל עס דען זיין
אוממעגלעך? אין דער פרי קען שוין זיין אַלץ גאַנץ אַנדערש. יא, עס קען.
זי האט זיך צוריק אַוועקגעלייגט און ווידער צוגעמאַכט די אויגן. דאָס

פ נ ח ס ו ו ע ל נ ע ר

געוויין איז איינציקווייז אָפּגעטראָטן און אַ פּאַרטרויונגספּולע רוי איז געלעגן אויסגעגאַסן אויף איר ריינעם, שיינ־געפורעמטן פּנים. בינעם האָט געקלערט אַז זי זעט אויס ווי אַ קינד, וואָס האָט צוריק געפונען אַ טייערע פּאַר־לוירענע זאַך.

ער איז געווען צופרידן פונעם איינפאַל, אַז די קינדער וועלן אהיימקור־מען אין דער פרי. אָבער ער האָט באַלד איינגעזען, אַז ער האָט זיך אַליין אויך אָנגעהויבן צו האַלטן אין דעם דאָזיקן איינפאַל, און ער האָט שוין חרטה געהאַט, וואָס ער האָט געקלערט וועגן חנהן, אַז זי זעט אויס ווי אַ קינד. יאָ, עס קען טאַקע מעגלעך זיין, אַז זיי זאָלן אַליין אהיימקומען! ער האָט זיך געזוכט צו באַרוישן מיט די ווערטער, זיי כסדר צו איבערחורן. ער איז געזעסן און געמורמלט:

— זיי וועלן קומען, זיי וועלן קומען. פאַרוואָס זאָלן זיי נישט קומען? זיי וועלן שוין מאַרגן אינדערפרי דאָ זיין, זיי וועלן דאָ זיין...

ער האָט געטראַכט וועגן סימאן: אַזאַ יונג קינד, די מילך ליגט איר נאָך אויף די ליפן, אַט ערשט נאָך דער חתונה. ער האָט זיך אַפילו מיט איר נישט ריכטיק געזענגט. ער האָט עפעס נישט געקאַנט צו איר צוגיין, הערמאַן וועט טאָן, אַזוי ווי ער וועט הייסן, אָבער ער וועט נישט הייסן, ער האָט נישט קיין רעכט דערצו! נעכטן האָט ער אים ערשט ריכטיק דער־קענט: — ער איז מיין בלוט און מיין פלייש, אָבער ער איז נישט בלויז מיין זון, ער געהערט צו אַלע ייִדן, אַ מאַרטירער איז ער, אַ הייליקער, ער איז גרייט צו גיין אויפן שייטערהויפן; אַלע וועלן מיר גיין אויפן שייטערהויפן, איך און מיין גאַנץ הויזגעזינד וועלן גיין. אַזוי פיל ייִדן אין אַלע דורות האָבן געקאַנט, קענען מיר אויך, וואָס בין איך פאַראַ יחסן ביי גאָט, אַז אַלדאָס שלעכטס זאָל פאַרבייגיין מיין טיר? און אפשר בין איך יאָ אַ יחסן, אויב ער האָט מיך געשטעלט פאַר אַלע די פּרווון? אָבער איך בין נישט גענוג שטאַרק, נאָר מיך אַליין קען איך איינשטעלן, — זיי נישט; הערמאַן און זי מוזן לעבן. ער האָט געקוקט אויף זיין ווייב, אַ דערוואַר־טונגפולער שמייכל איז געלעגן אויף איר פנים, און ווי זי וואַלט זיך אין עפעס דערמאַנט. זאָל עס ווירקלעך זיין די לעצטע נאַכט, וואָס ער ליגט ביי איר זייט? זי איז געלעגן האַלב־אָפּגעדעקט און ער האָט געזען די פאַרמען פון איר לייב אונטערן זיידענעם נאַכטקלייד, אַזוי ווי אַמאָל, ווען ער האָט

אין יענע טעג

זיך מיט איר באַקענט — האָט ער געקלערט — די זעלבע רונדע פעסטע פאַרמען, די זעלבע ריינע, קלאַרע ליניעס; אירע האָר זענען נאָך פונקט אַזוי שוואַרץ און גלאַנציק ווי דעמאָלט, ווען ער האָט זי דאָס ערשטע מאָל געזען, זיי האָבן דערהאַלטן זייער כוואַליעדיקייט, און דאָס צניעותדיקע, פרומע מיידל-פנים. ער קען זיך נאָך היינט איינקוקן אין דעם דאָזיקן פנים און אויפסניי איבערלעבן יענע ערשטע אומגעדולדיקייט און דערוואַרטונג. ער האָט איצט געפילט אַ טיפע דאַנקבאַרקייט צו איר, זיין ווייב, וואָס האָט אים געבראַכט אַזויפיל גליק, אַזויפיל רייכקייט! און איר וועלן זיי שלעכטס טאָן, באַליידיקן דאָס דאָזיקע לייב, און ער וועט נאָך אפשר מוזן שטיין און צוקוקן און גאַרנישט קענען העלפן! ער קאָן זען ווי זי קוקט אויף אים, אירע אויגן בעטן: בינעם, קום, העלף, בינעם! זי האָט אים שטענדיק גע-רופן, ווען זי האָט עפעס נישט געקאַנט און ער איז געקומען און האָט עס געטאָן פאַר איר. ניין, ער טאָר נישט לענגער וואַרטן, ער מוז איר געבן צו פאַרשטיין, ער מוז נעמען ביי איר אַ וואַרט, זי איז זיין, זי איז זיין ווייב, זי האָט זיך אים אינגאַנצן איבערגעגעבן. ער מוז זי היטן, ער מוז זי באַשיצן, זי איז שוואַך, זי וועט וויינען. ער קען נישט אויסהאַלטן, ווען ער קלערט, אַז זי וועט וויינען, צווישן שלעכטע, פּרעמדע מענטשן, וואָס וועלן לאַכן פון אירע טרערן!

— חנה, — האָט ער געפרעגט.

— יא, בינעם.

— גאַרנישט, כ'האַב געמיינט אַז דו שלאָפסט.

— ניין, כ'שלאָף נישט, כ'קען נישט.

— חנה, כ'האַב דיר געוואָלט זאָגן, אַז עס וועט אַזוי זיין ווי מיר האָבן גערעדט, דאָס הייסט, איך וועל אַרויפגיין און דו און הערמאַן וועלן אַריבער נאָך שוועדן. ווען כ'וועל נאָר אַרויסקומען מיט די קינדער וועלן מיר אויך באַלד אַריבערקומען!

חנה האָט זיך ווידער אויפגעזעצט.

— ניין בינעם, כ'וויל נישט, כ'קען נישט — האָט זי העפטיק געזאָגט.

— הערמאַן זאָל אליין פאַרן!

— חנה, דו ווייסט נישט וואָסער צער דו וועסט מיר אַנטאָן, ווען דו וועסט נישט טאָן, ווי איך הייס דיר, וויפיל איך האָב נישט געזאָלט

קלערן, בין איך אַלץ געקומען צו דעם זעלבן רעזולטאַט. פּאָלג מיך, איך בעט דיר, פּאָלג מיך נאָך דאָס מאָל. דו וועסט זען, אָו עס וועט גוט זיין? חנה האָט נישט געקאַנט ליידן, אָו איר בינעם זאָל אַזויפיל בעטן און זי זאָל נישט וועלן פּאָלגן. ס'איז געווען אַזויפיל ווייטיק אין זיין קול, און זי האָט נאָכגעבנדיק געזאָגט:

— בינעם, איך וויל דיר נישט פאַרשאַפן קיין ווייטיק אָדער דיר אַב טאָן צער. איך האָב דיר שטענדיק געפּאָלגט, אָבער דאָס מאָל קען איך ניט. נאָר לאַמיר איצט נישט רעדן דערוועגן, און לאַמיר זיך אַביסל אַפרוען. ווי שפּעט קען שוין זיין?

— כ'זוייס נישט, ס'איז נאָך לאַנג.

— גיב אַ קוק אויפן זייגער.

— צו וואָס? צו וואָס זאָלן מיר שוין אָנהייבן צו קוקן אויפן זייגער?

— ס'איז נאָך צייט, מען וועט שוין וויסן.

— ס'דאַכט מיר, אָו די טראַמוויען גייען שוין.

— יא, חנה, זיי גייען שוין!

הערמאַן איז אַהיימגעקומען באַלד אינדערפרי. ער איז געווען רוֹק און געשמייכלט ווי שטענדיק. אָבער ער האָט אויסגעזען בלאַס און מיִד. דער פּאָטער האָט באַלד דערקענט, אָו ער איז נישט געשלאַפן די נאַכט. ער האָט זיך עפּעס אין גאַנצן געהאַט פאַרענדערט אין דעם ביסל שעהן, וואָס ער איז נישט געווען. ער איז עפּעס ווי גרעסער געוואָרן, אויסגעוואַקסן. פון דעם זאַרגלאָזן, שטיפּערישן ייִנגל, איז מיטאַמאָל געוואָרן אַ מאַן, אַ דערוואַקסענער ייִד; און ווי אַלע ייִדן אין יענע טעג, טראַכט ער כסדר וועגן עפּעס און זיין בליק איז ערגעץ ווייט אַוועק. עס האָט זיך דעם פּאָטער געדאַכט ווי ער הערט זיך ניט צו צו דעם וואָס ער דערציילט אים, צו וועלכן רעזולטאַט ער און די מאַמע זענען געקומען. ער האָט זיך באַמיט צו דער־ציילן אַזוי, ווי עס וואַלט שוין געווען אַן אַפּגעמאַכטע זאַך, נישט בלויז צווישן אים און זיין ווייב, נאָר אַפילו ווי עס וואַלט שוין אויך געווען אַפּ־געמאַכט מיטן געשטאַפּ־מאַן אַליין. אָבער הערמאַן האָט זיך צו אַלעם צו־געהערט וואָס דער פּאָטער האָט געזאָגט, און ווען ער האָט געענדיקט: „וועט עס אַלואַ אַזוי זיין?“, האָט ער געשאַקלט מיטן קאַפּ אויף גיין.

— גיין, טאַטע, אַזוי וועט עס נישט זיין, ווייל אַזוי איז עס דאָך נישט.

דו האָסט דאָך אַליין געזאָגט, אַז מען דאַרף זען די זאַך ווי זי איז, אַז מען דאַרף זיך נישט נאַרן, אַז מען קאָן אויף נאַרעריי נישט בויען, אויב עס איז פאַראַן אַ וועלכע עס איז מעגלעכקייט זיי אַהיימצוקריגן, קען עס נאַר זיין דורך מיין מיטגיין, און איך קען דיך אויך נישט לאָזן גיין אַליין, אַז דו קענסט, מוז איך אויך קענען!

דער פּאָטער איז געווען פאַרצווייפלט.

— הערמאַן! הערמאַן, ס'איז מיר גענוג שווער אָנגעקומען מיט דער מאַ-
מען און איצט האָב איך דיך אויפן קאַפּ! כ'האַב זיך נישט געקאַנט דער-
טראַכטן צו קיין אַנדערער זאַך, פּאָלג מיך און טו אַזוי ווי איך בעט דיך!
— טאַטע, ס'איז געווען אַ לאַנגע נאַכט, און איך האָב געקלערט און
געקלערט, און בין אַלץ געקומען צו איין און דעם זעלבן רעזולטאַט, דו
האַסט אָפּטמאַל גערעדט וועגן ייִדישן גורל, און איך בין אַ ייד, איך וויל
אים נעמען אויף זיך!

דער פּאָטער האָט צו אים ווייטער גערעדט:

— הערמאַן, איך וויל האָבן, אַז דו זאָלסט לעבן און פאַרזעצן אונדזער
פּאַמיליע! אַלץ ליגט ביי מיר קלאָר ווי אויף דער האַנט: זענען זיי נישט
אויסן קיין בייד, וועלן זיי אַרויסלאָזן סימאָן מיט וויקטאָרן, אָפילו ווען איך
וועל נאַר אַליין קומען; זענען זיי, דאַקעגן, יאָ אויסן אונדו צו פאַרטיליקן,
וועסטו יעדנפאַלס כאַטש זיין געראַטעוועט.

די מוטער איז אַריינגעקומען און זיי האָבן אויפגעהערט צו רעדן.
זי האָט זיך שמייכלענדיק באַגריסט, אָבער ער האָט געזען, אַז זי האָט ערשט
געוויינט, זי האָט אַרויפגעשטעלט אויפן טיש קאַפּע-טאַצן.

— הערמאַן — האָט זי געזאָגט — דער טאַטע מיינט, אַז עס וועט
גענוג זיין, אַז ער אַליין וועט אַרויפגיין, וואָס מיינסטו?
— יאָ — האָט הערמאַן געענטפערט.

דער פּאָטער האָט געזוכט זיין בליק, אַז ער זאָל אים קענען דאַנקען,
אָבער הערמאַן האָט נישט אויפגעהויבן די אויגן פון דער צייטונג, וואָס
ער האָט געהאַט אויסגעשפּרייט אויפן טיש. — עס שטייט גאַר נישט אין
איר — האָט ער געזאָגט.

— גאַר נישט? די צייטונג איז דאָך פול מיט זייערע זיגן?

— גלויבסט טאַקע, טאַטע, אַז זיי זיגן אַזוי כסדר?

פ נ ח ס ו ו ע ל ב ע ר

— שוין נישט אזוי, אבער זיי זענען נאך גענוג שטארק, עס וועט נאך
א סך בלוט פארגאסן ווערן ביז מען וועט זיי בייקומען!
— טאטע, פארוואס שטעלן מיר זיך נישט אקעגן?
— וואס מיינסטו דערמיט, הערמאן?
— איך מייך, פארוואס ארגאניזירן מיר זיך נישט? פארוואס נעמען
מיר נישט אויף קיין קאמף?
דער פאטער האט געשאקלט מיטן קאפ:
— ניין, הערמאן, דאס קענען מיר נישט, מיר האבן נישט מיט וועמען
און מיר האבן נישט ווו. אויף ארגאניזירן זיך דארף מען האבן אן ארט,
ארויסגיין אין קאמף קען מען נאר פון א באזע און מיר האבן נישט
אזעלכע.

— פארוואס האבן מיר דאס נישט?
— ווייל מיר האבן נישט; דו ווייסט דאך פארוואס מיר האבן נישט!
מיר האבן נישט קיין שטיקל ארט ווו מיר זאלן זיך קענען אוועקשטעלן
און אליין זיין דער באשטימער איבער אונדזער גורל. א דייטש פיינטלעכע
האנדלונג פון אונדזער זייט, וועט ארויסרופן רעפרעסיעס פון וועלכע עס
קען ליידן די גאנצע באפעלקערונג, דאן וועט לייכטער זיין צו העצן קעגן
אונדו, און מיר וועלן אויסגעשטעלט זיין צו האבן אלעמענס שנאה קעגן
זיך; און אחוץ דעם, וואלט אזא האנדלונג געברענגט דערצו, אז זיי וואלטן
אונדו אלעמען באלד אויסגעקוילעט, פון קליין ביז גרויס וואלטן זיי אונדו
אויסגעקוילעט, דאס וואלט געהייסן איינשטעלן דאס לעבן פון אלעמען.
ניין, הערמאן, אפילו ווען מיר וואלטן געקאנט וואלט מען אויך נישט גע-
טארט.

— וועלן זיי הייסט עס, אונדו באזיגן, אן דעם, אז עס זאל זיי עפעס
קאסטן?

— ניין, דאס וועלן זיי נישט. זיי קענען צו אונדו נישט צוקומען. מיר
זיצן נישט אויף איין ארט, דאס איז אונדזער אומגליק און דאס איז אונ-
דזער גליק. אונדזער אומגליק ווייל מיר קענען זיך נישט פארטיידיקן און
יעדער קען טאן מיט אונדו וואס ער וויל, און אונדזער גליק, ווייל מיר
זענען צעשפרייט איבער דער וועלט, און מען קען אונדו נישט דערגרייכן.
— טאטע, וואס איז דאס גליק פון צו זיין א ייד?

— דאָס איז דאָס גליק פון גערעכטן, פון באַעוולהטן, אויב דו ווילסט, נישט דערפאַר ווילל מיר האָבן אַזוי געוואָלט, אַדער זיך אַליין אויסגעקליבן דעם דאָזיקן וועג, נאָר אַזוי איז שוין אונדזער היסטאָרישער גורל. אַוודאי איז נישט גוט צו זיין דער קרבן, אָבער דער מערדער וועט אויך אומקומען. אַזוי איז עס שטענדיק געווען, און אַזוי וועט עס אויך איצט זיין.

— איז דאָס אַ טרייסט?

— יאָ, טיילווייז יאָ. דאָס איז דער טרייסט פאַר דעם וואָס האָט ניט קיין ברירה, די סאַמיספּאַקציע, וואָס די געשיכטע גיט אונדן. די מוטער איז אַדיינגעקומען מיט דער קאַווע און זיי האָבן זיך גע-זעצט עסן, בינעם האָט זיך דערמאַנט, אַז עס איז ערב ראש-השנה. — ווייסטו וואָס, חנה, — האָט ער געזאָגט צו זיין ווייב — מאַך גאָר יום-טוב! זאָל זיין יום-טובדיק, ווען די קינדער וועלן אַהיימקומען און דו וועסט דערווייל האָבן וואָס צו טאָן.

הערמאַן האָט געוואָלט, אַז די מוטער זאָל קאָכן קאַרטאָפּל, אָבער דער פּאַטער האָט געמיינט, אַז זי זאָל מאַכן לאַקשן, און אפשר גאָר טאַקע קרעפּ-לעד; עס פּאַסט זיך בעסער צו ראש-השנה. חנה האָט געזיפּצט: — איר, כּוועל אייך מאַכן אי לאַקשן, אי קרעפּלעך, כּוועל אייך מאַכן וואָס איר ווילט, אַבי לאַמיך דיך שוין דערלעבן צו זען אין דער היים מיט די קינדער — האָט זי געזאָגט צו איר מאַן. — גלויבסט, בינעם, אַז דער זייגער גייט ריכטיק?

— יאָ, חנה, אָבער ס'איז נאָך צייט. דאָן האָבן אַלע דריי געשוויגן. אין דער שטילקייט פון שטוב האָט מען נאָר געהערט דאָס קלאַפּן פונעם זייגער. זיי זענען געזעסן ווי זיי וואָלטן זיך צוגעהערט צו זיין לאַנגזאַמען, אַפּגעמאַסטענעם גאַנג, און ווי זיי וואָלטן אים געהערט דאָס ערשטע מאַל. חנה האָט די גאַנצע צייט געקוקט אויף איר מאַן, ווי זי וואָלט גע-וואָלט דערגיין ביי אים אויפן פּנים, וואָס ער קלערט איצט. זי האָט נישט געקאַנט פּאַרשטיין, פּאַרוואָס ער זיצט אַזוי רויק, גאָרנישט לויט זיין טבע, ווען ער דאַרף ערגעץ אַוועקגיין. זי איז געווען צופּרידן דערפּון. — ער וועט באַווייזן. אַז ער וועט אַהיימקומען אַביסל שפּעטער, וועט אויך נישט זיין קיין אומגליק! — האָט זי ביי זיך אַפּגעמאַכט. אָבער דער געדאַנק האָט איר באַ-אומרויזקט. נאָר איצט האָט זיך בינעם פּלוצים אויפגעשטעלט.

— מען דאַרף גיין? — האָט ער געזאָגט. הערמאַן האָט זיך אויך אויפגעהויבן.

— איך וועל דיך באַגלייטן, טאַטע.

— יא, הערמאַן, באַגלייט מיך טאַקע אַ שטיקל! — איז דער פּאָטער געווען צופרידן.

— אפשר וועט איר צופאַרן? — האָט חנה פאַרגעשלאָגן.

— ניין, חנה, מען דאַרף נישט. אַליין וואָלט איך אפשר צוגעפאַרן, אָבער אַז הערמאַן באַגלייט מיך, וויל איך ליבער גיין. כ'וועל אַכטונג געבן רעכטצייטיק אַהינצוקומען. ס'איז נאָך דאָ גענוג צייט.

בעת בינעם האָט גערעדט האָט ער געקוקט אויף חנה, אָבער ער האָט אויסגעמיטן איר בליק. ער האָט זיך די גאַנצע צייט געקרעקט, ווי עס וואָלט אים עפעס געלעגן אין האַלדז און אים געשטערט דאָס רעדן. ער איז נאָך אַ וויילע געשטאַנען, דאָן האָט ער אַ זאָג געטאָן: „ס'איז שפעט!“ און זיך געלאָזט צום קאַרידאָר. חנה אים אים נאָכגעלאָפּן; בינעם, זי האָט אים געוואָלט העלפּן אַנטאָן דעם מאַנטל, אָבער ער האָט זיך נישט געלאָזט, און איז צו איר כסדר אויסגעקומען מיטן רוקן.

— וואָס איילסטו דיך אַזוי?

— ס'ווערט שפעט, ס'ווערט שפעט! — האָט ער געענטפערט, שוין לויפנדיק אויף די טרעפּן.

— בינעם! — האָט זי אים נאָכגעשריגן.

— חנה, כ'וויל נישט קומען צו־שפעט! — האָט זי פון אונטן געהערט זיין קול.

הערמאַן איז צוגעגאַנגען צו דער מוטער און זי אַרומגענומען.

— נו, מאַמעלע, כ'בין שוין הונגעריק, ווען כ'קלער וואָס פאַראַ מיטאַג דו וועסט אונדז היינט מאַכן.

— וואָס איז ער עפעס אַזוי אַנטלאָפּן דער טאַטע?

— דו ווייסט דאָך דער טאַטע, אַלץ איז ביי אים אויף דער מינוט.

נו, אַ גוטן טאַג, מאַמעלע, אַ גוטן טאַג!

— הערמאַן, דו זאָלסט נישט צו ווייט פאַרגיין?

הערמאַן האָט גאַרנישט געענטפערט. ער האָט זיך געאיילט נאָכן פאַ-

טער. מיט איין שפרונג איז ער געווען אונטן. זי האָט געהערט ווי די הויז־
טיר האָט זיך פאַרמאַכט.

זי איז געבליבן שטיין אין קאָרדאָר און אַרײַנגעקוקט אין די שטובן.
זיי זענען געווען אַזעלכע גרויסע און אַזוי לײדיק זענען זיי געווען. ווי עס
וואָלט דאָרט גאַרנישט געשטאַנען: — וואָס האָבן זיי זיך אַזוי געאַײלט?
אַוועק און מיך געלאָזט אַליין! זי איז צוגעלאָפֿן צום פענצטער. זיי זענען
געשטאַנען אין ווינקל פֿון גאַס און אַרױפֿגעקוקט.

— אַ גוטן טאָג, אַ גוטן טאָג! — האָבן זיי צו איר אַרױפֿגעשריגן און
זענען פאַרשווונדן אונטער די שילדן פֿון דער בעקעריי. אַ שטראָם פֿון
טרערן האָט זיך אַ גאַס־געטאָן פֿון אירע אויגן, פאַרפֿליצט דאָס פנים, גע־
רינען איבער די באַקן און אַרײַנגערײנען אין מױל אַרײַן. עס זענען געווען
געזאַלצענע, ביטערע טרערן!

***

בינעם און זיין זון זענען דעם גאַנצן וועג געגאַנגען שוויגנדיק. זיי
האַבן עפֿעס נישט געוויסט פֿון וואָס זיי זאָלן אָנהײבן צו רעדן. נאָר אײנמאַל
האַט דער פֿאַטער אָנגעהויבן רעדן וועגן אַ שיפֿל, וואָס הערמאַן זאָל שאַפֿן
מיט דער הילף פֿון זײַנע דענישע חברים; אַז אַזוי באַלד ווי ער וועט נאָר
אַהײמקומען זאָל ער נעמען די מאַמע און מיט איר אַוועק צו סווען אָגען
און זיי זאָלן זיך דאָרט באַהאַלטן; ער גלויבט נישט, אַז סווען אָגעס על־
טערן וועלן זיין דאָקעגן. נאָר אַזוי ווי הערמאַן האָט אויף דעם אַלעם גאָר־
נישט געענטפֿערט איז ער ווידער שטיל געוואָרן.

הערמאַן האָט זיך דעם גאַנצן וועג געהאַלטן אַזוי נאָענט ביים פֿאַ־
טער, אַז ער האָט אים כסדר אָנגערירט ביי דער האַנט. דער פֿאַטער האָט
עס געזען און עס איז געווען לײכט און גוט אויפֿן האַרצן. ער האָט גע־
קלערט וועגן חנה, וואָס זיצט איצט אין דער היים און וויינט און טראַכט
וועגן אים. ער האָט געזען אירע טרערן, זיי האָבן זיך אַרײַנגעגאַסן אין זיין
לײב. זיי האָבן געברענט און געלינדערט און אים געגעבן נייע כוחות.

ס'איז ערשט פיר און צוואַנציק שעה, ווי ער איז מיט איר דאָ גע־
גאַנגען. אַבער איצט האָט אים דער וועג אויסגעזען צו זיין אײנפֿאַכער און
לײכטער. איצט איז אים שוין אַלץ געווען קלאָר, קיין שום קאַמפֿליקאַציעס

זענען נישט געווען, קיין שום צווייפל, ער איז געווען ביים סוף פון זיינע יסורים. וואָס נענטער ער איז געקומען צו יענעם הויז, אַלץ קלאָרער, אַלץ ריינער איז געוואָרן זיין געדאַנק. ער ווייסט, אַז עס וועט געשען דאָס פון וואָס ער האָט געטראַכט די אַלע לאַנגע פיר און צוואַנציק שעה, הגם ער האָט זיך געזוכט איינצורעדן אָן אַנדערע מעגלעכקייט. איצט ווייסט ער, אַז עס איז דער לעצטער וועג! ער וועט באַלד איבערטרעטן די שוועל צום אומבאַקאַנטן, צום לעצטן. ער ווייסט נישט ווי לאַנג דאָס לעצטע וועט דויערן, און ווי אַזוי עס וועט זיין, אָבער ער קען דעם סוף. ער האָט אים שוין הונדערטער מאַל געזען פאַר די אויגן! אין פאַרשידענע וואַריאַציעס האָט ער אים געזען, און מיט אַלע דעטאַלן; זיי האָבן ווי טעמפע קאַלטע נאָדלען זיך איינגעגראָבן אין זיין לייב, געשטאַכן אין זיינע אָדערן, גע-פרוירן זיין מאַרד; ער קען זיי שוין, ער איז מיט זיי געוואָרן פאַרטרוילעך און ער פילט זיי שוין נישט מער. עס זעט אים אויס, אַז ער וועט איצט קענען שטיין קעגן דעם געשטאַפּאַ-מאַן, אָן דער מינדסטער שרעק. ער איז שוין אַהינגעקומען צו דעם אָרט. עס קען שוין גאַרנישט געשען. ער איז שוין אויף יענער זייט בריק, וווּ אַלץ האָט אויפגעהערט, האָט זיך אָפּ-געשטעלט. ער פילט ווי אינעווייניק, אין אים אַליין, האָט זיך אויך אַלץ אָפּגעשטעלט, איז שטייף געוואָרן, און ס'וועט קיין זאַך נישט קענען דורכ-דרינגען. דער שטאַט-זייגער האָט געשלאָגן דריי פערטל. ער האָט פאַר-גיכערט די טריט.

הערמאַן איז, פונקט ווי פריער, שטיל געגאַנגען ביי זיין זייט. נאָר אויף זיין פנים איז איצט געווען די זעלבע אַנטשלאַסנקייט, די זעלבע עקש-נות, וואָס אין דער פרי, ווען ער איז אַהיימגעקומען פון סווען אַגע. דאָס, און זיין האַרטנעקיק שווייגן האָט דעם פאַטער געמאַכט אומרויק און ער האָט זיך אָפּגעשטעלט.

— הערמאַן, איצט קענסטו שוין אַהיימגיין.

הערמאַן האָט געבעטן, אַז ער וויל מיטגיין נאָך אַ שטיקל. אָבער דער פאַטער האָט זיך באַלד ווידער אָפּגעשטעלט.

— הערמאַן, איצט מוזטו שוין גיין! כ'וויל נישט, אַז דו זאָלסט דאָרטן צו נאָענט צוקומען.

הערמאַן האָט ווידער געבעטן, אַז ער זאָל נאָך מעגן צוגיין ביז דאָרטן.

ביון רעסטאָראַן. — זאל זיין — האָט דער פּאָטער מסכים געווען — אָבער דאָן מוזטו שוין שנעל אַהיימגיין. די מאַמע וואַרט אויף דיר, און דו זאָלסט טאָן ווי איך הייס!

ביים רעסטאָראַן האָבן זיי זיך לאַנג געפּלאַנטערט ביז זיי האָבן גע- פונען אַן אַרט זיך אָפּצושטעלן.

— נו, הערמאַן, איצט זיי געזונט און גרוס דער מאַמע! הערמאַן איז געשטאַנען דעם קאַפּ אַראַפּגעלאָזן, געהאַלטן דעם פּאָטערס האַנט אין זיינער און גאַרנישט געענטפּערט. דער פּאָטער האָט אים נאָך אַ וויילע באַטראַכט, דאָן האָט ער לאַנגזאַם אַרויסגעצויגן זיין האַנט, האָט זיך אויסגעדרייט און איז שנעל אַוועקגעגאַנגען.

הערמאַן האָט געזען ווי זיין לייכטע און דינע געשטאַלט האָט זיך אייליק דערנענטערט צום געשטאַפּאַ-הויז. עס האָט אים אויסגעזען ווי ער וואָלט געשוועבט, אַזוי אייליק איז ער געגאַנגען. אין מיטן וועג האָט ער זיך אַ שטעל אָפּ געגעבן, זיך אויסגעדרייט און צו אים געקוקט. הערמאַן האָט צו אים געשמייכלט, דער פּאָטער האָט צוריק געשמייכלט, דאָן האָט ער זיך צוריק אויסגעדרייט און זיך ווייטער געלאָזן גיין.

עס האָט עמיצער הערמאַנען אַנגענומען ביים אַקסל. עס איז געווען אַלע, דער פּאָליציימאַן, זיין קעגנער אין די ספּאָרט-קאַמפּן.

— וואָס שטייטו דאָ, הערמאַן?

— כ'דאַרף נאָר דאָ אַרויפגיין אין געשטאַפּאַ-הויז.

— ביסט משוגע, צי וואָס?

דער פּאָטער איז איצט געשטאַנען ביים טויער און געוויזן דעם סאָל- דאַט אַ פּאַפּיר, און אָט איז ער אַריין אינעווייניק. הערמאַן האָט אַ שאַקל- געגעבן מיטן קאַפּ צו אַלען און זיך שנעל געלאָזט גיין צום טויער. ער האָט דערקלערט דעם סאַלדאַט, אַז ער געהערט אויך צום פּאַפּיר. דער סאָל- דאַט האָט געדענקט, אַז עס האָט ווער געפעלט און האָט אים אַריינגעלאָזט; און זען בינעם איז שוין באלד געווען אויבן האָט ער געהערט, אַז עס גייט עמיצער הינטער אים, און אַז ער האָט זיך אויסגעדרייט צו זען ווער עס איז, האָט ער געזען, אַז עס איז הערמאַן. ער האָט אים אַנגענומען ביי דער האַנט און זיי האָבן זיך ווייטער גענומען באַוועגן אויף די טרעפּן אַרויף.

**

חנה האט זיך געקריגט מיטן קצב: היינט מוז זי האבן אַ גוט שטיקל פלייש. איר מאַן אירע קינדער וועלן באַלד אַהיימקומען און וועלן זיין הונד-געריק, זיי האבן שוין אַזוי פיל טעג קיין מיטאָג נישט געגעסן! דער קצב האט זי אַנגעקוקט און מיט באַדויערן געשאַקלט מיטן קאַפּ. ער האט איר געגעבן וואָס זי האט געוואַלט, נאָר זי איז כסדר געווען אומצופרידן. זי איז געשטאַנען און געקלערט וואָס זי קען נאָך דאַרפן.

— גייט שוין אַהיים! — האט זיך דער קצב געבעטן, ס'איז נישט גוט ס'זאָלן זיך היינט דאָ זאַמלען אַזוי פיל מענטשן. ס'גייען אַרום פאַרשידענע קלאַנגען אין שטאָט!

— יאָ — האט זי זיך דערמאָנט — כ'וויל האבן אַ הינדל און אַ שטיקל לעבער.

— גייט, שוין גייט! — האט זיך דער קצב געבייזערט — ווער האט דאָס היינט אין זיך הינדלעך! און קיין לעבער האָב איר אויך נישט. גייט זיך געזונטערהייט! ער האט זי כמעט ווי אַרויסגעשטופט פון יאַטקע. זי האט אים געוואַלט זאָגן, אַז מען האט געהייסן דערציילן, אַז עס איז זיך נישטאָ פאַר וואָס צו שרעקן, אַז מען וועט קיינעם נישט טשעפען, אָבער זי האט עס נישט געטאָן.

אויפן וועג האט זי אויך געקויפט פיש, ס'איז שוין לאַנג נישט געווען אַזעלכע לעשטשעס. הערמאַן וועט זיך פרייען, ער האט ליב ווען די פיש זענען נאָך וואַרעם, ערשט פון פייער. זי מוז זיך אַהיים איילן, ער וואַרט שוין אַוודאי אויף איר, און בינעם מיט די קינדער קענען אויך באַלד אַהיימקומען! זי האט נאָך אָפּגעטרעטן ביים קרעמער. ער האט זיך מיט איר געפרייט און געפרעגט פאַרוואָס מען האט זי שוין אַזוי לאַנג נישט געזען. זי האט אויף זיין פראַגע נישט געענטפערט. — הערמאַן וואַרט אויף מיר — האט זי געזאָגט, און זיך ארויסגעאיילט פון געוועלב. — כ'באלאַמוטשע צופיל אַרום, זיי קענען באַלד אַהיימקומען — האט זי הויך גערעדט צו זיך. זי איז שנעל אַריין אין דער וווינונג און נאָכדעם ווי זי איז אַ וויילע געשטאַנען אין קאַרידאָר האט זי זיך געלאָזט לויפן אין די שטובן. און דער לעצטער שטוב איז זי שטיין געבליבן, אַראָפּגעלאָזט דעם קויש אויף דער ערד און שווער אָפּגעזיפצט. — ער וואַרט אַוודאי ביז זיי וועלן אַרויסקור-מען — האט זי געטראַכט — יאָ, מען דאַרף עפעס טאָן — האט זי זיך דער-

מאָנט. זי האָט מיט דער האַנט געזוכט דעם קויש אויף דער ערד. די שטוב איז געווען פול מיט ליכט און די זון האָט איר געשטאָכן אין די אויגן. ס'איז איר מיטאַמאָל קאַלט געוואָרן. — מ'דאַרף גאָר איינהייצן, זיי וועלן אַהיימקומען פון די קאַלטע קעלערס. זי האָט ווייטער אָפּגעזיפּצט. — אַזוי שנעל וועלן זיי נאָך נישט קומען, זיי וועלן אים נאָך דאָרט גענוג די נשמה אַרויסציען. אָבער זי האָט באַשלאָסן, אַז זי זאָל שוין איינהייצן דעם אויוון, ס'זאָל זיין וואַרעם ווען זיי וועלן אַהיימקומען. זי האָט אַריינגעלייגט האַלץ אין אויוון און אונטערגעצונדן. — ווי שנעל זיי זענען אַוועק, און ווי זיי זענען געגאַנגען איינער לעבן צווייטן און צו איר אַרויפגעוונקען... זי האָט נישט ריכטיק געקאָנט זען ווי זיי האָבן אויסגעזען, אָבער זי האָט געהערט זייער קול — אַ גוטן טאָג מאַמע, אַ גוטן טאָג, כּהנא! זי דערמאָנט זיך אַז בינעמס קול איז געווען הייזער־קלעד, אויך ווען ער האָט צו איר גע־רעדט אין שטוב. ער האָט זיך פון איר נישט געלאָזן אַנרירן. — און הער־מאָן איז נאָך נישטאַ.

דאָס פייער אין אויוון האָט געהאַלטן ביים אויסגיין, זי האָט אַריינגע־שיט קאָקס. — אויב איך וועל אַלץ טאָן אויף דעם אופן, וועט היינט קיין מיטאַג נישט זיין!

אין קיך איז זי ווייטער שטיין געבליבן — וואָסער חושך דאָ איז, ס'יאָגט אַרויס! שוין אַזוי לאַנג גאַרנישט געטאָן, אַז דער קריג וועט אויפהערן? וועט זי אַליין לאָזן אַביסל אויפפרישן. די הויז־אייגנטימער ווייסן נאָר געלט צו נעמען, אָבער עפעס מאַכן, דאָס ניט!... זי האָט אָנגעצונדן די גאַז־אַפּאַראַטן און דערווייל אַרויפגעשטעלט וואָסער. זי האָט זיך געפילט אַ ביסל דערוואַ־רעמט. זי האָט געוואַלט וויסן ווי שפעט עס איז, אָבער זי האָט נישט גע־וואַלט קוקן אויפן זייגער. — אָבער מען דאַרף זיך נעמען עפעס צו טאָן, זיי קענען באַלד אַהיימקומען! זי האָט אויפגעפאַקט די פיש: — אוי, וואָסערע פיש כ'האַב היינט געקריגן, און וואָס פאַר אַ ראש־השנה עס האָט היינט געקאָנט זיין! — האָט זי הויך אויפן קול געזאָגט. — יא, עס האָט געקאָנט זיין, עס האָט געקאָנט זיין, — איז זי אָפּהענטיק שטיין געבליבן. אָבער זי האָט נישט געוואַלט פאַרזעצן דעם געדאַנק און זיך ווייטער גענומען צו די פיש.

זי איז היינט געווען מער פּעדאַנטיש ווי שטענדיק, זי האָט זיך באַמיט,

אז די שטיקלעך זאלן זיין פון דער זעלביקער גרויס. זי האָט זיך כסדר ניט געקאָנט אָפּווינדערן וואָסערע טייערע פיש זי האָט היינט. דאָס אויסגעהויב־ לעכטס איז געלעגן אויפן ברעטל, ווי עס וואָלט נאָך געלעבט. די שטיק־ לעך זענען איר געלאָפן פון די פינגער און האָבן געוואָלט צוריק אַרויס־ שפּרינגען פון דער מאָל־מאַשין. — מען וועט זיי דאַרפן מאַלן צוויי מאָל — האָט זי באַשלאָסן. און נאָכדעם, ווי זי האָט זיי שוין געהאַט געמאַלן צוויי מאָל איז זי געשטאַנען און געקוקט אויף דער וויסער, פעטער, מאַסע, וואָס איז געלעגן אויסגעשפּרייט אויפן האַקברעטל און געוואָרט וואָס זי וועט דאָ איצט ווייטער טאָן מיט איר.

זי האָט צוויי מאָל איבערגעגאַסן דאָס איי־געלבל פון איין האַלבער שאַל אין דער צווייטער, צו זען אויב ס'איז נישטאָ קיין בליק־טראַפּ, איי־ דער זי האָט עס אַריינגעטאַן אין געפילעכטס. און נאָכדעם, ווען זי האָט געהאַט אַריינגעטאַן אַלע אַנדערע זאַכן, האָט זי פאַרזוכט, געקלערט אַ וויילע און צוגעשיט נאָך אַ ביסעלע צוקער: — די קינדער האָבן ליב זיס. נאָכאַמאָל צוגעפירט דעם שפיץ מעסער צו דער צונג און אַריינגעשיט נאָך אַ ביסעלע פעפּער: — בינעם האָט ליב שטאַרקע פיש. און באַלד זענען זיי געשטאַנען אויפן גאַז און זיך לוסטיק געקאַכט אויפן פייער און זיי האָבן פול געמאַכט די קיך מיט זייער דורות־אַלטן, היימישן, ווינדערבאַרן ריח, ער האָט זיך באַלד פאַרשפּרייט אין אַלע שטובן און איז אויך אַרויס אויף די טרעפּ, גערייצט, און געקיצלט די שכנים אין די נעז און זיי דער־ ציילט, אַז פרוי האַכבערג מאַכט היינט יום־טוב!

חנה האָט איצט נישט געוואָלט קלערן וועגן קיין זאַך, ווי נאָר וועגן מאכלים וואָס זי קאַכט, אַז זיי זאלן איר גוט געלונגען, און וועגן איר הויז־ געזינד, וואָס וועט באַלד אַהיימקומען און זיך זעצן אַרום טיש און עס וועט זיין גוט און היימלעך, אַזוי ווי שטענדיק, אַזוי ווי יעדן יום־טוב!

און די מאכלים זענען איר היינט גוט געלונגען: די פיש האָבן אַרויס־ געקוואָלן פון טאָפּ, זי האָט זיי יעדעס מאָל געמוזט אַראַפּדריקן מיטן לעפל. די יויך האָט געהאַט אַלע גוטע טעמים, ס'האַט איר נאָר פאַרדראָסן, וואָס זי האָט נישט באַקומען אַ שטיקל לעבער אויף צו קענען מאַכן קרעפלעך. זי וואָלט דיין געווערגלט און געמאַכט אַקוראַטע שפיצן, ווען הערמאַן איז געווען קליין, האָט ער געזאַגט אַז עס ענדלט צו אַן אַדמיראַלס הוט. זי

אין יענע טעג

האָט אויפגעהערט צו ווערגלען: — ס'איז שוין אזוי לאַנג ווי זיי זענען אוועקגעגאַנגען און הערמאַן איז נאָך נישטאָ! זי מוז פאַר אים אָפּפאַכן אַ פאַר קאַרטאַפּל, זיי קענען קומען יעדן אויגנבליק, זי האָט זיך גענומען ווערגלען: זי מוז זען פאַרטיק צו ווערן! זי האָט צוזאַמענגעוויקלט דאָס טייג און גענומען שניידן די לאַקשן. ס'מעסער איז אזוי שנעל געגאַנגען, אַז עס האָט איר געמיניעט אין די אויגן און ס'האָט איר געשטאַכן אין די שפיץ-פינגער, אָבער זי האָט נישט געוואָלט אויפהערן צו שניידן. זי האָט געוואָלט זיין פאַרטיק איידער זיי וועלן אַהיימקומען... זי האָט נאָך אָפּילו צום טיש נישט געדעקט!

זי איז אַריינגעגאַנגען אין עס-צימער. אין קאַרידאָר האָט דער שפיגל פאַרכאַפט איר בליק. זי האָט זיך אָפּגעשטעלט: — אוי, ווי כ'זע אויס! — זי האָט גענומען גלייך-מאַכן די האָר, אָבער זי האָט נישט געקאַנט ליידן דאָס דאָזיקע פנים: — אַלץ איינס! — איז איר דורכגעפּלויגן אַ געדאַנק און עס איז איר געוואָרן אזוי ליידיק און אזוי וויסט אין קאַפּ. אָבער זי האָט געדענקט, אַז זי האָט נאָך נישט געגרייט צום טיש. זי איז אַריינגעגאַנגען אין שטוב, צוגעגאַנגען צו דער וועש-שאַנק אויף אַרויסצונעמען אַ טישטוך. זי איז געשטאַנען און געזוכט, באַטאַפט יעדעס שטיקל. זי האָט זיך געוואָלט דערמאַנען ווען זי האָט עס געקויפט, און צי מען האָט עס אַ סך גענוצט. צי דאָס העמד קליידט בונימען, און אויב הערמאַן וועט נאָך יענץ קענען טראָגן. פון זיינע זאַכן האָט זי אַ סך קאַסירט, אַלץ שוין צור-קליין. אַ שטיקל וואָלנס האָט זיך אַריינגעכאַפט צווישן די לייוונטענע, זי האָט עס צוריקגעלייגט אויף זיין פּלאַץ, פון די טישטוכער איז זי אין גאַנצן נישט געווען צופרידן, קיין איינס איז איר היינט נישט געפעלן. זי וועט זיי קאַסירן באַלד נאָכן קריג, נאָר דאָס טישטוך, וואָס זי האָט צום סדר וועט זי באַהאַלטן. יא, דאָס וועט זי אויך היינט אַרויפלייגן.

עס איז געווען אַ גרויס טישטוך און זי האָט געוואָלט אויסציען דעם טיש, אָבער זי האָט זיך דערמאַנט, אַז עס וועט זיי אויסקומען צו זיצן צו ווייט איינער פון צווייטן. די פּאַלדן אין די קאַנטן האָבן איר געאַרט. זי האָט זיי גענומען אויסציען, גלייכמאַכן מיט די פינגער, אָבער זיי זענען געווען צו שטאַרק פאַרמאַגלט און זי האָט געמוזט אויפּרעסן. זי האָט

זיך געבייזערט אויף בינעמען: — ער האָט קיינמאָל נישט קיין צייט און קיין מאָל נישט קיין געדולד צו העלפן אָרנטלעך צולייגן!..

דאָן איז זי צוגעגאַנגען און אויפגעעפנט דעם קרעדענץ. ער איז גער-
ווען פול מיט ווייס-בלאַנקענדיק געפעס. גלעזער, פון אַלערליי גרויס און
אַלערליי מינים זענען געווען צירלעך געאַרדנט, ווי אין אַן אויסשטעל-
פענצטער. זי האָט געקלערט פון וועלכן סערוויז זי זאָל נעמען. דעם מיט
די גאַלדענע רענדלעך, האָט זי ערשט געקויפט צו סימאס חתונה, פאַר
אַכצן פּערזאָן, אַ פאַמיליע פאַרגרעסערט זיך, קינדער האָבן ליב מיט גאַל-
דענע רענדלעך. זי האָט געזען אומבאַשטימטע קינדערשע פּנימלעך. זיי
זענען געזעסן אויסגעזעצט אַרום טיש, לאַכעדיקע, שטיפּערישע פּנימלעך. זיי
טוען אָפּ כלערליי זאַכן. סימא ביזערט זיך אויף זיי, זיי מאַכן אַ תל פון
טישטוך, אָבער איר אַרט עס נישט: מען וועט עס אויסוואַשן. און טאַמער
וועט חלילה עפעס צעבראַכן ווערן, איז אויך נישט קיין אומגליק! מען וועט
קויפן נייעס, ס'איז מזל.

דאָן איז זי געשטאַנען ביים טיש מיט די טעלער אין האַנט און נישט
געוואוסט, וואָס זי זאָל טאָן מיט זיי. זי האָט נישט געדענקט ווי איר בני-
בית פלעגט זיצן. עס האָט איר געשווינדלט פאַר די אויגן. די פאַרמען פון
טיש זענען געוואָרן אומקלאַרע, ער האָט זיך געוויגט און געדרייט, די
טעלער האָבן זיך אויסגעבויגן, זי האָט מורא געהאַט, אַז זי זאָל זיי נישט
אַראַפּלאָזן: — אוי, כ'בין עפעס אַזוי שוואַך געוואָרן, כ'טאָר נישט, כ'מוז
זיך שטאַרקן! — האָט זי הויך געזאָגט. זי האָט גענומען אויסשטעלן די
טעלער. ביי יעדן פון זיי האָט זי צוגעזאָגט מיט אַ שוואַך קול און אַ טייטש-
חומש ניגון: — דאָ וועט זיצן מיין מאַן, דאָ וועט זיצן הערמאַן, דאָ וועט
זיצן סימא, דאָ וועט זיצן וויקטאָר, און דאָ וועט זי אַליין שטיין און אויפ-
געבן דאָס עסן. כ'מוז מיך שטאַרקן — האָט זי ווייטער געזאָגט. זי האָט
אויסגעלייגט די זילבערנע גאַפּל-לעפל-מעסער, אויסגעשטעלט די גלעזער,
זי האָט אויך געפּינען די ליכט, זיי אַריינגעשטעלט אין די זילבער ליכט-
טערס, וואָס זי האָט געקריגן פון דער היים, און נאַכדעם, ווי זי האָט
שוין געהאַט סערווירט, האָט זי זיך אַביסל אָפּגערוקט פון טיש צו זען,
אויב אַלץ איז אין אַרדענונג. און בעת זי איז אַזוי געשטאַנען און געקוקט,
איז אויף איר פּלוצים אַנגעפאַלן אַ גרויסע אימה. אינעם לעצטן טאַג-ליכט,

האָט דער וויסער, צירלעך אויסגעשטעלטער טיש אויסגעזען אומוירקלעך. ווי אַ געשפענסט אוועקגעשטעלט פון שדים. און אַלע זאַכן, וואָס זענען דאָרט געשטאַנען, זענען טויטע זאַכן צוזאַמענגעברענגט פון נישט-גוטע. די זאַכן אָבער, זיי זענען נאָר אויגנשיינלעך טויטע, וועלן באַלד אָננעמען פאַרשידענע געשטאַלטן, וועלן זיך אויפהייבן און אַרומפּלעזן מיט גרויס שפּאַט און געלעכטער אין שטוב... נאָר אַט גייט ווער אויף די טרעפּן, מענטשן, אַ סך מענטשן! זי איז צוגעלאָפּן און אויפגעשפּנט די טיר, עס זענען נישט געווען זיי. עס זענען געווען געסט, געבורטס־טאַג־געסט צו די האַנטענס, אויפן דריטן שטאַק. עס איז היינט ביי זיי אַ גרויסע שמחה, זייער עלען ווערט היינט צוואַנציק יאָר. זיי האָבן אויסגעקויפט דאָס גאַנצע ביר ביים קרעמער, מען וועט שוין הוליען אַ גאַנצע נאַכט. זי איז צוריק אַרין אין שטוב.

די פענצטער זענען געשטאַנען גרויע, שטילע און פאַרלאָזענע. אין שטוב איז שוין געווען האַלב פינצטער. פון אומעטום האָבן אויף איר גע־קוקט שאַטנס מיט שוואַרצע, ליידיקע אויגן־לעכער האָבן זיך אַרום איר באַוועגט ווי זיי וואַלטן אויפגעפירט אַ טאַנץ, ווי זי שטייט אינמיטן און זיי טאַנצן פאַר איר כבוד וועגן. זי האָט זיך צוגערוקט צום ליכט און אַ דריק געגעבן אין קנעפל. אַ רויט קייקעלע האָט זיך אַ קאַלער געגעבן אויפן באַלקן און איז באַלד צוריק פאַרפאַלן געוואָרן אין דער פינצטער־קייט פון שטוב. זי האָט אָנגעצונדן נאָך אַ ליכט און נאָך אַ ליכט, אַלע ליכט! אויך די לאַמפּן אויף די ווענט. זי האָט אַ ציטער געגעבן ביי יעדן דריק אין קנעפל, ווי אַ געהיימער, קאַלטער פינגער וואַלט אָנגעטראָפּן אין איר נאַקעטן רוקן. אין שטוב איז איצט געווען בלענדנד העל, אַ בלייך רויט שעמערירנדיק ליכט האָט זיך געשטופּט און אָנגעפילט אַלע זאַכן. זיי האָבן אויסגעזען, ווי זיי וואַלטן געווען אָנגעשוואַלן, זיי זענען אַזוי גרויס געווען, אַז זיי האָבן פאַרנומען די גאַנצע שטוב און עס איז נישטאָ מער קיין פּלאַץ דורכצוגיין. זי האָט מורא געהאַט זיך אַ ריר צו געבן, אַז זי זאָל זיך נישט ערגעץ אַנשטויסן און אומפאַלן; און סימאַס בילד איז אויך אַזוי גרויס געוואָרן, דער שלעפּ פון איר חופּה־קלייד ליגט צעשפּרייט איבער דער גאַנצער וואַנט און הענגט אַראָפּ ביז אונטערן סאַפקעלע. נאָר איר פנים איז אַזוי קליין ווי זי וואַלט נאָך געווען אַ קליין מיידעלע. — סימאַ —

וויל זי רופן, אָבער עס איז נישטאָ קיין צוואַמענהאַנג אין איר שטימע. עס האָבן זיך פון האַלדז אַרויסגעריסן נאָר פאַרשטיקטע, יאָמערפולע קולות, זיי האָבן אַרומגעציטערט אין ליכט און ווי פאַרווונדעטע פייגל אַראָפּגעפאַלן אויף דער ערד און זענען געבליבן טויטע פאַר אירע פיס. — זיי וועלן שוין נישט קומען, זיי וועלן שוין נישט קומען!... איר גאַנץ לייב האָט געוויינט, אַ מאַכטלאָז, אַ האָפענונגלאָז געוויין.

זי איז צוגעגאַנגען און אויפגעמאַכט דאָס פענצטער און אַראָפּגעקוקט אין גאַס אַרײַן. אונטן איז געווען פינצטער און שטיל, ס'איז שוין געווען אין דער פאַרבאַט־שעה, ס'איז שוין קיינער נישט געזאַנגען, נאָר פון אויבן, פון די האַנסענס, איז אַראָפּגעקומען אַ גערעדעריי פון פריילעכע, יום־טוב־דיק געשטימטע מענטשן. עס האָט זיך אַרומגעטראָגן אין גאַס און איר גע־טראָפּן אין פנים אַרײַן. זי האָט צוריק פאַרמאַכט דאָס פענצטער.

— זיי וועלן שוין נישט קומען, זיי וועלן שוין נישט קומען. ס'האָט איר אַזוי וויי־געטאַן ביים האַרצן. זי האָט געפילט, אַז זי קען נישט מער שטיין אויף די פיס. זי האָט זיך צוגעשלעפט צום סאָפקעלע און זיך אַוועק־געזעצט, אינמיטן סאָפקעלע האָט זי זיך געזעצט, אַזוי ווי נעכטן, ווען ביי איר רעכטער זייט איז געזעסן הערמאַן און ביי איר לינקער זייט — בינעם. נאָר זי האָט נישט קיין כוח געהאַט לאַנג אַזוי צו זיצן. זי האָט זיך צוגע־רוקט צום ווינקל און זיך אַנגעשפאַרט אין זייטן־שטיק.

— זיי האָבן מיך גענאַרט, זיי האָבן מיך גענאַרט!... הערמאַן וועט נישט לאָזן זיין טאַטן דאָרטן אַליין אַהינגיין. כ'האָב דאָס געדאַרפט וויסן, כ'האָב דאָס געוויסט, אַוודאי האָב איך דאָס געוויסט, נאָר כ'האָב מורא געהאַט מיטצוגיין, האָט איך זיך געלאָזן איינרעדן. כ'האָב מורא געהאַט, און איצט, איצט בין איך אַליין. כ'וועל דאָ אויסגיין און ס'וועט קיינער נישט וויסן. אין אַ וויסטעניש זיך איך. מיין שטוב איז געוואָרן אַ וויסטע־ניש, און איך זיך אַליין אין דער וויסטעניש. זיי קענען נאָך קומען מאַרגן? ניין! ניין! זיי וועלן שוין נישט קומען. נישט מאַרגן, נישט איבערמאַרגן, נישט קיינמאַל נישט. — גיי דו אַהיים, מאַמע, מען וועט אונדז באַלד אַרויס־לאָזן, פאַרוואָס זאָל מען אונדז נישט אַרויסלאָזן?... ניין, סימא, מען וועט דיך נישט אַרויסלאָזן, ווייל דו ביסט אַ ייִדישע, יא, דערפאַר וועט מען דיך נישט אַרויסלאָזן. כ'האָב איך געוואַלט פאַרזיכערן, איך אַוועקנעמען

פון שונאס האנט, ער זאל איך נישט דערגרייכן, האט גאט נישט געוואלט. פארוואס האסטו נישט געוואלט, גאט, פארוואס? כ'האב זיך אפשר גרויס- געהאלטן מיט מיינע קינדער? יא, כ'האב זיך, כ'האב זיך! אבער דו האסט זיי מיר געגעבן, דו אליין. און איצט האסטו זיי צוריק גענומען, אלעמען האסטו צוגענומען. נאר מיך אליין האסטו איבערגעלאזן, איך האב נישט זוכה געווען! דער טאטע מיטן זון זענען אליין אריינגעגאנגען אין די טויערן פון טויט. אויפגעפראלט זענען זיי געשטאנען די טויערן פון טויט! און אלע וועגן האבן געפירט אין זיי! נאר איך אליין בין געבליבן אין דרויסן, אזוי זינדיק בין איך, אזוי גרינג בין איך! ס'וועט ווערן טאג וועל איך אהינגיין, זאלן זיי מיך אויך נעמען. — שטארק זיך! האט ער געזאגט; שטארק זיך, חנה! א מענטש דארף זיך שטארקן! ניין בינעם, כ'קען נישט, כ'קען נישט מער! כ'בין מיה, בינעם, כ'שפיר מער נישט די אברים. כמא- רעס גייען מיר פאר די אויגן, כ'זע גארנישט, בינעם, כ'זע גארנישט!... שווארצע בעזימלעך האבן זיך געדרייט אין ליכט. זיי זענען געווארן קלענער און קלענער ביז זי האט זיי מער נישט געזען. א פינצטערניש האט זיך אויסגעשפרייט איבער אלעם, זי לאזט זיך אראפ, אט ליגט זי אויף איר קאפ, דריקט איר אויף די אקסלען, זי קען זיך קיין ריר נישט טאן, זי קען דעם אטעם נישט כאפן! נאר איצט ווערט איר לייכטער. פון ערגעץ ציט זיך ארויס א ליכטיקייט, עס שפרייט זיך אויס אין אלע זייטן. אוי, ווי ליכטיק עס איז! אזוי ווי ביי איר אין שטוב. ס'איז טאקע ביי איר אין שטוב, דא שטייט דאך דער געדעקטער טיש און בינעם און די קינדער זענען אויך דא, זיי שטייען און רייסן פון טישטוך און וויקלען זיך אין אין די פאסן, — ס'יום-טובדיקע טישטוך, ס'וועט נישט זיין וואס אויפ- צולייגן צום סדר!... — וויל זי שרייען, נאר זי בארעכנט זיך; זאל דאס זיין אן אפקומעניש, אבי זיי זענען שוין דא!... אבער דאס טישטוך איז גארנישט צעריסן און זיי זיצן אלע ארום טיש און זי שטייט און גיט אויף דאס עסן, אבער קיינער קוקט נישט אויף איר. זיי גייען אָנגעטאָן אין תכריכים, זיי רעדן נישט אויס קיין וואָרט און ווי זיי וואָלטן נישט געזען איינער דעם צווייטן. — הערמאן, זאגט זי, אבער זי הערט זיך נישט רעדן און הערמאן קוקט זיך נישט אום, זי ווונדערט זיך, וואָס זי האָט גאָר נישט קיין מורא. וואָס זאל זי מורא האָבן, עס איז דאָך בינעם מיט די קינדער!

אַבער בינעם קוקט אויך נישט אויף איר. זי זעט ווי עס רינען אים טרערן איבערן פנים, ער וויינט, בינעם וויינט! בינעם, שרייט זי, נאָר עס קומט נישט אַרויס קיין קלאַנג פון איר מויל. זי פילט זיך וואָס אַמאָל שוואַכער און שוואַכער און אַט האָבן זיך איר אין גאַנצן אויסגעלאָזן די כוחות. זי איז אויפגעקומען.

אַ טויטע רוח האָט געהערשט אין שטוב. עס האָט איר אויסגעזען, ווי זי אַליין וואַלט אויך געווען טויט, און זי זיצט אין אַ גרויס ליכטיק קבר און וואַרט אויף עפעס. — פאַרגעסן — האָט זיך איר געפלאַנטערט אין קאַפּ, — פאַרגעסן!...

**

עס האָט שוין געמוזט זיין שפעט אויף טאָג, ווען די שכנה איז אַריין געקומען. אַז זי האָט דערזען דעם געדעקטן טיש און די באַלויכטענע שטוב, האָט זי מורא געקריגן און זיך געוואַלט צוריקציען. אַבער די צוזאַמענגע-קאַרטשעטע, גרויע געשטאַלט אויפן סאַפקעלע האָט איר צוריקגעהאַלטן. עס האָט איר אויסגעזען, אַז עס איז פרוי האַכבערג. זי איז צו איר צוגע-גאַנגען: — פרוי האַכבערג!... — חנה האָט אויפגעהויבן דעם קאַפּ, נאָר האָט גאַרנישט געענטפערט. די פרוי איז געשטאַנען, האָט געקוקט אויף חנה און זיך אַנגעהאַלטן ביים האַרצן: — אוי גאַט, אוי גאַט! אַז זי האָט זיך אַביסל באַרוקט האָט זי געזאָגט:

— פרוי האַכבערג, כ'האַב געזען, אַז עס איז שוין אַזוי שפעט און די גאַרדינען זענען נאָך אַראַפּגעלאָזן, האַב איך געוואַלט זען, וואָס עס איז ביי אייך. די טיר איז געווען אָפּן. ווייסט איר, אַז די דייטשן האָבן ביינאַכט צוגענומען די יידן? וווּ זענען אייערע? הערמאַן און אייער מאַן?

— זיי זענען שוין דאַרטן! — האָט חנה שוואַך געענטפערט.

די פרוי האָט זי נאָך אַ וויילע באַטראַכט, דאַן האָט זי זיך געכאַפּט, אַז זי וועט נאָר אַריינרופּן איר זון.

צען מינוט שפעטער האָט זיך אַן אַמבולאַנס מיט אַ דראַענדן ליאַרעם ווילד געטראָגן איבער די קאַפּעהאַגער גאַסן. איר נויט־סיגנאַל האָט אַן אויפהער געשריגן: אויס דער וועג! אויס דער וועג! קיינער זאַל זיך מיר

אין יענע טעג

נישט וואָגן צו דערנענטערן! איך וועל זיך נישט אָפּשטעלן פאַר קיינעם!
איך וועל זיך נישט אָפּשטעלן; איך וועל זיך נישט אָפּשטעלן!...

ערשט אונטער דער שטאַט האָט דער נויט־סיגנאַל אויפגעהערט צו
שרייען און זי האָט פאַרלאַנגזאַמט איר טעמפּאַ.

חנה איז געלעגן אויף אַ בעטל און נעבן איר איז געזעסן דער שכנהס
זון. ער האָט זיך צו איר אַראָפּגעבויגן:

— פרוי האַכבערג, מיר האָבן אייך מורא געהאַט אַרײַנצולייגן אין
אַ געוויינלעך שפיטאַל. זיי ווייסן שוין, אַז מען באַהאַלט דאָרט יידן און
קענען נאָך קומען זוכן. אין ראסקילדע וועט איר נאָר זיין אייניקע טעג,
ביז עס וועט זיך אַביסל באַרויקן און מיר וועלן געפינען אַ שיפל אייך
אַריבערצופירן נאָך שוועדן. נאַטירלעך, וועלן מיר אייך אַרײַנלייגן אין אַ
רויקער אָפטיילונג!

זי האָט זיך אויפּמערקזאַם צוגעהערט און האָט אויף אים גלייך גע-
קוקט, בעת ער האָט גערעדט, אַבער ער איז נישט געווען זיכער צי זי האָט
פאַרשטאַנען וואָס ער האָט געזאָגט...

איז דער ראציאָנאַליזם

אברהם קאָץ האָט אין יענע טעג אָפט געטראַכט וואָס ער זאָל טאָן, ווען די דייטשן וועלן זיך נעמען צו די יידן. זיין ווייב איז ניט געווען קיין יידישע, זיינע טעכטער האָבן אויך ניט געענדלט צו קיין יידן. פֿאַר זיי האָט ער ניט מורא געהאַט. אָבער ער אליין וועט זיך מוזן ערגעץ באַהאַלטן. ס'איז ניט געווען קיין לייכטע זאַך. געוויס האָט ער זיין ווייבס קרובים, און אַנדערע דענישע פריינט. אָבער ער האָט ניט געוואָלט ביי קיינעם בעטן קיין טובות, און דער עיקר ניט ביי זיין ווייבס קרובים. ער וויל ניט האָבן ער זאָל זיי שטענדיק זיין אַ בעל־חוב, — זיי האָבן אים געראַטעוועט ס'לעבן! צום סוף איז ער געפֿאַלן אויף אַ פּלאַן, אַז ער וועט גאָר אַרויספֿאַרן אין זיין זומער־הייזל, אין זיין גאַרטן. עס ליגט ווייט פֿון שטאָט פֿאַרוואַרפֿן אין אַ געסל, ביים ים, וווּ עס גייען ניט קיין סך מענטשן, באַזונדערס איצט, ווען עס איז שוין נאָכן זומער. ס'איז נאָך דאָ גענוג צו טאָן אין גאַרטן. ער וועט זיך אויפהאַלטן אין זיינע ווייטסטע טיילן, די ביימער וועלן אים באַהאַלטן פֿאַרן דרויסן. אין אַ רויקן טאָג וועט ער זיך אַריינזעצן אין זיין שיפל און אַרומפֿאַרן אויפֿן וואַסער כאַפֿן פּיש. ער וועט רויקן זיצן מיט אַ פּישער־שטאַנג אין האַנט און כאַפֿן פּיש. ס'וועט קיינעם ניט איינפֿאַלן, אַז דער דאָזיקער איינזאַמער פּישער איז אַ ייד. און ער דאַרף זיך אייגנטלעך גאַרנישט אַזוי באַהאַלטן. ער וועט זיך אַנטאָן אין גראַבע אַרבעטס־קליידער, און אַרומגיין און אויסזען, ווי איינער פֿון די גוים דאַרטן. זיינע האָר האָבן שוין לאַנג די קרייזלעך פֿאַרלוירן, און זיי זענען שוין אויך גרוי. גרויע האָר זענען אַלע גלייך. און אויך זיין פנים איז שוין גרוי און קאַרביק, ווי אַנדערע עלטערע פּנימער. ס'דרייען זיך

דארטן ארום א סך אַזעלכע עלטערע מענטשן, ער וועט זיך מיט זיי לייכט אויסמישן, א פרעמדער וועט נישט דערקענען, וועט נישט זען קיין חילוק, ס'זאל נאָר נישט זיין ווער פון די שכנים. אָבער ער גלייבט ניט, אַזוי פיל יאָרן געלעבט מיט זיי צוזאַמען, געהאַלטן אַרנטלעך דעם גאַרטן, מיטגעווען צו אַלץ, צו איינזאַמלונגען, פאַרוויילונגען, צו אַלע זאַכן. ניין, ער גלייבט נישט. מיט דעם שכן פון קעגנאיבער איז ער עפעס ניט גאַנץ זיכער. מען זאָגט, אַז ער איז אַ נאַציסט, אַפילו אַ מיטגליד אין דער פאַרטיי, אָבער ער גריסט פריינדלעך, ווען זיי טרעפן זיך, נאָר אויסגערעדט אַ וואָרט האָבן זיי נאָך נישט צו זיך, הגם ער וווינט שוין דאָ דאָס דריטע יאָר. אָבער ער וועט עס ניט טאָן, ניין, דאָס וועט ער נישט טאָן. ער דאַרף נאָר אַראָפּנעמען דאָס שילדל פון טירל און איבערשמירן דעם העברעישן נאָמען, דאָ אין דער פרעמדער סביבה. דאָס איז געווען זיין ייִדישער פּאַס, זיין ייִדישע פּאַן, צוזאַמען מיט דעם דענישן אין גאַרטן. עס האָט אים שטענדיק דיך הנאה געטאָן, ווען די שכנים האָבן אים געפרעגט, וואָס דאָס איז פאַר אַ נאָמען, און ער האָט זיי געקענט דערקלערן, אַז עס איז העברעיש און באַדייט: „זון פון מיין פּאַלק“. די שכנים האָבן געשאַקלט מיט די קעפּ: אַזאַ משונהדיקער נאָמען אויף אַ הייזל!

פאַר אים אָבער איז דער נאָמען נישט געווען משונהדיק. ער האָט אים דערמאָנט ווער ער איז, און געמאָנט ביי אים געטריישאַפט צו זיין אַפּשטאַמונג. אַן דעם נאָמען האָט זיך אים אָפּטמאַל געדאַכט, וואָלט ער גיך פאַרפּאַלן געוואָרן אינעם אַרום צווישן גוטע, אָבער פרעמדע מענטשן. מאַדנע, דעם דאָזיקן געפיל האָט ער שטענדיק, ווען ער איז מיט זיי צוזאַמען, מען, כאַטש ער וווינט שוין דאָ באַלד דרייסיק יאָר. ער זוכט אים צו באַקעמפן, אָבער עס געלינגט אים נישט. ער זוכט מיט זיי צו זיין היימיש. רופט זיי ביים פאַרנאָמען, איז אויף דו מיט זיי, ווי ער וואָלט געווען איינער פון זיי. נאָר ער ווייסט, אַז ער איז עס נישט, אַז זיין היימישקייט איז אַ געקינצלטע, און זיי זעען עס. ער ווייסט נישט ווער עס איז שולדיק, נאָר ער ווייסט אַז אַזוי איז עס.

עס איז געווען אַרום אַוונט, ווען ער איז אין דעם טאָג, פאַר דער ראַציאַ־נאַכט, אַרויסגעקומען אין זיין הייזל. ער האָט זיך אַרויפגעצויגן אין דעם אויבערשטן שטיבל, וואָס האָט אויסגעזען, ווי אַ טורעם אין אַ מיטל-

אלטערלעכן שלאס מיט א פירקאנטיק פענצטערל צום ים צו. געוויינט
לעך האבן דארטן געוויינט די קינדער.

די זון האט גראד געהאלטן ביים אונטערגיין און איבערגעלאזן שאַנטס.
ווי לאַנגע רויטע ווערים, אויף די בילדער און צייכענונגען, וואָס זענען
געהאַנגען אויף די שמאַלע, ווייס־געמאַלענע ווענטלעך.

אומעטום אין די גערטנדלעך איז געווען שטיל. די שכנים זענען שוין
אלע געהאַט צוריקגעפאַרן אין שטאָט אַריין. מען האָט אין ערגעץ נישט
געזען קיין מענטשן. ער האָט אונטערגעפרוירן. ס'האַט אויסגעזען, אַז עס
וועט זיין אַ קאַלטער אָונט. ער האָט ערגעץ געפונען אַ ביסל פאַרב און אַ
פענדזל און איז אַרויסגעגאַנגען איבערפאַרבן דעם נאָמען „בן עמי“. ער
האַט געקוקט אויף די בוכשטאַבן און האָט אַ שווערן זיפּ־געטאַן, ווי ער
וואָלט זיך געגאַנגען אַליין אויסמעקן. די קוואַדראַטנע בוכשטאַבן האָבן זיך
איינגעקעשנט, און וויפל ער האָט נישט געמאַלן, האָבן זיי אַלץ אַפּירגעקוקט
פון דער פאַרב. ער האָט צו זיי גערעדט:

— קינדערלעך, מיר מוזן זיך איצט באַהאַלטן. ס'גייט אַ גרויסער
שטורעם איבער דער וועלט. כ'זאַג אייך צו, אַז אויב כ'וועל בלייבן לעבן,
וועל איך אייך צוריק אַרויסברענגען אויפן זעלבן אָרט, און פונקט אַזוי
שיין ווי פּריער. און אויב כ'וועל ניט בלייבן לעבן, איז עס דאָך אייך אַלץ־
איינס, וועט זיך קיינער אויף אייך סיי־ווי־סיי נישט אומקוקן, און קיינער
וועט ניט וויסן אייער באַטייט.

ער האָט זיך דערמאַנט, ווען זיין מאַמע האָט אים דאָס ערשטע מאָל
געפירט אין חדר אַריין און דער רבי האָט אים געוויזן דעם אַלף־בית.
יענע אותיות זענען אויך געזען אַזעלכע גרויסע, און האָבן אויך אויף אים
אַזוי עקשנותדיק געקוקט. ער האָט אַרויפגעלייגט נאָך אַ ביסל פאַרב.
— „יא, מיר מוזן זיך באַהאַלטן, מיר מוזן זיך באַהאַלטן“ — האָט ער זיך
ביי זיי געבעטן.

ער איז אַראַפגעקראַכן פון דער לייטער צו זען, אויב זיי זענען שוין
גוט פאַרשטעלט. אָבער זיי האָבן זיך נישט געלאָזן פאַרדעקן. די ווייסע
קאַנטורן האָבן נאָך אַלץ אַפּירגעקוקט פון אונטער דער ברוינער פאַרב.
נאָר אַ פרעמדער וועט שוין נישט קענען זען, וואָס דאָ איז געשטאַנען.
איצט, ווען דער ייִדישער נאָמען „בן עמי“ איז שוין ניט געווען מער,

האָט אים דאָס הייזל אַזוי מאַדנע פאַרענדערט אויסגעזען, ווי עס וואָלט נישט געשטאַנען אין זיין גאַרטן, און עס איז אַ ווילד פרעמד הייזל. עס האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז עס איז ברוגז אויף אים, וואָס ער האָט עס צוגענומען דעם נאַמען, וואָס עס האָט אַזוי פיל יאָרן געטראָגן, און גע- מיינט, אַז עס וועט שוין אַזוי שטענדיק הייסן. ער איז אַרומגעגאַנגען און מיט אַן אַנטשולדיקונג אויף די ליפן געקוקט דערויף, ווי ער וואָלט עס געוואָלט איבערבעטן, צוריק געווינען די פאַרטרוילעכקייט דערפון.

ער האָט ליב געהאַט דאָס דאָזיקע הייזל, האָט אַ גאַנצן ווינטער גע- בענקט דערנאָך, נאָך די גרויסע שטוב אונטן מיט די ברוינע זיילן, און דאָס שטיבל אויבן, ווי אַ טורעם. ער האָט זיך שוין לאַנג געקענט בויען אַ נייעם, אַדער אויסבויען עס, מאַכן עס באַקוועמער, גרעסער, דאָס ווייב און די קינדער האָבן כסדר געפייניקט: ס'איז שוין צייט זיי זאָלן וווינען אַרנטלעך, ווי אַנדערע מענטשן. ער האָט ניט געוואָלט הערן פון אַ פאַר- ענדערונג — „ס'איז דאָ גענוג פלאַץ, ס'איז דאָ גאַנץ באַקוועם!“ — האָט ער געטענהט, הגם ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז עס איז ניט אמת, אַז זיי האָבן זיך נישט וווּ אַהינצוטאָן. דאָס דאָזיקע קליינע הייזלעלע האָט עפעס ווי דערפילט אַן אַלטן חלום ביי אים, אַ טרוים פון זיינע אַרעמע יינגלשע יאָרן. דאָס איז געווען דאָס שלאָס, דער פאַלאַץ פון דעמאָלט. די שטוב אונטן, איז געווען דער זאָל אינעם פאַלאַץ, די פאַרשידענע פלוצימדיקע פאַרטיפונגען, וואָס זי האָט געהאַט, ווי געהיימע ערטער, וווּ מען האָט זיך געקענט באַהאַלטן, און מיטאַמאָל אַרויסשפרונג צום אַנגריף און די שמאַלע טרעפלעך, ווי אַ געהיימען אַרויפגאַנג צום טורעם, פון וואָנען מען האָט געעקנט איבערזען דאָס גאַנצע שלאַכטפעלד און אויסגעפונען דעם שונא, און ער אַליין האָט זיך געפילט ווי אַ ריטער, וואָס וועט וויסן צו באַשיצן זיין ווייב און זיינע טעכטער פאַר רויבער און איבערפאַלער.

ווען ער איז צוריק געקומען צו דער פאַסאדע איז שוין געווען אין גאַנצן טונקל, די בוכשטאַבן האָבן זיך שוין נישט געזען. ער האָט זיך געפילט אַזוי אַליין. ס'איז אפשר געווען אַ בחינמדיקע אַרבעט, האָט ער געטראַכט. מיט וואָס בין איך דען זיכערער פון פריער, ווייסן דען נישט אַלע ווער עס וווינט דאָ? הם, האָט ער אַ ברום־געטאַן. אַלע יאָרן געמיינט, אַז דאָס שטיקל ערד דאָ איז מיינס, אַז דאָ איז מיין דאַמענע, מיין פעסטונג.

אז איך בין דא באַלעבאַס, כיוועל נאָר פאַרמאַכן דאָס טירל, און איך בין פאַר מיר אַליין, בין זיכער, אָבער איך בין אַ „בן עמי“ און אַ „בן עמי“ איז אין ערגעץ און קיינמאָל נישט זיכער. זיין טירל וועט מען זיך דער-לויבן צו עפענען, איבער זיין פאַרקנדל וועט מען אַריבערשפּרינגען, דאָס וועט נישט זיין קיין גדר פאַר קיינעם. ניין, אַ „בן עמי“ איז נישט זיכער. ער מוז שטענדיק זיין גרייט צו פאַרלאָזן זיין היים, און ערגעץ אין דער וועלט געפינען אַן אַנדער אַרט, אויף אַוועקצולייגן זיין מידן קאַפּ.

ער איז אַריינגעאַנגען אין שטוב. אינעווייניק איז געווען אין גאַנצן פינצטער. ער איז געבליבן שטיין, ווי דער חושך פון ביידע זייטן משופע באַלטן וואָלט זיך אויף אים אַראָפּגעלאָזן, אים איינגעקלעמט, און ער קען נישט ווייטער גיין. ער האָט עפעס פּלוצים אין גאַנצן נישט געדענקט, ווי די שטוב זעט אויס, ווי עס געפינען זיך די פענצטער, ווי די קיך ליגט, און ווי עס שטייט דער טיש מיט די גרויסע נאַפּט-לאַמפּ איבער אים. די פינצטערניש וועט מיר גיין אויף די נערוון, האָט ער מיט כעס געזאַגט, און האָט זיך מיט פעסטע טריט געלאָזן גיין צו די טרעפלעך, וואָס האָבן אַרויפגעפירט אין טורעם-שטיבל.

ער האָט ניט אָנגעצונדן קיין ליכט, מען זאָל נישט זען, אַז עס וווינט דאָ ווער. ער איז צוגעגאַנגען צום פענצטערל און אַרויסגעקוקט אויפן פינצטערן ים, וואָס האָט זיך ערגעץ אַוועקגעצויגן ווייט אין חושך אַריין. עס האָט אים אויסגעזען, אַז דאָרטן אין דער ווייטקייט, ווי דער הימל לאָזט זיך אַראָפּ אין ים אַריין, שטייט אַ שיף, זי וואָרט אויף אים, דעם געפאַנגענעם אין טורעם. און באַלד וועט מען קומען און אים באַפרייען. נאָר אַט איז די שיף נישט מער געווען, ווי זי וואָלט פּלוצים איינגעשלונגען געוואָרן פונעם חושך.

ער האָט זיך איינגעצויגן אויפן בעטל, זיין יינגסטע טאַכטערס בעט. ווען ער האָט געפלאַנעוועט זיך דאָ צו באַהאַלטן, האָט ער עס געהאַלטן פאַר אַ מזל-זאך, וואָס ער האָט פּונקט דאָס לעצטע הויז פון וועג, און עס גייט דאָ זעלטן ווער פאַרביי, איצט וואָלט ער געוואָלט, אַז זיין הייזל זאָל שטיין צווישן אַנדערע הייזלעך, ער זאָל פילן מענטשן, אַ ליכט אונטער די פענצטער גאַרדינען. עס איז עפעס געווען אַזוי מוראדיק שטיל, און אַזוי טאַטאַל פינצטער אַרום, ווי די אייביקע נאַכט וואָלט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף

דער געגנט. זיין אויער האָט פאַרנומען אַ פּישטש פון ערגעץ, אַ פּויגל אָדער אַ מויז. ער האָט זיך שאַרף איינגעהערט. ער האָט נאָכאַמאל געוואַלט הערן דעם פּישטש. אָבער ער איז שוין נישט געקומען. דאָס איז דער לעצטער פּישטש, האָט ער געזאָגט, איצט וועט שוין זיין אין גאַנצן שטיל.

מאָדנע, האָט ער געטראַכט, עפעס ווי ער וואַלט מורא געהאַט. דאָ אין זיין הייזל, אין זיין גאַרטן. ער האָט שטענדיק ליב געהאַט צו פאַרברענגען דאָ אַ נאַכט אַליין, זיך אַפרוען פונעם טומל, פונעם גערודער פון דער שטאָט. און צומאָרגנס אַ פּרישער, אַן אויסגערוטער, אַראָפּגיין אַרבעטן אין גאַרטן. ער האָט זיך געפּילט, ווי אַ פּויער אויף זיין ערד, און ער איז אַזוי שטאַלץ געווען אויף דעם דאָזיקן געפּיל. איצט איז עס ווי ער וואַלט זיך אַריינגעכאַפט אויף אַ פּרעמד אַרט איבערנעכטיקן און האָט זיך מורא אַ ריר צו טאָן, אַז עס זאָל אים קיינער נישט זען, קיינער נישט הערן. ער שרעקט זיך פאַר זיין אייגענעם שאַטן. ער ערגערט זיך פאַרוואָס ער קען זיך ניט באַפּרייען פון דעם דאָזיקן געפּיל. אָבער עס איז זיכער דערפאַר, וואָס עס איז דאָ היינט אַזוי שטיל. ער קען זיך נישט דערמאַנען אַזאַ שטילקייט הגם ער איז שוין דאָ אַ סך מאל געווען אין דער צייט פון יאָר. עס איז עפעס ווי דער ווינט וואַלט זיך אַפּגעשטעלט און דאָס וואַסער אין ים וואַלט געוואָרן ווי פּעך.

ער האָט זיך אונטערגעהויבן און אַריבערגעקוקט צום קאַרב שטול. „מיס! — האָט ער גערופן. דעם שכנס קאַץ ליגט שטענדיק אין דעם קאַרב־שטול, ווען ער האַלט זיך דאָ אויף אין שטיבל. אָבער דער שכנ איז שוין אין שטאַט און האָט נאָטירלעך מיטגענומען זיין קאַץ. און דער בויס דאָ ביים פענצטערל שטייט ווי ער וואַלט זיך צונויפגעערעדט מיטן ווינט, מיטן וואַסער, אַז זיי זאָלן אויך אַזוי שטיל, היינט פון זיך ניט געבן קיין צייכן פון לעבן. די בעסטע צייט פון טאָג איז געווען אַ זומער נאַכמיטאָג דאָ אַרויפצו־קומען, זיך אויסציען אויפן בעטל און זיך לאָזן איינזיגן פון דעם גערויש פון זיינע בלעטער. דאָס ווייב און די קינדער אונטן זענען אָדער אַרויס־געגאַנגען אָדער זיך אַזוי שטיל פאַרהאַלטן, אַז ער האָט זיי נישט געהערט; דער טאַטע איז אַרויפגעגאַנגען כאַפּן אַ דרעמל. ער האָט געצוויפּלט, אויב ער וועט דאָ קענען בלייבן וויינען. ער וועט נישט אויסהאַלטן, די נעכט

וועלן כסדר ווערן לענגער, די שטילקייט און די פינצטערניש וועלן אים דערדריקן.

ער האָט באַשלאָסן, אַז ער מוז אָנצינדן אַ ליכט. ער האָט זיך קוים געקענט אויפהייבן פֿון בעטל, אַזוי מיד איז ער געווען. ער האָט געפֿונען אַ טוך און פֿאַרהאַנגען דאָס פענצטערל און זיך געלאָזט אַראָפּגיין אונטן צו געפינען אַ ליכט. ווען ער האָט געשטעלט די ערשטע טריט אויף די טרעפלעך, איז ער דערשראָקן שטיין געבליבן, אַזאַ ליאַרעם האָבן זיי גע- מאַכט, ווי ער וואָלט געאַנגען אַנטלויפֿן און זיי האָבן זיך פֿאַרשווירן צו אַליאַרמירן זיינע שונאים. ער האָט זיך צוגעהערט, ווי ער וואָלט געוואָרט אויב עס קומט נישט ווער אָן. אָבער עס איז געווען אין גאַנצן שטיל. ער האָט גאָר געהערט דאָס קלאַפֿן פֿון זיין אייגענעם האַרצן. ער האָט אָפֿ- געזיפֿצט און זיך ווייטער געלאָזן גיין. אין קיך האָט ער געפֿונען אַ ליכטל. ער האָט אויסגעטאָן די שיד און איז צוריק אַרויפֿגעאַנגען. ס'קנייטל איז געווען פֿיכט און האָט נישט געוואָלט ברענען. „אַפֿילו אַ ליכט וויל דאָ ניט ברענען“ — האָט ער געמורמלט. ענדלעך האָט עס זיך אָנגעצונדן און שאַ- טנס האָבן גענומען אַרומציטערן אויף די ווענט, אויפֿן באַלקן, און עס איז געוואָרן אַזוי אומהיימלעך אין שטיבל, אַז ער האָט שוין באַדויערט, וואָס ער האָט עס אָנגעצונדן. ער איז געזעסן און געקוקט אויפֿן ברענענדיקן ליכט און ס'האָט זיך אים געדאַכט, אַז דאָס פֿלעמל ווערט דינער און די- נער, און באַלד וועט עס זיך אַרויפֿשפיצן צו אַ פייערדיקן שפּיז. פֿאַר- וואָס טו איך זיך נישט אויס און לייג זיך שלאָפֿן?! — האָט ער זיך גע- פרעגט. אָבער ער איז כסדר געבליבן זיצן. ערשט ווען דאָס ליכט איז אויסגעאַנגען האָט ער זיך אין די קליידער אויסגעצויגן אויפֿן בעטל. אָבער שלאָפֿן האָט ער נישט געקענט. ער איז געלעגן און געקלערט, אַז ער פֿילט זיך די לעצטע צייט אַזוי שוואַך, עס איז אים אַזוי איבלדיק אונטערן האַרצן. עס גייט אים אַפֿילו באַלד איבער. אָבער ער פֿילט זיך יעדעס מאָל אַזוי מוטלאָז, אַזוי אומזיכער. ניין, מען איז שוין נישט קיין יינגלעלע מער, מען דאַרף זיך שוין גרייטן אין וועג אַרײַן, האָט ער שטיל געזאָגט. עס איז אים פֿלוצים איינגעפֿאַלן, אַז ער קען אַט דאָ, אין דער נאַכט, גאָר אַוועקשטאַרבן און ווען זיין ווייב און טעכטער וועלן קומען, וועלן זיי אים געפינען אַ טויטן. ניין, ניין, — האָט ער זיך געשטאַרקט —

מען שטאַרבט נאָך נישט, מען שטאַרבט נישט אַזוי גיך. אָבער אַז ער וועט דאָ נישט קענען בלייבן, איז ער איצט גאַנץ זיכער געווען.

מיטן ערשטן מאָרגנרויט איז ער אַראָפּגעגאַנגען אין גאַרטן. ער איז אַרומגעגאַנגען צווישן די ביימער, ווי ער וואָלט זיך מיט זיי מיישב געווען. דער אַלטער באַרנע-בויס האָט זיך ווי צו אים אַראָפּגעבויגן. עס האָט אים אויסגעזען, ווי ער וויל צו אים זאָגן:

— בלייב דאָ ביי אונדז, מיר וועלן דיך באַהאַלטן. וווּ וועסטו דיך אַרומוואַלערן איז דער וועלט און זיין נע-ונד. דו ביסט שוין אַלט און שוואַך. אַזוי פיל יאָרן געווען מיט אונדז, געגעבן אונדז אַ טייל פון דיין כוח מיר זאָלן בליען און געבן פרוכט, און דו האָסט אונדז שטיל געבענטשט. ווען דו האָסט אַראָפּגענומען די פירות פון אונדזערע צווייגן, בלייב דאָ, מיר געהערן שוין צו אַנאַנדער.

ער איז פלוצים אַזוי מיד געוואָרן, אַז ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויפן גראָז. דער הימל איז געווען הויך און זילבער-בלוי. דריי וואַלקנדלעך ווי דריי הירשעלעך, האָבן זיך געאיילט אין דער ריכטונג צום ים צו. דאָס גראָז איז געווען פייכט פון מאָרגן-טוי, און ס'איז נאָך געווען קאַלט. אָבער ער האָט נישט געפילט די פייכטקייט פון גראָז אָדער די קעלט אין דער לופט. ער איז געלעגן און געוואַרט אויף דער זון. ער האָט איר שוין גע-אַנט אויפן פעלד ביים שפיל-פלאַץ, און זי וועט באַלד זיין איבער זיין גאַרטן. זיין גאַרטן איז דאָן אַזוי ווונדערלעך. נאָכדעם וועט ער פאַרן אין שטאַט אַריין און געווייר ווערן וואָסער שניט די דייטשן האָבן געהאַט די נאָכט און וואָס ער וועט דאָן טאָן מיט זיך אַליין.

צווישן קברים

זי איז אַרומגעגאַנגען אויפן בית-עולם מיט אַ בלימל אין האַנט, ווי אַ געוויינלעכע אלמנה. זי האָט זיך אַראָפּגעכויגן און געקוקט אויף יעדן קבר, ווי זי וואָלט נישט געקאָנט געפינען דאָס ריכטיקע אָרט. אַז זי האָט מיך דערזען האָט זי זיך אָפּגעשטעלט. איך בין צו איר צוגעגאַנגען.

— אַפילו נישט קיין קבר, מיזאַל קענען אַמאָל אַהערקומען ווי אַנדערע מענטשן. די האַנט איז איר אַראָפּגעפאַלן און דאָס בלימל איז געבליבן הענגען מיטן קאָפּ אַראָפּ.

— נישט קיין שטיין, נישט קיין בייך — האָט זי ווייטער געזאָגט — אַפילו נישט קיין ביסל אַש, גאַרנישט! ס'איז גאַרנישט איבערגעבליבן... — די לעצטע ווערטער האָט זי שוין געזאָגט ווי צו זיך אַליין, אַזוי ווי איך וואָלט גאַרנישט דאָ געווען.

ווי קליין זי איז געוואָרן! זי איז קיינמאָל נישט געווען קיין פאַרשוין, נאָר איצט איז זי נאָך קלענער געוואָרן, ווי אין גאַנצן איינגעשרומפן. דאָס פּנימל האָט אויסגעזען ווי אַ גריוו, אַזוי קליין און צעקנייטשט איז עס גע-ווען. די קליידער זענען ביי איר אַראָפּגעהאַנגען פון לייב און זיך נאָכגע-שלעפט אויף דער ערד. נאָר די אויגן זענען געווען פּונקט ווי אַמאָל: ריינע און יינגע; נאָר דאָס לאַכעדיקע און די זיכערקייט איז שוין דאָרט נישט געווען.

זי איז געווען די הערשערין אין איר הויז. דאָרטן איז זי געווען סווע-רען; ס'איז קיינמאָל ביי די אַנדערע נישט געווען קיין ספק, אַז דאָס וואָס זי האָט געזאָגט איז געווען דאָס ריכטיקע.

זי איז שטענדיק געווען אזא רירעוודיקע, אזא באוועגלעכע. ווי א פיגל האט זיך ארומגעשוועבט אויף די גאסן, געשאפן שפייז אין איר נעסט אריין, קליידער פאר איר מאן און טאכטער. זיי זענען געגאנגען אָנגעטאָן אזוי ווי זי האט געוואָלט. זי איז שטענדיק געווען פול מיט איינפאלן און אידעען, ווי אזוי עס זאל אויסזען איר היים. אלע מאָל געווען אויפן וועג נאָך זאכן, וואָס זאלן זיך געפינען נאָר ביי איר אַליין, אַז מען האָט געטראָפן מרימען לויפן, האָט מען געוויסט, אַז זי האָט שוין ערגעץ עפעס געזען, און איילט זיך איצט אַהין, אַז מען זאל עס איר נישט אויסכאַפן.

נאָכן צוריקקומען איז זי שוין געגאנגען פאַמעלעך, מיט נאַכלעסיקע, נאַכשלעפּנדיקע טריט. וואָס זאל זי לויפן און צו וואָס זאל זי לויפן? זי וועט סיי ווי נישט קענען אַנטלויפן פון איר טרויער. ער, זיין הייליקער מאַיעסטעט, וועט שוין שטענדיק און אומעטום באַווייזן מיטצוקומען.

עס איז שוין חדשים זייט עס איז געשען, און עס איז איר נאָך אויף איין מינוט נישט אַרויס פון געדאַנק, די רויטע ראַנדן אַרום די אויגן האָבן עדות געזאָגט, אַז זי האָט נאָך נישט אויפגעהערט צו וויינען, אַן אלמנה האָט אזעלכע לאַנגע נעכט, און נאָך דערצו אַזא אלמנה! זי האָט אויפגע- הויבן דעם קאַפּ און מיך ווידער באַמערקט.

— בערג, איר האָט דאָך אים געקענט. ער האָט נישט געקענט וויינען, אַפילו אין טערעזיענשטאַט האָט ער נישט געוויינט. ער האָט אַלץ געדריקט אין זיך און דאָס איז געווען מיין אומגליק. זי האָט אויסגעזוכט אַ טיכל פון איר ברייטן מאַנטל און זיך אויסגעווישט די אויגן.

— אַנדערע האָבן געהאַט מער מזל; זיי האָבן כאַטש אהיימגעברענגט אַביסל אַש. ביי אים האָבן זיי געוואָלט, אַז ער זאל ערגעץ אַוועקגעשיקט ווערן, אַז איד זאל אַפילו נישט וויסן, ווו ער איז אַהין געקומען. גלויבט מיר, בערג, איד וואָלט אזוי געוואָלט שטאַרבן, נאָר איד ווייס נישט ווי אזוי עס זאל געשען. ס'איז נישט גוט צו זיין אַליין און איד וועל אַפילו נאָכן טויט אויך זיין אַליין. כ'ווייס: ס'זענען דאָ נאָך אלמנות, ס'האַט אַנ- דערע אויך געטראָפן, נאָר קיינעם נישט אזוי ווי מיך. מיך האָט עס געטראָפן שווערער פון אַלעמען, כ'בין צוריק געקומען אַליין, אַן אים. ער איז דאָרטן געבליבן, און כ'ווייס אַפילו נישט ווו. מיין מענדל! — זי האָט העפטיק

געוויינט. איך האָב זי אָנגענומען ביי די הענט; אירע אַקסלען האָבן אויפֿ-
געהערט צו ציטערן; זי האָט זיך אַביסל באַרויקט.

— יאָ — האָט זי געזאָגט — ס'ווערט לייכטער, אַז מען רעדט זיך
אַביסל אַראָפּ פון האַרצן. אָבער מען קען דאָך נישט אַרומגיין און יעדן
דערציילן. ער האָט נישט גערעדט. ער האָט אַלץ געשטיקט אין זיך, איז
ווי לאַנג קען דאָס אַ מענטש אַזוי אויסהאַלטן? — זי האָט זיך אָפּגעשטעלט.
עס האָט אויסגעזען, ווי זי האָט זיך דערמאָנט אין עפעס גוטס. איר אונ-
טערשטע ליפּ האָט זיך אַרויפּגעהויבן גרייט חוּק צו מאַכן, פּונקט ווי אַמאָל,
און דאָס לאַכעדיקע, האָט מיר אויסגעזען, האָט זיך אויך אָנגעהויבן אומ-
צוקערן אין אירע אויגן, בעת זי האָט געזאָגט:

— מיר זענען באמת געווען גליקלעך! מיר האָבן געלעבט נאָר פאַר
זיך אַליין. מיר האָבן זיך באַהאַלטן אויפֿן פינפטן שטאַק, וווּ עס האָט קיי-
נער נישט געוויינט, נאָר מיר אַליין. מיר האָבן זיך אָפּגעזונדערט פון דער
וועלט. מיר זענען צו קיינעם נישט געקומען און קיינער איז צו אונדז נישט
געקומען; און מיר האָבן געמיינט, אַז עס וועט צו אונדז קיין זאַך נישט
אַרויפּקומען, נישט אַרויפּדערגרייכן פון אונטן. אָבער עס האָט אַרויפֿ-
דערגרייכט.

מענדל האָט נישט געוואָלט אַנטלויפֿן. עס האָט מיר אויסגעזען ווי עס
אַרט אים נישט, אַז מען וועט אים צוריקשיקן אין זיין שטעטל אַריין. איר
ווייסט וואָס ער האָט געטאָן? ער איז אַרומגעלאָפֿן זיך קויפֿן אַ הוט. מענדל
— האָבן איך געשריגן — צו וואָס דאַרפסטו איצט אַ הוט?! — איך דאַרף
און שוין — האָט ער זיך געבייזערט. ער האָט געוואָלט צוריקקומען אין זיין
שטעטל אַריין מיט אַ נייעם הוט. עס האָט מיר אויסגעזען, ווי ער האָט זיך
פאַרבּענקט נאָך דעם שטעטל און ער האָט געגלויבט, אַז מען וועט אים
דאַרט אַהין צוריקשיקן. ער האָט זיך נישט געוואָלט רירן פון אַרט, אַפילו
זיך נישט באַהאַלטן.

— גיין שוין גיי, ווער וועט דאָ אונדז געפונען? — ער האָט נישט גע-
וואָלט הערן מיינע רייד. אָבער זיי האָבן געפונען.

בעת מען האָט אונדז אַראָפּגעפירט פון די טרעפּן, האָט ער זיך צו
מיר צוגעבויען, ווי ער וואָלט מיר געוואָלט אינרוימען אַ סוד.

— מרים, מיר וועלן שוין דאָ אַהער מער נישט צוריקקומען! — מער

האָט ער נישט געזאָגט און איך אַליין בין אויך געווען ווי אַ שטיין. אַזוי זענען מיר געגאַנגען צו דער שחיטה.
אירע אַקסלען האָבן ווידער אָנגעהויבן צו ציטערן, אָבער זי האָט זיך געשטאַרקט און ווייטער דערציילט.

— אין טורמע בין איך געווען צוזאַמען מיט בעלאַן, איז מיר נישט געווען אַזוי שלעכט, אָבער עס זענען געווען צוויי לאַנגע און ביטערע טעג! מיר האָבן דען געקענט וויסן, וואָס זיי האָבן פון אים געמאַכט: מיר האָבן זיך ערשט געטראָפן אויפן דריטן טאָג, אויפן שיף, דאָרטן האָבן מיר זיך פאַרקליבן אין אַ ווינקל און זיך גוט אויסגעוויינט. ער — נישט! ער האָט אונדז נאָר אָנגעהאַלטן ביי די הענט און איבערגעחזרט אונדזערע נעמען: „בעלאַ, מרים, מרים, בעלאַ“. זיינע אויגן האָבן געפרעגט: נו, און איצט, וואָס וועט איצט זיין? אויף דעם האָט קיינער נישט געקאָנט ענטפערן. די מענטשן זענען געשטאַנען פאַמיליעסווייז און געשוויגן, די פענצטערלעך פון לאַסטרוים זענען געווען פאַרשטעלט און עס איז געווען פינצטער. מען האָט צו אונדז כסדר אַראָפּגעוואָרפן נייע מענטשן, זיי האָבן זיך אויך אויסגעזוכט אַן אָרט, זיך אַוועקגעזעצט אויף דער ערד אָדער געשטאַנען און אויך געשוויגן. יעדער האָט געקלערט פאַר זיך, נאָר אַלע האָבן געקלערט וועגן איין זאַך, איין פראַגע האָט געעגבערט יעדנס מוח: ווהיין, ווהיין, פירט מען אונדז? און וואָס וועט מען מיט אונדז טאָן?

עס האָט זיך ווער אָנגענומען מיט דרייסטיקייט און איז צוגעגאַנגען צום סאַלדאַט, וואָס איז געשטאַנען ביי דער טיר און געפרעגט, וואָס עס וועט זיין מיט אונדז? דער סאַלדאַט האָט געזאָגט, אַז מען פירט אונדז אין געטאָ אין טערעזיענשטאַדט, וואָס דאָס איז אַזוינס דאָס טערעזיענשטאַדט, האָט קיינער נישט געוואָסט. נאָר מען האָט זיך געפרייט, אבי נישט נאָך פוילן, דערווייל געראַטעוועט דאָס לעבן! אָבער מען האָט נישט געוואָסט אויב ס'איז אמת. ס'קען זיין, אַז דער סאַלדאַט האָט עס געזאָגט דערפאַר, ווייל מען האָט אים געגעבן פוטער־מאַרקן און אַנדערע זאַכן. אָבער עס איז יאָ געווען אמת.

די ערשטע צייט זענען מיר אַלע געווען אַזוי ווי מיר וואָלטן אַריינגעפאַלן אין אַ גרויסער שלאַפקייט. ס'איז נישט געווען וואָס צו עסן, מיר זענען נאָך נישט געוויינט געווען צום הונגער. יאָ, יאָ, מ'קען זיך אויך צו

הונגער צוגעוויינען. די געדערים שרייען אזוי לאנג ביז זיי ווערן מיד און הערן אויף. געלעגן זענען מיר אויף הארטע נארעס, שיכטנווייז, אויבן און אונטן, איינער איבערן צווייטן. א סך מענטשן אין איין שטוב. שוין, זאל שוין זיין אויף נארעס. ס'איז אויך א געלעגער, אבער שלאפן האבן מיר נישט געקענט; בייטאג האבן מיר געווארט, אז מען וועט אונדז נעמען ביינאכט און ביינאכט האבן מיר געווארט, אז מען וועט אונדז נעמען אינ-דערפרי. אזוי איז געגאנגען א טאג נאך א טאג, א וואך נאך א וואך, א חודש נאך א חודש. אוי, ווי לאנג דאס האט זיך געצויגן! עס האט אויס-געזען, אז עס וועט זיך שוין אזוי ציען אייביק! אבער מיטאמאל האט זיך אלץ געענדערט, ס'איז געקומען א קאמיסיע פון דענעמארק און נאכדעם האבן אנגעהויבן צו קומען עסן, פעקלעך, יעדן חודש א פעקל. מיר זענען געווארן די גבירים אין געטא, די אויסדערוויילטע פון אלע יידן אין טע-רעזיענשטאדט. מיר זענען געווען די איינציקע וואס האבן באקומען הילף, די איינציקע, פאר וועמען עס האט זיך ווער אנגענומען. מיר האבן אנגע-הויבן צוריק אויפצולעבן, דאס חיות איז צוריק געקומען אין אונדזערע לייבער, מיר זענען געווארן מוטיקער, פון ווייטנס האט שוין צו אונדז גע-ווינקען א האפענונג, אונדז אנגעזאגט, אז מיר וועלן נישט דא פארפאלן ווערן!

אבער דאס האט נישט לאנג אנגעהאלטן, ווייל דאן האבן זיך אנגע-הויבן די טראנספארטן און עס איז געווארן א חורבן אין געטא!
 איר ווייסט וואס עס הייסט טראנספארטן? ניין, דאס קען מען אזוי נישט וויסן, אפילו ווען מען האט געהערט דערוועגן. מען ריכט זיך דערויף און דאך קומט עס אלע מאל אומגעריכט, עפעס אלעמאל אזוי פלוצים. יעדעס מאל האבן זיי ארויסגעכאפט טויזנטער מענטשן, זיי אריינגעפאקט אין וואגאנען און אוועקגעפירט. אלע האבן געוויסט וווּ מען פירט זיי און זיי אליין האבן עס אויך געוויסט. בערג, מענטשן וואס האבן געווינט אין די הייזער, געלעבט, ארומגעגאנגען, געלאכט און גערעדט, יא אפילו גע-לאכט. אט ערשט האט מען זיי געזען, אט ערשט זענען זיי געגאנגען אין די גאסן, און פלוצים, שוין, זיי זענען נישטא מער! אין געטא האבן זיך דא אלע געקענט, געוויסט ווער יעדער איז, ווי ער הייסט און פון וואנען ער קומט. קענט איר דאס פארשטיין?!

זיי, וואָס האָבן אין אַלעם געהאַט אַ ליניע, אַ סיסטעם, האָבן אין דעם עפעס גאַרנישט געהאַט קיין סיסטעם, קיין אַרדענונג. זיי האָבן פאַרלאַנגט אַזויפיל און אַזויפיל און שוין און ס'איז זיי נישט געווען קיין חילוק ווע-מען און וואָס, אַבי אַזויפיל און אַזויפיל. איבער אַלעמענס קעפּ האָט שטענדיק געהאַנגען אַ פינצטערער גורל און מען האָט נישט געוויסט איבער וועמען ער וועט זיך אַראָפּלאָזן מאַרגן. און דאָן איז געקומען דאָס ערגסטע.

זי איז שטיין געבליבן ווי זי וואָלט נישט געקענט אַדורך. אָבער זי האָט זיך געשטאַרקט, זי האָט אויך געוואָלט וועגן דעם דערציילן. זי האָט זיך צו מיר צוגעבויגן, ווי זי וואָלט נישט געוואָלט, אַז עס זאָל ווער דאָס הערן.

— בערג, זיי האָבן צוגענומען די קינדער, אַלע קינדער פון פינף ביז צוועלף יאָר. דעם מולך האָט זיך דאָס מאָל פאַרגלוסט נאָר קינדער.

מענדל האָט געאַרבעט אויפן וואַרשטאַט, אין די באַראַקן. דאָרטן האָט מען איבערגעמאַכט אַלטע פרויען-קליידער אויף קינדער-אַנגעטועכטס פאַר מיידלעך. ער איז געווען גליקלעך מיט דער דאָזיקער אַרבעט. קינדער לעבן מיטן טאָג, אַפילו יידישע קינדער, און אַפילו אין געטאָ. ער האָט זיך אַנגעשטעקט מיט זייער זאָרגלאַזיקייט, מיט זייער שטיפּערישקייט. אַ גאַנצן טאָג האָבן זיי זיך דאָרט אַרומגעדרייט די קליינע דאַמעלעך. זיי האָבן שוין אין זייער יונגן עלטער רעפּרעזענטירט די ערטער פון וואַנען זיי זענען געקומען.

עס זענען דאָרט געווען שיקלעכע ווינערינס, עלעגאַנטע פּראַגערינס און רונדיקע פּויערים-מיידלעך פון האַלאַנד. מען האָט באַלד געקענט דער-קענען ווער עס איז געקומען פון וואַנען. די שטעט און לענדער האָבן עס אויף זיי אַנגעשריבן. וועגן ליבאַן, האָט מענדל געזאָגט, אַז זי איז אַזוי שיין ווי בעלאַ אין אירע יאָרן. „דו האָסט געדאַרפט זען ווי דאָס פאַלדן-קליידל האָט איר געפאַסט; זי האָט געשטעלט טאַנץ-טריט און צוגעזונגען, איך זאָג דיר, מרים, אַ פייגעלע, אַ ריין פייגעלע. אוי וועט פון איר עפעס אויסוואַקסן“.

אַלע מאָל האָט ער געהאַט צו דערציילן די ווונדער פון די קינדער; ווי אַזוי זיי האָבן גערעדט, וואָס זיי האָבן געזאָגט און וואָס זיי האָבן געטאָן.

און מיטאמאל האָט דאָס אַלץ אויפגעהערט. אויף דעם האָט מען זיך עפעס נישט געריכט; מיר, וואָס זענען געווינט געווען צו אַזוי פיל זאָכן.

אין איינעם אָן אינדערפרי איז עס געשען. מען האָט זיי אַרויסגעטריבן פון די הייזער. די גאָס איז געווען פול מיט זיי. אַלערליי גרויסן און אַלערליי קאַלירן: שוואַרצינקע, ברוינינקע, בלאַנדינקעס, אַלערליי קאַלירן. זיי זענען געווינט געווען צו אַזעלכע צוזאַמענטרייבן און האָבן אין גאַרנישט נישט חושד געווען. זיי זענען געשטאַנען און געפלוידערט. די גאָס איז געווען פול מיט זייער פלוידערן. צום באַנהויף האָט קיינער נישט געטאַרט מיט גיין, און ס'איז אויך געווען אַלצאיינס, ס'וואַלט סיי ווי קיינער נישט געהאַט קיין מוט מיטצוגיין; און די עלטערן האָבן די פיס נישט געטראָגן. אַלע זענען געבליבן אין די שטובן, ליידיק זענען געווען די גאַסן פון געטאָ. און אין די שטובן איז געווען שטיל, אַלע האָבן דעם אַטעם פאַרהאַלטן און זיך צוגעהערט, אַנגעשטרענגט זיך צוגעהערט! און כאַטש מען האָט זיך געריכט דערויף, האָט דאָך דער פייף פון דער אַוועקגייענדיקער באָן, געטראָפן יעדן איינעם גלייך אין אויער. אַריין, אַזוי ווי מען וואַלט דאָרטן אַריינגעשטאַכן מיט אַ שאַרפע שפיז. די יללה האָט זיך שוין אַנגעהויבן איידער דער פייף האָט נאָך אויפגעהערט, מיטן פייף איז די לעצטע האַפּע-נונג פאַרשווינדן און אַ שוואַרצע פאַרצווייפלונג האָט אַלעמען אַרומגענומען. איך בין אַרויסגעלאָפן זוכן מענדלען.

בערג, איר וויסט נישט וואָס דאָס איז, און דאָס קען מען אויך נישט דערציילן. ס'איז עפעס פונקט געווען אַזאַ שיינער טאָג און אַלע פענצטער זענען געווען אָפן. בערג, איך בין פון אוקראַינע, איך האָב געזען יידישן אומגליק, איך האָב געזען יידן וויינען! נאָר דאָס, דאָס קען מען זיך נישט פאַרשטעלן אַפילו ווען מען האָט עס געזען. דאָס האָט אויסגעזען אַזוי אומוירקלעך, אַזוי פאַנטאַסטיש, אַזוי... אַזוי... ניין, בערג, דאָס קען קיינער נישט דערציילן, קיינער נישט, קיינער!

ווייגעשרייען האָבן זיך אויסגעמישט מיט שרעקלעכע קולות, שטומע קרעכצן און הילפלאָז געוויין האָבן זיך געקנוילט אין איינאַנדער. ביזע טענות, ביטערע קלאַגן האָבן זיך אַרומגעטראָגן אין די ליידיקע, פאַרלאָזענע גאַסן. די קולות האָבן זיך ווי פלאַמען געשליידערט אויף די הייזער, געריסן פון די מויערן און ווי פייער-שלאַנגען אַלץ אַרומגענומען, דאָס געטאָ האָט

געברענט! דאָס פייער האָט געדערענגט פון אַלע זייטן, געשטופט און גע-
שטויסן. עס האָט אויסגעזען, אַז אַלץ וועט באַלד פּלאַצן און צעשפּרינגען
אויף מיליאָנען שטיקער! אַז טויזנטער מענטשן זענען מיט איינמאַל משוגע
געוואָרן, משוגע געוואָרן פון צער און פון ווייטיק! אַזוי בין איך נאָך ביים
לעבן אַרומגעלאָפּן אין גהינום.

לינאָס פּאַטער, דער באַרימטער בערלינער אַרצט, איז געשטאַנען מיטן
פנים אָנגעלענט אויף דער וואַנט, די הענט אויפּגעהויבן אין דער הויך
אין פּויסטן. זיין קליין שפּיציק בערדעלע האָט זיך לאַנגזאַם געשאַקלט,
אַזוי ווי ער וואַלט צו זיך אַליין גערעדט. די פרוי פון סלאָוואַקיי איז געלעגן
אויף די קני און געהאַקט מיטן קאַפּ אין דער ערד; זי האָט גאַרנישט גע-
זאָגט, נאָר געהאַקט מיטן קאַפּ אין דער ערד. דער חזן פון האַלאַנד איז
געשטאַנען און קראַמפּהאַפט אָנגעהאַלטן די הענט פון זיין פרוי. אירע האַר
זענען געווען ווילד צעשוּיבערט, דאָס פנים צעקראַצט ביז בלוט. זי האָט
אויף אים געקוקט מיט גרויסע משוגענע אויגן.

מענדלען האָבן איך געפונען אונטערן בוים ביים עק פון געטאָ. דאָרטן
האַט ער ליב געהאַט צו שטיין און אַרויסקוקן אויף די פעלדער און אויפן
וואַלד, וואָס מען האָט געזען פון ווייטן. עס האָט אויסגעזען ווי ער זיצט
סתם אַזוי, ווי ער וואַלט זיך אָפּגערוט. נאָר אַז איך האָב אים אָנגעקוקט
האַבן איך זיך דערשראַקן, אַזאַ צער איז געווען אין זיינע אויגן.

— מענדל, וואָס זיצסטו דאָ, קום אַהיים.

— כ'קען נישט, כ'קען מיר נישט אויפשטעלן — האָט ער שטיל

געענטפערט.

— מענדל ביסט קראַנק, ס'טוט דיר דען עפעס וויי?

— ניין, מרים, כ'בין נישט קראַנק און ס'טוט מיר גאָר נישט וויי, נאָר

כ'קען מיר נישט אויפשטעלן.

— ווי קומסטו דאָ אַהער? אַז דו האָסט זיך געפילט שלעכט, פאַרוואָס

ביסטו נישט אַהיימגעקומען?

— מרים, כ'האַב געוואַלט אַנטלויפן, אַנטלויפן, אַז איך זאָל שוין

קיינמאַל אין ערגעץ נישט קענען צוריקקומען.

מען האָט אים אַהיימגעטראָגן און אַרויפגעלייגט אויף דער נאָרע.

— מענדל, האָב איך זיך ביי אים געבעטן, — שטאַרק זיך, מענדל. כװעל רופן אַ דאַקטער, דעם פּראָפּעסאָר פֿון ווין. ס׳טוט דיר דען עפעס וויי?
 — ניין, מרים, כ׳בין נישט קראַנק און עס טוט מיר גאַרנישט וויי, נאָר איך קען נישט מער לעבן! כ׳קען נישט! דו האָסט נישט געזען אַוועקפירן לינאָן, דו האָסט נישט געזען איר טאַטן...
 ער איז געלעגן מיט אָפענע אויגן, עס האָט מיר אויסגעזען, אַז ער זעט מיך נישט, ווי איך וואָלט אין שטוב נישט געווען. כ׳בין געשטאַנען שטיל, אפשר וועט ער איינשלאָפן. אָבער ער האָט ווידער אָנגעהויבן צו רעדן:

— מרים, איך בעט דיר איי זאָך: זאָלסט דיר שטאַרקן, ווען איך וועל שטאַרבן. נאָך אַ יאָר און נאָך אַ יאָר וועלן מיר דאָך אַלע שטאַרבן. איך האָב שוין גענוג געלעבט, איך האָב שוין גענוג געזען, כװיל נישט מער, כ׳קען נישט מער!

כ׳האָב געזען ווי ער צאָנקט, ווי ער גייט אויס.

— מענדל האָב איך געוויינט, — מענדל, שטאַרב נישט דאָ ווי אַ בעטלער צווישן די אַלע שמאַטעס.

— אַ בעטלער — האָט ער שוין קוים גערעדט. — אַ ייד איז אַ בעטלער, אַפילו דער רייכסטער ייד איז אַ בעטלער און ווערט באַגראָבן אין פרעמדער ערד... ער האָט צוגעמאַכט די אויגן, אַזוי ווי ער וואָלט איינגעשלאָפן. און ווען בעלאַ איז געקומען מיטן דאַקטער איז ער שוין געווען טויט; און ער איז אַפילו אין פרעמדער ערד אויך נישט באַגראָבן געוואָרן!

זי האָט זיך אויסגעדרייט און ווייטער גענומען גיין צווישן די קברים ווי אַ געוויינלעכע אלמנה.

אין יענע טעג

זיי זענען געגאנגען אויף די טרעפּ. עס איז אזוי מאַדנע אַהיים צו קומען אין אַט דער צייט פון טאַג. עס האָט אויסגעזען, ווי זיי וואָלטן זיך גע- פונען אין אַ פּרעמד הויז. עלאַ האָט גענומען צו צוויי טרעפּ אויף אַ מאָל: צוויי, פיר, זעקס, אַכט. די מוטער האָט זיך ביי איר געבעטן:

— עלאַ, לויף ניט אזוי, כ'קאָן ניט נאָקומען.

ס'פלעשל מילך איז געשטאַנען ביי דער טיר, און ס'מאַרגנברויט איז געלעגן דערנעבן. „בעקערמייסטער יאַגענסען“ — האָט עלאַ איבערגע- לייענט די רויטע אותיות אויפן ווייסן טוט. זי האָט זיך אַראָפּגעבויגן אויפצוהייבן דאָס ברויט מיט די מילך, און די מוטער האָט דערווייל אַנגעהויבן אויפצושליסן די טיר. אַבער עס האָט זיך ניט געשלאָסן.

— עלאַ, די טיר איז ניט פאַרשלאָסן! — האָט זי דערשראָקן געזאָגט.

— נו, איז וואָס, דו האָסט פאַרגעסן צו פאַרשליסן.

— ניין, — האָט די מוטער געשאַקלט מיטן קאָפּ. ניין, איך האָב נאָך

קיין מאָל ניט פאַרגעסן צו פאַרשליסן. זי האָט געהאַלטן די קליאַמקע אין האַנט און ניט אויפגעעפנט.

— נו, מאַמע, עפּן שוין אויף. ווי לאַנג וועלן מיר דאָ אזוי שטיין.

די מוטער האָט אַראָפּגעדריקט די קליאַמקע און פאַמעלעך געעפנט

די טיר. זיי זענען אַריין אין קאַרידאָר און צוגעמאַכט נאָך זיך די טיר.

— דו וועסט אפשר אויך זאָגן, אַז איך האָב פאַרגעסן אויסצולעשן

ס'ליכט? — האָט די מוטער געפּרעגט עלאַן.

— נו יאָ, פאַר וואָס זאָל דאָס זיין אוממעגלעך? — האָט עלאַ געענט-

פערט. אָבער זי איז שוין אַליין אויך געווען אומזיכער. זיי זענען געשטאַ-
נען און זיך צוגעהערט. אומעטום איז געווען שטיל, פונקט אזוי שטיל ווי
נעכטן אַזונט, ווען זיי האָבן די וווינונג פאַרלאָזן און זענען געגאַנגען נעכ-
טיקן צו קאַרען.

עלאַ האָט אַוועקגעשטעלט די מילך אויפן קאַמאַד, אַוועקגעלייגט
ס'ברויט און זיך געלאָזן צו דער שטובטיר. די מוטער איז איר האָרט
נאַכגעגאַנגען פון הינטן. עלאַ האָט ראַפּטום אויפגעמאַכט די טיר. די גרויסע
לאַמפּ האָט געברענט, בלייך-גראַע ליכטשטרייפן זענען געשטאַנגען אויף
די ווענט און געציטערט אויפן באַלקן. דער מוטערס בליק איז געפאַלן
אויף איר טאַטנס בילד. ער האָט נאָר איין אויג, דאָס אַנדערע איז פאַר-
מאַזשעט, און די נאָז אַראַפּגעצויגן ביז אין דער באַרד אַרײַן. איינער פון
די נאַכטלעכע באַזוכער, האָט אָפּנים ניט געקאַנט פאַרטראַגן דעם אַלטן
יידנס בליק און געוואַלט קאַליע מאַכן דעם דאָזיקן חוצפהדיקן יידישן
שמייכל. אָבער ער האָט זיין ציל ניט דערגרייכט, ווייל איצט האָבן ביידע
מוליווינקלעך געלאַכט און דאָס אַנדערע אויג איז געווען פונקט אזוי מילד
און פרידלעך ווי פּרזער. עלאַ איז צוגעגאַנגען צום שלאַפּצימער, זי האָט
אויפגעמאַכט די טיר און אַרײַנגעקוקט.

— מאַך צו! — האָט די מוטער געזאָגט.

— ס'איז דאָך קיינער ניטאָ דאָרטן.

— ניין, אָבער מאַך צו! — האָט זיך די מוטער ביי איר געבעטן.

עלאַ האָט פאַרמאַכט די טיר.

איצט האָבן זיי ערשט געזען, אַז דער קרישטאַלענער בלומען-וואַזאָן
איז געלעגן אויף דער ערד, צווישן שטיקלעך באַזילבערט גלאַז. דער גרוי-
סער שפיגל איז געווען צעהאַקט. פון מיטן האָט אַרויסגעקוקט צעריסענער
ברוינער קאַרטאָן. דינע שפּאַלטן ווי האַרפּעדעם האָבן זיך צעשפּרייט אין
אַלע זייטן און געפליטערט אין ליכט פון דער לאַמפּ. עס האָט אויסגעזען,
ווי אַ ריזנשפּין מיט אַן אויפגעריסענעם בוידן ציטערט און צאַפּלט מיט
אירע לעצטע כוחות.

— זיי זענען געווען, האָט די מוטער שטיל געזאָגט.

— יא, זיי זענען געווען, — האָט עלאַ באַשטעטיקט. און עס איז

מיטגעווען אַ דענישער נאַציסט. ווייל דאָ וווּ זיי גייען מיט, מאַכן זיי

שטענדיק אן עפעס א שאדן, באזונדערס, ווען זיי טרעפן ניט קיינעם אין דער היים.

די מוטער האָט זיך אַרומגעקוקט. אוי, ס'איז ניט גוט! — האָט זי דערשראָקן געזאָגט. עס קאָן זיין, אַז ער וווינט דאָ ערגעץ אין דער נאָענט און האָט אונדז געזען אַהיימקומען. עלאַ, עלאַ, מיר טאָרן דאָ לענגער ניט בלייבן, און מיר טאָרן ניט מער אַהערקומען!

עלאַ האָט געקוקט אויף דער מוטער: — זאָל איך קלינגען? די מוטער האָט אַ וויילע געטראַכט און נאָכדעם אַ שאַקל-געטאָן מיטן קאָפּ אויף יאָ. עלאַ האָט גענומען ס'טרייבל צום אויער און שנעל געדרייט דאָס רעדל. ביי דער מוטער האָט זיך דער שטערן צוזאַמענגעצויגן. זיי האָבן לאַנג געוואַרט. עלאַ האָט אַוועקגעלייגט ס'טרייבל: ס'ענטפערט קיינער ניט. — עלאַ, פרוּוו נאָך אַ מאָל, הייס שטאַרק קלינגען!

עלאַ האָט נאָך אַ מאָל אָנגעקלונגען און אַריינגערעדט אין טרייבל.

— פרייליך, זייט אַזוי פריינדלעך און קלינגט שטאַרקער. ס'איז זייער-זייער וויכטיק, מען ענטפערט ניט אייניקע טעג אויפן נומער? אַ דאַנק, אַ דאַנק, זי האָט צוריק אַרויפגעלייגט ס'טרייבל.

— וואָס זאָלן מיר איצט טאָן, עלאַ?

— וואָס קאָנען מיר טאָן, מיר מוזן ערגעץ אַנטלויפן.

— אָבער ווהיין זאָלן מיר לויפן, צו וועמען זאָלן מיר זיך ווענדן. — האָט זיך די מוטער געבראַכן די הענט. דו האָסט דאָך דיין טאַטן ניט גער-טראָפן. ער לויפט אַוודאי אַליין אויך ערגעץ אַרום. אפשר איז ער גאָר דאָ געווען און אונדז ניט געפונען אין דער היים. וואָס זאָלן מיר טאָן, וואָס קאָנען מיר טאָן? מען קאָן שלאָפן נאָך אַ נאַכט און נאָך אַ נאַכט ביי קאַרען, אָבער ווי לאַנג קאָן מען דאָרט בלייבן?

— מאַמע, לאַמיר אַרויספאַרן צו די האַנסענס, זיי זענען גוטע מענטשן, איצט האָבן זיי שוין ניט קיין געסט, זיי וועלן אונדז זיכער אויפנעמען.

— יאָ טאַכטער, לאַמיר טאַקע פאַרן צו די האַנסענס. — האָט זיך די מוטער אָנגעכאַפט אין עלאַס פאַרשלאַנג. דו גלייבסט, עלאַ, אַז זיי וועלן אונדז אַריינלאָזן? — איז זי פלוצים געוואָרן אומזיכער.

— יאָ, מאַמע, זיי וועלן אונדז אַריינלאָזן, זיי זענען פיינע מענטשן.

די מוטער איז צוגעגאנגען צום שאַנק און געוואַלט עפעס אַרויסנע-
מען, אָבער עלאַ האָט ניט געלאָזן.

— ניין, מאַמע, מען דאַרף ניט. מיר טאַרן ניט האָבן מיט זיך קיין
פעקלעך. מ'וועט זען, אַז מיר ווילן אַנטלויפן. לאַמיר פאַרן מיט דער באַן,
אָדער מיט אַן אויטאָ.

— ניין, טאַכטער, ניט מיט דער באַן. ס'זענען דאַרט צו פיל מענטשן.
כ'האָב איצט מורא פאַר מענטשן.

זי האָט אַראָפּגענומען איר פּאָטערס בילד פון וואַנט, און עס אַרייַן-
געשטעלט אין שאַנק. עלאַ האָט אויסגעלאָשן ס'ליכט. אין שטוב איז גע-
וואָרן האַלב פינצטער. דורכן אָפּענעם לופטשיק האָט אַרייַנגעבלאָזן אַ
ווינטל וואָס האָט זיך געשפּאַרט אינעם אַראָפּגעלאָזענעם ראַלעט, און דער
שטעקן האָט כסדר געקלאַפט אין דער פענצטערראַם, ווי ער וואַלט זיי
געיאָגט, זיי זאָלן וואָס גיכער אַוועק.

זיי האָבן זיך הינטערוויילעכץ אַרויסגערוקט פון שטוב. די מוטער
האָט זיך נאָך אַ מאָל אַרומגעקוקט. דאָס מעבל האָט געשוועבט אין דער
לופטן. דער פירקאַנט אויפן וואַנט, וווּ עס איז געהאַנגען איר פּאָטערס
בילד, האָט זיך קלאַר און דייטלעך אָפּגעצייכנט אינעם כאַאָס פון שטוב.
עלאַ האָט פאַרשלאָסן און געפרוּווט די טיר. נאָכדעם האָט זי אָנגענומען
די מוטער ביי דער האַנט. דער מוטערס אויגן זענען פאַרגאַסן געווען מיט
טרערן. זיי האָבן זיך געאיילט כדי ניט צו באַגעגענען קיין שכנים.

אונטן, אין פּאָדערהויז זענען זיי געבליבן שטיין. עלאַ האָט אַ ביסל
אויפּגעמאַכט די טיר און אַרויסגעקוקט אויפן גאַס. זי האָט געווינקען צו די
פאַרבייפאַרנדיקע אויטאָס, אָבער זיי זענען פאַרבייגעפּלויגן און זי ניט
באַמערקט.

אַן אויטאָ איז אָנגעקומען. עלאַ האָט אַרויסגעשטרעקט אַ האַנט, און
דער אויטאָ האָט זיך אָפּגעשטעלט. דער שאַפּער איז אַרויסגעשפרונגען פון
וואַגן און פאַר זיי אויפּגעמאַכט די טיר. ווען זיי זענען שוין געזעסן אין וואַגן,
האָט ער אַוועקגערוקט דאָס שייבל און צו זיי אַרייַנגערעדט:

— זייט אַזוי פריינדלעך און פאַרציט די פאַרהענגלעך. מיר וועלן זיך
מוזן האַלטן ווייט פון הויפטוועג, ער איז אומזיכער. עס פאַרן היינט דאַרטן
אַזוי פיל פון אייערע.

די מוטער האָט געקוקט אויף עלאַן.
 — נו, וואָס איז, וואָס איז דען, אָז ער ווייס? דו זעסט דאָך, אָז דאָס
 איז אַן אַרנטלעכער מענטש, — האָט עלאַ זי באַרוקט.
 די מוטער האָט גאַרנישט געענטפערט. זי איז געזעסן אָנגעלענט
 און געקוקט אויפן פינצטערן לעמפל אין דעכל. עלאַ האָט אַ ביסל אַוועק-
 גערוקט דאָס פאַרהענגל און אַרויסגעקוקט.
 — מאַמע, איצט פאַרן מיר פאַרביי טיוואַלי. ער איז פאַרמאַכט. ס'איז
 דאָרט שוין קיינער ניטאָ. מיר זענען שוין אויפן ראַטהויזפלאַץ. אַ, אַ מאַסע
 מענטשן שטייען דאָרטן? ס'דאַכט זיך מיר, אָז איך קען זיי אַלעמען. מאַמע,
 מיר האָבן זיך אָפגעשטעלט פאַרן רויטן ליכט. גיב נאָר אַ קוק, די טויבן
 עסן פון די קינדערס הענט!
 דער אויטאָ האָט זיך גערירט און עלאַ האָט ווייטער גערעדט.
 — איצט זענען מיר ביים סטודענטן-הויז. גלייבסט, כ'וועל נאָך אַ מאָל
 דאָ טאַנצן? געדענקסט דעם יונגמאַן? ער האָט אונדז דווקא געוואַלט אַ היימ-
 פירן אין אַן אויטאָ! איצט זענען מיר ביים וואַסער. זע נאָר, מאַמע, וויפל
 לאַדקעס, ס'איז אַזאַ שיינער טאַג, אָבער ס'מוז שוין זיין קאַלט. אַ, זע נאָר
 די שוואַנען שווימען דאָ אַרום. ס'מוז זיין גוט צו זיין אַ שוואַן, ניין, מאַמע?
 אַזוי האָט זי געפלאַלט, אָבער די מוטער האָט גאַרנישט געענטפערט.
 זי איז געזעסן ווי פריער, און געקוקט אויפן פינצטערן לעמפל.
 הינטערן שטאַט איז דער אויטאָ גיכער געפאַרן. ער איז פאַרבייגע-
 לאָפן ליידיקע אָפגעשניטענע קאַרנפעלדער און אויסגעטריקנטע געבלעכע
 לאַנקעס. דאָ און דאָרט איז נאָך געשטאַנען אַ קו אָדער אַ פערד אויף דער
 פאַשע, אָבער דער האַרבסט האָט שוין אַלץ באַהויכט מיט פייכטקייט און
 קעלט. ער וועט באַלד פאַרוויסטן די פעלדער, אויסטאַן די ביימער זייערע
 לעצטע קליידער, און זייערע נאַקעטע לייבער וועלן געשמיסן ווערן פון
 רעגן און ווינט. עלאַ האָט זיך צוגעטוליעט צו דער מוטער.
 — מאַמעלע?
 — וואָס מיין קינד?
 — גאַרנישט.. כ'וויל נאָר אַזוי אַ ביסל ליגן. ס'איז עפעס פלוצים
 אַזוי קאַלט געוואָרן.
 — ס'איז שוין ניט ווייט, קינד מיינס.

זיי זענען ניט צוגעפאָרן גלייך צו די האַנסענס. זיי האָבן געהייסן דעם שאַפער זיך אָפּשטעלן ביים באַנהויף. זיי זענען אַרויסגעגאַנגען פון אויטאָ און געבליבן שטיין. דער שאַפער האָט געזאָלט פּרעגן, צי ער קאָן זיי ניט מיט עפעס העלפן, אָבער זיי זענען געשטאַנען אַזוי שטיל, אַזוי מאַדנע פאַרטראַכט, אַז ער האָט ניט געוואָסט ווי אַזוי ער זאָל זיי דאָס פּרעגן. האָט ער זיי געוואָנטשן אַ גליקלעכע רייזע און איז אַוועקגעפאַרן. די מיטער האָט זיך געכאַפּט, אַז זי האָט אים באַדאַרפּט הייסן וואַרטן.

— ער איז שוין אַוועק, האָט עלאַ רויק געזאָגט. — מיר האָבן דען אַן אַנדער אַרט? ס'קאָן דאָ זיין פּונקט אַזוי גוט ווי ערגעץ אַנדערש. די מוטער האָט צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ.

— מאַמע, לאַמיר גיין.

— אפּשר וועסטו פּריער אַליין צוגיין און זען...

זיי זענען אַריין אין הויף דורך דער הינטערזייט. ראַלף איז געלעגן און זיך געוואַרעמט אויף דער זון. ער איז אויפגעשפּרונגען און זיי אַקעגן געלאָפּן. עלאַ האָט זיך אַראָפּגעבויגן, אים געגלעט, און גערעדט צו אים. — ראַלף, גוטער הונט, ראַלף, שיינער הונט! די מוטער האָט אויך גע- שמיכלט צו אים. פרוי האַנסען איז געשטאַנען אין טיר.

— אַך, דאָס זייט איר, קומט אַריין! מאַכט אייך באַקוועם, פילט זיך ווי אין דער היים, כ'ברענג שוין קאַפּע, ס'איז היינט אַ ביסל קאַלטלעך? זי איז אַרויס אין קיך. דער אויוון איז געווען געהייצט און ס'איז געווען וואַרעם אין שטוב. זיי האָבן זיך אַוועקגעזעצט. די מוטער האָט אַ זיפּי-געטאַן.

— וואָס זיפּצסטו איצט, מאַמע? דו זעסט דאָך, אַז מען האָט אינדו גוט אויפגענומען.

— יא, טאַטער, און וואָס וועט דערנאָך זיין?

— כ'זוייס ניט, מאַמע, וואָס ס'וועט דערנאָך זיין. דער אָנהייב איז יעדנפאַלס גוט.

פרוי האַנסען איז אַריינגעקומען מיט קאַפּע. זי האָט אַרויפגעלייגט אַ ווייס טישטעך און עלאַ האָט איר געהאַלפּן סערווירן.

האַנסען איז אויך באַלד אַהיים געקומען. ער איז געווען אין די אַר- בעטסקליידער. ס'האַט אויסגעזען ווי ער וואָלט זיך שטאַרק געאיילט. ווען

אין יענע טעג

ער האָט אויסגעטאָן ס'היטל, האָט ער געהאַט אַ פאַרשוויצטן ראַנד אויפן שטערן. ער האָט זיי שטאַרק געדריקט די הענט. זיין רויט פנים האָט גע- שטראַלט פון גוטמוטיקייט און פריינדלעכקייט. ביים טיש איז ער געווען באַזונדערס אויפגעלייגט. ער האָט זיך געחכמעט, געזאָגט וויצן און דער- ציילט ניס.

— נו, עסט אַ שטיקל קוכן, טרינקט, ניין, איר עסט היינט גאַרניט! איר האָט דאָך ליב דעם קוכן!

יא, עלאַ און די מוטער האָבן ליב געהאַט דעם קוכן, און זיי האָבן אים געגעסן, נאָר עס איז ניט געווען דאָס, וואָס מיט צוויי חדשים צוריק, ווען זיי זענען דאָ געווען אויף זומער-וואַקאַציעס. מען קאָן ניט זאָגן, האָט- סען און זיין ווייב זענען פריינדלעך, האָט די מוטער געטראַכט. פרוי האָט- סען איז היינט אויך מער באַרעדעוודיקער ווי שטענדיק. אָבער זי וואַלט געוואַלט, אַז זיי זאָלן איצט רעדן וועגן עפעס אַנדערש, ניט וועגן דעם וואָס האַנסען רעדט כסדר, נאָר זי האָט מורא אים איבערצורייסן. עס וועט דאָך ווערן אַזוי שטיל, אומהיימלעך שטיל. עפעס דאַכט זיך איר, אַז ווען ער וועט אויפהערן, וועט זייער באַזוך זיין געענדיקט און זיי וועלן זיך באַלד מוון לאָזן אין וועג אַריין.

נאָך דער קאפּע האָט האַנסען אָנגעבאַטן די דאַמען סיגאַרעטן און אַליין פאַררייכערט. פרוי האַנסען איז אַרויס אין קיך, און עס איז פלוצים שטיל געוואָרן אין שטוב.

די מוטער האָט געטראַכט, אַז עלאַ דאַרף איצט אויפקלערן האַנסענען צוליב וואָס זיי זענען געקומען. עלאַ האָט עס אויך געוואַלט טאָן. זי האָט שוין אייניקע מאל אין געדאַנק געהאַט אַנצוהייבן: — הער האַנסען, מיר זענען געקומען ווייל מיר... איז איר אָבער ניט געווען קלאָר, וואָס זי האָט ווייטער צו זאָגן. די מוטער איז געזעסן ווי צוגעוואַקסן צום שטול, זי האָט מורא געהאַט זיך צו רירן פון אַרט, אַז זי זאָל עפעס ניט קאַליע מאַכן. ענדלעך האָט האַנסען אַרויסגענומען דעם סיגאַר פון מויל און אַ הוסט געגעבן. האַנסען האָט מיטן אַרבל אָפגעווישט דעם שטערן און דאַרט אי- בערגעלאָזט צוויי קליינע קאַלכפלעקן. — טיא, — האָט ער געזאָגט. די מוטער האָט זיך נענטער צוגערוקט צום טיש. ער האָט אַ ציי-געגעבן דעם סיגאַר און געזאָגט.

— די זאך איז אזוי, דאָ איז נאָך דערווייל רויק.
 — יא, דאָ איז נאָך דערווייל רויק, — האָט די מוטער נאָכגעזאָגט
 און אים אָנגעקוקט וואָס ער וועט ווייטער זאָגן. — נאָטירלעך, האָט ער
 ווייטער גערעדט, קאָנט איר דערווייל ביי אונדז וויינען. אין די אַנדערע
 פענסיאַנאַטן זענען אויך דאָ יידן, מען וועט מוזן געפינען עפעס אָן אויסוועג.
 — הער האַנסען — איז אים די מוטער אַריינגעפאַלן אין די רייד.
 איך וועל באַצאָלן וויפל עס וועט קאָסטן. עס האַנדלט זיך אין לעבן פון
 מיין קינד! עלאָ האָט זי אַ שטויס געגעבן מיטן פוס אונטערן טיש.
 — אַך, האָט האַנסען אַ מאַך־געטאָן מיט דער האַנט, עס גייט דאָ ניט
 וועגן קיין געלט, נאָטירלעך וועט דאָס שוין עפעס קאָסטן! ער האָט פאַרגע־
 שלאָגן זיי זאָלן אַ ביסל אַרויסגיין אין גאַרטן, ווי לאַנג עס איז נאָך דאָ
 די זון. ער דאַרף נאָך ערגעץ גיין אַ קוק טאָן, ער וועט באַלד צוריקקומען.
 זיי האָבן זיך אויפגעשטעלט און זענען אַרויסגעגאַנגען.
 שוין אַ סך יאָרן ווי זיי פאַרברענגען זייער וואַקאַציע ביי די האַנ־
 סענס. עלאָ, נאָך אַ קינד, פלעגט אַ גאַנץ יאָר רעדן וועגן גאַרטן, זי איז
 געווען אַ נייגעריק קינד, וואָס האָט אַלץ געזען און אַלץ באַוונדערט. די
 ביימער זענען איר געווען טייער ווי איר ליאַלקע. זי האָט זיי געצערטלט און
 צו זיי גערעדט, אזוי ווי צו איר ליאַלקע. יעדן זומער, ווען זי איז גע־
 קומען אַהער, האָט זי אַרומגעקוקט די ביימער, געטאַפט די קאָרע, ווי זי
 וואָלט דערפילט די ענדערונג וואָס זיי האָבן דורכגעמאַכט פאַר דער צייט.
 זי איז אַרומגעלאָפן אויף די ווייכע סטעזשקעלעך, געשלעפט אַלעמען ווייזן
 אַ זעלטן בלימל און כסדר אויסגעדריקט איר פרייד און באַגייסטערונג.
 איצט איז דאָס אַלץ אזוי פרעמד פאַר איר... זי איז איצט אזוי ענלעך צו
 איר מאַמען, דער שטענדיק פאַרזאָרגטער מאַמען.

די מוטער איז די גאַנצע צייט נאָכגעגאַנגען עלאַן מיט קורצע, אומ־
 זיכערע טריט. עלאַ איז מיד געוואָרן, זיך אַראַפגעלאָזן אויף דער באַנק,
 ביים גאַרטן־הייזל. די מוטער איז געבליבן שטיין הינטערן בוים.
 — מאַמע, דו באַדאַרפסט זיך ניט באַהאַלטן, דער גאַרטן איז אַ
 פאַרמאַכטער !

די מוטער האָט געוויזן אויפן פאַרקן. — זעסט, מען קאָן אַריינקוקן :
 ווען מען וואָלט געקאָנט ערגעץ אַריינגיין, האָט זי געטראַכט, זיי האָבן

דא א סך באקאנטע, אבער זיי וועלן אַנקוקן מיט רחמנות, און טאָמער ווייס ווער נאָך ניט, וועט מען מוזן דערציילן, פאַר וואָס מען איז פלוצים געקור- מען אזוי שפעט נאָכן סעזאָן. און מען ווייס דען וועמען מען פאַרציילט... עלאַז איז קאַלט געוואָרן צו זיצן. זי האָט זיך אויפגעשטעלט.

— אפשר זאָלן מיר אַריינגיין, האָט די מוטער פאַרגעשלאָגן.

— ניין, מאַמע, לאַמיר נאָך אַ ביסל דאָ זיין, פרוי האַנסען האָט ניט קיין צייט אַ גאַנצן טאָג זיך מיט אונדז צו באַשעפטיקן.

אויפן גאַס האָט זיך ראלף געשלאָגן מיט אַן אַנדער הונט, עלאַ איז אַרויסגעלאָפֿן און אים אַריינגענומען אין שטוב. פרוי האַנסען איז אויך אַרויסגעקומען און זיי זענען אַלע אַריין אין שטוב.

— זעצט זיך, מאַכט זיך באַקוועם!

— אַ דאַנק, אַ דאַנק! — האָבן זיי ביידע געענטפערט אויף אַ מאַל.

— מיין מאַן וועט באַלד אַהיים קומען! — האָט זי געזאָגט און איז צוריק אַרויס אין קיך. עלאַ האָט זיך געוואַלט מאַכן היימיש און איר נאָכ- געשרייען.

— פרוי האַנסען, וואָס וועלן מיר היינט האָבן צו מיטאַג?

— דאָס וואָס איר האָט ליב; געפרעגלטע פיש און פוטערמילך-זופ.

— האָט פרוי האַנסען געענטפערט און פאַרמאַכט די טיר נאָך זיך.

— זעסט מאַמע, פיינע מענטשן, — האָט עלאַ געזאָגט צו דער מוטער.

— יאָ, טאַכטער, אַ גליק, וואָס דיר איז עס איינגעפאַלן.

האַנסען איז אַהיימגעקומען שווייגנדיק. ער האָט זיי באַגריסט מיט אַ שאַקל מיטן קאַפּ, גענומען אַ סיגאַר וואָס האָט אַרויסגעשטעקט פון זיין אויבערשטער קעשענע און צוריק אַריינגעשטעקט זי.

פרוי האַנסען איז אַריין מיט טעלער, עלאַ האָט איר געהאַלפֿן דעקן דעם טיש. זיי האָבן זיך געזעצט עסן.

— אין וואָסערע צייטן מיר לעבן איצט, — האָט האַנסען געשאַקלט מיטן קאַפּ.

— יאָ, שווערע צייטן, — האָט די מוטער געזיפצט.

נאָכן עסן האָט פרוי האַנסען אַוועקגעשטעלט קליינע טעפלעך און געברענגט קאפע.

— היינט וועלן מיר טרינקען אַ ריכטיק טעפעלע קאפע!

עס איז עמעצער אַריינגעקומען אין הויף, האַנסען האָט זיך שנעל אויפגעהויבן און איז אַרויסגעגאַנגען. ער האָט דאָרט מיט וועמען שטיל גערעדט. פרוי האַנסען האָט אַראָפּגעשאַרט די קרישקעס פון טיש און גלייך געמאַכט ס'טישטעך. די מוטער האָט זיך אַנגעשטרענגט צוגעהערט, וואָס מען רעדט אין הויף, אָבער זי האָט גאַרנישט געקאָנט אויפכאַפּן. עלאַ האָט געקוקט אין פענצטער. די שוויבן זענען געווען באַדעקט מיט אַ דין פאַרע־הייטל, אין דרויסן האָט געטונקלט, אין הויף האָט מען אויפגעהערט צו רעדן. יענער איז אַוועקגעגאַנגען, האַנסען איז אַריינגעקומען אין קאַרידאָר, נאָר ער איז עפעס פּלוצים שטיין געבליבן. דער מוטערס בליק איז געווען צוגלעפּט צו דער טיר. ענדלעך איז ער אַריינגעקומען. ער האָט געשמייכלט און זיך געזעצט צום טיש. דער סיגאַר, וואָס ער האָט געהאַלטן אין מויל, איז געווען אויסגעלאָשן. ער האָט געזוכט אַ שוועבעלע אין די קעשענצע און פּלוצים אַ זאַג־געטאַן:

— דער אויטאָ וועט באַלד קומען. די זאַך איז אַזוי: די געסטאַפּאַ איז היינט געקומען אַהער אין דער געגנט. זיי זאָלן אויך האָבן מיט זיך איינעם פון אונדזערע אייגענע, וואָס קען דאָ איטלעך ווינקל. ביי די מאַרטענסענס האָבן זיי שוין וועמען צוגענומען. אָבער צו אונדז וועלן זיי ניט טרעפּן, מיר וווינען גאַנץ אין אַ זייט. נאָר דאָך דאַרף מען פאַרזיכטיק זיין. דער אויטאָ וועט באַלד קומען, וועל איך אייך אַוועקפירן צו מיינעם אַ באַקאַנטן פּויער. ביי אים וועט מען ניט זוכן. ס'איז אַ פאַרוואָרפענער הויף, דאָרטן איז גאַנץ זיכער!

די מוטער, וואָס איז די גאַנצע צייט געזעסן ווי געליימט, האָט זיך ביי די לעצטע ווערטער אויפגעשטעלט.

— ניין, ניין, ס'איז נאָך ניט קיין סכּנה. — האָט פרוי האַנסען געזאָגט און זי צוריק אַוועקגעזעצט.

— און ס'מוז נאָך צו ערשט ווערן ריכטיק פינצטער, איידער מיר קאָנן פאַרן — האָט האַנסען צוגעגעבן, ער האָט אַ ציי־געגעבן דעם סיגאַר און ווייטער געזאָגט:

— יא, איר וועט מוזן אַריבער קיין שוועדן.
 — אָבער ווי אַזוי? — האָט די מוטער געפרעגט און געבראַכן די הענט.
 — ווי אַזוי? אויף אַ שיפּל! — האָט האַנסען געלאַכט. אָבער ער האָט

באלד חרטה געהאט, וואָס ער לאַכט. ער האָט זיך אויפגעהויבן און זי אָנגענומען ביי דער האַנט:

— זאָרגט זיך ניט, פרוי שוואַרץ, ס'וועט שוין גיין, ס'וועט שוין גיין. היינט איז עס ניט מעגלעך, זיי לויפן דאָ אַרום ווי משוגענע הינט. ס'וועט זיך נאָר אַ ביסל באַרויקן, וועלן מיר שוין געפינען אַ שיפל וואָס וועט אייך אַריבערפירן.

— אַ דאָנק, אַ דאָנק! — האָט די מוטער געזאָגט און טרערן זענען געשטאַנען אין אירע אויגן.

עס איז ווידער ווער אַריינגעקומען אין הויף. „דאָס איז ער“, האָט האַנסען געזאָגט. פרוי האַנסען האָט געהאַלפן דער מוטער אָנטאָן דעם מאַנטל. — נאָר ניט פאַרלירן דעם מוט, ס'וועט שוין אַלץ גוט זיין. איר און עלאַ וועלן אַריבער קיין שוועדן, מיין מאַן אָז ער נעמט זיך עפעס אונטער קאָן מען זיך אויף אים פאַרלאָזן.

דער וואָגן איז געפאַרן מיט פאַרלאָשן ליכט. ער האָט זיך אַזוי פאַר-מעלעך געשלעפט אין דער פינצטערניש, ווי ער וואַלט געקראָכן אויף טשערעפאַכע-פיס. אַפט מאָל האָט עס אויסגעזען, ווי זיי וואַלטן גאָר אין גאַנצן שטיין געבליבן. ס'איז געווען אַזוי שטיל ווי ס'וואַלטן מילן אַרום ניט געווען קיין לעבעדיקע מענטשן. האַנסען און דער שאַפער האָבן די גאַנצע צייט ניט אַרויסגערעדט קיין וואָרט. זיי זענען געווען פאַרנומען מיט אַכטונג געבן, אַז דער וואָגן זאָל זיך אין ערגעץ ניט אַנשטויסן. דער שאַפער איז געווען ברוגז און געבורטשעט אין זיך.

— מ'ריזיקירט מיטן וואָגן אויף אַזאַ רייזע, און ס'וועט זיין אַ גליק, אַז כ'וועל דאָ אַרויסקומען מיט גאַנצע ביינער, ס'לוינט זיך ניט דער גאַנצער עסק, ס'קאָן פון גאַנצן פאַרדינסט זיך אויסלאָזן אַ בוידעם.

עלאַ האָט אַפט אַרויסגעקוקט דורכן פענצטערל, אָבער די פינצטער-ניש האָט אַלץ פאַרבאָרגן. זי האָט זיך ניט געשראַקן. האַנסען איז דאָ. האָט זי זיך געפילט זיכער, זיי האָבן זיך איבערגעגעבן אין זיינע הענט, און ער ווייס וואָס ער טוט. זי האָט ניט געוויסט, אַז ער איז אַזאַ גוטער מענטש. וואָס וואַלטן זיי געטאָן אָן האַנסענען?

ענדלעך האָט זיך דער וואָגן אָפגעשטעלט. האַנסען איז אַרויסגעגאַנגען און ערגעץ אָנגעקלאַפט. קיינער האָט זיך ניט אָפגערופן. דער שאַפער האָט

לייכט געדריקט אויף דער טרובקע. עמעצער איז אָנגעקומען. זאָוויאַסעס האָבן געסקריפעט. אַ טויער האָט זיך געעפנט, האַנסען איז פאַרשווינדן אין הויף. ער איז געשטאַנען און שטיל אַריינגערעדט אין פויער. זיי האָבן ניט געקאַנט הערן, וואָס ער רעדט. אָבער זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז זיי זענען ניט קיין געווינטשענע געסט. דער פויער האָט האַרטנעקיק געשוויגן, נאָר איין מאָל האָבן זיי אים געהערט זאָגן: כ'האַב מורא, כ'וויל ניט ריזיקירן. די ווערטער זענען ווי שווערע האַמערס געפאַלן אויף זייערע קעפּ. עלאַ האָט געוואַלט צוגיין און זאָגן האַנסענען, אַז ער זאָל אַפלאַזן, זיי וועלן שוין ווי עס איז דורכקומען די נאַכט, נאָר אַז זי האָט געזען ווי איר מוטער שטייט און ציטערט פאַר קעלט, האָט זי אויפגעגעבן דעם געדאַנק.

האַנסען איז צוגעקומען. ער איז געווען אין אַ פאַרלעגנהייט. דער פויער, האָט ער געזאָגט, פילט זיך ניט זיכער, ער קאַן זיי ניט אַרייננעמען אין שטוב, נאָר אויב זיי ווילן, קאַנען זיי איבערנעכטיקן אויפן היי-בוידעם. עלאַ האָט געקוקט אויף דער מוטער.

— יאָ, זאָל זיין אויפן בוידעם! — האָט די מוטער געזאָגט.

דער פויער האָט געוויזן האַנסענען וווּ עס שטייט דער לייטער. האַנ-סען האָט געברענגט דעם לייטער און זיי געהאַלפן אַרויפקריכן אויפן בוי-דעם. ווען זיי זענען שוין געווען אויבן האָט דער פויער אַרויפגעברומט: — לינקס, לינקס... די מוטער האָט זיך אָנגעהאַלטן אָן עלאַן. זי האָט כסדר געוואָרנט: עלאַ, לאַמיר זיין פאַרזיכטיק, ס'קאַן דאָ ערגעץ זיין אַ לאַך. עלאַ, בייג זיך אַראָפּ, זאָלסט זיך ניט אַ קלאַפּ געבן. ס'האַט זיך זיי געדוכט, אַז דער בוידעם איז שרעקלעך לאַנג. ענדלעך האָבן זיי זיך אָנגעשטויסן אין היי, און האָבן זיך פאַמעלעך אַנידערגעזעצט.

— ס'איז דיר ניט קאַלט, עלאַ, ווילסט אפּשר האָבן מיין מאַנטל?

— גיין מאַמע, ס'איז דאָ ניט קאַלט, אָבער דו האַסט דאָך פּריער געציטערט פאַר קעלט.

— איצט איז מיר וואַרעם.

דער אויטאָ איז אַוועק. דער טויער איז צוריק פאַרמאַכט געוואָרן און דער פויער איז אַריין אין שטוב.

אונטן אין שטאַל האָט זיך אַ פּערד אַוועקגעלייגט. די פּאַדקאַוועס האָבן זיך אַ גליטש געטאַן אויפן נאַסן דיל. אַ קייט האָט זיך אָנגעשלאָגן אין

דער קארעטע. א קלאָ האָט אומרויק געטופעט. עמעצער איז געגאנגען אין הויף. האַלצשיך האָבן געטראָטן אויף די שטיינער פון ברוק. אַט האָבן זיי זיך אָפגעשטעלט. אַ מענערשטיים האָט שטיל און בעטנדיק גערופן. מען האָט געהערט אַ פרויס איינגעהאַלטן געלעכטער. דאָס געלעכטער האָט זיך אַ קאַלער־געטאָן ווי קליינע פייערקווילן אין דער נאַכט־פינצערניש — און ווידער איז שטיל געוואָרן. פון ערגעץ ווייט האָט זיך דערהערט אַ לאַנג אויסגעצויגן וואַיען פון אַ הונט. „דער מלאך המות איז ערגעץ דאָ“ — האָט די מוטער געטראַכט. אָבער זי האָט גאַרנישט געזאָגט. עלאַ האָט זיך אויסגעצויגן אויפן היי.

— מאַמע, ס'היי שמעקט אַזוי גוט, און מיר זענען דאָ ניט אַליין. די הערסט די בהמות אונטן? איינע האָט זיך ערשט אַוועקגעלייגט. שלאָפט שוין אוודאי. כ'וואַלט אויך געוואַלט אַ ביסל שלאָפן, לייג דו זיך אויך, מאַמע. די מוטער האָט זיך אַוועקגעלייגט. זיי זענען געלעגן שטיל און יעדער פון זיי האָט געוואַרט, אַז דער אַנדערער זאַל איינשלאָפן און אַליין אויפויין און היטן. אָבער עלאַס יונגער גוף האָט גובר געווען איר ווילן און זי איז באלד איינגעשלאָפן. די מוטער האָט געהערט איר שטילן אַטעמען. זי האָט זיך אויפגעזעצט, אַנגעקוקט עלאַן און איר האַרץ האָט זיך אַנגעפילט מיט שטאַלץ.

— דאָס קינד לייכט ווי די זון, האָט זי צו זיך שטיל גערעדט. זי האָט אויסגעטאָן דעם מאַנטל און צוגעדעקט עלאַס פיס.

ווען מען האָט אַנגעהויבן אַרומגיין אין הויף, האָט זיך עלאַ אויפ־געכאַפט. זי האָט געטראָפן דער מאַמען זיצן, די הענט פאַרלייגט אין שויס איינע אויף דער צווייטער, און דער קאַפ אַראָפּגעהאַנגען אויף אַ זייט. זי האָט זיך געפילט שולדיק, וואָס זי איז איינגעשלאָפן און געלאָזן די מוטער אַליין.

— מאַמע, ביסט ניט געשלאָפן?

— ניין, טאַכטער, כ'בין ערשט אויפגעשטאַנען.

אָבער עלאַ האָט געקענט איר מאַמען און געוויסט, אַז זי איז אַ גאַנצע נאַכט געזעסן און זי געהיט. זי האָט דערזען אַז אירע פיס זענען צוגעדעקט און די מוטער איז אַן אַ מאַנטל.

— מאַמע, דו האָסט אויסגעטאַן דעם מאַנטל אין אַזאַ קעלט, טו אים שוין אָן! — האָט זי כמעט ווי געשרייען.

— ס'איז איצט ניט קאַלט, טאַכטער, ס'היי איז וואַרעם און פון שטאַל קומט אויך אַרויף אַ וואַרעמקייט.

דורך די שפּאַרעס פון די ווענט האָט זיך דורכגעריסן אַ ליכטיקייט און גראַ געמאַכט אַליץ אויפן בוידעם. אין דעם האַלב־טונקל האָט מען געזען אַלטע כאַמעטן, צווימען מיט גלעקלעך זענען געהאַנגען אויף אַ סלופ, אין ווינקל איז געשטאַנען אַ מאַטראַץ, אויף אַן אַלטן פלושענעם שטול איז געלעגן אַ בייטש.

דער פויער איז געווען אין שטאַל. ער האָט גערעדט צו די פּערד:
— רוק דיך אַ ביסל, כאַפּ ניט אַזוי.

— ער איז שוין אונטן, — האָט די מוטער שטיל געזאָגט.

זיי האָבן געוואַרט, אַז עס זאָל ווער אַרויסקומען און זיי אַראָפּנעמען. אַבער עס האָט זיך קיינער ניט געוויזן, און אַליין האָבן זיי ניט געוואַלט אַראָפּגיין, ניט געוויסט, צי זיי מעגן. עלאַן האָבן ווייגעטאַן די גלידער פון ליגן. זי האָט זיך געוואַלט אויפשטעלן און אַ ביסל אַרומגיין, אַבער די מוטער האָט ווייטער געוואַרנט פאַר באַהאַלטענע לעכער און שפּאַלטן, דורך וועלכע מען קאָן זי נאָך זען פון אונטן.

ס'איז שוין געווען שפעט, ווען דער שאַפּער איז געקומען. ער האָט געזאָגט, אַז דער פויער זאָל אַרויסקומען, זיי זאָלן אים קאַנען אַפּדאַנקען, אַבער ער איז ניט געקומען און זיי האָבן זיך געלאָזן גיין צום וואַגן, שלעפּנ־דיק די שטייפּע פאַרפרוירענע פּיס.

פרוי האַנסען האָט שוין געגרייט צום טיש און געוואַרט אויף זיי.
— נו, ווי איז געגאַנגען? דער פויער איז ניט געווען אַזוי פריינדלעך,

וואָס?

— אַ, ס'איז גאָר ניט געווען אַזוי שלעכט — האָט די מוטער געענט־פּערט.

— ער האָט אפשר טאַקע מורא געהאַט, — האָט אים עלאַ פאַרענטפּערט. נאָך דער קאַפע איז פרוי האַנסען אַרויס אין קיך. עלאַ און די מוטער זענען געזעסן אויף דער סאַפּע און מידע געקוקט אויפן פייער אין אויוון. דאַס האַליץ האָט געפלאַקערט, געקנאַקט און פאַרשפּרייט אַ וואַרעם־זיסלעכן

ריח אין שטוב. זייערע אויגן האבן זיך געקלעפט, נאָר זיי האָבן ניט גע-
וואָלט איינשלאָפֿן. זיי האָבן געוואָרט, אז עס זאָל זיך ווער ווייזן אין הויף,
קומען מיט אַ ידיעה וועגן אַ שיפל. אָבער עס האָט זיך דעם גאַנצן טאָג
קיינער נישט געוויזן, אָפילו ראַלפֿן האָט מען אויך נישט געזען און געהערט.
פרוּי האַנסען איז אָפט מאָל אַריינגעקומען, עפעס געזאָגט און באַלד צוריק
פאַרשוונדן. עס האָט אויסגעזען, ווי זי וואָרט אויך אויף עפעס און איז
אומרוק. איין מאָל נאָך אזאָ אַריינקומען האָט זיך די מוטער אויפגעהויבן,
זיך געשטעלט קעגנאבער עלאַן און געפרעגט:

— טאָכטער, וואָס וועט זיין, מען הערט גאָר ניט, אין מען זעט
גאָר ניט?

— מאַמע, האָט עלאַ געזאָגט, מיר קאָנען גאָר ניט טאָן, אַרויסגיין
אויפֿן גאַס קאָנען מיר ניט, און ווען אָפילו, מיר וואָלטן יאָ געקאָנט, האָבן
מיר ניט ווהיין צו גיין. דו זעסט דאָך, אז האַנסען איז אַ גאַנצן טאָג ניטאָ,
ער לויפט מסתמא אַרום און זוכט עפעס פאַר אונדו.

— און וואָס וועט זיין, אז ער וועט ניט געפינען?

— מאַמע, קלער ניט וועגן דעם, ער וועט שוין זיכער עפעס געפינען.
האַנסען איז אַהיימגעקומען ערשט אַרום אָונטברויט. ער איז געווען
מיד און אָנגעשטרענגט.

— די זאך איז אזוי, האָט ער באַלד אָנגעהויבן, היינט ביינאַכט וועט
אפשר זיין אַ שיפל. מ'מוז באַלד ווייטער לויפֿן, געווייר ווערן. ס'דאַרף
קומען אין האַפנדל, כ'האַב באַקומען אַ שליסל צו אַ באַדהייזל, וואָס ליגט
ניט ווייט פֿון דאָרטן. ס'איז אַודאי אַן אָפֿן באַדהייזל, אָבער עס וועט היינט
זיכער ניט רעגענען, ס'בלאָזט. דאָס באַדהייזל ליגט ווייט-ווייט און עס וועט
קיינעם נישט איינפאַלן, אז עס קאָן ווער דאַרטן זיין. מ'וועט אָבער מוזן
צוגיין, לאַרסען איז אַוועקגעפאַרן און מען ווייס ניט ווען ער וועט צוריק-
קומען.

פרוּי האַנסען האָט אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער און אויך געמיינט,
אז ס'וועטער וועט זיך האַלטן, דער ווינט וועט פאַרטרייבן דעם רעגן. זי
האָט זיך מיט זיי געקושט און אַריינגעשטופֿט עלאַן אַ פעקעלע אין טאַש,
וואָס איז שוין געלעגן אָנגעגרייט אויפֿן קאַמאָד.

— איצט מוזט איר זיין מוטיק! — האָט זי געזאָגט. — עלאַ, גיב גוט

אכטונג אויף דיין מאמען! ראָלף האָט זיך געפלאַנטערט ביי עלאַס פּיס, ביז זי האָט אים אַ גלעט־געטאַן און געזאַגט: ראָלף, גוטער הונט, שיינער הונט.

— אַ גוטע רייזע, אַ גוטע רייזע! — האָט פּרוי האַנסען שטיל נאַכגע־שרייען, און צו זיין געוונקען ביז זיי זענען אַרויס פון הויף.

— ס'איז קאַלט. — האָט די מוטער געזאַגט און טיפער זיך איינגע־טוליעט אין מאַנטל. אָבער זי האָט ניט געקאַנט זיך באַהאַלטן פאַרן בייזן צפון־ווינט. ער האָט זי שוין געהאַלטן אין זיינע פייכטע, קאַלטע אַרעמס, דורכגענומען די קליידער און זיך איינגעגעסן אין לייב. די פישערשטיבלעך זענען געשטאַנען אַנגעלענט איינס אין צווייטן, ווי זיי וואַלטן זיך געוואַלט שיצן קעגן דעם דאָזיקן אומגעבעטענעם גאַסט וואָס קומט פון ווייטע קאַלטע לענדער און וועט שוין דאָ אַזוי ווילדעווען, ביז די זון וועט זיך ווידער באַווייזן אויפן הימל. אין די הייפלעך זענען די פישערנעצן געהאַנגען צום טריקענען און דערמאַנט אין דעם גרויסן, קאַלטן, גרויזאַמען ים. נאָר אין די שטיבלעך איז געווען וואַרעם, אַזוי מחיהדיק וואַרעם און ליכ־טיק.

האַנסען איז געגאַנגען פאַרויס, עלאַ מיט איר מאַמען אַ שטיקל פון הינטן. אין די פענצטער האָט זיך אָפט מאַל געוויזן אַ געשטאַלט און נאָכ־געקוקט די צוויי פּרעמדע פרויען; ווער קאַנען זיי זיין? קיין זומערגעסט זענען זיי ניט. ס'איז שוין לאַנג נאָכן סעזאָן. זיי זענען מסתמא פון די, וואָס ווערן איצט אַזוי אַרומגעיאַגט, וואָס האָבן אין ערגעץ קיין אַרט ניט.

זיי זענען אַנגעקומען צום באַדהייזל. האַנסען האָט אויפגעשלאָסן ס'טירל און זיי אַרויפגעלאָזן אויפן בריקל. זיי זענען געבליבן שטיין דער־שראַקן; אַ פּעך־שוואַרצער הימל איז שווער געלעגן איבער די ווילד אויפ־גערודערטע וואַסערן. די בריק האָט זיך געוויגט. די מוטער האָט זיך אַרומ־געקוקט און געוואַלט זיך אָן עפעס אַנהאַלטן, נאָר די בריק איז געווען אָן אַ פאַרענטש. זי האָט געוויסט, אַז דאָ וווּ זי שטייט איז דאָס וואַסער ניט טיף, נאָר זי האָט איצט ניט געקאַנט זען דעם גרונט. זי האָט אַרויפ־געלייגט אַ האַנט אויפן האַרצן, ווי זי וואַלט זיך געוואַלט באַשיצן קעגן דעם שוואַרצן הימל און קעגן די צאַרנדיקע, אויפגעברויזטע כוואַליעס. זי האָט נאָך קיין מאַל ניט געזען דעם ים אַזוי בייז, אַזוי אויפגערודערט:

ים־ריון מיט ווילדע שוימיקע מיילער האָבן געשריגן מיט משונהדיקע קור־לות. ס'האָט איר געשווינדלט אין קאָפּ, זי האָט מורא געהאַט צו גיין אויף די דריי אָפענע, שמאַלע ברעטער. ס'האָט זיך איר אויסגעזוכט, אַז זי פּאַלט אַרײַן אין די ווייסע, אָפענע מיילער פון די ווילדע כוואַליעס.

— קום, מאַמע, לאַמיר גיין! — האָט עלאַ געזאָגט און זי אָנגענומען ביי דער האַנט. די בריק האָט געסקריפעט, געקרעכצט און געקנאַקט אונז־טער זייערע פיס. די מוטער האָט זיך געקלאַמערט אַן עלאַן. דער שטורעם האָט געווילדעוועט. פון די שוואַרצע האַריזאָנטן זענען אַרויסגעקומען טויז־זנטער גראַע, דינע, לאַנגע, שפּרינגענדיקע קעץ און האָבן זיך אויף זיי אַרויפגעוואַרפן מיט אַ מוראדיק פייפן, הודזשען און זשוזשען. זיי האָבן זיך דורכגעריסן דורך די שפּאַלטן פון די ברעטער, געקראַכן אויף די סלופעס פון בריק, געריסן פון זיי די קליידער, געצויגן די האָר, און זיך אין זיי איינגעגעסן מיט זייערע שפיציקע, שאַרפע ציין. — מאַמע! האַלט זיך פעסט אַן אין מיר! — האָט עלאַ געשריגן. זייערע שאַטנס האָבן זיך אָפגעשפיגלט אינעם וואַסער. עס האָט אויסגעזען, ווי צוויי ים־באַשעפענישן וואַלטן אַרויפגעקומען פון די טיפענישן כדי אויפצונעמען דעם קאַמף מיט די ווינטן. — מאַמע, לאַמיר לויפן! — זיי זענען אָפגעלאָפן אייניקע טריט, זיך אויסגעדרייט מיטן רוקן צום ווינט און ווייטער געלאָפן. און די שאַטנס אויפן וואַסער האָבן זיך מיטגעדרייט און מיטגעלאָפן. עס האָט אויסגעזען, ווי זיי וואַלטן אויסגעפירט אַן אויסטערליש פּאַנטאַסטישן טאַנץ. — דאָ! — האָט עלאַ געזאָגט. די מוטער איז אַנידערגעפאַלן אַן אויסגעמאַטערטע, אַן אויסגעשעפטע.

עלאַ האָט איר געהאַלפן זיך זעצן ביים ווענטל. פון ערגעץ האָט זיך ווידער דערטראָגן אַ געפילדער. עס איז געקומען נענטער און נענטער. און אַט איז דער שטורעם שוין דאָ, ער האָט שוין געטרייסלט די ווענט, געריסן דאָס הייזל, און באלד וועט ער, אין זיין ווילדן געלויף, מיטשלעפן עס ער־געץ ווייט אין ים אַרײַן. אַט דער שטורעם איז אַריבער, איבערלאָזנדיק נאָך זי אַ ברייטן גערויש אויפן וואַסער.

— ס'איז גוט, אַז מען איז שוין אויף אַן אַרט, זאָל זיין דאָ אַבי אויף אַן אַרט, — האָט די מוטער געזאָגט.

עלא האָט געקוקט אויפן הימל, ער איז נאָך געווען פאַרכמאַרעט, נאָר גראָד איבער זייערע קעפּ האָט זיך געגליטשט אַן איינזאַמער שטערן.
 — מאַמע, דו האָסט אַמאָל געזאָגט, אַז יעדער מענטש האָט זיין שטערן.
 — יאָ מיין קינד, אַזוי האָט מען געזאָגט ביי אונדז אינדערהיים, אין מיין שטעטל.

— אויב אַזוי איז דאָס אונדזער שטערן! ער ווינקט צו אונדז אַראָפּ, ער ווינקט אויף יאָ, האַנסען וועט געפינען אַ שיפל און מיר וועלן נאָך היינט ביינאַכט זיין אין שוועדן!

— הלואי מיין קינד, פון דיין מויל אין גאַטס אויערן! — האָט די מוטער געזאָגט און אויפגעהויבן די אויגן צום הימל.

עלא האָט אַרויסגענומען דאָס פעקעלע פון טאַש: — לאַמיר זען, וואָס פרוי האַנסען האָט אונדז מיטגעגעבן. סאַרדינען, הערינג, אייער, קעז, עס, מאַמע.

— ניין, טאַכטערל, כ'וויל ניט, כ'קאָן ניט, עס דו אַליין.

עלא האָט ניט געוואָלט אַליין עסן, זי האָט צוגעהאַלטן ס'פעקל, אַז דער ווינט זאָל עס ניט אַוועקטראָגן. זי האָט געקלערט וועגן קאַרען. קאַרען איז אַ גוטע, זי האָט געוואָלט העלפן, באַהאַלטן זיי, אָבער ס'איז ניט געווען קלאָר צי אירע עלטערן וועלן איינגיין אויף דעם. זי האָט געדאַרפט קלינגען צו קאַרענען אין קאַנטאַר. אָבער דאָס האָט זי שוין ניט געקאַנט, דאָס אַנטלויפן איז פאַרגעקומען אַזוי פּלוצים, אַז זי האָט שוין קיין צייט ניט געהאַט אויף דעם. זי איז שטענדיק געווען אַ ווילע, קאַרען, איר בעסטע פריינדין אין שולע. זייער פּרומע לערערין, די אַלטע פרייליך ראַסטוטען, איז געווען צופרידן, וואָס קאַרען, אַ קריסטלעך מיידל, האַלט זיך אַזוי גוט מיט איר יידישער פריינדין. זי איז געווען גליקלעך, ווען זי האָט אַמאָל עלאַן געקאַנט דערציילן וועגן יעזוסן, וועגן הייליקן מאַלצייט, וועגן לעצטן מאַלצייט. דאָס איז אויך געווען ביי נאַכט. די שטערן פון יענעם ווייטן לאַנד, וועגן וועלכן זי האָט קיין מאָל ניט געקלערט, האָבן באַלויכטן דעם לעצטן מאַלצייט.

— מאַמע, ס'קאָן זיין, אַז דאָס איז דער הייליקער מאַלצייט, — האָט זי פּלוצעם געזאָגט, און צעשראַקן געקוקט אויף דער מוטער. נאָר די מו-טער האָט ניט פאַרשטאַנען, וואָס זי האָט געזאָגט. אָבער זי האָט שטיל

אין יענע טעג

איבערגעזעצט די ווערטער: הייליקער מאַלצייט, הייליקער מאַלצייט. זי האָט איצט געזען פֿאַר זיך אַ העל באַלויכטענעם זאַל, ביי אַ ווייס געדעקטן טיש זיצט אַ רבי מיט חסידים. מען פראָוועט אַ סעודה. עס הערשט אַ הייליקע, שטילע פרומקייט אַרום. די חסידים זיצן און שאַקלען מיט די קעפּ, לויבן גאָטס גאָב, זיין שפע. זי האָט אויסגעשטרעקט די האַנט און גענומען אַ שטיקל ברויט. עלאַ האָט געזען ווי זי שעפטשעט מיט די ליפּן און קוקט ערגעץ ווייט-ווייט. זיי האָבן שווייגנדיק געגעסן. ווען זיי האָבן אָפּגעגעסן, האָט עלאַ אָפּגעלאָזן די האַנט, דער ווינט האָט אויפּגעהויבן דאָס פּאַפּיר און עס אוועקגעטראָגן אין אָפּענעם ים אַריין.

— דו זעסט, מאַמע, היינט רוימט דער ווינט אַראָפּ פֿון טיש. — האָט עלאַ געלאַכט.

— מ'שטיינט געזאָגט אַ טיש, אויף מיינע שונאים געזאָגט — האָט די מוטער געענטפּערט. זי האָט שטיל געבעטן:

— רבנוֹר-של-עולם, גרויס איז דיין גנאָד, אַז מיר זענען ניט אַרייַן געפּאַלן צו זיי אין די הענט. כּווייס, אַז איך בין זינדיק, אָבער זי איז אומ-שולדיק און רייַן. און אין איר זכות זאָלן מיר ניצול ווערן. זאָל שוין זיין גענוג די שרעק פֿון די לעצטע מעת-לעתן.

זיי זענען געזעסן און זיך צוגעהערט צום גערויש פֿון וואַסער, די כּוואַליעס האָבן זיך אָנגעשלאָגן אין די סלופּעס פֿון בריק און זיך פּונאַנ-דערגעלאָפּן מיט אַ גערודער. עלאַ האָט מיט אַ פּינגער געציילט די שטערן, אָבער זיי זענען שוין איצט געווען אַזוי פּיל, אַז זי האָט זיי ניט געקאָנט איבערציילן.

— טאַכטער, ס'איז עפעס דאָ אַזוי שטיל געוואָרן, כּ'האַב מורא פֿאַר דער שטילקייט. אַז עס איז שטיל טראַכט מען, און דו ווייסט, אַז עס טראַכט זיך איצט ניט וועגן קיין גוטע זאַכן. ביינאַכט האָט געוואָיעט אַ הונט, האָט די מוטער גערעדט ווי צו זיך.

— לאָז אָפּ, מאַמע, מיט דיינע הינט וואָס וואָיען.

— ס'איז טאַקע אַ נאַרישקייט... אָבער עס טראַכט זיך.

— הער אויף צו טראַכטן, מאַמע, מיר וועלן דאָ גאַרנישט אויס-טראַכטן. דו זאָגסט, אַז מיר זענען ביי גאָט אין האַנט, טאָ זאָל ער טאָן מיט אונדו וואָס ער וויל.

— יא, דו האַסט רעכט מיין קינד. אזוי האַט געזאָגט מיין מאַמע, און אזוי האַט געזאָגט איר מאַמע, און אזוי זאָגן אַלע יידן.

— פרוי שוואַרץ! פרוי שוואַרץ! — דאָס איז געווען האַנסענס קול. ער האַט אָנגעזאָגט זיין קומען, זיי זאָלן זיך ניט דערשרעקן. ביידע האָבן זיך אויפגעהויבן און אים אַנטקעגנגעלאָפן.

— דאָס שיפל איז דאָ! — האַט ער געזאָגט. — דער שטורעם האַט זיך אויך איינגעשטילט, און איידער ס'וועט נאָך ריכטיק טאָגן, וועט איר שוין זיין אין שוועדן.

אין דרויסן, ביים טירל, זענען געשטאַנען נאָך מענטשן. אַ מאַן אין אַ לעדערנעם רעקל האַט געוויזן דעם וועג. זיי זענען געגאַנגען צו צוויי אין אַ ריי, טיף איינגעבויגן, ווי זיי וואַלטן מורא געהאַט, אַז זיי וועלן זיך אַרויסזען פון דער פינצטערניש.

ווען זיי זענען שוין געווען ביים האַפנדל, איז דער מאַן אינעם לעדער-נעם רעקל אַוועקגעגאַנגען. האַנסען איז צוגעקומען, געדריקט זיי די הענט און איז אויך אַוועקגעגאַנגען. ס'איז ווער אַרויפגעקומען פון שיפל און גע-געבן אַ ווונק, אַז זיי זאָלן אַריינגיין. אַלע זענען גיך אַריין, עלאַ און די מוטער זענען געווען די לעצטע. אָבער דער יונגערמאַן, וואָס איז געגאַנגען פאַר זיי, האַט זיך אָפגעשטעלט און גאַלאַנט געמאַכט פאַר זיי אַ וועג. און ווען ער האַט שוין אויך געהאַלטן ביים אַראָפגיין, האַט מען פלוצים געהערט שרייען: שטיין בלייבן! שטיין בלייבן! דאָס שרייען איז געווען באַגלייט פון אייניקע שאַסן און אַז דער יונגערמאַן האַט זיך ניט אָפגעשטעלט, האַט זיך דעהערט נאָך אַ שאַס, און דער יונגערמאַן איז געבליבן ליגן ווי אַ שוואַר-צער פלעק אויף די גרויסע שטיינטרעפּ פון האַפנדל. איצט האָבן זיי געזען, אַז זיי זענען אַרומגערינגלט פון די דייטשן. ס'איז אויך מיטגעווען אַ ציי-ווילער, וואָס האַט גערעדט דעניש. ער האַט געהייסן אַלעמען צוריק אַרויפ-גיין אויפן ברעג. די דייטשן האָבן מיט זייערע טאַשן-לאַמפּן אויסגעפונען נאָך צוויי מענער, וואָס זענען געלעגן אויסגעצויגן אויפן דעק פון שיפל. דער ציווילער האַט זיי אויסגעשטעלט פאַרוויין. — פונקט אזוי ווי איר זייט געגאַנגען פריער — האַט ער געזאָגט מיט אַ שמייכל און יעדן געקוקט אין די אויגן אַריין. — מאַרשירן! — איז פון ערגעץ געקומען אַ באַפעל. זיי האָבן גענומען גיין. די מוטער האַט פעסט געהאַלטן עלאַן ביי דער

האנט. זיי זענען געגאנגען מיט אַראַפּגעבוֹיגענע קעפּ. ס'איז געווען אַ לאַנג-גער וועג. עס האָט זיך זיי געדאַכט, אַז זיי גייען אין אַ לאַנגן פּינצטערן טונעל, וואָס וועט זיך קיין מאָל ניט ענדיקן. אין דער נאַכטשטילקייט האָט מען נאָר געהערט דאָס טרעטן פון די שווערע, מיט טשוועקעס באַשלאַגענע סאַלדאַטסקע שטיוול. די מענטשן האָבן שווייגנדיק זיך צוגעהערט צום קלאַנג פון די שטיוול, ווי זיי וואַלטן פאַרכישופּט געווען פון זייער באַ-פעלערישן, ריטמישן טראַט. מיט אַ מאָל זענען די טריט שטיל געוואָרן און אלע זענען שטיין געבליבן.

זיי האָבן זיך געפונען אויף אַ רונדן פּלאַץ מיט צעפּראַלטע טירן. די סאַלדאַטן האָבן זיי אָן ווערטער אַריינגעשטופּט אין די אַפּענע טירן. אַלץ אַרום האָט אויסגעזען אזוי קאַשמאַריש, אזוי פּחדיםדיק; טויערן האָבן זיך געעפּנט און פאַרמאַכט. זיי זענען געגאנגען אויף ברייטע, געוואַלדיק באַ-לויכטענע טרעפּ. אומעטום זענען געשטאַנען שווייגנדיקע מענטשן אין גרין אַנטוועכץ. זיי זענען שוין מיד געווען פון גיין אויף די טרעפּ, נאָר זיי האָבן געוואַלט, אַז די טרעפּ זאָלן זיך ציען און ציען, זאָלן קיין מאָל ניט אויפ-הערן, ווייל דעמאָלט וועט עס זיך אָנהייבן... וואָס עס וועט זיך אָנהייבן האָבן זיי ניט געוואָלט, נאָר אַז ס'וועט זיך אָנהייבן זענען זיי געווען זיכער. זיי האָבן זיך פּלוצים דערמאַנט, אַז עס האָט ווער אונטן געזאַגט „געסטאַ-פּאַ". דאָס מוראדיקע וואָרט האָט געעגבערט אין מוח. איצט זענען די רייען געוואָרן געדיכטער, אזוי ווי די ערשטע, אויבן, וואַלטן שטיין געבליבן.

— ביטע שייך, היער העריין! — האָבן זיי געהערט אַן איבערגעטריבן העפלעך קול. אַ טיר איז געווען אָפּן. זיי האָבן זיך אַריינגעשטופּט ווי אין מויל פון אַ חיה.

עס איז געווען אַ האַלב פּינצטערע שטוב. אויפן באַלטן איז געהאנגען אַ קליין לעמפל און געוואָרפן אַרום זיך אַ שאַטנדיק ליכט. אויף דער וואַנט איז געהאנגען זיין פאַרטרעט. קיינער האָט ניט געקוקט אַהין, אָבער אַלע האָבן אים געזען... ער האָט זיי געזען. זיינע קליינע אייגעלעך האָבן ביזן אַראַפּגעקוקט און דורכגעשטאַכן יעדן איינעם באַזונדער; איצט זייט איר ביי מיר אין די הענט, — איר וועט שוין פון דאַנען קיין לעבעדיקע ניט אַרויס! עס זענען געשטאַנען בענק, נאָר קיינער האָט זיך ניט אַוועקגעזעצט.

בלויז אן אלטע פרוי האט זיך אַרויסגערוקט פון דער ריי און זיך אַראָפּ־
געלאָזן אויף אַ באַנק.

— זעץ זיך אויך, מאַמע, האָט עלאַ שטיל געזאָגט. די מוטער האָט
גאַרנישט געענטפּערט, נאָר פעסטער זיך אָנגעהאַלטן ביי עלאַס האַנט.
עס האָט ווער גענומען רעדן. אלע האָבן זיך אומגעקוקט. דער יונגער־
מאַן אין די גרויסע האַרנברילן איז געשטאַנען צווישן זיי און גערעדט. גע־
רעדט הויך, אָבער קיינער האָט ניט פאַרשטאַנען וואָס ער רעדט. מען האָט
אויף אים געקוקט צערודערט און צעשראַקן. זיינע גרויסע אַרויסגעסטאַר־
טשעטע אויגן זענען געווען אַזוי אָנגעשפּאַנט, ווי זיי וואַלטן געהאַלטן ביים
אַרויסשפּרינגען פון די לעכער. און פּונקט אַזוי ווי ער האָט פּלוצים אָנ־
געהויבן רעדן אַזוי איז ער מיט אַ מאַל שטיל געוואָרן. אלע האָבן פּרייער
אָפּגעאַטעמט און געדאַנקט גאָט, וואָס מען הערט אים ניט מער רעדן. נאָר
אַט האָט ער ווייטער אָנגעהויבן, אָבער איצט האָט ער נאָר שטיל געמורמלט.
ווי ער וואַלט צו זיך אַליין גערעדט. דאָס מורמלען איז אָבער געוואָרן
שטאַרקער און שטאַרקער און איז איבערגעגאַנגען אין אַ געווייזן, אַ קלאַנג
אָן ווערטער, וואָס האָט זיך אָפּגעבראַכן און זיך ווייטער אָנגעהויבן. מיט
אַ מאַל האָט ער זיך ווידער אויסגעגליכן, אויפגעהויבן דעם קאַפּ און אָנ־
געהייבן לאַכן. דאָס צימער איז פול געוואָרן מיט זיין געלעכטער. די מענטשן
זענען פאַרגליווערט געווען פון שרעק. די אלטע פרוי איז צו ערשט גע־
קומען צו זיך.

— וויי איז מיר, ווינד איז מיר, ער וועט דאָך אונדז אַלעמען אומ־

גליקלעך מאַכן!

אַ מאַן איז צוגעשפּרונגען, צוגעשטופּט אים צו דער וואַנט און פאַר־
דעקט זיין מויל מיט דער האַנט. אָבער דאָס געלעכטער האָט ניט אויפגע־
הערט. עס האָט זיך דורכגעשיט דורך די פינגער אויף זיין מויל, זיך צעקאָ־
לערט אויף די ווענט, אויפן באַלטן און איז, ווי ברענענדיקע שטיינדלעך,
אַראָפּפּאַלן אויף אַלעמענס קעפּ.

עס איז אַריינגעקומען אַ געסטאַפּאַ־מאַן. ער האָט אים צוגעשטעלט
אַ רעוואָלווער צום שלייף. דאָס געלעכטער האָט אויפגעהערט, נאָר דאָס
מויל איז געבליבן אָפּן און די אַרויסגעסטאַרטשעטע אויגן האָבן שטייף גע־
קוקט אויף דער לופע פון רעוואָלווער. ער איז לאַנג אַזוי געשטאַנען אויך

נאך דעם, ווי דער געסטאפאָמאַן איז שוין אַוועקגעגאַנגען. ער האָט פאַר-
מעלעך אַראָפּגעלאָזן דעם קאַפּ אויף דער ברוסט, באַהאַלטן דאָס פנים אין
די הענט און געוויינט אַ שטיל יאָושדיק געוויין.

— אוי, ווי ער וויינט! — האָט געקרעכצט די אַלטע פרוי, — וואָס

טוט מען? וואָס טוט מען? קאָן ניט ווער עפעס טאָן?

קיינער האָט זיך ניט אַנגערופן. ביסלעכווייז איז דאָס געוויין געוואָרן
שטילער ביז עס האָט אין גאַנצן אויפּגעהערט און איבערגעלאָזן אַ פאַר-
צווייפלטע שטילקייט אין צימער. ביז איצט האָט דער יונגערמאַן פאַרנומען
אַלעמענס געדאַנקען, זיין געוויין איז געווען דער אויסדרוק פון אַלעמענס
נויט, פון אַלעמענס פאַרצווייפלונג, זענען זיי דאָך געפאַנגענע, ערגעץ אויף
אַ פינפטן אָדער זעקסטן שטאַק, דאָס הויז איז פול מיט באַוואָפנטע שונאים
וואָס קאָנען יעדע מינוט זיי אומברענגען, און קיינער וועט אפילו ניט
וויסן וווּ זייער געביין איז אַהינגעקומען.

ביסלעכווייז האָט מען זיך אויסגעזעצט אויף די בענק, עטלעכע האָבן
זיך אַנגעשפאַרט אָן וואַנט, נאָר דאָס אַרט הינטער זיין בילד איז געבליבן
ליידיק, קיינער האָט זיך דאָרט ניט אַוועקגעזעצט.

דער געסטאפאָמאַן איז אַריין, אויסגעלאָשן ס'ליכט און אַרויפגעצויגן
די גאַרדינען. עס איז שוין געווען גרויסער טאָג, די באַוועגונג אונטן אין
גאַס האָט צו זיי דערגרייכט ווי אַ שוואַך גערויש. נאָר דאָס קורצע אַפּגע-
האַקטע קלינגען פון די טראַמוויען האָט געגרילצט אין די אויערן.

— זיי וועלן נאָך אפשר איין מאָל דורכפאַרן די גאַס אין אַ פאַרמאַכטן
וואַגן — און שוין! עלאַ האָט זיך דערמאַנט אין די טויבן, וואָס האָבן גע-
געסן פון די קינדערס הענט. עס איז נאָך ניט קיין צוויי טעג, ווי זיי זענען
געפאַרן צו די האַנסענס, עס זעט אַבער אויס ווי עס וואַלטן שוין פאַרביי
וואָכן. די טעג האָבן ניט קיין אָנהייב און ניט קיין סוף. אַפילו דער חילוק
צווישן טאָג און נאַכט איז אַפּגעווישט. זי האָט געקלערט וועגן אַ בעט, וווּ
מען שלאָפט גוט צוגעדעקט און די טיר איז פאַרמאַכט. די לעצטע נעכט איז
אַלץ געווען אַפּן, דער בוידעם איז געווען אַפּן, הפּקר, אויסגעשטעלט פאַר
אַלץ און אַלעמען. די מוטער האָט זי אַנגענומען ביי דער האַנט.

— עלאַ, מיר זענען אויפן ראַטהויזפלאַץ.

— יאָ, מאַמע, כ'ווייס.

— די מוטער האָט איר נאָך עפעס געוואָלט זאָגן, אָבער זי איז שטיל געבליבן. דער געסטאָפּאַ-מאַן האָט איצט ניט אַזוי ביזו אויסגעזען, געווען אַפילו פּריינטלעך. ער האָט געפרעגט עלאַן: „פּרייליך שוואַרץ, איז דאָס אייער מאַמע? עלאַ האָט זיך געמאַכט אַ האַרץ און צוריקגעפרעגט, צי מען וועט זיי באַלד אַרויסלאָזן. — ניין, האָט ער גאַנץ געוויינטלעך געענטפּערט. — איך נעם אייך מיט קיין דייטשלאַנד. ער האָט עס געזאָגט אין אַזאַ רויקן און פּריינדלעכן טאָן, אַז עס האָט געמאַכט אויף אַלעמען אַ גוטן איינדרוק, געוויקט אויפּמונטערנדיק, געוועקט האַפּענונגען. און ווען ער איז אַוועק-געגאַנגען האָבן זיי אַנגעהויבן צו רעדן צווישן זיך און זיך באַקענען, מען האָט צוגעזאָגט זיך צו טרעפּן אויך נאָך דעם, אויב מען וועט בלייבן לעבן.

דער געסטאָפּאַ-מאַן איז ווידער אַריינגעקומען, נאָר ער איז שוין גע-ווען אַנגעטאָן אין זיין לאַנגן שוואַרצן מאַנטל מיט די ווייסע האַקנקרייזן אויף די אַרבל. ער האָט אויסגעזען גאַר אַנדערש ווי פּריער. די באַקן זענען איצט שלאַבערדיק אַראַפּגעהאַנגען, ווי דאָס פּלאַכע היטל וואָלט אים צוזאַמענגעדריקט ס'פּנים. עס איז טויט-שטיל געוואָרן אין צימער.

— אויפשטיין! — האָט ער באַפוילן. און ווען די אַלטע פּרוי האָט זיך אַזוי גיך ניט געקאָנט אויפשטעלן, האָט ער אַ געשריי געגעבן; אויפשטיין האָבע איך געזאָגט! שנעלער! דאָס איז עפעס געקומען אַזוי פּלוצים, אַז זיי זענען אין גאַנצן צעטומלט געוואָרן, און ניט געוויסט וואָס צו טאָן. ער האָט זיי געוויזן די אַפּענע טיר, און זיי האָבן זיך אַלע מיט אַ מאַל אַהין געלאָזן. ער האָט כּסדר געשריגן: שנעלער! שנעלער! געהאַלטן עפעס אין האַנט און דערמיט געפּאַכעט איבער זייערע קעפּ. די אַלטע פּרוי האָט הויך גע-קרעכצט. זיי זענען געלאָפּן ווי געיאָגטע פּון טייוול און געוואָלט וואָס גיכער אַנטלויפּן פּון דעם דאָזיקן ווילדן רוצחישן קול. זיי זענען געשטאַנען אונטן, צעשראַקענע און צעמישטע, צוזאַמענגעטרעבענע אין אַ ווינקל פּון האַל. דער געסטאָפּאַ-מאַן איז שוין ניט געווען, נאָר אַ גרופּע סאָלדאַטן איז גע-שטאַנען ביים אַריינגאַנג מיט ביקסן אין די הענט.

דער געסטאָפּאַ-מאַן איז איצט צוריקגעקומען. ער האָט געהייסן די סאָלדאַטן אַריינזעצן אַלעמען אין דעם גרויסן פּאַרמאַכטן וואַגן, וואָס איז געשטאַנען האַרט ביים אַריינגאַנג. די סאָלדאַטן האָבן זיי איינציקווייז אַריינ-

געלאזן אין וואָגן, נאָכדעם זענען זיי אליין אַריינגעגאַנגען און זיך אוועק־געזעצט פון ביידע זייטן.

מען איז איצט געווען אַזוי נאָענט פון גאַס. געהערט פאַרבייגיין מען־טשן, געהערט זייערע שטימען, דאָס קול פון אַ קינד האָט זיך דערטראָגן פון ערגעץ. אָבער די דינע, שוואַרצע ווענטלעך פון וואָגן האָבן ווי הויכע מויערן זיי אָפּגעטיילט פון דער פרייער וועלט.

דער וואָגן האָט פאַמעלעך זיך גערירט פון אַרט, די מוטער האָט גע־קוקט אויף עלאַן, איר בליק האָט געפרעגט: טאַכטער, וווּ זענען מיר, וווּהין פירט מען אונדז? — עלאַס געדאַנקען האָבן כסדר געקרייזט אַרום דער פראַגע, וואָס וועט ווערן פון איר מוטער, וואָס וועלן זיי מיט איר טאָן. זי האָט געמאַכט כלערליי פלענער, אויסגעפונען פאַרשיידענע אַרבעטן, וואָס איר מאַמע וועט קאָנען טאָן, כדי זיי זאָלן זי ניט אומברענגען, אָבער זי האָט ניט געוואוסט, וואָס זיי טוען מיט ייִדן, בפרט מיט עלטערע ייִדן. די מוטער האָט עלאַן פעסטער אַרומגענומען, ווי זי וואָלט געזאָגט: זאָרג דיך ניט מיין קינד, כ׳האַב נאָך גענוג כוחות אויסצוהאַלטן, אָבי מען זאָל אונדז נאָר לאָזן צוזאַמען.

דאָס פאַרן האָט זיך דאָס מאָל אַזוי געשלעפט. עלאַ האָט זיך באַמיט פאַרזושטעלן וווּ זיי זענען, אָבער ס׳איז ניט געווען מעגלעך: די גראַטן־פענצטערלעך, אונטערן דאָך, זענען געווען פאַרהאַנגען מיט דיקע טונקל־גרינע פאַרהענגלעך. ביז איצט האָט איר דאָס אַלץ אויסגעזען, ווי עפעס אַ שפּיל, אמת אַ ביזע שפּיל, וואָס וועט זיך אָבער גוט פאַרענדיקן. איצט, ווען זיי האָבן געהאַלטן ביים אַרויסגעפירט ווערן פון לאַנד, איז די דאָ־זיקע האַפּענונג צערונען געוואָרן. עס האָט איר פאַרקלעמט ביים האַרצן, זי האָט זיך איינגעהאַלטן מיט אַלע כוחות ניט צו צעוויינען זיך און צוגע־לייגט דעם קאַפּ צו דער מוטערס אַקסל. די מוטער האָט זיך באַקוועמער אַוועקגעזעצט, אַז עלאַס קאַפּ זאָל ליגן ביי איר אויפן אַקסל, זי זאָל אַזוי זיצן און גלעטן איר האַנט, און דאָס זאָל אַזוי אַנהאַלטן לאַנג, לאַנג. זי האָט ניט מער געהערט דעם טומל פון גאַס, ניט געזען די מענטשן אַרום זיך. זי איז איצט אליין מיט עלאַן, אַ שטילע פרייד האָט אָנגעפילט איר האַרץ, ווי זי וואָלט אויף עפעס גוטס געוואָרט. — ס׳איז גאַטס חסד, גאַטס חסד — האָט זי געשעפטשעט, ער וועט אונדז ניט פאַרלאָזן אין אונדזער נויט.

ער האָט צוגעהערט מיין געבעט. זי האָט געקלערט וועגן איר מאָן, וואָס וועט נאָך צוריקקומען און וועט נאָך... פּלוצים האָט זיך דער וואָגן אַ גע- וואַלדיקן טרייסל געטאָן און זיך אָפּגעשטעלט. עס איז געוואָרן פינצטער אַרום. אַ בראַזג פון צעבראַכענע שטיקלעך גלאַז. זי האָט נאָך געהאַלטן עלאַס האַנט, נאָר עלאַ איז אויפגעשטאַנען. דער סאַלדאַט, וואָס איז געזעסן קעגנאיבער זיי, איז געלעגן אויף דר'ערד, אַ רויט שנירעלע האָט זיך גע- שלענגלט פון זיין שטערן. די טירן פון וואָגן זענען געווען אויפגעפּראַלט. אין דרויסן זענען אַרומגעלאָפּן סאַלדאַטן און געשריגן. זי האָט געהערט דאָס אַנקומען פון אַן אַמבולאַנס.

— אַרויסגיין! — האָט עמעצער אַריינגעשריגן אין וואָגן אַריין. זי האָט זיך אויפגעשטעלט און געוואַלט גיין, אָבער אין קאָפּ האָט גערוישט, אין די אויגן איז פינצטער געווען.

— אַרויסגיין! — האָט זיך ווידער געהערט שרייען. עלאַ האָט זי געצויגן נאָך זיך. ביים אַראָפּגיין פון די טרעפּלעך האָבן די סאַלדאַטן זיי געוואַלט צעשיידן, זי זאָל אַריינגיין אין אַמבולאַנס און עלאַ זאָל בלייבן אין וואָגן. זי האָט פעסטער געהאַלטן עלאַס האַנט. דער געסטאַפּאַ-מאַן איז צו- געקומען. — געמט זיי פּונאַנדער, צום טייוול! — האָט ער געדונערט.

עלאַ און איר מוטער האָבן פעסטער צוזאַמענגעדריקט די הענט. צוויי סאַלדאַטן זענען אַרויפגעשפרונגען אויפן וואָגן און געהאַלטן עלאַן, אַנ- דערע צוויי האָבן געשלעפט די מוטער. זי האָט איר טאַכטערס האַנט ניט אָפּגעלאָזן. אויפן טראַטואַר האָבן זיך פאַרזאַמלט מענטשן. זי האָט נאָך געזען, ווי די סאַלדאַטן האָבן צו זיי אויסגעשטעלט די ביקסן.

זי האָט אויפגעוואַכט אין שפיטאַל. דאָס ערשטע, וואָס זי האָט זיך דערמאָנט, איז געווען עלאַס רופן, מאַמע! מאַמע!

— ווי גייט עס? — די קראַנקן-שוועסטער האָט גלייכגעמאַכט די קאַלדרע. באַלד איז אויך געקומען דער דאָקטער.

— אויסגעשלאָפּן זיך? — האָט ער געפרעגט און געשמייכלט צו איר. — איצט זאָגט — ווי איז אייער נאַמען?

— שוואַרץ, רחל שוואַרץ. — האָט זי שוואַך געענטפּערט.

— פון היינט אָן וועט איר הייסן: פּרוי יוסטינע יענסען! — האָט ער

געלאכט. און ער האט צוגעגעבן: מיר וועלן אייך מוזן אוועקשיקן קיין ראַסקילדע, * דאָרטן וועלן זיי ניט זוכן.

— ניין, ניין, — האָט זי געשאַקלט מיטן קאָפּ. ער האָט זיך צו איר צוגעבויגן; — פרוי שוואַרץ, מיר קאָנען אייך דאָ ניט האַלטן. זיי ווייסן שוין, אַז מען באַהאַלט יידן אין די שפּיטעלער, זיי קאָנען נאָך היינט קומען אייך נעמען. דער דענישער נאָמען איז ניט מער קיין זיכערע באַשיצונג. מ'וועט אייך אַרײַנלייגן אין אַ רוזקער אָפּטיילונג, און איר וועט אויך דאָרטן לאַנג ניט בלייבן. ער האָט אַרױפּגעלייגט די האַנט אויף איר קאָפּ און געטאַפּט. — ס'טוט וויי?

— יאָ

ער איז געשטאַנען און זי באַטראַכט. זי האָט געזען ווי זיין פנים האָט זיך פאַרענדערט און אין זיינע מוילוויןקלען איז געקומען אַן אויסדרוק פון האַרטקייט. זיינע גראַע אויגן זענען איצט געווען קאַלט און ביז. זי האָט מורא געהאַט, אַז דאָס איז ער אַזוי ביז געוואָרן אויף איר, ווייל זי וויל ניט פאַרן קיין ראַסקילדע, און זי האָט שוין חרטה געהאַט, וואָס זי האָט זיך אַזוי איינגעקעשנט. אָבער ער האָט זיך צו איר ווייטער צוגעבויגן און זי ווידער אָנגענומען ביי דער האַנט:

— נו, אַז איר ווילט ניט, וועלן מיר אייך ניט נייטן, מיר וועלן מוזן געפינען אַן אנדער אָרט, אַז די פאַרשאַלטענע דייטשן זאָלן אייך ניט קאָנען געפינען.

ווען ער האָט געזאָגט „פאַרשאַלטענע דייטשן“, האָט זיך אַ האַרטקייט ווידער באַוויזן אין זיינע אויגן. זי האָט אים געוואַלט דאַנקען, נאָר ניט גע- קאָנט עס זאָגן. עס האָט אַזוי גערוישט אין קאָפּ, ווי עס וואַלט דאָרטן אַ מאַשין געקלאָפּט.

די קראַנקשוועסטערס האָבן איר געהאַלפּן אָנטאָן זיך. אין הויף האָט שוין געוואַרט אַן אויטאָ. אוי, ווי זי האָט ניט געקאָנט פאַרטראָגן איצט דאָס פאַרן! איטלעך גליד האָט איר וויי-געטאַן, געריסן. ס'האָט ניט לאַנג געדויערט. דער אויטאָ האָט זיך אָפּגעשטעלט. זיי זענען געשטאַנען פאַר אַ גרויס הויז. דערנאָך זענען זיי לאַנג געגאַנגען אויף טרעפּ. די גאַנצע צייט,

* אַן אַנשטאַלט פאַר גייסטיק-קראַנקע ניט ווייט פון קאַפּענהאַגען.

וואָס זיי זענען געגאנגען אויף די טרעפּ, האָט זיך דאָס הויז געוויגט, ווי עס וואָלט געהאַלטן ביים איינפאַלן. דער שאַפּער האָט זי כמעט ווי גע- שלעפט. אין דער וווינונג זענען שוין געווען צוויי קראַנקן־שוועסטער. זיי האָבן זי אויסגעטאַן און געלייגט אין בעט אַריין. פאַרן אַוועקגיין האָט איינע געזאָגט:

— איר זאָלט קיינעם ניט עפענען די טיר, מיר האָבן שליסלען.

די אויגן האָבן זיך איר געקלעפט. זי האָט אַזוי געוואָלט שלאָפן, אָבער מורא געהאַט איינצושלאָפן. עס רוישט אין קאַפּ אַזוי שטאַרק, אַזוי ווייטיק־דיק שטאַרק... זי וויל זיך עפעס דערמאַנען, אוי ווי זי וואָלט זיך עס גע- וואָלט דערמאַנען, נאָר זי קאַן ניט. די מאַמע וואָלט עס איר געקאַנט זאָגן, איר מאַמע? איז דאָס איר מאַמע? יא, דאָס איז זי! זי שטייט ביי איר בעט און זי זאָגט איר: „שלאָף, רחלע, שלאָף“. אָט דאָס איז עס טאַקע, יא, דאָס איז עס! זי שלאָפט און ס'איז איר אַזוי גוט, ס'האַט אויפגעהערט צו רוישן אין קאַפּ און ביי דער ברוסט טוט אויך ניט מער וויי. נאָר זי שפירט ניט די פיס. וווּ קאַנען זיי זיין די פיס? און איצט וויל ער אַריין, די טיר איז פאַרמאַכט און זי קאַן ניט אַראַפגיין עפענען. זי טאַר ניט! נאָר אָט איז ער אַריינגעקומען. זע, ס'איז דאָך מיקיטאַ! ער האָלט אַ קינד אויף די הענט. ער ווייזט איר דאָס קינד. עס איז עלאַ! ער וויל עס איר געבן, זי וויל זיך אויפהייבן, אָבער זי האָט ניט קיין פיס, און ער שטייט און ווייזט איר ס'קינד! זי וויל זיך אַ ריס טאַן, נאָר זי קאַן ניט, עס טוען איר וויי אַלע גלידער, — און מיקיטאַ האָט זיך אויסגעדרייט און אַוועק. מיקיטאַ! — שרייט זי, וואַרט, מיקיטאַ! אָבער ער איז אַרויס און אַ זעץ־געגעבן מיט דער טיר...

זי האָט זיך איינגעוויקלט אין דער קאַלדרע. די אויגן האָט זי ניט צוגעדעקט, זי זאָל קאַנען זען, וואָס עס טוט זיך דאָ. יא, אַזוי וועט זי ליגן און וועט ניט טראַכטן. וואָס דאַרף זי טראַכטן? ס'איז גוט אַזוי צו ליגן, ס'איז אַזוי וואַרעם, זי וויל זיך ניט אַפּדעקן. — אַזוי פילט זי זיך זיכערער. אוי, ווי הייס עס איז! ס'איז שווער דעם אַטעם צו כאַפן, אַ חמימה, אַ גיהנום. דער הימל איז איין שטיק פייער, ס'זאָמד גליט און האַלב־נאַקעטע באַרוועסע מענטשן גייען אַרום אין גליענדיקן זאַמד. זיי שלעפּן שטיינער און קלעצער אויף די פלייצעס, איינער גייט אַרום און קנאַלט מיט אַ בייטש.

צווישן די מענטשן איז אויך דאָ דער יונגערמאַן מיט די האַרנברילן, עלאַ קומט אויך אָן. זי איז אויך באַרוועס און אַנגעטאַן אין איר ווייס זומער-קלייד. זי שלעפט אַ משא אויף די פלייצעס, קוקט שפאַטיש אויפן מענטש מיט דער בייטש, ער שלאָגט זי מיט דער בייטש איבערן פנים און יעדער שמיץ לאָזט איבער אַ רויטן צייכן. זי וויל צולויפן צו איר, נאָר מען האַלט זי, מען לאָזט זי ניט.

— פרוי שוואַרץ, פרוי שוואַרץ! — זי האָט אויפגעמאַכט די אויגן. עמעץ איז געשטאַנען און זי געוועקט. פרוי שוואַרץ, מיר מוזן פאַרן צו אַ שיפל.

— אַ שיפל, אַ שיפל — האָט זי נאַכגעזאָגט. זי האָט ווידער פאַר זיך געזען די נעכטיקע נאַכט אין האַפנדל, דער שמיכל פון דעם ציווילן וואָס האָט גערעדט דעניש, די סאַלדאַטן וואָס שלעפן אַרויס די צוויי מענער, דעם טויטן יונגערמאַן אויף די שטיינטרעפּ...
— ניין, ניין, ניין, כּווייל ניט, כּווייל ניט.

— פרוי שוואַרץ, איר מוזט אַריבער קיין שוועדן. נעכטן האָט פאַ-סירט אַן אומגליקלעכער צופאַל.

— שוועדן, שוועדן — האָט זי געשעפטשעט. ערשט איצט האָט זי געזען, אַז עס איז שוין טאַג. זי האָט זיך איינגעקוקט אין פנים פון דעם מענטשן וואָס האָט זי געוועקט. עס איז געווען אַ יונג, בלייך פנים. זיינע העל-בלאַע אויגן האָבן אויף איר געקוקט מיט רחמנות און באַרעמהאַרציי-קייט. זי האָט זיך אויפגעהייבן. ער האָט איר געגעבן די קליידער און איר געהאַלפן זיך אַנטאַן.

זיי זענען געפאַרן און געפאַרן. טייל מאַל האָט זיך דער וואָגן אַ וויילע אַפגעשטעלט. דער יונגערמאַן איז ערגעץ אַוועק, אָבער ער איז באַלד צו-ריקגעקומען. עס האָט איר ווידער גערוישט אין קאַפּ. אַ קאַלטער שווייס האָט זי באַגאַסן. זי האָט אויסגעשטרעקט אַ האַנט, נאָר עס איז ניט געווען ווער עס זאָל זי אַננעמען. דער וואָגן איז געפאַרן און די רעדער האָבן זיך געדרייט, געקאַלערט ביי איר אין קאַפּ, אין האַרצן.

— כּוועל עס ניט אויסהאַלטן, — האָט זי געמורמלט. זי האָט גע-וואַלט שרייען צום יונגמאַן ער זאָל אויפהערן צו פאַרן, ער זאָל זיך אַפ-

שטעלן אַ וויילע, נאָר זי האָט געוויסט, אַז ער מוז פאַרן, ער מוז געפינען
אַ שיפל, וואָס זאָל זי ברענגען קיין שוועדן.

זי האָט זיך ביטער צעוויינט.

—שוועדן, וואָס האָב איר צו טאָן אין שוועדן, וואָס דאַרף איר שוועדן!

ערשט אין אַונט האָט זיך דער וואָגן אָפגעשטעלט. זיי זענען געשטאַ-
נען ביים זעלביקן הויז וווּ זי איז געשלאָפן די נאַכט. אין דער ווייבונג איז
עמעצער געווען. ס'בעטגעוואָנט איז געלעגן אויפן באַלקאָן צום לופטערן.
דער יונגערמאַן האָט עס אַריינגעברענגט און פאַרבעט דאָס בעט.

— ליידער, האָט עס זיך אויך היינט ניט איינגעגעבן, — האָט ער

אויפריכטיק געזאָגט. זי האָט מער ניט געקאַנט שטיין אויף די פיס און איז
אַנידערגעפאלן אויפן בעט. ער האָט איר געוואָלט העלפן אויסטאַן זיך, נאָר
זי האָט געבעטן לאָזן זי אַזוי ליגן. — ס'זעט באַלד איבערגיין, — האָט זי
געזאָגט. — ער האָט צוגעזאָגט קומען מאַרגן גאַנץ פרי.

זי האָט ניט געוויסט צי זי איז געשלאָפן, צי וואָך געווען, ווען מען
האָט געעפנט די טיר. אין וואָגן אונטן איז שוין ווער געזעסן. זיי זענען לאַנג
געפאַרן ביז זיי זענען צוגעקומען צו דער שיף. ס'איז געווען אַ גרויסע שיף
מיט אַ סך מענטשן. זי האָט זיך צוגעשלעפט צו אַ ווינקל פון שיף און זיך
אַראָפגעלאָזט אויפן דעק. פלוצים איז שטיל געוואָרן. זי האָט זיך געוויינט
דערט וואָס די אַלע מענטשן זענען מיט אַמאָל פאַרשווינדן. אַ קאַלט וויינט-
טעלע האָט געבלאָזן אין פנים אַריין.

ס'האָט זיך איר געדאַכט, אַז זי זיצט שוין דאָ לאַנג, לאַנג. זי זעט
איצט אַלץ אַרום אַזוי קלאַר, אַזוי ריין. פאַרן טויט, פאַרן טויט — האָט זי
געטראַכט — זעט אַ מענטש אַלצדינג אַזוי קלאַר...

מענטשן האָבן זיך ווידער אָנגעהויבן ווייזן אויפן דעק. זיי זענען אַרומ-
געשפרונגען, געלאַכט איינער צום צווייטן, זיך געוויצלט, שוועדן! שוועדן!
— האָט זיי געשריגן, — שוועדן! אַ פרוי איז צוגעקומען צו איר. גערעדט
און געמאַכט מיט די הענט.

— יידענע, וואָס זיצט איר דאָ? שטייט אויף, מיר זענען דאָך שוין אין

שוועדן, איצט דאַרפט איר דאָך קיין מורא ניט האָבן!

זי האָט געפרוווט זיך אויפשטעלן, אָבער די פיס זענען געבליבן ליגן

געליימט און די הענט זענען צוריקגעפאלן. זי האט אָנגעקוקט די פרוי מיט אַ שטומען רעזיגנירטן בליק.

מען האט זי אַראָפּגענומען פון שיף. זי איז אָנגעקומען אין אַ קור-אַרט. נאָך עטלעכע וואָכן איז זי צו זיך געקומען, האט שוין געקאָנט זיך אויסוויינען און דערציילן וועגן איר אומגליק. וואָס עס איז געוואָרן מיט עלאָן, האט זי ניט געוואָסט, זי האט נאָר געבעטן גאָט, אַז זי זאל שוין זיין טויט, זיי זאלן זי ניט קאָנען פייניקן.

די פליטים האָבן דערציילט, אַז אַ דענישער שאַפער האט געזען, ווי מען פירט יידן, איז ער בכיוון אַריינגעפאָרן אין זייער וואָגן. די ווירטין פון פענסיאָנאַט איז אָפטמאָל געזעסן ביי איר בעט, מיט איר געשמועסט און געטרייסט. איר קליין יינגעלע, אַסקאַר, האט ליב געהאַט אַריינצוקומען צו דער טאַנטע רחלקע, שמועסן און שפילן זיך מיט איר. דאָס קליינע שוועדעלע האט זי גערופן ביי איר יידישן נאָמען, אַזוי ווי די אַנדערע פליטים. זיין קליין בלאַנד קעפעלע איז געלעגן אויף איר קישן און צו איר געשמייכלט.

— איך וועל קומען צו דיר אין קאַפענהאַגען.

— יא, אַסקאַר, מיר וועלן גיין אין טיוואָלי, דו וועסט זען די טיוואָלי-

גוואָרדיע און וועסט רייטן אויף אַ קליין פּערדעלע.

— די מאַמע זאל מיטפאָרן!

— אַוודאי וועט די מאַמע מיטפאָרן!

זי האט זיך דערמאַנט, אַז זי האט ערגעץ אויף אַ סטאַטוע געזען אַזעלכע רונדיקע, פּוילינקע יינגלעך. זי האט צו אים אויפּגעהויבן דעם קאַפּ.

— אַסקאַר, נעם מיך אַרום ביים האַלדז. — און דאָס קינד האט פאָר-

לייגט זיינע ווייכע, פּוּכניקע הענטלעך אַרום איר דאַרן אַדערדיקן האַלדז און אים פעסט אַרומגענומען.

— רחלקע, טאַנטע רחלקע, אַ טאַנטע רחלקע! — האט ער שטיפע-

ריש געלאַכט.

ה י י נ צ ר

ער איז שטענדיק, פארן אַנקומען פון א באַן, געשטאַנען אַנגעלענט אין סלופ, וואָס האָט אונטערגעהאַלטן ס'דעכל פון קליינעם באַנהויף, אין אויסגעקוקט אויפן צוג, ווי ער וואָלט אַפגעוואַרט דאָס אַנקומען פון אַ זייער נאָענטן מענטשן.

ער איז געווען אַ גרויסער און ברייטער מענטש מיט אַנגעשוואַלענע דיקע גלידער און אַ פולן אַנגעגאַסענעם בויך, ווי ער וואָלט אַט ערשט געהאַט אויסגעטרונקען אַ גאַנץ פאַס ביר. זיין פנים איז אויך געווען אַזוי גרויס און רונדיק, מיט אַ צעטיילטע פעטע גאַמבע און אַ גריבעלע אין יעדער זייט. ס'איז אַבער אויף דעם גרויסן פעטן פנים געלעגן אַזאַ שטילע, רחמנותדיקע איידלקייט, אַז יעדער וואָס איז פאַרבייגעגאַנגען האָט אים געגריסט. נאָר מען האָט זיך מיט אים נישט גערן אַפגעשטעלט. מען האָט זיך ווי געשראַקן צו זען זיינע פייכטע בלויע וואַסער-אויגן, וואָס האָבן געקוקט מיט אַזאַ צער און אומעט, אַז מען האָט געפילט אַ קעלט אין האַרצן. ס'איז אויך שווער געווען אויסצוהאַלטן זיין שטיל רחמנותדיק קול, וואָס האָט זיך געבעטן, מען זאָל אים צונעמען אַ טייל פון זיין איינזאַמקייט, לינדערן זיין ווייטיק און אים לייכטער מאַכן צו טראָגן זיין בענקשאַפט.

ווען די באַן איז אַנגעקומען, האָט ער זיך צוזאַמען מיט אַלע, וואָס האָבן וועמען דערוואַרט, אַ לאַז-געטאַן אַקעגן צוג. אַבער ער איז גיך גע- בליבן פון הינטן, זיך אַפגעשטעלט און באַלד לאַנגזאַם צוריקגעגאַנגען צו זיין פלאַץ ביים סלופ. ווען דער צוג איז אַוועק, האָט ער זיך געלאָזן מיט אַלע אַנדערע אַרויסגיין פון באַנהויף. אַבער אויפן וועג האָט ער זיך

געכאפט, אז ער דארף זען, ווען עס קומט די נאענטע באן. איז ער צוריק-געקומען און זיך אוועקגעשטעלט שטודירן דעם פאר-פלאן, הגם ער האט אים גאנץ גוט געקענט. די אלע וואכן, וואס ער איז געווען דא אין שוועדן, איז ער שוין מעכאניש געקומען אפוארטן יעדן צוג, און ער האט נאך קיין מאל נישט פארשפעטיקט.

אין זיין פענסיאנאט האבן געווינט נאך דייטשע יידן, אלע בערך אין זעלבן עלטער וואס ער. אפשר איז עס געווען א צופאל? און עס קען זיין, אז דער קאנטאר האט עס אזוי געמאכט, אז זיי זאלן קענען רעדן זייער אייגן לשון, אויפמישן זכרונות פון זייער אמאליק לעבן, זייער אמאליקע היים, ווי יעדער פון זיי איז געווען א מענטש פאר זיך, און האט געהאט א בא-טייט, פאר זיך אליין און אפשר אויך פאר אנדערע.

און ווי אלע מענטשן, וואס האבן נאך א פארגאנגענהייט און נישט קיין צוקונפט, האבן זיי שטארק מגום געווען וועגן דער דאזיקער פאר-גאנגענהייט, זי אויפגעבלאזן צו דימענסיעס, וואס האבן מיט דער ווירק-לעכקייט נישט געהאט צו טאן. דאס האבן זיי געטאן און צום סוף שוין אליין אין גאנצן געגלייבט דערין. די יארן אין דענעמארק זענען זיי געווען יעדער פאר זיך און אלץ געטראגן אין זיך. אין שוועדן, זענען זיי צוזא-מען, און ווי זיי וואלטן געוואלט ווייזן, ווער זיי זענען פון אמאל, גייען זיי ארום ביזע, אָנגעברוגטע אויף זייער איצטיקן מעמד, ווי עס וואלט דא ווער שולדיק געווען דערין.

און געווינט געווען צו לעבן אין קיין מחנות זענען זיי אויך נישט. שטענדיק די זעלבע פנימער, דעם זעלבן קוק אין די אויגן, די זעלבע בא-וועגונג. ס'האט זיך געדאכט, אז יעדער איינער פון זיי קען שוין אזוי גוט דעם אנדערן, אז ער ווייסט שוין זיין יעדע מחשבה, זיין יעדן באגער, דאס פארבארגסטע פון זיין נשמה. יעדער פון זיי האט געהאט אן איינזאם ארט, אבער ס'איז נישט געווען אזוי פיל איינזאמע ערטער, און ביים עסן אין די קארידארן האט מען זיך געמוזט טרעפן. מען האט זיך אָנגעשרענגט צו באהאלטן די אויפגעגונג. ס'האט געקענט אויסברעכן איבער א לעכערלעכע זאך, א קלייניקייט, איבער א שטיקל ברויט, וואס קיינער האט נישט גע-דארפט, איבער א לעפל, וואס עס האט ווער אוועקגעלייגט פארקערט ביים סערווירן, און מען וועט זיך צעשרייען אויף די לעצטע קולות, געברויכן

ווערטער, וואס מען האט גארנישט געוויסט, אז מען האט זיי, און נאכדעם ארומגיין נאך ברוגזער ווי פריער, זיך נישט וויסן ווו אהינצוטאן, כאטש גיי און באגראב זיך פאר חרפה.

היינצל האט געהאט זיין ארט אין א ווינקל פון עס-חדר. דארטן איז געשטאנען אן אלטער גרויסער ארעם-שטול, ווו מען האט געמעגט אגשפארן די הענט. אונטער דעם אפגעבליאקעוועטן גרינעם פלוש, איז שוין דאס געבעטעכץ לאנג געווען אויסגעריבן, אבער מען איז נאך אין אים גוט געזעסן. מען האט אים מקנא געווען. ער איז אבער געווען דער ערשטער פון די פליכטלינגע, וואס איז אנגעקומען אין פענסיאנאט און האט זיך באלד דארט אוועקגעזעצט. עס איז געווען זיין שטול און זיין ארט און קיינער האט נישט געפרוהט ביי אים דאס צונעמען.

אזוי זיצנדיק אין דעם הויכן שטול, די האנטפלאכן אנגעשפארט אין די אנלענס און קוקנדיק גלייך אין דער לופט אריין, האט ער זיך ווידער אלצדינג דערמאנט. איצט האט ער אויך צייט געהאט צו קלערן און צו זוכן פארוואס דאס איז אזוי געווען, אבער קיין ריכטיקן ענטפער האט ער קיינמאל נישט געפונען.

צו דעם קליינעם ארט, ווו ער האט געלעבט, זענען די געשעענישן שוואך דערגאנגען און דאך האט עס זיך אזוי אויסגעלאזן. ער באקלאגט זיך נישט. אפטמאל דאכט זיך אים, אז עס איז אזוי ריכטיק, אזוי האט עס געדארפט געשען. דעמאלט האט ער דערוועגן קיינמאל נישט געקלערט. ער האט נישט געפילט קיין חילוק צווישן אים און די אנדערע אין שטעטל. ער האט אויסגעזען ווי א דייטש און זיך געפילט ווי א דייטש. ער איז גע-ווען פריץ היינצל. ער איז אזוי נאטירלעך געזעסן אויפן מאגיסטראט-שטול. ער האט זיך נאך באטראכט ווי א גרעסערער יחסן פון אלע אנדערע. זיין פאמיליע האט דא געווינט לענגער פאר זיי. ער האט אלעמען געקענט און געוויסט ווער זיי זענען, פון ווו זיי זענען געקומען און ווו זיי זענען געקומען. זיין פאמיליע איז געווען די עלטסטע אויפן ארט, זיינע פאר-פאטערס זענען געווען קויפלויע, דער טייך האט געברענגט און אוועק-געפירט זייערע סחורות. זיי זענען געווען אנגעזען אין דער גאנצער געגנט. זיי זענען געווען יידן. יא, זיי זענען געווען יידן און ער אליין איז נאך אויך א ייד, אבער נאר פארמעל. ער האט נישט קיין שום קענטשאפט פון דעם

דאזיקן פאלק. ער ווייסט נאָר, אַז זיין זיידע האָט געהייסן מאָזעס הירש, אָבער זיין טאָטע האָט שוין געהייסן אַדאַלף היינצל.

ווי אין חלום דערמאָנט ער זיך אַ שריפט, וואָס זיין זיידע האָט אים אַמאָל געוויזן. ס'איז געווען אַ פאַמיליע-כראָניק, געשריבן מיט דראָבניקע אותיות, רעדעלעך און שטרייכעלעך. דאָרטן איז אַלץ געשטאַנען וועגן זיין פאַמיליע, ער געדענקט שוין נישט וויפל הונדערטער יאָרן דער זיידע האָט געזאָגט, אַז די הירשס האָבן דאָרט געווינט אויף דעם אָרט.

אַמאָל, האָט דער זיידע דערציילט, זענען דאָרט נאָך געווען אַנדערע יידן, אָבער נאָכדעם ווי זיי האָבן אַ סך מאָל געמוזט אַנטלויפן און דאָס פעבל דאָרט איז אויך געווען שלעכט, ס'האָט געפלינדערט און געהרגעט, זענען שוין צום סוף צוריקגעקומען נאָר זיי אַליין. אָבער דאָס מוז שוין האָבן גע-ווען זייער לאַנג, ער, היינצל, האָט זיך נישט שטאַרק צוגעהערט, ווען מ'האָט דערציילט דערוועגן, ס'האָט אים אויסגעזען, ווי מעשיות פון פאַרצייטן, וואָס האָבן שוין צו אים גאָר קיין שייכות נישט. ער האָט קעגן די דאָזיקע דערציילונגען געהאַט אַ ווידערגעפיל, ווי זיי וואַלטן אים פלוצים דעגראַ-דירט, אים געגעבן אַ מינדערווערט און עס האָט אים יעדעס מאָל גע-קאַסט מי ביז ער האָט עס איבערגעווינדעט.

ווען דער זיידע איז געשטאַרבן און זיי האָבן געירשנט ס'הויז, איז אויך די שריפט דאָרט געווען, נאָר ס'האָט איר שוין נישט קיינער אַרויס-גענומען. דער פאָטער האָט שוין אויך נישט געקענט לייענען די אותיות. קיינער האָט זיי נישט געקענט לייענען, נאָר זי איז נאָך ערגעץ געלעגן, ווי אַ דערמאָנונג, ווי אַ דראָנונג, האָט זיך אים אָפטמאָל געדאַכט. אָבער צום סוף האָט ער אָן איר אין גאַנצן פאַרגעסן. איצט וואַלט ער זי גראַד גע-וואַלט האָבן. ער וואַלט שוין געפונען עמיצן, וואָס וואַלט געקענט לייענען די קליינע אותילעך. זיי וואַלטן אים דערציילט ווער ער איז, פון וואַנען ער שטאַמט און עס דאַכט זיך אים, אַז עס וואַלט אים לייכטער געווען.

ער שטאַמט? פון דאָרטן, ווי עס פליסט דער גרינער פלוס. קיין וואַ-סער אין דער וועלט איז נישט אַזוי שייך, ווי דער דאָזיקער טייך. ער האָט זיך פאַרביי געצויגן פאַר זייערע פענצטער. ער האָט אים יעדן טאָג געזען, געפילט זיין פרישן, לַעבעדיקן אַטעם און פאַנטאַזירט ווי ווייט ער ציט זיך אַוועק. ער איז אין געדאַנק מיטגעשווומען און געזען נייע ערטער, אַנדערע

אין יענע טעג

מענטשן און שטעט, ס'איז געווען אזוי פאנטאסטיש. ער האָט שטענדיק געקלערט, אַז ווען ער וועט אַמאָל רייזן, וועט עס נאָר פאַרקומען אויף דעם דאָזיקן טיך. יא, זאָגט ער שטיל, איך האָב ליב דעם דאָזיקן טיך, איך בין ריינלענדער, אזוי ווי מיינע אורעלטערן, וואָס זענען געבוירן געוואָרן און געשטאַרבן ביי זיינע ברעגן.

אַבער זי, מיינ מוטער, זי איז געווען פון דער פרעמד, פון דער דער-בייאיקער שטאָט. זיין פאָטער האָט נאָך געהאַלטן פון דער פאַמיליע-טראַ-דיציע צו נעמען אַ ווייב פון דער פרעמד. ער האָט שוין פון דער טראַדיציע נישט געהאַלטן. שמאַנצעס, האָט ער געזאָגט. און זיך אויסגעזוכט מאַגדאַן. זי איז געווען פונעם אַרט, אַלע האָבן געוויסט ווער זי איז און געזען, אַז ער, פריץ היינצל, פאַרט נישט אַוועק און ברענגט זיך אַ ווייב פון ערגעץ. מיטן חתונה האָבן מיט מאַגדאַן האָט ער געגלייבט, איז שוין אַוועקגעפאַלן דאָס לעצטע פיצל באַריערע וואָס האָט צעטיילט אים און די אַנדערע. ווען ער טראַכט איצט דערוועגן, דאַכט זיך אים, אַז דאָס איז געווען די איינציקע סיבה, פאַרוואָס ער האָט מיט איר חתונה געהאַט. עס האָט אים נאָר פאַרדראָסן, וואָס זי איז גראַד אַ טונקעלע, האָט שוואַרצע האַר. ער איז שטענדיק צופרידן געווען, וואָס ער איז אַ בלאַנדער, האָט העלע האַר און בלויע אויגן. אַפילו אויף זיין גרויסן מיט ביר אַנגעטרונקענעם בויד, וואָס ער האָט שפעטער באַקומען איז ער אויך שטאַלץ געווען. ער איז איצט געווען פונקט אזוי ווי ווילהעלם, וואָלפאַנג, היינריך, זיינע חברים נאָך פון שולע און ווי אַ סך אַנדערע.

ווען ער קלערט וועגן מאַגדאַן, דערמאַנט ער זיך אין זיין מאַמען. ווען זיין ווייב וואָלט געקומען פון דער דערבייאיקער שטאָט, אזוי ווי זיין מאַמע, וואָלט זי איצט געווען מיט אים דאָ, אין שוועדן. אַבער דאָן, קלערט ער, וואָלט איך שוין אין גאַנצן נישט עקזיסטירט. זי האָט מיך באַשיצט, מאַגדאַ. מען האָט מיך נאָר אַרויסגעטריבן פון מאַגיסטראַט, אַבער פון אַרט האָט מען אים נישט פאַריאָגט. ער ווונדערט זיך ווי רויק דאָס איז צוגעגאַנגען און ווי זעלבסטפאַרשטענדלעך דאָס איז געווען פאַר זיינע קאַלעגן, עפעס ווי זיי וואָלטן שוין אויף דעם לאַנג געוואַרט. אַבער קיין שנהא האָבן זיי נישט אַרויסגעוויזן. זיי האָבן זיך מיט אים געזענגט, ווי ער וואָלט געגאַנגען ערגעץ אַוועקפאַרן. זיי האָבן דערביי געזאָגט אַזעלכע אומדייטלעכע רייד

וועמענס מיין ער האָט נישט אויפגעכאַפּט. נאָר דער שעף האָט קלאָר גע-
זאָגט: „האַבען זי עס גוט, הער היינצל!“ עס האָט אים אויסגעזען, אַז ער
שמייכלט אונטער, ווען ער זאָגט היינצל.

יא, ער האָט געמוזט אַוועקפאַרן. צוליב איר און צוליב דער טאַכטער,
האָט ער דאָס געמוזט טאָן. אפשר איז שוין פּרנער אויך עפעס געווען,
נאָר ער האָט עס נישט באַמערקט. ערשט ווען ער האָט געמוזט דעם פּלאַץ
פאַרלאָזן, איז עס אים קלאָר געווען. עפעס האָט ער זיי שטענדיק געטראָפּן
צוזאַמען, ווי זיי וואַלטן זיך פאַרשווירן קעגן אים, האָבן וואָס אַמאל וויי-
ניקער צו אים גערעדט, און אַזוי פון ווייטנס, ווי זיי וואַלטן מורא געהאַט
איבערצוטראַען אַ געוויסע דיסטאַנץ. זיי זענען פּלוצים אַזוי שטאַרק גע-
וואָרן, אַז ער האָט יעדע באַדייטונג אין הויז פאַרלוירן. „וואָס וואָר איך
דען, איך וואָר יאָ ניכטס“ — מורמלט ער — „די האַטען אַלץ, די פּאַמיליע,
די נאַכבאַרן, אַלץ, איך האַטע ניכטס, איך וואָר אַליינע!“

איצט זעט אים אויס, אַז ער איז שטענדיק געווען אַליין. אין שטעטל
איז נישט געווען נאָך אַזאַ ווי ער. ער וואַלט זיכער יענעם אויסגעמיטן,
אַבער טאַמער וואַלטן זיי יאָ גערעדט צווישן זיך, וואַלטן זיי זיך מסתּמא
געקענט אַלץ אויסדערציילן. יא, ער האָט געמוזט אַוועק. ער איז געווען
איבעריק, ס'איז אים ענג געוואָרן אין זיין אייגן הויז. ער איז געזעסן ביים
טיש און מיטגעגעסן, ווי ער וואַלט געווען אַ בעטלער. זיי האָבן נאָך אַמאל
צו אים עפעס געזאָגט. ליזלס שמייכלדיק שטימעלע איז נאָך געפּאַלן אין
זיין ריכטונג, נאָר צוגעקומען און זיך געטוליעט צו אים איז זי שוין נישט.
„ליזל, מיין טאַכטער“ זאָגט ער האַלב הויך.

דער אַלטער היימאַן איז צוגעקומען: „וואָס איסט דען מיט אירע
טאַכטער?“

„ניכטס, זי האָט עס גאַנץ גוט“ — ענטפּערט ער און קוקט נישט אויפן
אַלטן היימאַן. ער קלערט, אַז זי איז גאַרנישט שולדיק. זי איז נאָך אַ קינד,
ערשט זעכצן יאָר. אַבער ווי גרויס זי איז שוין, גייט צו טאַגן. אַלע האָבן
זיי מסתּמא וועגן אים גערעדט, דעם ייד, וואָס פון אים קומען אַלע אומ-
גליקן, ווען מען וועט אים פון לאַנד פאַרטרייבן, וועט אַלץ גוט ווערן. און
זי גלייבט וואָס אַלע מענטשן זאָגן.

ער זעט זיך זיצן אין שפייכלער. זינט ער איז אַוועק פון מאַ-

גיטראט האט ער א סך צייט פארברענגט אין שפייכלער. ער האט אים שוין וויפיל מאל געוואלט אוועקנעמען ס'זאל גרעסער זיין אין הויף, נאך ער האט אים יעדעס מאל געלאזן שטיין. דער שפייכלער האט אים דער-מאנט אין אלטע צייטן, ווען ער איז געווען פול מיט ווייץ און קארן, ווען זיין זיידע איז דארטן ארומגעגאנגען, געהאנדלט מיט מענטשן, וועגענער און פערד זענען געקומען אין הויף אריין, מען האט געשלעפט זעק מיט תבואה, בינטלעך שמעקעדיק היי. ס'איז געווען, ווי דער ריח פון דעם אלעם וואלט נאך דארטן געלעגן, געהאנגען אין דער לופטן. אבער פאר זיין פאך-טער איז שוין אלץ געגאנגען בארג-אראפ. ס'זענען געקומען שלעכטע צייטן, דער שפייכלער האט געפוסטעוועט, די שטאלן האט מען איינגעלייגט און פארברויכט דאס האלץ צו הייצן אין א בייון ווינטער. ער דערמאנט זיך, אז עס איז עפעס געווען אומרוק, נאכן פאריקן קריג. דער טאטע איז ארומגעגאנגען און געמורמלט און שטיל גערעדט צו דער מאמען. אבער עס האט זיך בארוקט און ער האט אפילו באקומען א שטעלע אין מאגיס-טראט, און דאן האט מען אין אלעם ווידער פארגעסן.

אין שפייכלער איז געווען טונקל. דאס ליכט וואס איז אריינגעדורנגען דורך די שפארעס פון די ווענט האט נאך באלייכטן לאנגע, געדרייטע שפינוועבס-נעסטן, וואס זענען ארויסגעהאנגען פון אונטערן דאך. ער האט געקוקט אויף די שפין-געוועבן און געטראכט: איין בלאז און שוין, ס'איז נישטאָ מער. נאכדעם האט ער זיך אוועקגעזעצט אויפן קלאץ, אין ווינקל, שעהן איז ער דארט געזעסן.

איינמאל איז צו אים געקומען זיין זיידע. ער האט געהאט א לאנגע ווייסע בארד. ער האט פאר אים געהאלטן די שריפט מיט די קליינע אר-תולעך און געזאגט: לייצע! און ער האט געווסט, וואס די קליינע אותילעך דערציילן. זיי האבן אים געזאגט, אז ער געהערט צו א שטאם, וואס איז גע-יגד. איז אויסגעשטעלט אויף יעדן שטורעם און ער געהערט צו דעם דאזיקן שטאם און ער וועט נישט אויסמיידן, וועט האבן דעם זעלבן גורל וואס זיינע ברידער. ער האט צוגעשאקלט מיטן קאפ און שטיל געזאגט: „איך בין יודע, איך בין יודע“. ער האט זיך געחידושט ווי לייכט עס איז אים נאכדעם געווארן. ווען ער וואלט איצט געהאט מיט וועמען צו רעדן, טראכט ער, וואלט אים גאר גוט געווען.

ער איז אַרויס צום פלוס. יאַקאַב איז אונטערגעקומען און געוואַלט מיטגיין. אָבער מען האָט אים גערופן און ער איז צוריק אַריין אין הויף. דער טייך איז אַזוי רויק געפלאַסן אין זיינע גרענעצן, דער הימל איז געווען ריין און בלוי און די זון האָט אַזוי בלענדנדיק געלויכטן, אָן ער האָט געמוזט צומאַכן די אויגן. ער האָט געקלערט וועגן זיין עלטער־וויידעס שיפן, וואָס זענען דאָ אַמאַל געגאַנגען, זענען געווען ווייט, אַפילו אין אַנ־דערע לענדער. ער וואַלט אין ערגעץ נישט אַפגעשטיגן. ער וואַלט געפאַרן אַהין און צוריק, אַהין און צוריק, פון איין עק טייך ביזן צווייטן.

דער אַלטער מאַגיסטראַט־דינער איז אים אַקעגנגעקומען. ער האָט אים אַפילו נישט געגריסט. דער אַרעמער, הינקנדיקער טייוול. ער האָט זיך געמאַכט ווי ער איז דערשטוינט: „זינד זי נאָך היער?“ ער האָט זיך טאַקע אַליין אויך געוונדערט, וואָס ער טוט נאָך דאָ. בלייבן קען ער דאָך סיי ווי סיי נישט, אַפילו ווען מען זאָל אים נישט טשעפען. ער איז דאָ אַ פרעמדער, ווי ער וואַלט ערשט נעכטן געקומען און קיינער קען אים נישט. ס'איז אים נאָך שווער געווען איר און ליזלען דאָס מיטצוטיילן. זיי קענען אויס־זען, ווי זיי וואַלטן שוין לאַנג געווען צוגעגרייט דערויף. זיי וועלן אים אַרויסבאַגלייטן פון הויז, ווי אַ בעטלער, וואָס האָט איבערגענעכטיקט און לאָזט זיך איצט ווידער אויפן וואַנדער־וועג.

ביינאַכט איז אים קלאַר געוואָרן ווי ער וועט עס מאַכן. זי איז גע־שלאָפן אין בעט דערנעבן. אין צימער איז געווען פינצטער. ס'האָט אים אויסגעזען, ווי זי וואַלט געווען ווייט פון אים, ווי אין אַן אַנדערער שטוב. ער האָט זיך נישט געקענט דערמאַנען קיין שום נאַענטקייט צו איר, ווי זי וואַלט קיינמאַל זיין ווייב נישט געווען, נאָר ווי עס וואַלט אַ פרעמדע פרוי געלעגן, צו וועלכער ער האָט קיין שום באַציונג נישט. ער האָט גע־קלערט, אָן אַזוי איז עס אפשר שטענדיק געווען, און זי ווייסט עס. זי ווייסט, אָן ער האָט זי גענומען צוליב עפעס אַנדערש. זי איז באַליידיקט און איצט נעמט זי נקמה. אָבער ער האָט קיינמאַל גאַרנישט באַמערקט. ס'איז זיכער איר פאַטער, דער קצב, וואָס וויל זיך אַריינציען אין הויז. ער האָט אים קיינמאַל נישט געקענט ליידן, ער האָט זיך געמיאוסט פאַר זיין דריט פנים, ווי עס וואַלט געווען איינגעטונקט אין בלוט.

זען אין דרויסן האָט זיך געוויזן די ערשטע בלאַסקייט, איז ער שטיל

אַראָפּגעגאַנגען פון בעט. ביים פאַרלאָזן ס'צימער האָט זיך אים געדאַכט, אַז אירע אויגן־דעקלעך האָבן זיך אַ האָרעלע אויפּגעהויבן און אַ גלאַנציק שאַרף שפּעלטעלע האָט נאַכגעפּאַלגט וואָס ער טוט. ער האָט זיך גיך אַנגעטאַן און איז אַרויס אין הויף. יאַקאַב האָט זיך מיט אַרויסגעכאַפּט. ער איז צוגעגאַנגען און אַריינגעקוקט אין שפייכלער. ס'איז אים שווער געווען אין האַלדז און ער האָט אָפּגעהוסט. ס'האָט זיך אים געדאַכט, ווי פון דער טונקליקייט וואָלט אים ווער אָפּגעענטפּערט.

די זון האָט ערשט געהאַלטן ביים אַרויסקומען פון וואַסער. אָבער עס איז שוין געווען גאַנץ ליכטיק. ביי וואָלפּגאַנגס גערטנדל האָט ער זיך אָפּ־געשטעלט און אַרויפּגעקוקט צו ליזלס פענצטער. די פּאַרהאַנג איז געווען פּאַרצויגן. ער האָט זיך ווייטער געלאָזט גיין. יאַקאַב איז פּלוצים געבליבן שטיין. אַ שטרייף פון זיין פּרויס בלוי נאַכטקלייד האָט זיך געזען אין דער טיר. „יאַקאַב“, — האָט ער געזאָגט, — איך גיי אַ ווייטן וועג, דו גיי צוריק אַהיים. יאַקאַב איז געזעסן אויפן עק און אים נאַכגעקוקט, ביז ער איז אינגאַנצן פּאַרשווינדן פון געסל.

ער האָט גלייכגעמאַכט דעם רוקזאַק אויף די פּלייצעס און גענומען שפּאַנען גיך, ווי ער וואָלט מורא געהאַט, אַז עס זאָל אים נישט ווער זען פון די שכנים. אָבער ער האָט געוויסט, אַז אַלע שלאָפּן נאָך, און ווען זיי וועלן אויפשטיין און געוואָר ווערן, אַז ער איז אַוועק, וועלן זיי זיך גאַרנישט ווונדערן. ער האָט שוין, דאַכט זיך, לאַנג קיינעם פון זיי נישט געזען. זיי האָבן אים אויסגעמיטן און ער זיי אויך. וואָס האָט ער דען געהאַט מיט זיי צו רעדן?

ער איז געגאַנגען לענגאויס דעם פּלוס און ס'איז געווען אַזוי שווער אויפן האַרצן, דאַ ביים ברעג פון דעם וואַסער האָט ער זיך געשפּילט אַלס קינד און אַרומגעגאַנגען שוין אַלס דערוואַקסענער און געקענט יעדעס אָרט, ווי עס וואָלט געווען זיין אייגנס. ער האָט אַריינגעדרייט אין דער רייך־שטראַסע. ווען ער איז אַרויפּגעקומען אויף דער הויפּטגאַס האָט ער זיך ביים קרייצוועג אָפּגעשטעלט און געקלערט צי ער זאָל זיך פּאַרנעמען צו רעכטס אין דער ריכטונג פון דער גרויסער שטאַט, אָדער גלייך אַרויס אויפן לאַנדוועג. עס איז אים נישט קלאָר געווען ווהיין דער לאַנדוועג וועט אים פירן, אָבער עס איז אים געווען אַלצאיינס. ער האָט געוואָלט גיין,

וואַנדערן, ערגעץ ווייט אוועקגיין, וווּ ער קען קיינעם נישט און קיינער קען אים נישט. ער וועט גיין און גיין און וועט פון זיך אַראָפּוואַרפן אַלץ וואָס האָט אים די לעצטע צייט אַזוי געדריקט.

ס'איז גראָד געווען אַ וואַרעמער פּרילינג מיט זוניקע טעג און מילדע נעכט. ער האָט אויסגעמיטן שטעט און מענטשן, זיך געהאַלטן ביי איינ-זאַמע לאַנד-וועגן. ער האָט נישט געפילט קיין הונגער, נאָר צומאַל האָט ער זיך אוועקגעזעצט אין אַ ראָוו און געגעסן אַ שטיקל פאַרטריקנט ברויט פון זיין רוקזאַק און אַמאַל איז ער אויך דאָרט געבליבן שלאָפן. אין קילערע נעכט האָט ער זיך אַריינגעגנבעט אין אַ סטאַדאַלע אָדער פאַרגעזעצט זיין וואַנדער-וועג. אַזוי איז געגאַנגען אַ טאָג נאָך אַ טאָג און אַ נאַכט נאָך אַ נאַכט; ער האָט זיי נישט געציילט. אפשר איז עס נאָר געווען טעג און אפשר שוין וואָכן זייט דעם אינדערפרי ווען ער האָט פאַרלאָזן זיין היים. ער האָט אויך נישט געקלערט ווהיין דער וועג פירט אים, ער וועט אַזוי גיין ביז ער וועט אוועקפאַלן און באַרעמהאַרציקע מענטשן וועלן פאַר אים געפינען ערגעץ אַ שטיקל ערד.

איינמאַל, ווען די זון איז שוין געווען ווייט אויף דער אַנדערער זייט הימל, האָט אים ווער אָפּגעשטעלט. ס'איז געווען אַ מאָן אין אַ אונפאַרם. דער מאָן האָט געזאָגט, אַז ער געפינט זיך אין דענעמאַרק, און איז אומ-געזעצלעך איבערגעטראָטן די גרענעץ.

„אין דענעמאַרק“, האָט היינצל פאַר זיך איבערגעחזרט דעם נאָמען. דאָן האָט ער געזאָגט צום מאָן: „ענטשולדיקן זי, איך ווילטע עס נישט!“ ער איז שוין געווען אָפּגעוויינט פון רעדן און די ווערטער זענען נישט ריכטיק אַרויסגעקומען פון האַלדז. דער זשאַנדאַרם האָט זיך צוגעבוין צו הערן, וואָס ער זאָגט. דער זשאַנדאַר האָט געפרעגט צי ער האָט פאַפירן. ער האָט זיך דערמאַנט, אַז ער האָט אַ פאַס. דעמאַלט, בעתן אָפּשייד אין מאַגיסטראַט, האָט אים דער שעף געגעבן אַ פאַס. ער האָט אים אַריינגע-לייגט אין טאַש און האָט אין אים פאַרגעסן. אָבער ער איז נאָך דאָרט גע-לעגן. בעת דער זשאַנדאַרם האָט איבערגעמישט די בלעטלעך, האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער לייענט זיין געשיכטע, און באַלד וועט ער וויסן אַלץ וואָס עס איז מיט אים געשען. דער זשאַנדאַרם האָט געזאָגט, אַז ער זאָל מיטגיין. זיי זענען געגאַנגען זייער לאַנגזאַם. ער איז עפעס פלוצים אַזוי

מיד געוואָרן. „ס'איז ניט ווייט“, האָט דער זשאַנדאַרם געזאָגט, און אויף אים אַ קוק-געטאָן פון דער זייט.

דאָס צימער אין וועלכן מען האָט אים אַריינגעלאָזן האָט געהאַט גראַ-טעס פאַרן פענצטער, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען צו אַ פּלויט. ביי דער וואַנט צו לינקס איז געווען אַן אייזן בעטל צוגעבעט מיט אַ גרויער קאָלדרע. ביי דער טיר איז געשטאַנען אַ טישל, איבער אים אַ גרויסער אַוואַלער שפיגל, אַן אַרעסטאַנט, מסתמא אַ פּראַנט, האָט אים אַמאָל אַריינגעברענגט און ער איז שוין אַזוי געבליבן הענגען. ס'איז נאָך געווען גוט ליכטיק. אין שפיגל איז געשטאַנען אַן אַלטער מאַן, מיט לאַנגע גרויע האָר אויף לויזע אַראַפהענגנדיקע באַקן. און אַזעלכע מאַדנע גרויסע קליידער האָט ער געטראָגן, ווי אַטאַט וועט ער זיי פאַרלירן. ער איז לאַנג און אומ-באוועגלעך געשטאַנען ביים שפיגל. אַ רגע איז אים איינגעפאַלן, אַז עס איז גאַרנישט ער, אַז ער שטייט און קוקט אויף עפעס אַ פאַנטאַסטישן פאַרטרעט פון אַ מאַלער, אַ בייזן לץ, וואָס האָט געוואַלט חוּזק מאַכן פונעם מענטשן און ווייזן צו וועלכן צושטאַנד ער קען קומען. אָבער באַלד האָט ער צו זיך שטיל געזאָגט: „יא, דאָס בין איך, פּריץ היינצל, הירשו!“

די טעג אין דער איינזאַמער קאַמער האָבן אים אויסגעזען צו זיין די גליקלעכסטע אין זיין לעבן. ער האָט געפילט ווי ער וואַרפט פון זיך אַראָפּ אַ משא נאָך אַ משא. ער איז געווען מיט זיך אַליין, ער איז געווען פריי, ער האָט זיך געוונדערט ווי שטיל אַלץ גייט צו, ווי שטיל דער וועכ-טער ברענגט אים עסן, ווי שטיל ער האָט אים געפרעגט אויב ער דאַרף נישט אַ ראַזיר-מאַשינדל און אויב ער האָט זיף און אויב ער וויל זיך נישט אַ ביסל אָפּבאַרשטן די קליידער. נאָר איינמאָל האָט מען אים גע-פירט אין קאַנטאַר אַריין, און ער האָט געדאַרפט אויספילן אַ פּראַגע-בויגן און צומאָרגנס אינדערפרי האָט מען אים געברענגט דעם פאַס און געזאָגט, אַז ער איז פריי און קען גיין ווהין ער וויל.

זיין פאַרמעגן האָט נאָך געגרייכט אויף אַ בילעט נאָך קאַפענהאַגען. ער האָט געוויסט, אַז דאָרטן זענען דאָ יידן. ס'איז שוין געווען שפעט נאָכ-מיטאַג, ווען ער איז אַרויס פון באַנהויף. אַלץ איז געווען אַזוי פריידלעך אין דער דאָזיקער גרויסער שטאַט. די מענטשן האָבן רויק און פריינדלעך פאַרבייגעשטראָמט, ווי קיינער וואַלט גאָר קיין זאָרגן נישט געהאַט, ווי אַלץ

וואָלט געווען אזוי קלאַר און איינפאַך. ער האָט זיך געלאָזט מיטרייסן פונעם מענטשן-שטרעם. ער האָט געוואָלט זיין איינער פון די דאָזיקע מענטשן. ער האָט ערשט פאַרלאַנגזאַמט זיינע טריט, ווען ער האָט זיך דערמאַנט, אַז עס וועט באַלד ווערן נאַכט און ער האָט נישט וווּ אַרײַנצוגיין. פּלוצים האָט ער זיך אַרײַנגעדרייט אין אַ זײטיק געסל, ווי עס וואָלט אים ווער אונטער־געזאַגט, אַז דאָרטן וועט ער גיכער געפינען וואָס ער זוכט. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט בײַ יעדן געשעפט און איבערגעלייענט דעם נאָמען. אויף אײן טיר איז געשטאַנען: מ. פעלדמאַן. ס'איז געווען אַ קליין טריקאַטאַזש־גע־שעפטל. ער האָט זיך נאָך אַ ווײלע מײשב געווען ביז ער האָט באַשלאָסן אַרײַנצוגיין. אַ מיטלווקסיקער עלטערער מאַן איז אַרויסגעקומען פון דער הינטערשטוב. דער מאַן האָט אויף אים געקוקט און געוואַרט, וואָס ער וועט זאָגן. ער האָט געוואָלט, אַז דער מאַן זאָל אים פרעגן וואָס ער וויל. אָבער דער מאַן האָט גאַרנישט געזאָגט, נאָר געשטאַנען און אויף אים גע־קוקט. ענדלעך האָט ער געזאָגט:

„איך בין ייִדישער פּליכטלינג אַוס דױטשלאַנד.“ אָבער דער מאַן האָט גאַרנישט געענטפּערט נאָר ווײטער אויף אים געקוקט. ער האָט אַרויס־גענומען דעם פּאַס, אויפגעמישט ס'בלעטל און אים געוווּזן: פּרײַן הײנצל, יודע. „יאָ, איך בין יודע, דאס בין איך, זע נאָר נײכט אַױס“ האָט ער צו־געגעבן, ווי דער פּאַס אַליין וואָלט נישט געווען גענוג איבערצײגנדיק. דער מאַן האָט אים געגעבן די האַנט און האָט זיך מיט אים שטאַרק געפּרײט:

— כּװאַלט קײנמאַל נײט געגלייבט, אַז זי זענען אַ ייד. איך בין פון וואַרשע! — האָט ער זיך פאַרגעשטעלט — לײגן זי אַראָפּ דעם זאַק, זעצן זי זיך!“. ס'איז געווען פּרײטיק און דער ייד האָט אים מיט אַהײמענומען. שוין די נעכסטע טעג איז ער אַרומגעגאַנגען מיט אַ ביסל זאַקן אין טאַש צו פאַרקויפן בײַ יידן. קײנער האָט אים נישט אָפּגעזאָגט. קײן גרויסעס איז עס נישט געווען, אָבער ער האָט געהאַט גענוג צו עסן און צו באַצאַלן דאָס דאָך־צײמערל, וואָס דער ייד האָט פאַר אים געפונען.

הײנצלס געדאַנק בלייבט אַ ווײלע שטײן. ער קוקט אומעטיק און לאַנג אויף זײן גרויסן בויד און געוואָלדיקן גוף, וואָס פּילט אױס דעם גאַנצן שטול. ער קען זיך נישט לײדן. „עס וואָר גוטעס עסן אין קאַפּענהאַגען!“

— זאגט ער — ער איז באלד ווידער אזוי דיק געווען ווי פריער און דאס איז שיער געווען זיין טויט. „אבער עגאלו“ מורמלט ער פארצווייפלט. נאָר ער האָט באלד הרטה. ער איז אומדאָנקבאַר, ער איז אומדאָנקבאַר זיין שיקזאַל, וואָס האָט געוואָלט, אַז ער זאָל לעבן. ער האָט שוין אַ סך מאָל געווינטשן זיך דעם טויט, נאָר ער ווייסט, אַז ער וויל לעבן און עס איז אים באַשערט צו לעבן, אַז נישט וואָלט ער אין יענער פינצטערער נאַכט אומגעקומען. ער דערמאָנט זיך ווי ער איז געשטאַנען ביים האַפּן און האָט אַן חרפה געזאָגט ליגנט, אַז ער האָט נישט באַוויון אַרויסצונעמען קיין געלט פון באַנק, און די יידן האָבן אים מיט אַריינגענומען אין שיפל. אין געאָייל און אין דער פינצטערניש האָבן זיי נישט געזען ווי דיק ער איז. ערשט ווען זיי זענען אַרויסגעקומען אויפן וואַסער האָבן זיי געזען דעם חורבן. ס'איז געווען אַ קליין שיפל און ער האָט עס אַראָפּגעדריקט טיף אין וואַסער אַריין. קיינער פון די מענטשן האָט גאָרנישט געזאָגט. דער טויט האָט אַרויסגעשריגן פון זייער שוויגן. ער האָט זיך קראַמהאַפט אָנגעהאַלטן אין ברעטל אויף וועלכן ער איז געזעסן. ס'האָט אים אויסגעזען, אַז זיי קענען אים יעדע מינוט באַפאַלן און אים וואַרפן אין וואַסער אַריין. דער פישער האָט פּלוצים אָפּגעשטעלט דאָס רודערן: „ווען מיר וועלן זיך נישט באַפּרייען פון דעם דאָזיקן מאַן, דאָן וועלן מיר אַלע אומקומען“. און אַלע טויט-בלאַטע פּנימער האָבן געקוקט אויף אים. ער דערמאָנט זיך, ווי אַלץ איז אין אים געווען אָפּגעשטאַרבן. אַבער ער האָט געטראַכט, אַז זיי האָבן רעכט, זיי מוזן צוערשט שיצן זייער אייגן לעבן. ער דערמאָנט זיך אויך, ווי עס איז אונטערגעקומען אַ גרעסער שיפל און יענע האָבן מסכים געווען אים אַריבערצונעמען, וואָס עס איז נאָכדעם געשען — ווייסט ער ניט. עס איז אים נאָר געבליבן אין זכרון די שרעקלעכע פינצטערניש און די גע-שרייען פון די מענטשן, ווען ער איז אַריינגעפאַלן אין וואַסער און האָט זיך אָנגעכאַפט אין די קאַנטן פון שיפל וועלכעס האָט זיך געהאַלטן ביים איבערקערן. „האַק אים אָפּ די הענט! האַק אים אָפּ די הענט!“ — האָבן זיי געשריגן. אַבער ער האָט נישט נאָכגעלאָזן. ער האָט געפילט ווי מען שלעפט אים און מען קען אים נישט אַרויפשלעפּן. ער איז עפעס געווען אזוי מורא-דיק לאַנג און אזוי שרעקלעך שווער.

ווען ער האָט אויפגעוואַכט איז ער געלעגן אויפן דעק פון שיפל.

פּוּחַס וועלנער

בלייכע פּנימער זענען געווען איבער אים איינגעבויגן. א פרוי האָט גע-
זאָגט אויף ייִדיש: „שוין, ער איז שוין אויף, געלויבט צו גאָט“.
זיין קערפּער איז איצט אַזוי שווער, ווי אַלע כוחות וואָלטן אים פאַר-
לאָזט. זיינע מידע אויגן קוקן טרויעריק אין דער לופט אַריין, ווי ער וואָלט
דאַרטן געזוכט באַשייד, ווי אַזוי ער איז אין יענער נאַכט געבליבן לעבן,
און פאַרוואָס דאָס אַלץ האָט מיט אים פאַסירט.

מלכה לע

זיי זענען געשטאנען אויפן פליפלאץ, פינף בחורים און דריי מיידלעך. ס'איז נאך געווען פרי, אבער שוין זייער ווארעם. די זון האט דורכגעברענט די פאר זיי שוין נישט געווינטע קליידער. זיי האבן אויסגעזען ווי פרעמדע, באַרוואַס אַנגעקומענע אין לאַנד אַרײַן. זיי האָבן זיך אַליין נישט דערקענט.

זיי זענען געשטאנען אין געשוויגן. אַלץ איז שוין געווען דורכדעבאַ-טירט, אָפּגערעדט. זיי זענען געווען אומעטיק, האָבן שוין געפילט אַ ברע-גענדיקע בענקשאַפט צום לאַנד, איידער זיי האָבן עס נאָך פאַרלאָזט. און דאָן אַזאַ נסיעה! נאָר דער שטענדיק שטיפערישער וועלוול האָט נישט געקענט אויפהערן צו לאַכן, ווען ער האָט געקוקט אויף מלכהלעס אַרויפגעשאַרצט געזל.

„דו מלכהלע, דיין קליין אַריש געזל וועט דיר דאַרטן שטאַרק צונגי-קומען“.

„און דיין פּויליש פּויערים פּנים, וועט דיר אויך נישט קיין שאָדן ברענגען“ — האָט זי אים געענטפּערט. זי איז איצט נישט געווען געשטימט אויסצוהערן זיינע חכמות, און איידער וועלוול האָט נאָך צייט געהאַט צו קומען מיט אַ ניי חכמהלע, איז שוין דער יונגער פּלי-אַפּיצער געשטאנען פאַר זיי. זיי האָבן זיך גלייכגעשטעלט, ווי זיי וואָלטן געווען סאָלדאַטן. דער אַפּיצער האָט צוזאַמען געקלאַפט די קלעצער אויפן מיליטערישן שטייגער, דאָן האָט ער אַרויסגענומען אַ פּאַפּיר פּון דער ברוסט-טאַש און גענומען אויסרופן די נעמען:

פוחס וועלנער

„אבראמאווויטש, מאַלקאַ“.

„יאָ“, האָט מלכהלע געענטפערט.

„אבראמאָן, וואָלף“.

„יאָ“, האָט וועלוול געענטפערט.

אַזוי האָט ער נאַכקאַנטראַלירט, אויב זיי זענען אַלע דאָ. זיי זענען אַלע געווען. „אין פּופּצן מינוט הייבן מיר זיך אויף!“ ער האָט צוזאַמענגעקלאַפט די קנאַפלען און איז אוועק.

זיי האָבן זיך געזאַמלט ביי דער מאַשין. חבר כענקין האָט געדאַרפט קומען און מיטגעבן אַ פּאַר ווערטער אויפן וועג. ער איז געגאַנגען אַרדענען די לעצטע פּאַרמאַליטעטן, און האָט זיך אַביסל פאַרשפּעטיקט. אַבער אַט קומט ער אַרויס פון דעם גריין־ברוינעם קאַמופּלירטן סטאַציע־הויז און דערנענטערט זיך צו זיי מיט האַסטיקע יוגנטלעכע טריט. ער איז געווען אַ ברייטער און שטאַרק געבויטער מאַן. ער איז געגאַנגען אַזוי גלייך, ווי ער וואָלט זיין גאַנץ לעבן געווען אַ סאַלדאַט. ער איז געקומען פון ערגעץ אין די טיפּע רוסישע גובערניעס. מיט זיין אַביסל פּלאַכער נאָז, גרויע אויגן און אַרויסגעסטאַרטשעטע קינבאַקן, האָט ער מער געענדלט אויף אַ רוס ווי אויף אַ ייד. זיי האָבן געזען, אַז ער איז אומרויך, פון עפעס געדריקט. קען נישט איינשטיין, ווי ער וואָלט זיך געפונען אויף אַ גליטש. ס'האַט געדויערט אַ היבשע וויילע, איידער ער האָט אָנגעהויבן:

„חברים און חברות!“ זיין שטימע איז געווען אָנגעשטרענגט, ווי זי וואָלט זיך אַרויסגעריסן פון האַלדז, ווי ער וואָלט ווייטער נישט געקענט רעדן. ס'איז גאַר נישט געווען דער זעלבער כענקין, האָבן זיי געקלערט. דער כענקין, וואָס האָט געקענט רעדן פאַר גרויסע מאַסן, פאַר טויזנטער, שטייט איצט און קען נישט אַרויסברענגען אַ וואָרט. זיי האָבן אויף אים רחמנות געהאַט. ער האָט זיך אַבער צוזאַמענגענומען און ווייטער אָנגעהויבן:

„חברים און חברות! איר האָט אויף זיך גענומען אַ גרויסע אויפגאַבע. אַן אויפגאַבע, וואָס וועט פאַרלאַנגען איבערמענטשלעכע מוט און איבער־מענטשלעכע כוחות; נאָר די גרויסע ליבע צו אייערע פאַרפייניקטע ברידער האָבן אייך געקענט באַוועגן אויף זיך צו נעמען די דאָזיקע שליחות. מיר, וואָס זענען סאַלדאַטן אין אַ רעגולערער אַרמיי, אונדז איז פיל לייכטער, מיר זענען באַוואַפנטע, פונקט ווי דער שונא, און געשיצט, אַזוי ווייט ווי

מען קען דאָס זיין אין אַ מלחמה. איר וועט דעם שונא באַגעגענען אומ- באַוואָפנט און אומגעשיצט. איר וועט זיך נאָר קענען פאַרלאָזן אויף אייער אינטעליגענץ, אויפן בלינדן צופאַל — אויף אייער מזל! מיר קענען היינט נישט העלפן אונדזערע ברידער מיט עפעס אַנדערש, ווי מיט דעם, אַז איר זאָלט צו זיי קומען, זיי ברענגען די בשורה פון דער באַלדיקער באַפרייאַונג. איר וועט זיי ברענגען אַ גרוס פונעם ישוב, זיי דערציילן, אַז מיר פאַר- שטייען זייער נויט, ליידן מיט זייערע ליידן און קלערן שטענדיק וועגן זיי. נאָך אַזויפיל יאָרן פון שוואַרצער האַפענונגסלאַזיקייט זענען זיי שוין זיכער נידערגעשלאָגן און אומענדלעך פאַרצווייפלט. ברענגט זיי טרייסט און אויפ- מונטערונג. גייט אין די געטאָס און העלפט זיי מיט וואָס איר קענט, אַר- גאַניזירט זיי צום לעבן און צום טויט. די גרעסטע און וויכטיקסטע טיילן פון אונדזער פּאָלק האַלטן איצט ביים אומקומען. ווען דאָס מוז שוין זיין דער גורל, זאָל דאָס געשען אויף אַ ווירדיקן אופן אין ווידערשטאַנד, אין קאַמף! יידיש לעבן טאָר נישט זיין ביליק! טייערע חברים, להתראות בארצנו, בארץ ישראל!"

די לעצטע ווערטער האָט ער געזאָגט אַזוי שטיל, אַז זיי האָבן זיי מער פאַרנומען ווי געהערט. יעדן פון זיי האָט זיך געדאַכט, בעת ער האָט גע- רעדט, אַז זיין האַנט ליגט אויף זיין אַקסל און זיינע גוטע אויגן קוקן אויף אים ווי זיי וואַלטן געזאָגט: ליבער חבר, קום בשלום צוריק! — ער איז נאָך אַ ווייל געשטאַנען, דאָן האָט ער געזאָגט: "שלום!" און איז אַוועק געגאַנגען און זיך נישט אומגעקוקט. זייערע בליקן האָבן אים נאָכגעפּאָלגט ביז ער איז פאַרשווונדן אונטער דער פאַרמאַכטער טיר פון סטאַציאָנס-הויז.

"ער איז ווי תמיד, ערלעך און אויפריכטיק, ער זוכט אונדז נישט צו גענאָרן, אונדז איינבילדן..." האָט מלכהלע געהערט יאָסעלען זאָגן, ס'האָט זיך איר געדאַכט, אַז עס איז געווען אַ רמז פון פחד אין זיין קול. ער איז נאָך כמעט געווען אַ יינגל, אַ בלאַנד פאַרחלומט יינגל. ער רעדט אַבער אַזוי שיינ און זינגט אַזוי האַרציק. ער וועט זיי אויפמונטערן מיט זיין רעדן, וואַרעמען מיט זיין געזאַנג. דוד, אַזוי מוז דוד האָבן אויסגעזען, ווען ער איז אַרויסגעגאַנגען אין קאַמף קעגן גליתן, האָט זי געקלערט.

"האָבן מיר דען נישט פון פריער דאָס געוויסט?" האָט לאה, פון כפר- גלעדי געפרעגט. איר שטימע איז געווען האַרט און פאַרוואַרפנדיק. דער

קיבוץ פון וואָנען זי איז געקומען ליגט האָרט ביי דער גרענעץ, איז כסדר פאַרוויקלט אין קאַמפּן. זי איז געווינט צו געפאַרן.

”יאָ, יאָ, אוודאי האָבן מיר דאָס געוויסט, כ’האַב נאָר קאַנסטאַטירט, האָט זיך יאָסעלע פאַרענטפערט.

”חברים, — האָט וועלוול געזאָגט — לאַמיר ליבער טאַנצן אַ האַראַ, איידער זיך שטיין און קריגן!”

”אַ, ניין, נישט איצט!” האָט זיך מלכהלע געבעטן. ס’איז שוין אויך נישט געווען קיין צייט צו טאַנצן. דער יונגער פילאָט מיט זיין געהילף זענען שוין געשטאַנען ביי דער מאַשין. ער האָט געבעטן זיי זאָלן איינ-שטייגן, און איידער זיי האָבן זיך נאָך באַוויזן ריכטיק אַוועקצוועצן, האָט שוין דער מאַטאָר געליאַרעמט. די מאַשין האָט זיך באַלד לייכט געקאַלערט אויפן גלאַטן גראַז-פעלד, זיך אויפגעהויבן און פאַרשוונדן אין דעם דורכ-זיכטיקן קלאַר-בלויצן הימל.

מלכהלע איז געזעסן צווישן וועלוולען און דעם לאַנגן בערל. אויף זיין מאַגער פנים איז געלעגן אַ ביטערער שפּאַטישער שמייכל. ער האָט געקלערט וועגן זיינע אַרומוואַנדערונגען אין דער וועלט, איידער ער האָט זיך דערשלאָגן צו דעם לאַנד, וואָס איז אים צוגעזאָגט געוואָרן פון גאָט און לייט, וועמענס ערד ער האָט אָבער נישט געטאָרט באַטרעטן; ער האָט זיך געמוזט אַריינשמוגלען און לעבן ווי אַ גנב, אַ פאַרברעכער. איצט קומט ער אַרויס לעגאַל, אין אַן ענגלישער פלי-מאַשין! מלכהלע האָט נישט געקענט פאַרשטיין, פאַרוואָס דער תמיד אומעטיקער בערל לאַכט אין גראַד איצט.

זיי זענען געזעסן און געשוויגן. זייערע געדאַנקען זענען געווען פאַר-נומן מיטן מאַכן פלענער, וואָס זיי וועלן טאָן ווען זיי וועלן אַהין קומען. זיי האָבן געוויסט, אַז אַלץ וואָס זיי קלערן איצט, איז נאָר אַ פראַדוקט פון זייער פאַנטאַזיע און ווונטשן. די ווירקלעכקייט וועט דאַרטן זיין גאַנץ אַנדערש, ווי זיי שטעלן זיך זי פאַר, זיי האָבן אָבער נישט געקענט אויפ-הערן צו קלערן דערוועגן. זיי האָבן געקענט יעדעס אָרט, יעדן ווינקל דאַרטן. אָבער איצט איז זיי גראַד אַלץ געווען אַזוי ווייט, אַזוי פּרעמד, אַזוי אומבאַקאַנט, ווי זיי וואַלטן געפּלויגן צו אַ גאַנץ אומבאַקאַנט לאַנד, וווּ זיי וועלן פאַרבלאַנדזשען און שוין קיינמאַל מער נישט קענען צוריק אַרויס. ס’האַט זיי גערייצט און געשראַקן, אַ מינוט האָבן זיי געוואַלט אַז זיי זאָלן

שוין דארט זיין; א מינוט אז די מאשין זאל פליען און פליען און קיינמאל נישט אויפהערן. פון אלעם וואס כענקין האט געזאגט, זענען פאר מלכהלען אמקלארסטן געשטאנען די ווערטער: „דער בלינדער צופאל, אייער מזל...“.

די מאשין האט זיך אויפן וועג דריי מאל אָפּגעשטעלט. ס'האט מלכהלען נישט אינטערעסירט, ווו עס איז געווען און ווען עס איז געווען. ס'האט איר אויסגעזען, אז זיי פליען ערגעץ אין עק וועלט, ווו זי וועט נישט מער האבן קיין באדארף פאר צייט און ארט. איידער די מאשין האט זיך דאס דריטע מאל אויפגעהויבן, האבן זיי אָנגעטאָן די פאלשירעמס. יעדער פון זיי האט באקומען א נומער און האט געמוזט בלייבן זיצן אויף זיין פלאץ. דער, וועמענס נומער ס'וועט זיך אָנצונדן אין פירער־הייל, זאל זיך מאַכן גרייט צו שפרינגען. שוין ביינאכט וועלן זיי זיין ביי זייער ציל, איבערן לאַנד, ווו עס הערשט דער שונא.

זיי האבן איצט געפילט א שטארקן דראַנג צו זיצן צוזאמען. זיי זענען זיך אין דער לעצטער צייט אזוי נאָענט געווען, די אויסערגעוויינלעכע אויפ־גאַבע און די געפאַר, וואָס איז מיט איר פאַרבונדן, האָט זיי אַזוי דערנעבן־טערט צו זיך, ווי זיי וואָלטן געווען שוועסטער און ברידער, קינדער פון איין טאָטע־מאַמע. זיי האָבן אָבער געמוזט יעדער בלייבן אויף זיין פלאַץ. דער געהילף־פּילאָט איז געקומען און געגעבן יעדן די לעצטע אינס־טרוקציעס. ער האָט פאַרויכערט, אַז דער שירעם וועט זיך עפּענען. זיי זאלן זיך נאָר האַלטן אין די אינסטרוקציעס און יעדער זאל אַכטונג געבן אויפן נומער אין פענצטערל. זיי האָבן אָנגעשפּאַנט געוואָרט, דעם בליק אָנגעשטעלט אויפן פינצטערן שייבל. מלכהלעס אויגן זענען געוואָרן אזוי אָנגעשטרענגט פונעם כסדרדיקן קוקן אויפן שייבל, אַז זי האָט נישט באַלד געזען די רויטע פייערדיקע נומערן וואָס זענען דאָרט אַרויסגעקומען. און ווען זי האָט אויסגעדרייט דעם קאַפּ צו וועלווען, איז ער שוין נישט געווען, נאָר זיין „שלום“ איז נאָך געהאנגען אין ליארעם פון דער מאַשין, און זי האָט נאָך באַוויזן צו זען די פינצטערניש אונטן, איידער די קלאַפּע האָט זיך פאַרמאַכט. זי האָט נישט געוואָלט קלערן דערוועגן. זי האָט וויי־טער אויסגעדרייט דעם קאַפּ צו דעם קליינעם פינצטערן שייבל. אזוי האָבן זיך די נומערן געצונדן און פאַרלאָשן, און יעדעס מאל, ווען איינער פון די חברים איז פאַרשוונדן, האָט זיין פלאַץ געסטראַשעט מיט זיין ליידיקייט.

די פינצטערניש אין דער מאַשין האָט נישט געקענט פאַרבאַרגן די דריקן-דיקע, דראַענדיקע ליידיקייט.

מלכהלע איז געווען די זעקסטע. און הגם זי האָט דאָס דערוואַרט, האָט איר סיי ווי אויסגעזען, אַז איר נומער איז געקומען אַזוי אומדער-וואַרט פּלוצים. ס'איז איר הייס געוואָרן איבערן גאַנצן לייב, אַ קאַלטער שווייס איז געלעגן אויף איר שטערן. זי האָט זיך אויפגעשטעלט. דער שירעם זאָל זיך נאָר עפענען — איז דורכגעפּלויגן אַ געדאַנק אין איר קאַפּ. דורך דער אָפענער קלאַפּע האָט אַ שוואַרץ תּהומיק טיפּער פּיסק צו איר אַרויפ-געקוקט. אירע קני האָבן געציטערט. זי האָט געוואַלט עפעס אַהין שרייען אַז אירע חברים, זיי זענען אַבער געזעסן שווייגנדיקע, אומבאַוועגלעכע און נישט געקוקט אין איר זייט. אַ ווינט-שטויס איז אַרויפגעקומען דורך דער אָפענער קלאַפּע. זי האָט צוגעמאַכט די אויגן און זיך אַראָפּגעוואַרפּן אין דער שוואַרצער ליידיקייט. אַ רגע האָט זי געפּילט אַז עס קוועלט איר אין האַלד, נאַכדעם ווי אַ לאַנג זשוושנדער שטרייף ביי די אויערן און זי פּאַלט און פּאַלט! אַבער באַלד האָט עס געטאַן אַ שלעפּ אין רוקן. זי האָט אויפּגעהערט צו פּאַלן, און דער זשוושענדיקער שטרייף ביי די אויערן האָט זיך אויסגעלאָזן. ס'איז געעוון ווי עס וואַלט איר ווער אַנגעהאַלט אונטער די אַרעמס. זי איז צו זיך געקומען. זי האָט זיך איצט געוויגט אַהין און צוריק און זיך געדרייט אַרום זיך. דורכזיכטיקע כּוואַליעס האָבן זיך ווי קאַלטע, דינע געוואַנטן געוויקלט אַרום איר לייב. זי האָט אויפּגעעפּנט די אויגן, זי איז געהאַנגען אין דער פינצטערניש. דער הימל איז געווען איבערגעצויגן. פּון צווישן דעם וואַלקן-דעק האָט דאָ און דאָרט אַרויסגע-קוקט אַן איינזאַמער שטערן. ס'האָט זיך איר געדאַכט, אַז זיין בלוי, בליצנ-דיק ליכט איז גאָר נאָענט פּון איר. זי האָט אַראָפּגעקוקט און געזען, אַז דאָ ווי זי פּאַלט, איז די פינצטערניש געדיכטער און אַזוי אומרעגלמעסיק. ס'מוז זיין אַ וואַלד. ווען זי פּאַלט דאָ אַראָפּ איז זי פּאַרלירן דער שירעם האָט זיך אַבער פּלוצים גענומען אַוועקציען אין אַ זייט, און זי האָט באַלד אַנגעשטויסן אויף עפעס אַ האַרטע זאַך. זי איז געלעגן אויף אַלע פּיר אויף דער ערד. ס'האָט איר געשווינדלט אין קאַפּ פּונעם שטאַרקן פּאַלן. זי איז אַבער באַלד צו זיך געקומען. זי האָט געפרוּווט זיך אויפּשטעלן, דער ליב-קער פּוס איז געווען אַזוי שווער ווי ער וואַלט איינגעשלאַפּן, זיך שטעלן

אויף אים האָט זי נישט געקענט, די קני האָט שרעקלעך ווייגעטאָן. אַ ס'זאָל נאָר נישט זיין עפעס צעבראָכן! זי מוז זיך אָבער אויפשטעלן! זי האָט צוזאַמענגעדריקט די ציין און אויסגעצויגן דעם פּוס. ניין, ס'איז גאָר נישט צעבראָכן. מ'וועט באַלד איבערגיין. זי וועט זיך נאָר אַ רגע אָפרוען. זי איז געלעגן אויף אַ זאַמדפעלד. די פינצטערניש איז איבער איר געהאַנגען ווי אַ שווערער טעפּיד, וואָס האָט יעדע מינוט געקענט אַראָפּ פּאַלן. זי האָט אויפגעהויבן דעם קאַפּ און געזוכט דעם וואַלד. ער איז נישט געווען. זי האָט זיך אויפגעשטעלט. די פינצטערניש האָט איר אַרומגענומען ווי אַ שוואַרצער זאַק. ווי זי האָט זיך נישט געווענדט, האָט איר אויג אַנגעטראָפּן געדיכטן חושד. — ער מוז דאָך זיין דאָ ערגעץ, כ'האַב אים דאָך ערשט אַזוי דייטלעך געזען. — האָט זי געזאָגט. זי האָט זיך אַרומגעקוקט. איר בליק האָט אויפגעכאַפּט אַ רייע בלוי־שוואַרצע בערג, וואָס האָבן זיך אויפגעהויבן פון דער ערד און האָבן זיך אַוועקגעצויגן ערגעץ אין חושד אַריין. יא, דאָס איז ער! זי האָט נישט געקענט פאַרשטיין, אַז ער געפינט זיך אַזש דאָרטן, ס'מוז זיין זייער ווייט און מיט אַזאַ קני! זי מוז זיך אָבער נעמען גיין, מיטן צוזאַמענגעלייגטן פּאַל־שירעם אויף די אַקסלען.

ס'האָט געשטאַכן אין דער קני ווי מיט שפּילקעס. זי האָט זיך כּסדר געמוזט אָפּשטעלן, זי האָט אָבער נישט אַרויסגעלאָזן די בערג פּונעם אויג, ווי זי וואַלט מורא געהאַט, אַז זיי וועלן פון איר אַנטלויפן, ווען זי וועט ניט אַט־באַלד אַהין דערגרייכן. אָפּטמאַל האָט איר טאַקע זיך אויסגעדאַכט, ווי זיי אַנטלויפן פון איר, און זי מוז זיך אַיילן זיי אַנצויאַגן...

זי האָט איצט געטראָטן אויף וויכער ערד, אַ פּאַרווייט פעלד האָט זי געטראָכט. זי האָט געזוכט אַרויסצוקומען פון פּאַרווייטן פעלד, אָבער ווי אַזוי? זי האָט איצט מיטאַמאַל קלאָר געזען דעם וואַלד און האָט גענומען לויפן. די קני האָט שרעקלעך ווייגעטאָן, זי האָט אָבער נישט אויפגעהערט צו לויפן. ערשט ווען זי איז אַנגעקומען צום ראַנד פון וואַלד, האָט זי זיך אָפּגעשטעלט אָפּצוכאַפּן דעם אַטעם, איידער זי איז אַריין צווישן די ביימער. זי פינצטערניש איז געווען נישט דורכצודרינגען, זי האָט נישט גע־קענט זען אירע אייגענע הענט, געטאַפּט פון בוים צו בוים, ס'פנים האָט זיך אַנגעשלאָגן אין נאַסע בלעטער. זי האָט זיך פּאַרטשעפעט אין צווייגן־געפּלעכט. די פּיס האָבן פּאַרויכטיק און פּאַמעלעך געטראָטן, נישט אַרייב־

צופאלן אין אַ לאַך אָדער גרוב. זי מוז טיפער אַריין אין וואַלד, אָז קיינער זאָל איר נישט זען, ווען עס וועט אָנהייבן טאָגן. צוביסלעך האָבן זיך אירע אויגן צוגעוויינט צו דער פינצטערניש און זי האָט זיך גענומען גיכער באַוועגן, און אַט איז זי שיער אַריינגעפאלן אין אַ גרוב, ווען זי וואַלט זיך נישט אָנגעכאַפט אין אַ בוים. זי האָט אונטערזוכט דאָס גרוב און דאָרטן באַהאַלטן דעם פּאַלשירעם, אים צוגעדעקט מיט צווייגן און אַראַפּגעפּאַלענע בלעטער. זי איז געבליבן זיצן מיטן רוקן צו אַ בוים. זי איז געווען אויס-געמאַטערט און ס'איז איר הייס געווען. די קאַרע פון בוים איז געווען האָרט ווי שטיין. ס'איז אָבער גוט געווען אַזוי צו זיצן, רוען נאָך די אַלע שעחן פון שפּאַנונג. אַ קיל ווינטעלע האָט געצערטלט איר הייסן פייכטן שטערן. דער ריח פונעם גרינעם וואַלד האָט געקיצלט איר נאָז. זי האָט אים גיריק אַריינגעצויגן. זי איז געווען צופרידן, דאָס שפּרינגען איז געלונגען, און זי זיצט טיף אין וואַלד. קיינער וועט איר דאָ נישט געפינען. זי האָט זיך געפילט אַזוי לייכט, ווי זי וואַלט שוין געהאַט אַלץ דערגרייכט און זי איז שוין ביים ציל. איר האַרץ האָט נאָך אָבער שטאַרק געקלאָפּט. זי האָט געקענט ציילן וויפּל עס שלאָגט. דאָס איז מסתמא, ווייל עס איז אַזוי שטיל, האָט זי געטראַכט. אוי, ווי שטיל דאָ איז! נישט דער מינדסטער קלאַנג. קיין זאך רירט זיך נישט. דער וואַלד שלאָפט. יעדער פּויגל האָט זיך זיין נעסט, און יעדעס ווערעמל זיין גריבל אין דר'ערד. אין עמק זענען די נעכט אויך אַזעלכע שטילע. דער שומר גייט אַרום און היט, דער ליכטוואַרפּער וועט שוין אויפכאַפּן יעדן, וואָס וועט זיך פּרוּוון צוגנבענען צום דאָרף. נעכטן איז זי נאָך געווען אין עמק. «שלאָף, דו שיינער טאַל!» — האָט זיך אַ פּערז געשטופּט אין איר מוח. זי האָט נישט ווילנדיק אין געדאַנק געזונגען דעם ניגון, די לאַנגע פּאַרחלומטע טענער, פּאַרחלומטע ווי די נעכט אין ארץ.

ווי קען איצט זיין משה? די לעצטע וואָך איז ער געווען אין איטאַליע. וואָס פּאַראַ באַגייסטערטע בריוו ער האָט געשריבן! וועגן די נצחונות פון דער אַרמיי, וועגן זיינע באַגעגענישן מיט די באַפּרייטע יידן. ווען ער קומט אַריין אין אַ דעראַבערטער שטאַט, לויפט ער אַרום איבער די גאַסן און געסלעך און שרייט: «יהודים, יהודים!» און זיי דערקענען אים באַלד. נישט ווייל ער רופּט «יהודים!», נאָר אין זיין קול דערקענען זיי אָז עס

איז אַ ייד, אַ ברודער, וואָס רופט. זי וועט אויך אויפֿווכן יידן. זי וועט אָבער נישט קענען רופן און שרייען. אוי, ווען זי וואָלט געקענט הויך שרייען, זיי פאלן אויפֿן האַלדז און וויינען און וויינען! אָבער דאָס וועט זי נישט קענען. נאָר ווען זי וועט זען אַ ייד, וועט זי שטיל פאַרביגיין און זאָגן: „ר' ייד!" און ער וועט שוין זען, אַז עס איז אַ ייִדישע טאַכטער. זי מוז אָבער צוערשט געפינען איר טאַטן און מאַמען, שוועסטער און ברודער. נאָכדעם וועלן זיי שוין געפינען אַ וועג ווי צוצוקומען צו די אַנדערע יידן. אויב זיי זענען נאָך דאָ — יא, זיי זענען נאָך דאָ! און זי וועט זיי זיכער געפינען. אויב זי איז אַראָפּגעקומען אויפֿן ריכטיקן אָרט. קען זי שוין באַלד אינדערפרי זיין אין שטעטל. ווען זי וואָלט געקענט אַביסל שלאָפֿן, נאָר אַ קליין ביסעלע! אָבער אַליין, אין אַ פינצטערן וואָלד — מלכהלע, וואָס זאָגסטו! — האָט זי זיך פאַרגעוואָרפֿן — דו וועסט נאָך זיכער אַ סך מאָל מוזן שלאָפֿן אַליין אין אַ פינצטערן וואָלד! הער אויף צו טראַכטן, פאַרמאָך די אויגן און שלאָף! — זי האָט צוגעמאַכט די אויגן, איינשלאָפֿן האָט זי אָבער נישט געקענט. זי האָט ווייטער געקלערט וועגן משהס בריוו. „מלכהלע, מיין מלכהלע, כּוועל באַלד אַהיימקומען". די ווערטער האָבן געזונגען אין איר בלוט, אַ גליקלעכער שמייכל האָט אויפֿגעלויכטן אינעם פינצטערן וואָלד.

„ווי ווייט איז עס שוין אין דער נאַכט?". זי האָט זיך נישט געקענט דערמאָנען צי עס איז אַ פּערז פֿון אַ ליד אָדער עס שטייט ערגעץ אין תּנ"ך. אין ארץ איז שוין איצט אוודאי ליכטיק. אין עמק שטייט מען שוין באַלד אויף צו דער אַרבעט, מען גייט אַרויס אין פעלד. אַט, אַזוי באַלד אינ־דערפרי, ווען עס הייבט נאָר אָן צו טאָגן, וויל מען תּמיד גערן כאַטש נאָך אַ ביסעלע שלאָפֿן! זי ליגט ביי דער זייט פֿון משהן, הערט זיין רויקן אַטעם, פילט זיין שטאַרקן, באַשיצנדיקן אַרעם אַרום זיך. זי פילט זיך דעמאָלט אַזוי גוט, אַזוי זיכער, אַ זיסע, גליקלעכע וואַרעמקייט האָט געשטראַמט אין איר מידן גוף, די אויגנדעקלעך זענען שווער געוואָרן. האָבן זיך איינציק־ווייז אַראָפּגעלאָזט. — זי איז איינגעשלאָפֿן.

זי איז געשלאָפֿן רויק און אָן זאָרג. זי איז געלעגן אין משהס אַרעמס. ער האָט איר אַזוי ווייך, אַזוי צערטלעך געוויגט. יא, אַזוי האָט זי עס ליב! זי פילט נישט, אַז זי ליגט אויף אַ געלעגער, זי פילט נאָר משהס אַרעמס,

זיינע פינגער גלעטן איר נאָקעטן רוקן. זי קען נישט שלאָפן, ווען זי פילט נישט אויף זיך די דאָזיקע צערטלעכע פינגער. אָבער משה האָט זיך פון איר אָוועקגעדרייט. זי זעט אים נישט, נאָר דער אָרעם איז געבליבן, און ער האָלט איר פעסט אַרומגענומען. דער אָרעם הייבט זיך איצט אויף און זיי שוועבן העכער און העכער אַרויף... און, איצט איז דער אָרעם אויך פאַרשווונדן, און זי פאַלט און פאַלט...! זי וויל זיך אין עפעס אַנכאַפן, אָבער אַרום איז גאָר נישט פאַראַן. זי קען אויך נישט שרייען, די צונג איז איר צוגעקלעפט צום גומען. אָבער זי האָט שוין אויפגעהערט צו פאַלן. זי שטייט אויף דער ערד. ס'איז איר שטעטל. דאָרטן איז דער מאַרק, אוי, וואָסער המון מיט מענטשן... זיי זענען אַזוי פריילעך... זי וועט צוגיין, זען וואָס זיי זענען אַזוי פריילעך... אָט זעט זי עס! אויף אַ שטאַנג, וואָס ליגט אויף צוויי סלופעס באַלאַנסירט אַ מענטש. דער מענטש קען נישט גיין אויף דער שטאַנג. ער וועט אַראַפּפאַלן און געהרגעט ווערן. ער כאַפט זיך אָן אין איינעם פון די סלופעס. אָבער דאָרט שטיין מען מיט אייזנס און שטעקנס, און ער מוז ווייטער באַלאַנסירן. אָבער ער קען שוין נישט מער. ער וועט באַלד אַראַפּפאַלן! זי שטופט זיך דורכן המון, זי וויל זען ווער דער מענטש איז — יא, ס'איז אַ ייד! ער איז אָן אַ היטל און דעקט צו מיט דער האַנט דעם קאַפּ. זי שטופט זיך נעענטער צו — ס'איז איר טאַטע! זיין פנים איז פאַרבלוטיקט. „טאַטע!“ — שרייט זי — „איך קום, איך קום! האַלט אויס טאַטע, איך בין אַהיימעקומען דיר צו העלפן!“. דער פאַטער האָט דערקענט איר קול, אויסגעדרייט צו איר דעם קאַפּ און איז אַראַפּגעפאַלן!...

זי איז אויפגעקומען. ס'האָט געגרויט. איבערן וואַלד איז געלעגן אַ דינער נעפל. פייגעלעך, ווי איינגעטונקט אין זילבער, זענען אומבאוועגלעך געזעסן אויף די צווייגן, ווי זיי וואַלטן געווען טויטע. די שטילקייט פון דער נאַכט איז געלעגן איבערן וואַלד, זי האָט אים נישט געוואַלט אַרויסלאָזן פון אירע פינצטערע אָרעמס. נאָר פאַמעלעך, טריט ביי טריט, האָט זי זיך צוריקגעצויגן צו איר געהיים מיסטישע באַהעלטעניש און דער וואַלד האָט גענומען אויפּוואַכן, די פייגעלעך האָבן זיך אָנגעהויבן צו רירן, שפרינגען פון צווייג צו צווייג. די שנעבעלעך האָבן זיך געעפנט: „טשיריק, טשיריק“ — האָט עס געיובלט איבער מלכהלעס קאַפּ. זיי האָבן אויפגעבלאָזן די פע- דערלעך: „טשיריק, טשיריק!“; אַ רויט וועווערקעלע האָט אויף איר אַראַפּ-

געקוקט מיט די ברוינע פינקלדיקע אייגעלעך, לוסטיק געקלאַפּט מיט אַ פיסל אויפן צווייגל, דאָס פענזלדיקע עקל איז שטייף ווי אַ בויגן געשטאַנען אין דער לופט; אַ לאַנגער פּויגלטרילער האָט זיך געקייקלט איבערן וואַלד, זיך אַנגעשלאָגן אין די צווייגן, פאַרלוירן ליכטיקע קוגעלעך אין די נאָך שלאַפּנדיקע קושאַקעס.

דאָרטן, פון וואַנען דער פּויגלטרילער איז געקומען זענען די ביימער-שפיצן געשטאַנען אין איין פייער. אַ מאַטער שיינ האָט אַראָפּדערגרייכט צו מלכהלען. זי האָט זיך אויפגעשטעלט. ס'האָט איר געשווינדלט אין קאַפּ פונעם מיאוסן חלום, פון דעם פייגל-געזאַנג און דער אויפגייענדיקער זון. זי האָט זיך געשראַקן פאַרן אַנקומענדיקן טאַג. ס'האָט איר אויסגעזען, אַז עס וואַלט שוין בעסער געווען, ווען די נאַכט וואַלט אייביק אַנגעהאַלטן, און זי וואַלט שוין שטענדיק דאָ געבליבן זיצן אַנגעלענט אין בוים. פון גרוב האָבן ווייסע פלעקן פון פאַלשירעם צו איר אַרויפגעקוקט, און ס'איז איר מיטאַמאַל אַלצדינג קלאָר געוואָרן. זי האָט אים פאַרדעקט מיט מער בלע-טער און צווייגן.

זי איז שוין געווען אין גאַנצן וואַך. זי האָט זיך אַרומגעקוקט. ס'איז אין ערגעץ נישט געווען קיין וועג אָדער שטעג, נאָר ביימער און ביימער, געדיכט, איינער ביים צווייטן. זי האָט זיך געזוכט צו דערמאָנען פון וועל-כער זייט זי איז ביינאַכט אַריינגעקומען. אַלץ האָט אָבער איצט אַנדערש אויסגעזען, און ריכטיק אַרומגעקוקט האָט זי זיך דאָך נישט. זי האָט נאָר געהאַט איין געדאַנק, וואָס גיכער, וואָס טיפער אַריינצוקומען אין וואַלד. זי מוז אָבער זען אַרויסצוקומען. זי האָט זיך דערמאָנט דעם חבר כענקינס ווערטער: דער בלינדער צופאַל! און טאַקע, ווען זי איז אַ ביסל געגאַנגען, איז פאַר איר כסדר געוואָרן ליכטיקער, די ביימער שיטערער. יא, זי גייט ריכטיק! דער קאַפּ האָט איר אָבער ווייגעטאַן. זי האָט נאָך כסדר געזען פאַר זיך דעם פאַטערס צעבלוטיקט פנים, זיין באַלאַנסירן אויף דער שטאַנג, און ווי דער המון האָט זיך געפרייט איבער זיין טויט-אַנגסט. — זאָל דאָס זיין אַ שלעכטער סימן? נאַרשיקייט? וואָס אַ חלום קען צוזאַמענמישן? דער חלום האָט איר אָבער געהאַלטן אין זיין געוואַלד, דער שכל זאָגט איר: נאָ-רישקייט! אָבער איר האַרץ איז פאַרקלעמט. זי איז ביין געוואָרן אויף זיך

אליין, וואָס זי באַשעפטיקט זיך אַזויפיל מיט אַ חלום. ס'וואָלט געפאַסט פאַר דער מומע עטל, וואָס מען האָט איר תמיד געמוזט פּוּת־חלום זיין! ס'איז אַזוי ווי פּלוצים ליכטיק געוואָרן. זי איז געשטאַנען מיט גרויסע אויפגעשפּילעטע אויגן: אַלץ אַרום האָט זי אַזוי גוט געקענט: די שטשעזש-קע, וואָס האָט זיך געשלענגלט אַרום טייכל, דער ברוי־זאַמדיקער שליאַך, די דריי כאַטעס — צוויי קליינע און די גרויסע אינמיטן, די גרויסע מיט דער רויטער טיר — קאַרניצקיס הייזל! און דער וואָלד — דער וויגאַשטשער וואָלד! אוי, וויפל מאָל זי איז שוין געווען אין דעם וואָלד, אויף אַלע די דאָזיקע ערטער, אויף אויספּלוגן און צום זיידן, לייזער שווייגער! זי האָט אים איצט לעבעדיק געזען פאַר זיך: אַן אַלט קליין יידלע מיט אַ גרויסער קאַלטענעוואַטער באָרד און אַ הויכער פּלייצע, ווי עס וואָלט געלעגן אַ פּעקל אונטערן כאַלאַטל. נאָך דער באַכעס טויט איז ער געווען אַזוי איינזאַם און האָט זיך געפּרייט, ווען זי איז געקומען אים באַזוכן. „עס, מיין קינד, עס ביסט געקומען זען דעם זיידן. פּיין. ער האָט איר געברענגט פּרישע קעז-לעך און מילך, גלייך פון דער קו אַוועק. יא, איצט ווייסט זי וווּ זי איז. ס'איז נאָך זיבן־אַכט וויאַרסט צו וויגאַשטש, זי מוז זיך אײלן, אײדער עס ווערט נאָך ריכטיק ליכטיק — און אַ דאַרף־שיקסל מיט אַ לאַנג, גרוי קלייד, הויכע שנור־שיך און אַ רויט־געבלימלט טיכל אויפן קאַפּ, האָט זיך געלאָזן גיין צום שטעטל וויגאַשטש.

זי האָט נאָך נישט געקענט גיין גיך, מלכהלע. אירע פּיס זענען נאָך שטייף געווען פונעם קאַלטן וואָלד. אָבער איינציקווייז האָבן זיי זיך אויפ־געטייעט, און זי האָט זיך גענומען באַוועגן שנעלער. די קני האָט נאָך וויי־געטאַן, זי האָט אָבער נישט געהאַט קיין צייט צו קלערן דערוועגן, אירע געדאַנקען זענען געווען פאַרנומען מיט זיך פאַרשטעלן, ווי אַזוי ס'וועט אויסזען, ווען זי וועט פּלוצים, אַזוי אומדערוואַרט, אַריינקומען אין שטוב אַריין. דער טאַטע וועט זיין בלאַס ווי די וואַנט, וועט נישט קענען אַרויס־ברענגען אַ וואַרט. די מאַמע וועט שטיין און וויינען. און וואָס וועלן זאָגן טוביהלע און יאַנקעלע? זיי זענען נאָך געווען קינדער, ווען זי איז אַוועק נאָך אַרץ. און זי? זי וועט שטיין און לאַכן: „טאַטעשי, מאַמעשי, כ'בין גע־קומען אייך אַוועקנעמען פון דאַנען! כ'וועל אייך ברענגען נאָך אַרץ־ישׂראל! איר וועט זען משהן; איר וועט זען, וואָס מיר האָבן דאַרטן געמאַכט; איר

וועט זען אונדזערע שטאלן, אונדזערע קי, זיי זענען שוואַרצע מיט ווייסע פלעקער, מיט גרויסע אייטערס פול מיט מילך! איר קענט זיך שוין נעמען פאקן, מיר פאָרן באַלד! — אויב זיי זענען נאָך דאָ — איז ווייטער דער מוראדיקער געדאַנק איר געקומען אין קאַפּ אַרײַן. זי האָט אים אַוועקגעיאָגט. ר'איז אָבער כסדר צוריק געקומען און זיך פאַר איר אַוועקגעשטעלט אין זיין גאַנצער גרויליקייט. „יא, זיי זענען נאָך דאָ! האָט זי באַשלאָסן — ס'האָט זיך זיכער ווער פון זיי געראַטעוועט!“ איר פאַטער האָט געוויינט אין שטעטל זיין גאַנץ לעבן; איר זיידע אויך. און ווי זי ווייסט, האָט איר פאַ- מיליע דאַרט געלעבט אַ סך הונדערטער יאָרן. מען האָט זיי גערופן „די וויגאַשטשער“. אַלע האָבן געהאַט דרײַ-אַרץ פאַר איר זיידן, — יידן און גוים, — אַלע האָבן געקענט איר טאַטן, געוויסט ווער ער איז.

פּויערישע וואַגנס האָבן אָנגעהויבן פאַרבײַפאַרן. „ס'מוז זיין אַ מאַרק-טאַג“, האָט זי געקלערט. די פּויערים זענען שלעפּעריקע געזעסן אויף די געזעסן, געלאָזן די פּערד אַליין געפּינען דעם וועג, און קיינער האָט זיך אויף איר נישט אומגעקוקט. די זון איז איר אַקעגנגעקומען אַ ליכטיקע, אַ שמייכלדיקע. אירע שטראַלן זענען דורכגעדרונגען אירע קליידער, און האָבן אַזוי מחיהדיק געוואַרעמט איר פאַרפּרוירן לייב. דער קאַפּווייטיק איז געווען פאַרשווונדן, זי איז איצט געגאַנגען לייכט און מונטער אויף דעם מאַרגנפּייכטן זאַמד-וועג. שוין פון גאַנץ ווייט האָט זי געזען דעם קאַשטיאַל מיטן גאַלדענעם צלם אויפן שפּיץ-טורעם. זיי האָבן געוויינט אינעם געסל דערנעבן. זי האָט געשטעלט גיכע טריט. זי האָט געוואַלט אַלעמען נאָך גע- פינען אינדערהיים.

ס'איז געווען אַזוי שטיל און אַזוי פּרידלעך אַרום. די פעלדער האָבן זיך געבאַדן אין דער ערשטער מאַרגן-זון. אַ לייכטע פאַרע איז אויפגעשטיגן פון דער אויפגעוואַרעמטער, פייכטער ערד און אַרומגעשווומען אין דער קילער מאַרגן-לופט. בהמות זענען געשטאַנען אויף דער פאַשע און געמל-ה-גרהט דאָס דיקע, זאַפטיקע גראַן. אַן אַגער האָט אויפגעהויבן זיין שטאַלצן קאַפּ און ארויסגעלאָזן אַ יובלדיקן געהירוש. אַ קו האָט זיך אַרומגעקוקט מיט אירע תּמעוואַטע אויגן, ווי זי וואַלט געוואַלט זאָגן אַ דאַנק, וואָס מען האָט איר אַוועקגעשטעלט אין אַזאַ שפּע. אויפן בערגל דאָרטן האָבן זיך די פּליגל פון דער אַלטער מיל געדרייט, אַ מאַל גיך, אַ מאַל לאַנגזאַמער, און

אמאל זענען זיי גלאט אזוי געבליבן שטיין און א ביסל זיך אפגערוט. אזוי האט זי שטענדיק געטאן, די אלטע מיל. מלכהלע האט אלץ דערקענט, און א שטילע בענקשאפט האט אנגעפילט איר הארץ. און אויף די פויערנים, וואס זענען פארבייגעפארן, האט זי איצט נישט געקענט זען קיין שום ביז. זיי זענען איר איצט ליב געווען. זי האט זיי געוואלט צורופן א „דזשיען דאבריו!“. אין דעם אויגנבליק האט זי אין גאנצן געהאט פארגעסן, נאך וואס זי איז דא אהערגעקומען. ס'האט איר אויסגעזען, ווי זי גייט אהיים, ווי אפטמאל פריער, איידער זי איז אוועקגעפארן נאך ארץ.

אבער ווען זי איז אריינגעקומען אין שטעטל, אדורכגעגאנגען אייניקע געסלעך, איז זי שטיין געבליבן. אלץ האט אזוי מוראדיק פרעמד אויסגעזען. ס'זענען געווען די זעלבע געסלעך, די זעלבע הייזלעך, אבער די מענטשן, וואס זי האט אנגעטראפן האבן געהאט אזעלכע אומפריינטלעכע הארטע פנימער, און אזעלכע ביזע, קאלטע אויגן. ס'זענען שוין פאר איר פארביי געגאנגען א סך מענטשן, ס'איז אבער צווישן זיי נישט געווען קיין איין איינציקער ייד. — בחינם, — האט זי געטראכט, — ס'איז בחינם, וואס איך אייל מיך אזוי! כ'וועל שוין סיי ווי סיי קיינעם נישט געפינען. — ביי דעם געדאנק האט זיך איר הארץ ווי אפגעשטעלט. זי האט זיך ווייטער געלאזן גיין, איז כמעט ווי געלאפן, ווי זי וואלט געוואלט אנטלויפן פון דעם שרעקלעכן געדאנק און פון דער שנאה וואס רינגלט איר ארום. זי האט זיך ערשט אפגעשטעלט, ווען זי איז צוגעקומען צו זייער הויז. ס'איז געווען דאס זעלביקע הויז, דאס זעלביקע פאדערהייזל, די זעלביקע גרויע פארב. נאך אין די פענצטער זענען געשטאנען בלומען-טעפלעך, און די גאר-דינען האט זי נישט געקענט. ס'זענען געווען אנדערע, פרעמדע פענצטער! די טיר פון פאדערהייזל האט זיך געעפנט, מען איז שוין געווען אויפגע-שטאנען דריבען. ס'איז איר קלאר געווארן, אז זי האט שוין געמוזט דארטן שטיין זייער לאנג. די טיר פון שטוב האט זיך איצט געעפנט און זי האט זיך דערווייטערט פון הויז.

א מאן איז ארויסגעקומען, א פרעמדער מאן. ער האט געהאלטן ס'היטל אין האנט, עס ערשט אנגעטאן, ווען ער איז שוין געווען אפגעגאנגען א שטיקל וועג. א שייגעצל אין בלויון העמדל, האט זיך געוויזן אין דער טיר פון פאדערהייזל, „טאטושיו!“ — האט ער געשריגן. דער מאן האט זיך

אויסגעדרייט, א שאקל-געטאן מיטן קאפ און ווייטער געגאנגען. מלכהלע האט געוואלט נאכלייפן אים פרעגן, אויב ער ווייסט נישט, ווו עס איז אהינגעקומען אבראמאָוויטש, דער ייד הירשקע, וואָס האָט דאָ געוווינט, אין דעם הויז. זיין מאַרגנזויער פנים און די ביזע אַראָפהענגנדיקע וואַנצן האָבן איר צוריקגעהאַלטן. אַ גאַנץ פרעמדער מענטש, ער איז אַפילו נישט פון אונדזער שטאַט. כ'האַב אים קיינמאַל נישט געזען. וואָס וויל ער דאָ און ווי קומט ער צו וווינען אין אונדזער הויז, אין זיידנס הויז און ווו... זי שטייט שוין ווייטער. ס'קען נאָך ווער אַרויסקומען און פרעגן וואָס זי וויל.

אין דער רגע האָט זי נישט געהאַט קיין צוטרוי צו איר כוח. איר פנים וואָלט איר פאַרמרט. זי וואָלט איצט נישט געקענט פאַרטראָגן, ווען עס זאָל ווער רעדן צו איר אַדער עפעס פרעגן. ווען זי וואָלט זיך געקענט ערגעץ באַהאַלטן און זיך אויסוויינען! ווען זי האָט זיך געמאַלדן האָט זי פאַרשטייט זיך געקלערט, וועגן אַלע געפאַרן פאַר וועלכע זי וועט שטיין. אַבער אַלץ האָט איר אויסגעזען ווי גאַר נישט קעגן דעם איינעם, אָן זי וועט געפינען אירע עלטערן, אירע ברידער, אַוודאי האָט זי געוואָסט, אָן די אויסזיכטן זיינע קליינע. אַבער סיי ווי! אפשר איז דאָך נישט אַלץ אַזוי שרעקלעך, אַזוי גרויזאַם, ווי מען האָט געהערט. אַבער איצט, ווען זי שטייט ביי איר טאַטנס הויז און זעט, אָן עס איז באַוווינט פון פרעמדע, וואָס האָבן אַלץ צוגערויבט און אפשר אויך זיי אומגעברענגט... ס'האַט איר אויסגעזען, ווי עס איז פינצטער אַרום איר, ווי ביינאַכט אין וואַלד. זי האָט זיך געלאָזן אַרויסגיין פון געסל, שלעפנדיק, איינגעבויגן, ווי זי וואָלט אויף זיך געטראָגן אַ גרויסע משא. זי האָט זיך אומגעקוקט נאַכאַמאַל צו זען די פענצטער; אַ פרוי, אַ פרעמדע פדוי האָט אַוועקגעצויגן די גאַרדינען.

זי איז ביז געוואָרן אויף זיך אַליין, זיך פאַרגעוואַרפן, אָן זי איז נישט דערוואַקסן צו דער סיטואַציע, האָט פאַרגעסן, וואָס ס'איז אַפגערעדט געוואָרן; זיך נישט לאָזן פירן פון האַרץ, זיך פון קיין זאָך נישט לאָזן איבערוועלטליקן, נאָר דאָס איינע געדענקען: אויפזוכן יידן, זיי טרייסטן, זיי אויפמונטערן און זיי דערציילן, אָן זייערע ברידער אין דער וועלט לידן מיט זייערע לידן, קלערן שטענדיק וועגן זיי, זוכן וועגן ווי אַזוי זיי צוהילף צו קומען. זי דאַרף ברענגען די בשורה וועגן זייער באַלדיקער באַפרייאַונג און נישט

אַרומגיין און זוכן קרובים. זי האָט זיך אויסגעגלייכט און איז אַרויס אויפן מאַרק.

ס'האָבן זיך שוין דאָרטן געפונען אַ טייל פויערשע וואַגנס און מענטשן. זיי זענען אַרומגעגאַנגען פוילע, ווי נייגעריקע צושויער. זי האָט געזוכט אונטער די גויזשע קליידער אַ יידיש פנים. אַזאַ איז נישט געווען. זי האָט דאָך געקענט אַלע יידן פון שטעטל און וואָלט זיי דערקענט אונטער וועל-כער הלבשה זיי זאלן זיך נישט האָבן באַהאַלטן. זי האָט זיך דערמאַנט די מאַרק-טעג פון אַמאָל. ס'האָט געווימלט מיט יידן. זיי זענען אַרומגעלאָפן ווי בינען אין אַ בינשטאַק, פון וואַגן צו וואַגן, געטאַפט די סחורות, גע-פרעגט אויפן פרייז: „אויטשיעץ, מאַטקאַ, וויעלע“... זיך געדינגען וועגן פרייז, צוגעקלאָפט מיט דער האַנט, באַצאָלט און אוועקגעשלעפט אַ זעקל תבואה, אַ פעלעכל, אַ קויש אייער. ביי די יידישע בוידן זענען געשטאַנען פויערים, איינגעקשנט אַראַפּגעדריקט דעם פרייז. און לייזן האָט מען דאָך געוואָלט. געווען צופיל ביידלעך, צוריק אַהיימשלעפן די סחורות האָט זיך קיינעם נישט געוואָלט, איז שווערע האַרעוואַניע פאַרקויפט געוואָרן צו שפּאַט-ביליקע פרייזן, מיט גראַשנס פאַרדינסט. אַזוי איז עס געגאַנגען הונדערטער יאָרן, דור נאָך דור. יידן האָבן געלעבט אין נויט און אין צרות — אָבער געלעבט... און ווער האָט זיך געקענט פאַרשטעלן אַ מאַרק אָן יידן? איצט איז דאָ ניט פאַראַן קיין איין איינציקער ייד, און ווער ווייסט, אויב ס'געדענקט נאָך ווער, אָז עס זענען אַמאָל דאָ געווען אַזעלכע...

זי האָט זיך דערנענטערט צום ברונעם, אַ פרוי האָט אַרויפגעצויגן וואַסער. זי האָט זיך דערמאַנט, ווי זי פלעגט העלפן איר מאַמע. זי האָט אַזוי ליב געהאַט צו ציען ביי דער שנור און זען, ווי דער עמער קומט העכער און העכער אַרויף, ביז מען האָט אים געקענט אַנכאַפן מיט דער האַנט. זי האָט געהאַט אַזאַ חשק צו העלפן דער פרוי, און זי איז נעענטער צוגעגאַנגען. „יאָדוויגאַ“, האָט זי שיער אַ געשריי געטאַן. דאָס איז געווען יאָדוויגאַ, וואָס איז צו זיי אַריינגעקומען, געהאַלפן דער מוטער אין שטוב. איצט קען זי געוואָר ווערן, וווּ אירע עלטערן זענען. זי מוז איר פרעגן, זי מוז מיט איר רעדן. יאָדוויגאַ ווייס זיכער אַלץ! זי האָט זיך אָבער באַלד מיטגעגען, זיין, זי טאָר ניט, זי מוז זיין פאַרזיכטיק! זי טאָר ניט פרעגן אַ גוי, און נאָכדערצו אַזאַ וואָס קען איר. זי האָט זיך מיט כוחות איינגע-

האלטן נישט צוצולויפן צו יאדוויגאן, א קאלטער שווייס האט באדעקט איר לייב.

יאדוויגא האט דערווייל אנגעפילט אירע קאנען און איז אוועק. מלכהלע האט איר נאכגעקוקט ביז זי איז פארשוונדן אין איינע פון די געסלעך ביים מארק. זי האט באשלאסן דערווייל זיך צו האלטן ביים ברונעם. עמיץ פון די יידן מוז דאך קומען נאך וואסער, ווו זיי זאלן נישט זיין. זיי קענען דאך נישט אלע זיין פארשוונדן. זי איז איצט געווען צופרידן, וואס זי האט זיך נישט געגעבן צו דערקענען פאר יאדוויגאן. זי איז געווען א ביזע גויע. זי איז שטענדיק ארומגעגאנגען און געבורטשעט. די קינדער האבן פאר איר מורא געהאט. זי פלעגט אבער זאגן, אז זי איז ניט אזוי שלעכט ווי זי זעט אויס.

איר בליק איז געפאלן אויפן קאשטשיאל מיט דעם געקרייזיקטן יע-ווס. זי האט שוין נישט מער מורא געהאט צו קוקן אויפן קאשטשיאל. זי האט זיך דערמאנט, ווי יידן האבן זיך פאר אים געשראקן, פאר זיין געוואל-טיקער גרייס, מיט די טורעם-שפיצן גלייך אין הימל אריין. זיי האבן גע-פילט א פחד פאר אים. זענען תמיד אריבער אויפן אנדערן טראטואר. זי האט איצט גלייך געקוקט אויפן געקרייזיקטן יעווס. דאס האט זי פריער קיינמאל נישט געטאן. ס'איז איר איינגעפאלן, אז ווען דער פעטער לייב, וואלט זיך אנגעטאן אזא דערנער-קראנץ אויפן קאפ, וואלט ער אקוראט אויסגעזען, ווי דער יעווס דא, אויף דער קאשטשיאל-מויער. ער האט דעם זעלבן ליידנדן בליק, דאס זעלבע מאגערע פארפייניקטע פנים.

אין ארץ-ישראל איז דער ווידערווילן, פונקט ווי אנדערע יידנס, געווען ביי איר פארשוונדן. דארטן האט זי פארגעסן דאס ביז, וואס מען האט יידן אין זיין נאמען אנגעטאן, ווען זי איז אזוי געשטאנען און בא-טראכט זיין פנים, האט זי אין אים געזען, נאר אן ארעמען, פארפייניקטן ייד. זי האט שטיל צו אים גערעדט:

„דו, אזוי ווי מיר אנדערע, זענען דא געווען אין דעם דאזיקן לאנד שוין אזוי פיל הונדערטער יארן, און דו ביסט, ווי מיר אלע אנדערע, א פרעמדער דא. דיין געבאט ליב צו האבן פארשטייען זיי נישט. דייע מילדע, בארעמהארציקע ווערטער האבן צו זייער הארץ נישט דערגרייכט. דו ביסט בחינם געאנגען אויף דער גאלגאטא. זייער האס איז שטארקער ווי דיין

ליבע. זיי האָבן דיך פיינט פונקט אַזוי ווי אונדז. זיי מוזן אָבער האָבן צו וועמען צו שיקן זייערע תפילות, זייערע פאַלשע תפילות! אונדז האָבן זיי געפייניקט אין דיין נאַמען, און דיך און דיין לערע האָבן זיי באַשמוצט און באַשפּאַט. ישו, דיין מיסיע אין דער וועלט איז נישט געלונגען, קער דיך אום אַהיים, קום צוריק, זיי אַ ייד צווישן יידן!.

אַ פרוי איז געקומען צום ברונעם נעמען וואַסער. זי האָט געטראָגן אַ טיכל אויפן קאַפּ. מלכהלע איז נעענטער צוגעגאַנגען: גיין זי איז נישט קיין יידישע. זי איז נאָך דאָרטן לאַנג אַרומגעגאַנגען, געקוקט אויף יעדן, וואָס איז געקומען אויפן מאַרק, אַדער צום ברונעם נעמען וואַסער. קיינער פון זיי איז נישט געווען קיין ייד.

„וואָס גיי איך דאָ אַרום“ — האָט זי אומעטיק געזאָגט. „זיי ליגן ער-געץ באַהאַלטן, זיי וואַגן נישט אַרויסצוקומען. כּוועל זיי אויפזוכן. זיי קענען דאָך נישט אַלע זיין פאַרשוונדן!“.

זי האָט אין זכרון אויפגעזוכט פאַרשידענע נעמען און געקלערט צו וועמען זי זאָל צוערשט גיין. פריער האָבן אין יעדן הויז געווינט יידן, און איצט — איצט איז זי אפשר איינע אַליין אין שטעטל... זי האָט נישט גע-פילט קיין פחד, נאָר אַ נאָגנדיקע ליידיקייט ביים האַרץ. אַ טיפע איינזאַם-קייט האָט איר אַרומגענומען, ווי זי וואָלט געשטאַנען אין אַן אומענדלעכן מדבר. יא, האָט זי געטראַכט, ס'געפינען זיך דאָ מענטשן, זיי זענען אָבער פּרעמדע, שונאים, וואָס ווילן איר שלעכטס טאָן, זי קען נישט רעדן צו זיי, קען זיי גאָר נישט דערציילן. זיי וועלן, זיי וועלן זיך פרייען איבער איר ליידי, חזק מאַכן פון איר געוויין. זי האָט ווייטער געדענקט דעם חלום פון ביינאַכט אין וואָלד. זי האָט געזען פאַר זיך איר טאַטן מיט אַן אַנטבלויזטן קאַפּ און אַ פאַרבלוטיקט פנים. זי האָט זיך אַרומגעקוקט צו די סלופעס מיט דער שטאַנג אויב זיי שטייען נאָך דאָרט ערגעץ...

זי וועט אָנהייבן מיט יידל קרעטשמער. ער וווינט נישט ווייט פון מאַרק. איר בליק איז געפאַלן אויף זייער געסל, זי האָט גיך אוועקגעדרייט דעם קאַפּ.

ביי יידל קרעטשמער זענען שטענדיק געווען אַ סך מענטשן, באַזונד-דערס אין אַ מאַרק־טאַג. זי האָט זיך דערמאַנט זיין קליינטיק זויבעלע, וואָס איז גאָר אַן מורא אומגעגאַנגען מיט די גרויסע, שווערע פויערים.

האָט זיך ווער פון זיי אָנגערונקען און גענומען מאַכן סקאַנדאַלן, האָט זי אים אָנגענומען ביים אַרבל און אים אַרויסגעפירט אויפן גאַס. דער גרוי-סער פויער האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבן מיט דעם דאָזיקן קליי-נעם ווייבעלע. „זשידווקאַ, פשאַקרעוו!“ האָט ער געמורמלט און זיך גע-קראַצט אין נאַקן.

אין אַזאַ טאַג האָבן יידן געציטערט פאַרבייצוגיין די שענק, זיי האָבן נישט געקענט פאַרשטיין, ווי דער דאָזיקער יידל און זיין קליין ווייבעלע קענען דאָ אויסהאַלטן. מען האָט גערעדט, אַז אין אַ שיינעם טאַג וועלן זיך די פויערים צעווילדעווען און וועלן אים דערהרגענען, אויך זיין ווייב און, חלילה, די קינדער. יידל און זיין ווייב מוזן אויך עפעס געהאַט דעם זעלבן געפיל. וואָרעם אין אַ מאַרק-טאַג האָבן זיי די קינדער געהאַלטן פאַרשלאַסן אין שטוב, און איי-נער פון זיי איז שטענדיק אויסגעקומען ביי דער טיר...

די טירן פון דער שענק זענען געשטאַנען אָפן. ביי דער טאַשעוואַניע איז געזעסן אַ מענטש מיט אַ פיפקע אין מויל. אַ פרוי האָט אויסגעווישט גלעזער. קיין קונים זענען נאָך נישט געווען. אויף די שילדן איז געשטאַנען מיט גרויסע שוואַרצע בוכשטאַבן: „אַ פוילישע שענק“. מלכהלע האָט גע-קלערט: „די דאָזיקע שענק האָט מען נאָך יידלען צוגענומען איידער די דייטשן זענען געקומען אין לאַנד אַריין אַריין. דער נאָמען האָט געדאַרפט דערציילן, אַז די שענק איז שוין אַ ריין פוילישע, דער ייד איז אַרויס-געשטופט“.

זי איז אַריינגעגאַנגען אין צווייטן געסל, צו פייוולס אכסניה, זי האָט שוין פון ווייטנס געזען, אַז די לאַדנס זענען פאַרמאַכט, די טיר איז געווען פאַרהאַקט מיט ברעטער, די שפאַרעס זענען געווען פול מיט שפינוועבס און שטויב.

זי האָט זיך געלאָזן גיין צו גדליה מירלס. ביי אים האָבן זיך געזאַמלט בחורים און מיידלעך. זיי האָבן דיסקוטירט, איינגעוואָרפן און אויפגעשטעלט וועלטן. זיי זענען געווען אַרעמע, אָבער רייך אין חלומות וועגן אַ וועלט, וווּ די מענטשן וועלן זיין גליקלעכע, פריילעכע און אויך יידן וועלן זיין גליקלעכע אין זייער אייגן לאַנד, גישט יעדער אונטער זיין פייגנבוים און

ווייניגשטאק, נאָר אַלע צוזאַמען אין אַ געמיינשאַפטלעכער געזעלשאַפט. דאָס האָט זיי לייכטער געמאַכט צו טראָגן זייער שווערן גורל.

גדליה פלעגט שטענדיק זינגען, און אַלץ מיט אַ גמרא-ניגון. זיין מאַמע, מירל די הינער-הענדלעריק, די אלמנה, האָט אים געוואָלט מאַכן פאַר אַ ישיבה-בכור, זענען יידן אַרעם געוואָרן און אויפגעהערט צו קויפן הינער, האָט זיך גדליה אויסגעלערנט מאַכן זאַקן. פון דער גמרא איז אים נאָר געבליבן דער ניגון. דער דאָזיקער אומעטיקער ניגון. און דאָס זשומען פונעם קליינעם זאַקנמאַשינדל האָט זיך שטענדיק געהערט אין געסל.

ס'פענצטער איז געווען אַפן. אַ שיקסעלע איז געשטאַנען און אַרויס-געקוקט. אַזוי פלעגט אויך שטיין גדליהס חנהלע. איר רונדיק פנימל האָט געשטראַלט פון פרייד, ווען זי האָט געזען וועמען פון די חברים קומען. פון דערווייטנס האָט מען שוין געהערט איר קלינגענדיק קולכל, ווען זי האָט אין שטוב מיטגעטיילט ווער עס גייט! מלכהלע האָט געוואָלט פאַרביי-גיין אַן זיך אַפצושטעלן. זי האָט אַבער פלוצים געפילט אַזאַ געוואָלטיקן באַדאַרף נאָכאַמאָל צו זען די דאָזיקע שטוב, אַז זי האָט זיך אומגעקערט צום פענצטער. דאָס קאָמאָדעלע מיט די זילבערשטרייפן איז געשטאַנען אויפן זעלבן אַרט און ביי דער זעלבער וואַנט, ווי אַמאָל. דער גרויסער אַוואָלער שפיגל איז געהאַנגען אויפן זעלביקן אַרט ווי אַמאָל. אַ פרוי האָט געגראַבלט ביים אייוועלע. ס'קינד האָט זיך מיט שרעק צוריקגעצויגן פון פענצטער. די פרוי איז צוגעקומען און געפרעגט וואָס עס איז. „די האָט דאָ אַריינגעקוקט איז אונדזער שטוב!“ — האָט דאָס קינד אַנגעוויזן אויף מלכהלע, וואָס איז געבליבן שטיין צו זען, ווער עס איז די פרוי. די פרוי האָט געהאַט מילדע גרויע אויגן, אַבער ווען זי האָט דערזען מלכהלען האָט זי אַראָפגעכאַפט דאָס קינד פון שטול און גיך פאַרהאַקט דאָס פענצטער. „עפעס אַ משוגענע!“ האָט זי געזאָגט, און זיך טיפער אַריינגעצויגן אין שטוב, שלעפנדיק דאָס קינד נאָך זיך.

מלכהלע האָט זיך ווייטער געלאָזט גיין. זי האָט געטראַכט וועגן גדליהס אַוואָלן שפיגל, וואָס הענגט נאָך אויפן זעלבן אַרט, אויף דער זעל-ביקער וואַנט. זי האָט פאַר זיך געזען די מיידלעך, אַ שפעטע אַונט-שעה, ווי זיי זענען געשטאַנען ביים שפיגל און פאַרקעמט זייערע האָר צום אַהיימ-גיין. בריינדל, וואָס האָט געקענט אַלעמען נאָכמאַכן, איז געשטאַנען די

לעצטע פון הינטן. זיי האבן געזען אין שפיגל איר אַפּלאַכנדיק פנים. זי האָט כסדר געביטן דעם אויסזען. אַמאָל האָט עס געהאַט כאַנטשעס פאַרחלומט-קייט און אַמאָל דבורהס ערנסט, טראַגישע שטריכן, און אַמאָל איר, מלכה-לעס אַ ביסל אַרױפקונדיק בעזל. בריינדל האָט אַפילו געקענט נאַכמאַכן, ווי אַזוי אברהם שטייט מיט אַן אַפּן מויל אין גאַנצן אַ באַנומענער, ווען ער קוקט אויף כאַנטשען; ער וויל עפעס זאָגן, נאָר ער קען נישט. ס'איז געווען אַ גאַנץ טעאַטער! מען האָט זיך געקענט טויט-לאַכן! די דינע כאַנטשע האָט טאַקע אַזוי ווונדערלעך געטאַנצט, אַזוי לייכט, אַזוי בייגיק. אירע פיס האָבן קוים באַרירט די ערד, ווי אַ פויגל האָט זי אַרומגעשוועבט אין שטוב, אַט-אַט וועט זי זיך אויפהייבן און אַוועקפליען! אַלע האָבן זיי געוואָלט אַוועק, פון דער איינגעקלעמטקייט, פון דער ענגשאַפט, פון דער אייביקער נויט און אייביקער געפאַר. זיי זענען געווען ווי מייז אין אַ לאַפקע, וואָס קען יעדן אויגנבליק אונטערגעצונדן ווערן. זייער געדאַנק איז שטענדיק געווען פאַר-נומען, ווי אַזוי אַרויסצוקומען פון דאָרטן — אַלע וועגן זענען געווען פאַר-שפאַרט, אַלע טויערן פאַרהאַקט! זיי האָבן אָבער כסדר געהאַפּט, אַז עס וועט זיך ערגעץ ווייזן אַ שפאַרע... נאָר גדליה האָט שוין געהאַט רעזיגנירט, ער האָט געהאַט אַ ווייב און אַ קינד. דער גמרא-ניגון איז כסדר געוואָרן אומעטיקער. מלכהלען פלעגט זיך דאַכטן, אַז ער וועט אויפהערן צו זינגען — וועט ער זיין טויט. ער וועט זיצן ביים מאַשינדל, דרייען דאָס רעדל, אָבער ער וועט זיין טויט. און דבורה מיט די גרויסע פּרעגנדיקע אויגן — זי האָט תמיד גערעדט וועגן ליבע, עפעס אַ געוואָלטיק גרויסער ליבע און אַ שרעקלעכן טויט. האָט זי אים געפונען? אָדער האָט זי זיך געראַטעוועט? און בריינדל? ס'האַט אויסגעזען, ווי קיין זאַך אין דער וועלט קען נישט אַפּשטעלן איר געלעכטער. און די חברים, וווּ זענען זיי איצט? וווּ?

זי איז געשטאַנען ביי מרדכי וואָלינערס הויז, דאָס גרעסטע אין שטעטל. ער האָט געהאַט אַ סך טעכטער, זיין, איידעם און אייניקלעך. אַלע האָבן זיי געווינט דאָ אין דעם דאָזיקן גרויסן הויז. סוחרים זענען געקומען און געגאַנגען, מעקלערס האָבן פאַרהאַנדלט און סתם יידן זענען אַריין און אַרויס. איינער איז געקומען נאָך אַ נדבה, איינער נאָך אַ הלוואה. אָדער מען איז אויך גלאַט געקומען זען, ווי עס לעבט אַ ייד, אַ גביר, ס'איז דאָרטן געווען אַן אייביק געגיי. זייער זון, מאיר, האָט געהאַט אַ בלאַס, איידל פנימל, ס'האַט

שוין ביי אים גענומען שפראצן אויף דער אויבערשטער ליפ. ווען זייער יינגסטע טאכטער געניא, איז ארויסגעגאנגען אויפן שפאציר מיטן רויען פאראסאלעכל און דעם גרויסן שטרוי-הוט אויפן בלאנדן קעפל — דער איינציקער הוט אין שטעטל — זענען די מיידלעך געשטאנען פארגאפטע מיט אַ חלום אין די אויגן...

דאס הויז איז געווען פארלאזן. מלכהלע האָט אַריינגעקוקט דורך די פענצטער. די שטובן זענען געווען ליידיק, דאָ און דאָרטן איז עפעס געלעגן אויף דער ערד, אָדער געשטאנען אַנגעלענט אין וואַנט. די שוויבן זענען געווען מיט דיקן שטויב, און זי האָט נישט געקענט זען וואָס עס איז. זי האָט זיך געפילט קראַנק, אַריינקוקנדיק אין דעם פאַרלאָזענעם, צעראַבירטן הויז. זי האָט עפעס ווי נישט געקענט אַוועקגיין, נישט געקענט תּופּס זיין, אָז עס זאָל אין דעם הויז באַמת קיינער נישט זיין. אין איר פאַנטאַזיע איז אַרויפגע-שווומען מרדכי וואַלינער און זיין ווייב, ער איז שוין געווען גרוי. „ער איז גרוי פון וויין טרינקען“, האָבן יזן גוטמוטיק געזאָגט. זיי האָבן עס אים פאַרגינען. זיי האָבן פאַר אים נישט בלויז געהאַט דרך-אָרץ, ווייל ער איז אַ גביר, נאָר האָבן אים אויך גערן געהאַט. ער האָט עפעס געהאַט אַ באַזונ-דערן אופן אומצוגיין מיט מענטשן, האָט געפּרעגט, וואָס מען מאַכט אין דערהיים. דאָס האָט אַן אַרעמען ייד ווייך געמאַכט ביים האַרץ; און קיינער איז אויך נישט פון אים אַרויסגעקומען מיט ליידיקע הענט. און ווי בכבודיק זיין ווייב האָט אויסגעזען! עפעס אַן אַדעליקע פאַרנעמקייט איז געלעגן אויף איר פנים. איר האַלטונג איז געווען פון אַן אַלטן, שטאַלצן יחוס. ס'האַט אויסגעזען ווי אַ גאַנצער פאַראַד, ווען זי איז שבת מיט אירע טעכטער און שוורן געגאַנגען אין שיל אַריין.

בעת מלכהלע איז געשטאנען און געקלערט וועגן דעם פארלאזענעם הויז און די פארשווינדענע באוויינער, איז איר פלוצים אַ מאַדנער שרעק באַפאַלן. ס'האַט זיך איר געדאַכט, אַז דאָס הויז איז נישט אינגאַנצן ליידיק, אַז עס געפינט זיך ווער אינעווייניק, ליגט און לויערט און קען יעדע רגע אַרויסשפּרינגען און איר אַנכאַפּן. זי איז אַריבערגעגאַנגען אויפן אַנדערן טראַטאַר.

די שיל איז געלעגן נישט ווייט פון דאָרטן, אין אַ לאַנג שמאַל גע-סעלע, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אויף אַ פעלד. זאָל טאַקע קיין איינער דאָרט

נישט זיין? שימעלע! קיין זאך אין דער וועלט וועט אים נישט אפהאלטן פון גיין דאווענען. און שמואל־הערש? ער וועט היטן די שיל. ער וועט איינשטעלן זיין לעבן און איר היטן. קיינער וועט אים פון דארטן נישט קענען פארטרייבן. יא, ער איז דארטן. ער וועט איר אַקעגנקומען, הויך, אויסגעדארט, מיט אַ נישט־צעקאָמטער באַרד און צעריסענע קליידער. ער וועט אויסציען זיין לאַנגן דינעם האַלדז און וועט איר פאַרחידושט אַנקוקן. „דו ביסט דאָך מלכה־לע“ — זיין קול וועט זיין אַן אַ קלאַנג — „מען האָט געזאָגט, אַז דו ביסט געפאַרן נאָך ארץ־ישראל“.

זי איז געשטאַנען ביים הויף, ס'האָט זיך איר געדאַכט, ווי זי וואָלט אַריינגעקוקט ערגעץ אין עק וועלט. הויכע ווילדע גראָזן האָבן אַרויסגע־שטעקט פון צווישן די שפיציקע, שלעכט־ברוקירטע שטיינער. ס'האָט אויס־געזען, אַז עס האָט שוין לאַנג נישט אַ מענטשלעכער פּוס באַטרעטן דאָס דאָזיקע וויסטע אַרט. די לאַנגע נידעריקע געביידע האָט געזונקען אין דער איינער זייט. די פענצטער זענען כמעט געזעסן אויף דער ערד. די שוויבן אין שטויב און בלאַטע. זי איז צוגעגאַנגען אַזן געוואָלט פרווון, צו די טיר איז פאַרמאַכט. אָבער אַזוי ווי זי האָט נאָר אַנגערירט די קליאַמקע, איז די טיר אויפגעשפרונגען, ווי אַ ביזע האַנט וואָלט איר פון אינעווייניק אויפ־געשטופּט פאַר איר. זי איז געבליבן שטיין אַ דערשראַקענע. ס'איז איבער־ווייניק געווען האַלב־פינצטער און אַזוי שטיל, ווי דער טויט אַליין וואָלט דאַרטן געהאַט אויפגעשטעלט זיינע געצעלטן. די בענק זענען אַרום געלעגן, די שטענדערס — צעוואָרפן, דער שולחן האָט געהאַנגען אויף איין פּוס. דער אַרון־קודש איז געשטאַנען אַפּן — אַ ליידיקער! אין אַרון־קודש איז געווען אין גאַנצן פינצטער, די שוואַרצע זאַרג איז דאַרט געזעסן און האָט שטום, אַן ווערטער, באַוויינט איר ביטערן גורל.

ווי אין חלום האָט זי געזען די שול פאַר כל־נדרים: יידן זיצן אויף דער ערד, קאַפּ ביי קאַפּ, באַרד ביי באַרד, טלית ביי טלית. זיי זיצן צוגע־דריקט צו אַנאַנדער, ווי זיי וואָלטן געווען אין אַ גרויסער סכּנה, און ליכט, אומעטום ליכט, גרויסע ברענענדיקע ליכט, אין די געלע פּלאַטערדיקע פּלעמלעך ציטערן די נשמות פון די טויטע. אַ סווישטשער פון אַ פּויגל האָט איר אויפגעוועקט. ער איז געקומען פון אויבן, פון דער ווייבער־שול. דורך אַ צעבראַכענער שויב איז ער אַריין געקומען. ער האָט דאַרטן געהאַט

זיין נעסט. זי האָט פאַמעלעך צוגעמאַכט די טיר און זיך שטיל אַרויסגעצויגן פון הויף.

די גאַס איז געווען פול מיט ליכט. זי האָט פאַרמאַכט די אויגן. זי האָט נישט געקענט פאַרטראָגן די ליכטיקייט. אין שיל איז דאָך געווען אַזוי פינצ'טער, און אין הויף האָבן אַרומגעשוועבט לאַנגע, קאַלטע שאַטנס. וואָס זאָל זי איצט טאָן, ווהיין זאָל זי גיין? אין שטעטל איז קיינער מער נישטאָ. זי וועט אַריבערגיין די בריק, אפשר האָט זיך ווער געראַטעוועט און זיך דאָרטן באַהאַלטן. אפשר דער פעטער לייב, ער האָט דאָרטן געוויינט — צווישן גוים. זיי האָבן אים געהאַלטן פאַר אַ „מאַנדריי“, אַ הייליקן, זענען געקומען אים פּרעגן עצות. ער איז תמיד געזעסן און געלערנט, צומאַל אַביסל געאַרבעט, צו דעהאַלטן ס'לעבן. זיי האָבן אפשר אויך געזען, אַז ער זעט אויס ווי יעווס אויף דעם קאַשטשיאַל-טויער און האָבן אים נישט געלאָזט אומברענגען? ער, האָבן זיי דאָך געוויסט, איז אַן אַרימער ייד, ער האָט דאָך קיינמאַל קיינעם נישט גענאַרט, קיינמאַל נישט נאַכגעקוקט וויפּל מען האָט אים געשטופּט אין דער האַנט אַריין פאַר זיין אַרבעט.

איידער זי איז אַרויף אויפן בריקל, איז זי געבליבן שטיין ביים טייך. דאָ, אויף דעם אָרט האָט זי געהאַלפן איר מאַמען וואַשן וועש; דאָ, אויף דעם אָרט, ווען זיי זענען געווען אַליין, האָט די מאַמע געעפּנט פאַר איר דאָס האַרץ, דערציילט עפעס וועגן זיך, מלכהלע האָט געזאָגט: „מאַמע מיינע, מיין אַרעמע מאַמע, וווּ ביסטו, וווּ זאָל איך דיך זוכן?“. זי האָט געהערט איר מוטער זאָגן: „קינד מיינס, מיין טייער קינד, זוך מיך נישט, כ'בין אין ערגעץ נישט פאַראַן, נאָר אין דיין האַרץ בין איך“. זי האָט זיך אָנגעבויהן און געזען איר פנים אין וואַסער: איינגעפאַלענע באַקן, טיפע ראַנדן אַרום די אויגן, גרויסע, שווערע טרערן זענען אַריינגעפאַלן אין טייך.

„מלכהלע! — האָט אַ שטימע אין איר געמאַנט, — מלכהלע, דו ביסט נישט אַהערגעקומען וויינען, נישט צו דעם האָט מען דיך געוויילט!“.

זי האָט זיך אויסגעגלייכט, אויסגעווישט די אויגן און איז אַרויף אויפן בריקל. איצט וועט זי נישט מער וואַרטן, ווען זי וועט נישט געפינען דעם פעטער לייב, וועט זי פרעגן וועמען זי וועט נאָר אַנטרעפּן. דעם פעטער לייב האָבן דאָך אַלע געקענט, ער איז דאָך געווען דער איינציקער ייד, וואָס האָט דאָ געוויינט, איבער דער בריק. זי וועט אַנקלאַפּן און זאָגן, אַז זי איז פון

דארף ביעלני, זי איז געקומען באשטעלן א היטל פאר איר טאטוש, זי וועט רעדן מיט א דארפיש לשון.

דעם פעטער לייבס הייזל האט געהאט א טרעפל, אין איז געווען א ביסל העכער, ווי די אנדערע הייזלעך. איר פאטער פלעגט זיך אפשטעלן אויפן טרעפל און מיט צוויי פינגער זוכן די מזוזה, איצט, אז זי איז געשטאנען אויפן טרעפל, האט זי, פשוט ווי דער פאטער, געזוכט די מזוזה. זי איז געווען! איר הארץ האט שטארק געקלאפט, אן אומדערווארטע האפענונג האט אויפגעלויכטן אין איר נשמה; זי וועט באַלד זען איינעם פון אירע קרובים, א נאָענטן, א מענטש, א ייד! זי האט אָנגעקלאַפט. אן אלטע גויע האט געעפנט די טיר. זי האט געהאט א שוואַרץ טיכל אַרום קאַפּ. מלכהלע איז געבליבן שטיין ווי געליימט, נישט געקענט אַרויסברענגען אַ וואַרט. זי האט אויף זיך געפילט דער אַלטער גויעס גרויע, קאַלטע רויבפויגל-אויגן. „וואָס ווילסטו?“ — האט זי ביז געפרעגט, און נישט אַוועק גענומען דעם בליק פון דעם טשאַלעק, וואָס שטייט און ווייסט נישט וואָס זי וויל. מלכהלע האט געפרעגט: „ווינט ניט דאָ דער היטלמאַכער, דער ייד לייבאַן?“ כוּויל באַשטעלן אַ היטל פאַר מיין טאַטן!“ האט זי געזאָגט אויף פויעריש לשון. די גרויע רויבפויגל-אויגן האָבן איר שאַרף אָנגעקוקט: „דו מוזט נישט זיין פון דאַנען“. „ניין, איך בין פון ביעלני, מיין טאַטוש מאַכט זיך שטענדיק דאָ אַ היטל ביים ייד לייבאַן“. „דיין טאַטוש וועט זיך שוין איצט מוזן מאַכן אַ היטל ביי אַ קאַטאַליק און נישט ביי די פאַרשאַלטענע יידן. וואָס האָבן געקרייציקט יעזוסן. איצט האָבן זיי באַקומען זייער שטראַף, ווי פאַרדינט. דער נייעמיעץ האט עס גוט געמאַכט“.

דאָס ביזע קול האט גערעדט גיך און אין איין אַטעם. ביי די ווערטער: „פאַרשאַלטענע יידן“ איז עס געווען שאַרף און געענדיקט מיט אַ קוויטש.

מלכהלעס האַרץ האט זיך צוזאַמענגעצויגן, די פיס האָב זיך אונטער איר געבראַכן. אַ רגע האט זי געקלערט אַוועקצוגיין. זי האט זיך אָבער באַלד איבערגעלייגט; פון דער דאָזיקער אַלטער ביזער גויע קען זי אפשר אַלץ געוואָר ווערן. זי האט געפרעגט: „און ווען האָבן זיי עס געטאַן?“ „דאָס געדענק איך נישט, אָבער ס'איז שוין לאַנג“ — האט די אַלטע גויע שוין גערעדט לאַנגזאַמער, ווי זי וואַלט זיך דאָס פאַר זיך אַליין געוואַלט דער-מאַנען.

„איז קיינער נישט געבליבן?“ — האָט מלכהלע ווייטער געפרעגט.
 די רויכפויגל־אויגן האָבן זיך אינגאַנצן געעפנט און געגלאָצט אויף
 מלכהלען. דאָס אַלטע קול איז ווייטער געווען שניידיק:
 „ניין, ס'איז קיינער נישטאָ פון זיי מער. דער נייעמיעץ האָט זיי אַלע
 צוגענומען. וואָס פּרעגסטו אַזוי פיל, וואָס איז דאָס דיין עסק? דומע קו!
 דיין טאַטוש וועט געפינען אַן אַנדערן, וואָס וועט אים מאַכן אַ היטלז!“
 „ניין, איך מיין, וואָס האָט ער געטאַן מיט זיי? — האָט מלכהלע גע-
 וואַלט אַרויסקריגן פון איר.
 „געטאַן! געטאַן!“ — האָט דאָס אַלטע ציינלאָזע מויל נאָכגעשפּעט.
 דער נייעמיעץ ווייסט שוין, וואָס ער האָט צו טאָן, און דו גיי דיר דיין וועגס
 און דריי מיר נישט קיין קאַפּ!“...

און מלכהלע איז געגאַנגען פון אַרט צו אַרט, פון שטעטל צו שטעטל,
 פון הייז צו הייז. זי האָט געקענט די געגנט, איז דאָ אַרומגעפאַרן צו אַר-
 גאַנזירן די יוגנט. זי האָט געקענט נעמען, אַדרעסן פון אַ סך יידן. זי האָט
 אַבער קיינעם נישט געפונען. אין די נעכט איז זי געלעגן אין קאַלטע וועל-
 דער. בייטאָג האָט זי זיך געשלעפּט אויף די שלאַכנס גלענדיקן זאַמד.
 זי האָט געטרונקען פון ברונעמס און טייכן, אַנגעקלאַפט אין טירן און גע-
 בעטן אַ שטיקל ברויט. מען האָט איר לאַנג אַנגעקוקט, אַבער מען האָט עס
 איר געגעבן. אַזוי איז זי געקומען צו דער גרויסער שטאָט. זי האָט ערשט
 געמוזט פאַרבייגיין די פאַרשטאָט, וואָס איז געווען באַווינט פֿין בלויו גוים.
 זי איז געווען מיד און אומעטיק. זי האָט שוין כמעט געהאַט אויפֿ-
 געגעבן נאָך צו געפינען אַ ייד. אין אַלע די לאַנגע טעג, וואָס זי איז אַרומ-
 געגאַנגען און געזוכט, האָט זי קיין איין איינציקן ייד נישט אַנגעטראַפֿן.
 וווּ זענען זיי אַהינגעקומען. אומעטום זענען זיי דאָך דאָ געווען, אויף אַלע
 גאַסן, אויף אַלע וועגן האָט מען זיי דאָך געטראַפֿן. און איצט — איצט
 געפינט זיך קיינער פון זיי אין ערגעץ נישט. אין ארץ האָט מען געזאָגט,
 אַז דאָ אין דער שטאָט איז דאָ אַ געטאָ. זי מוז זיך דערשלאָגן אַהין. זי
 ווייסט נישט וווּ זי איז, די געטאָ. זי מוז אַבער זיין דאָרטן אין די ענגע
 געסלעך, אויף דער זאַוואַדסקע, מלינאַרסקע, וווּ עס האָבן געווינט די
 אַרעמע יידן. יא, זי איז מיד, די פּיס טוען איר וויי, די שיד זענען צעריסן.

די זוילן צעריבן, ווי זי וואלט געטראָטן אויף די נאַקעטע שטיינער. ס'איז שוין אָבער נישט ווייט. אַט דאָרטן ביים ראַג וועט זי אַריבערגיין דעם פּלאַץ, און שוין — דאָרטן איז עס! אין געטאָ זענען זיכער פאַראַן אַ סך יידן. זי וועט ליידן מיט זיי צוזאַמען, און צוזאַמען מיט זיי אומקומען. מען וועט זיך אַקעגנשטעלן! מען וועט זיך נישט לאָזן אויסשעכטן ווי שאָף! זי האָט זיך איצט געפילט שטאַרקער און געשטעלט גיכערע טריט. אוי, ווען זי וואָלט כאַטש געטראָפּן איין איינציקן ייד! זי וואָלט אַוועקגעגעבן יאָרן פון איר לעבן, ווען זי וואָלט איצט באַגעגנט אַ ייד!

בעת זי איז אַזוי געגאַנגען פאַרטיפּט אין אירע געדאַנקען, האָט זי נישט געזען דעם פאַרשוין, וואָס איז איר אַקעגנגעקומען און איר שאָרף אַנגעקוקט. זי האָט אויך נישט באַמערקט, אַז ער האָט זיך אויסגעדרייט און איר נאַכגעגאַנגען. זי האָט אויך נישט געזען, אַז ער האָט צוגערופּן אַ סאָלדאַט און אַנגעוויזן אויף איר, אין אים אַריינגערעדט. דער סאָלדאַט האָט נישט אַלץ פאַרשטאַנען, וואָס דער פאַרשוין האָט צו אים געזאָגט, ווייל דער פאַרשוין האָט אַריינגעמישט אַ סך פּוילישע ווערטער, נאָר דאָס, אַז ער רעדט וועגן דעם מיידל, וואָס גייט פאַר זיי. ער האָט אַנגעוויזן אויפן קלייד, וואָס איז נישט אַקוראַט אַזוי ווי עס טראָגן דאָרף-מיידלעך, אַז איר קאַפּ-טיכל האָט נישט די ריכטיקע רויטע פאַרב, ווי אַזעלכע טיכלעך האָבן, און די בלומען זענען אויך נישט קיין ריכטיקע. און ער פאַרשטייט בכלל נישט, ווי עס קומט אַ דאָרפס-מיידל אין שטאָט אַריין, פּלוצים אינמיטן טאַג. אָבער קודם-כלל האָט ער דעם סאָלדאַט אויפּמערקזאַם געמאַכט אויף אירע שלעפּעדיקע, אומזיכערע טריט. „איך פאַרזיכער אייך, פּאַניע סאָלדאַט, אַז דאָס איז אַ יידישער גאַנג, אַז אונטער די דאָרפישע קליידער באַהאַלט זיך אַ יידישקע און זי האָט נישט קיין ריין געוויסן. ווייל פאַרוואָס האָט זי מיט-אַמאָל גענומען גיין האַסטיקער, איר קענט זיך פאַרלאָזן אויף אונדז. מיר, פּאַליאַק, דערקענען אַ יידן פּריער פאַר אייך.“ אַזוי האָט דער פאַרשוין אַפּגעשלאָסן זיין לאַנגע באַלערנונג. און דער דייטש האָט זיך גערן געלאָזט באַלערנען... זיי האָבן זיך איבערגעווינקען ווי אַזוי זיי זאָלן עס מאַכן און מלכהלע האָט געהערט רופּן: „הענדע האַך!“ ווען זי האָט אויפּגעהויבן די אויגן האָט זי געזען פאַר זיך שטיין צוויי מענטשן, איינער אַ ציווילער, דער אַנדערער אַ סאָלדאַט און אַ פּיסטאָל-רער אַנגעשטעלט צו איר ברוסט. זי

האָט פאַמעלעך אויפגעוויבן די הענט. „מיטפאַלגן“. זי איז מעכאַניש מיט־געגאַנגען.

אין צירקל איז זי אַראָפּגעפירט געוואָרן אין אַ קעלער־קאַמער. ס'האָט ערגעץ געברענגט אַ לעמפל, וואָס האָט נישט דערגרייכט צו די טרעפן. דער קלוטשניק איז געגאַנגען אונטער איר, געבורטשעט און געשטויסן מיט אַ פאַרמאַכטער פויסט אין רוקן אין וועלכער זייט זי זאל גיין. ער האָט ערגעץ אויפגעמאַכט אַ טיר, איר אַריינגעשטופט, פאַרשלאָסן און איז אַוועק אַ ברוי־מענדיקער.

מלכהלע איז געבליבן שטיין ביי דער טיר. אינמיטן קאַמער, אויף דער פאַדלגאַנץ, איז געלעגן עפעס אַ קופע. ווען מלכהלע איז אַריינגעקומען האָט זיך די קופע אָנגעהויבן רירן, זיך אונטערגעהויבן און געבליבן זיצן. צוויי קליינע, בייווע, מטושטשע אייגעלעך האָבן אויף איר געשפּיזט. דער נייער גאַסט האָט זיי נישט געפאַלן. „אַ בתולה האָבן זיי מיר דאָ אַריינגעלאָזן, אַ בתולה!“. ס'קול איז געווען הייזערדיק פון שיכרות. זי האָט זיך געוואַלט אויפשטעלן, די פיס האָבן איר אַבער נישט געדינט און זי איז געבליבן זיצן, און נאָך דעם אין גאַנצן אומגעפאַלן. זי האָט גערעדט צו זיך אַליין, גע־ברויכט מיאוסע רייד, דערמאַנט אַן אַנטעק, וואָס האָט איר באַגולט. „די פראַנצעוואַטע זאל ער קריגן?!... דאָן איז זי שטיל געוואָרן, ווי זי וואַלט איינגעשלאָפן. זי האָט זיך אַבער באַלד ווידער אויפגעזעצט, געקוקט אויף מלכהלען און געווען שרעקלעך אין כעס, ווי מלכהלע וואַלט איר אַט ערשט געטאָן די גרעסטע עוולה. די שיכורע אייגעלעך האָבן געפלאַמט פון שנאה, פון איר אַפענעם מויל איז געקומען אַ ווילדער שטראַם פון זידלערייען און קללות. „ממזר, סוקא, קורוואַ, פשאַקרעוו! אַ קרענק זאל דיך נעמען; זאַלסט האָבן אַזאַ סוף ווי איך?!... וואָס ביסטו דאָ אַריינגעקומען? זיך אַנגע־טרונקען, וואָס? דיין אַנטעקל האָט דיך אויך אַוועקגעוואָרפן, וואָס? דו היב־טיש בלוט. די כאַלעראַ זאל דיך טרעפן, קורוואַ?!... זי איז צוזאַמענגעפאַלן ווי אַ באַרג שמאַטעס און איינגעשלאָפן. אַרום אָונט־צייט האָט מען איר אַרויסגענומען. מלכהלע איז געבליבן אַליין אין קאַמער. זי איז אַרויפגע־קראַכן אויף דער גאַרע, וואָס האָט זיך געצויגן ביי דער גאַנצער קווער־וואַנט, זיך פאַרקליבן אין ווייטסטן ווינקל און זיך אַוועקגעזעצט. אַ גרוי הייטל האָט איינציקווייז פאַרדעקט דאָס פאַרקראַטעוועטע שייבל

אין דער הויך פון קאמער-וואַנט און עס איז געוואָרן פינצטער. נאָר דער שאַטן פון אַ מויער איז געבליבן שטיין אויף דער קעגנאיבערדיקער וואַנט. מלכהלע האָט זיך דערמאָנט, ווען זי איז געווען אַ קליין מיידעלע, אין דער-היים, שבת אַונט, פֿאַר הבדלה, האָט זיך אויך אין זייער שטוב, אויף דער וואַנט, אָפּגעצייכנט אַ מויער פון ערגעץ. זי איז געווען ליכטיק און האָט זיך באַווויגן. די מוטער איז געזעסן אויף אַ בענקעלע און געזאָגט: „גאָט פון אברהם“. זי איז געזעסן ביי איר זייט און געקוקט אויף דער מויער אויף דער וואַנט. זי האָט זיך אַוועקגערוקט, זיך אויפּגעהויבן און צוריק אַראָפּגעפּאַלן, געשטאַנען שיף און זיך צוריק גלייכגעשטעלט. „גאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב“... די ווערטער זענען געווען אַזוי נאַענט, נאָר ס'איז נישט געווען דער מוטערס קול, נאָר געזאָגט האָט זי עס פונקט אַזוי, מיט דער זעלביקער פרומקייט, דעם זעלביקן בטחון און די זעלביקע זאָרג, און מיטאַמאָל איז איר קלאָר געוואָרן, אַז דאָס איז זי אַליין, וואָס זאָגט „גאָט פון אברהם“. און זי האָט פֿאַרגעזעצט: „אַלמעכטיקער גאָט, גיב מיר כוח, אַז כ'זאָל קענען אויסהאַלטן, וואָס עס שטייט מיר פֿאַר, כ'זאָל קענען שטיין אַ גלייכע קעגנאיבער מיינע שונאים. כ'בין אַריינגע-פּאַלן אין זייער געוואַלד. זיי קענען נישט קיין פֿאַרעמהאַרציקייט. זע, רבונו של עולם, אַז מײן אומגעקומענע טאַטע-מאַמע, מיינע ברידער, וואָס זענען אומגעקומען פֿאַר דיין הייליקן נאַמענס וועגן, זאָלן זיך נישט דאַרפן שעמען מיט מיר. זע, אַז איך זאָל אַלץ קענען ווידערשטיין מיט ווערדיקייט. דו האָסט מיך אויסגעוויילט צו דעם דאָזיקן גורל. איך נעם אים אָן באהבה. וואָרום וואָס איז דען דאָס קעגן די לידן פון דייענע הייליקע מאָרטירער? כ'האָב זיי געוואַלט ברענגען די בשורה פון זייער באַלדיקער באַפֿרייאַונג, זיי טרייסטן, זיי געבן כוח אויסצוהאַלטן. כ'האָב קיינעם נישט געפונען, נאָר דיין וויסט פֿאַרלאָזן הויז און דעם ליידיקן ארון-קודש. פֿאַרבלוטיקטע הענט האָבן פֿאַראומרייניקט דייענע הייליקטימער. דיין וואָרט האָבן זיי פֿאַר-וואָרפן און פֿאַרבלאַנדזשעט אויף וויסטע וועגן. זיי וועלן דאָרט אומקומען. דער פעטער לייב פלעגט זאָגן: „ווער עס פֿאַרלאָזט גאָטס וואָרט איז ווי אַ בלינדער, וואָס האָט פֿאַרבלאַנדזשעט און קען נישט געפינען דעם וועג אַהיים און ס'איז אויף אים אַ גרויס רחמנות!“. זי האָט געהערט דעם פֿאַטער זאָגן „ויתן לך“. זיין קול איז געווען עפעס אַזוי טרויעריק. די הבדלה האָט

אויפגעפלאַמט: „גוט-וואַך“ „גוט יאָר“ האָט די מאַמע געענטפערט מיט אַ געמאַכטער פריילעכקייט. די הבדלה האָט זיך אויסגעלאָשן און ס'איז ווידער טונקל געוואָרן אין שטוב. מלכהלע האָט אויפגעעפנט די אויגן. אין קאַמער איז געווען אין גאַנצן פינצטער.

**

זי איז געשטאַנען ביי אַ לאַנגן טיש, ביי וועלכן עס זענען געזעסן דריי אַפּיצערן. הינטער איר זענען געשטאַנען צוויי סאַלדאַטן מיט ביקסן ביי דער זייט.

דער אַפּיצער, וואָס איז געזעסן אינמיטן האָט געהאַט קליינע, גרוי-זאַמע שטעכעדיקע אייגעלעך, ווי דער פירער און אויך אַזאַ אונטערגעהאַקט אויבערוואַנצעלע, ווי דער פירער. ס'האַט אויסגעזען, אַז ער וויל אים נאָכ-מאַכן. ביי זיין רעכטער האַנט איז געווען אַ דיקער, אויפגעבלאָזענער פאַר-שוין. זיין קאָפּ איז געווען לענגלעך און גלאַט, ווי אַ מעלאָן. די צוויי שוואַר-צע פינטעלעך אונטערן שטערן האָבן גלייכגילטיק געקוקט אין דער לופט אַריין, נאָר פֿין צייט צו צייט האָבן זיי זיך אַ באַוועג-געטאָן, ווי מען וואַלט ערגעץ אַ צי-געטאָן אין אַ שנירל. ביי דער לינקער זייט איז געזעסן אַ קליין, עלטער אַפּיצערל. ער האָט נישט געקענט איינזיצן. ער האָט זיך כסדר אונטערגעהויבן. ווי ער וואַלט מורא געהאַט, אַז מען וועט אים נישט באַ-מערקן, ווען ער וועט זיצן שטיל. ער האָט אָן אַן אויפהער געפּוצט די ברילן. ער האָט זיך שוין נישט געקענט דערוואַרטן, אַז עס זאָל זיך אָנהייבן דער משפּט. ער זאָל קענען דערפילן זיין פליכט פאַרן פירער און פאַטערלאַנד. דער פאַרויצער איז אָבער כסדר געווען פאַרנומען מיט קוקן אין די פאַפירן און אויף מלכהלען. זי איז געשטאַנען רויק און פאַרטיפּט אין געדאַנקען. אין יעדע האַנט האָט זי געהאַלטן אַ שפיץ פונעם טיכל, וואָס זי האָט גע-טראָגן אויפן קאָפּ. דער פאַרויצער האָט זיך אַריבערגעבויגן איבערן טיש, ער זאָל בעסער קענען זען איר פנים. איר קאָפּ איז אָבער געווען אַראַפּגע-האַנגען אויף דער ברוסט. אַז עס האָט זיך נאָר געזען איר אַ ביסל אַרויפ-געשאַרצט נעזל, דעם הויכן ווייסן שטערן און דעם אַפּגעדעקטן האַלדז. דאָס קלייד איז דאָ געווען צעריסן און די קנעפלעך האָבן געפעלט. זיין בליק האָט לאַנג גערוט אויף דעם אויפגעדעקטן האַלדז. דאָן האָט ער זיך

פלוצים גלייכגעזעצט, ווי ער וואלט זיך געכאפט ביי דער האנט, צו עפעס א נישט אַנשטענדיקע זאך, און האָט גיך גענומען לייענען אין די פּאַפּירן. צו זיין אייגענעם דערשטוינען האָט ער אויסגעפונען, אַז ער קוקט שוין ווידער אויף דעם דאָזיקן מערקווירדיקן יודן-מידל. „זי אינטערעסירט מיך אַלזאַ“, האָט ער פאַר זיך אַליין געמוזט מודה זיין „אבער נאָר ווי אַ שטודיע-אַביעקט“, האָט ער זיך געזוכט צו באַרויַקן. „די דאָזיקע באַזונדערלעכע ראַסע, קען אויך האָבן אויסנאַמס-טיפּן“. זיין בליק איז ווייטער געפאַלן אויפן ווייטן דרייקאַנט פונעם אָפּגעדעקטן האַלדן. „איבער איר האָב איך איצט די גאַנצע מאַכט“, האָט ער שטיל צו זיך געזאָגט. דער דאָזיקער געדאַנק האָט אים נישט קיין רו געגעבן. דאָס האָט אים נישט געפאַלן. ער וואַלט אָבער סיי-ווייסי געוואַלט, אַז זי זאָל אויפהייבן דעם קאַפּ. ער זאָל איר ריכטיק קענען אַנקוקן. זי איז אָבער כּסדר געשטאַנען אומבאַוועגלעך און ווי קיין זאָך אַרום איר וואַלט איר לחלוטין נישט אינטערעסירט. „ווייס זי נישט, וואָס דאָ וועט געשען, אָדער איז זי ווירקלעך אַזוי מוטיק; דאָס איז לויבנסווערט!“ האָט ער שיער הויך געזאָגט און האָט זיך אַרומגעקוקט, אויב די אַנדערע האָבן נישט עפעס באַמערקט. ענדלעך האָט ער אַנגענומען אַ פעסטן באַשלוס: ער וועט זיך מער נישט לאָזן באַאומרויַקן פון דעם דאָ-זיקן ווייב! ער מוז זיין האַרט. מיט האַרטקייט וועלן מיר אַהיימברענגען דעם זיג! ער האָט זיך שטייף געזעצט אין שטול און אַנגעהויבן דעם פאַרהער. „דיין נאַמען איז אַלזאַ מאלקא אַבראַמאָוויטש“.

„יאָ“, האָט מלכהלע געענטפערט.

„און דיין פּאָטער האָט געהייסן הערש“, האָט ער אַביסל העכער גע-פרעגט.

„יאָ“, האָט מלכהלע געענטפערט אָן אויפצוהייבן דעם קאַפּ.

„און דיין מאַמע האָט געהייסן לעאַ“.

„יאָ“.

„קענסטו דאָס באַווייזן?“

מלכהלע האָט געשוויגן.

„קענסטו דאָס באַווייזן?“

„דאָס קען איר נישט. איר האָט אַלעמען דערמאַרדעט, וואָס וואַלטן

דאָס געקענט באַשטעטיקן. איר האָט אַלע אומגעברענגט, ס'זאָל נישט זיין

קיינער, וואָס זאָל קענען דערציילן וועגן אייער פאַרברעכן, אייער גרויזאַמ־
קייט, ווען איר וועט דאַרפן שטיין צום משפט פאַר דער וועלט און וועט
דאַרפן באַצ...!".

„גענוג!“, האָט דער פאַרזיצער אויסגערופן, „אַלצאיינס, מיר נעמען
סיי-ווי נישט יידן פאַר קיין עדות. דו דערצייל אונדז בעסער ווי אַזוי דו
ביסט דאָ אַהערגעקומען?“.
מלכהלע האָט געשוויגן.

איר שוויגן האָט דעם פאַרזיצער אויפגערעגט. ער האָט געשריגן, גע-
האַקט אין טיש אַריין, געדראַט און איז געווען צופרידן, אַז ער האָט זיך
צוריק געפונען און איז אַזוי ווי ער דאַרף זיין. מלכהלע האָט אָבער כסדר
געשוויגן און כסדר אַזוי ווי עס וואָלט איר דאָ גאַר נישט אָנגעגאַנגען.

„זי וועט שוין גאַר נישט זאָגן, אַז וואַגנער האָט איר געהאַט אַ מאַנאַט
און האָט פון איר גאַרנישט אַרויסגעקריגן“, האָט דאָס קליינע אָפיצערל גע-
זאָגט. דער פאַרזיצער האָט איבערגעחזרט זיינע רייד, און נאָך אַ וויילע
זיך ווייטער געווענדט צו מלכהלע, אָבער שוין אין אַ רויקן טאָן:

„פרויליין אַבראַמאַוויטש, ווען איר דערציילט אונדז דעם גאַנצן אמת,
וועלן מיר אייך שענקען ס'לעבן“.

מלכהלע האָט געשוויגן.

„נא“, האָט ער געזאָגט, נאָכדעם ווי ער האָט אַ ביסל געוואַרט. „דו
וויילסט אַלזאָ נישט ענטפערן. גוט, ענטפער נישט. ס'וועט דיך אָבער טייער
קאָסטן. און זאָלן מיר דיר ווירקלעך גלייבן, אַז דו ביסט אַהער געקומען
נאַר צו טרייסטן דיינע יידן?“.

„איך בין געקומען צו טרייסטן מיינע ברידער“, האָט זי שטיל, ווי
פאַר זיך אַליין געזאָגט.

„און וואָס האָסטו געוואָלט דאָ אין שטאָט?“.

זי האָט ווייטער גערעדט ווי צו זיך אַליין:

„כ'האַב זיי אַרומגעזוכט און אין ערגעץ נישט געפונען. מ'האַט געזאָגט,

אַז דאָ אין שטאָט געפינט זיך אַ געטאָ...“

„געטאָ“, האָט דער פאַרזיצער נאָכגעזאָגט. „דאָ געפינט זיך נישט קיין

געטאָ, ס'איז נאָך פאַריאַרן ליקוידירט געוואָרן“.

„וויר ווערדען דאך דיזען לויטען ניכט אימער צו פרעסן געבן!“, האָט אַרײַנגעשאָסן דאָס אָפּיצערל.

„ביסטו געווען אַליין?“, האָט ווייטער געפרעגט דער פּאַרזיצער.

מלכהלע האָט געענטפּערט ווי אין חלום:

„אַליין, איך בין אַליין, איינע אַליין“.

„מיר זענען אַ האָר נישט קלוגער געוואָרן!“, האָט דאָס אָפּיצערל זיך

אַרײַנגעמישט, „צוועקלאָז!“, האָט עס אַרויסגעברומט פּונעם אױפּגעבלאַז־זענעם.

„איצט פּרעג איך דיך צום לעצטן מאָל:

„ווי אַזוי ביסטו אַהערגעקומען? האָסטו געהאַט מיטהעלפּער? רעדו!“,

מלכהלע האָט געשוויגן.

„יא, ס׳טסט צוועקלאָז!“, האָט דער פּאַרזיצער מסכים געווען.

„גאַנץ צוועקלאָז, גאַנץ צוועקלאָז!“, האָט דאָס קליינע אָפּיצערל גיך

אונטערגעכאַפּט.

דער פּאַרזיצער האָט זיך צוגעבויגן צום אױפּגעבלאַזענעם און צו אים עפּעס געזאָגט. דער אױפּגעבלאַזענער האָט אַ שאַקל־געטאָן מיטן קאַפּ דאָן האָט ער זיך צוגעבויגן צום קליינעם אָפּיצערל, וואָס האָט שוין געשאַקלט מיטן קעפל, איידער מ׳האַט אים נאָך געפרעגט. זיי האָבן זיך אַלע דריי אױפּגעשטעלט. דער פּאַרזיצער האָט זיך געווענדט צו מלכהלען און גע־זאָגט מיט אַ הויך קול:

„מאַלקא אַבראַמאָוויטש, דו ביסט פאַר שפּיאַנאַזש פאַרמשפּט געוואָרן

צום טויט דורך שיסן!“.

ס׳איז געווען שטיל אין זאַל. די ריכטער זענען שטיין געבליבן, ווי זיי וואַלטן געוואַרט, אַז מלכהלע זאַל עפּעס זאָגן אָדער וויינען. זי איז אָבער געשטאַנען פּונקט אַזוי רויק ווי פּרזער, מיט אַ שפּיץ פון קאַפּטיכל אין יעדער האַנט. די דריי מענער זענען געווען אַנטוישט און באַליידיקט. באַ־זונדערס האָט דעם פּאַרזיצער איריטירט דאָס קאַפּטיכל, אַזוי ווי דאָס וואַלט נישט צוגעלאָזן, אַז עס זאַל עפּעס אין איר אַרײַנדרײַנגען. און איצט, ווען ער איז געשטאַנען און נישט געוויסט, וואָס ער זאַל אָנהייבן צו טאָן, האָט אים אױסגעזען, אַז דאָס איינציקע וואָס קען ראַטעווען די סיטואַציע וועט זיין, אַז ער וועט איר צונעמען. „נעמט איר אַוועק דאָס קאַפּטיכל!“ האָט ער

א געשריי געטאָן צו דער וואַך. איינער פון די סאלדאטן האָט איר פון אונטן אַראָפּגעצויגן דאָס טיכל. זי האָט אויפגעוואַכט, פאַרדעקט די ברוסט מיט די הענט, ווי זי וואַלט מורא געהאַט, אַז מען גייט איר אויסטאָן די קליידער. איר שלאַנקער מיידל-גוף האָט זיך אויסגעגלייכט, איז געוואָרן שטיי-פער, העכער, אירע בלאַנדע האָר זענען ווי אַ גילדערנער קראַנץ געלעגן אויף איר אויפגעהויבענעם שטאַלצן קאַפּ. זי האָט אויף זיי שטייף געקוקט מיט אַ טרוימענדיקן בליק פון אַ פאַר גרויסע טונקל-בלויע, האַלב-פאַר-שלייערטע פייכטלעכע אויגן. די אַפיצערן זענען געשטאַנען ווי צוגעשמידט צו די דאָזיקע ווונדערלעכע אויגן, וואָס האָבן אויף זיי געקוקט און זיי נישט געזען, און אויף דעם איינגעפאַלענעם, בלאַסן, אַבער באַשלאָסענעם קאַמף-באַרייטן פנים. ס'איז כסדר געווען שטיל. די דריי מענער זענען געשטאַנען ווי פאַרכישופטע. צום סוף האָט זיך דער פאַרויצער פאַמעלעך אַוועקגעזעצט. די אַנדערע האָבן דאָס נאָכגעטאָן. ער איז געזעסן און געדרייט דעם שפיץ פון דער בליי צווישן די ציין און אויף איר געקוקט מיט האַלב-פאַרמאַכטע אויגן. מלכהלע האָט געזען, אַז דער בליק אין זיינע פאַרזשמורעטע אויגן איז עפעס אַזוי מאַדנע פריינדלעך און זיין מויל קנייטשט זיך צו אַ שמייכל. אַ שוידער איז איר אַריבער איבערן לייב, זי האָט געפילט אַן עקל ביים האַרץ. ער האָט אַזוי אויף איר לאַנג געקוקט. נאָכדעם האָט ער אַרויסגע-נומען די בליי פון מויל און מיט דעם זעלבן בליק אין אויג און דעם זעלבן שמייכל אַרום מויל, האָט ער זיך צו איר געווענדט:

„דו ביסט אפשר גאַר קיין ייד נישט?“

מלכהלע האָט גיך געענטפערט:

„איך בין אַ ייד, מיין טאַטע איז געווען אַ ייד, מיין זיידע איז געווען

אַ ייד, מיין גאַנצע משפּחה זענען געווען יידן!“

„געווען“, האָט ער געלאַכט.

„זיי זענען געשטאַרבן ווי יידן.“

„אפשר ביסטו אַ האַלבער ייד?“, האָט ער כסדר געשמייכלט.

„ניין, כ'בין אַ גאַנצער ייד!“

„גו, זאָל זיין אַזוי, מעגסט אַבער סיי ווי סיי בעטן אום גענאָדע!“

ס'האָט געדויערט אַ וויילע, אַבער דאָן האָט זי קלאָר און דייטלעך

געזאָגט:

„איך בעט נישט קיין גענאדע ביי מערדער!“

דעם פארזיצערס שטייכל איז פארגליווערט געבליבן שטיין ארום זיין מויל, אנטוישונג און שטוינונג איז געלעגן אין די קליינע אייגעלעך, וואָס האָבן כסדר אויף איר געקוקט. זי איז געשטאַנען אַ גלייכע און אַ שטאַלצע. שנאה, שפּאַט, און פאַראַכט איז געלעגן אויף איר אויסגעדאַרט פּנים. די די איינגעפאַלענע באַקן האָבן געברענט. גבורה און נצחון איז געלעגן איבער איר גאַנצע געשטאַלט.

דער פּאַרזיצער איז שוין געווען צו זיך געקומען נאָך דער דאָזיקער מוראדיקער איבעראַשונג. די קליינע גרויע אייגעלעך זענען שוין ווייטער געווען האַרטע און גרויזאַמע. ער האָט שוין ווייטער געענדלט צום פּירער. „דו ווירסט ערשאַסן ווערן!“, וואָס האָט ער געדונערט.

„דאָס שרעקט מיך נישט!“

„וועסט גראָבן דיין אייגן קבר!“

„ליבער דאָס!“

ער האָט זיך אויפגעשטעלט און גיך פאַרלאָזט דעם זאַל, מיט די צוויי בייזיצער האַרט הינטער זיך.

**

ס'איז געווען אַ קאַלטער, פאַרוואַלקנטער פּרימאַרגן, ס'האַט נאַר-וואָס אַנגעהויבן טאַגן, ווען אַ שוואַרצער, פאַרמאַכטער וואָגן איז אַנגעקומען אויף אַ זייטיק אַרט אונטער דער שטאַט. ער האָט זיך אַפּגעשטעלט ביי אַ ראַנד פון וואַלד, אין שאַטן פון אַ בערגל. די טירלעך האָבן זיך געעפנט און אַ יעפּרייטער מיט צוויי סאַלדאַטן זענען אַרויסגעשפרונגען. דער יעפּרייטער האָט זיך אויס-געדרייט און אַריינגעשריגן אין וואָגן:

„העי, דו, מאַך עס אַ ביסל גיכער!“

מלכהלע האָט זיך באַוווּן אין דער טיר. זי האָט געהאַלטן אַ שפּאַדל אין דער האַנט און נאָכדעם ווי זיי זענען אַפּגעגאַנגען אייניקע טריט, האָבן זיי זיך אַפּגעשטעלט און דער יעפּרייטער האָט געוווּן מיט דער ביקס: „דאָ!“

מלכהלע האָט גענומען גראָבן. זי האָט שווער און מעכאַניש געגראָבן ס'האַט אויסגעזען, ווי זי איז ווייט-ווייט אַוועק פון דעם אַרט, וווּ זי שטייט. די סאַלדאַטן האָבן אַנגעצינדן ציגאַרעטן און געשטאַנען אין געקוקט ווי זי אַרבעט.

„העני, דו, מאך עס אַ ביסל לעבעדיקער!“, האָט אַהין געשריגן דער יע-פרייטער.

מלכהלע האָט גאַרנישט געענטפערט, נאָר ווייטער געגראָבן. און ווען די סאָלדאַטן זענען פאַרטיק געוואָרן מיט די ציגאַרעטן, איז נאָך נישט געווען קיין סימן פון קיין גרוב.

„זי מאַכט דאָס עקסטראַ אַזוי, מיר וועלן דאָ געפרוירן ווערן“, האָט גע-זאָגט דער יעפרייטער. „האַנס, אַלבערט, לייגט צו אַ האַנט!“ זיי האָבן אַרויס-גענומען שפּאַדלעס פון וואָגן און אַנגעהויבן גראָבן. מלכהלע איז אין גאַנצן געשטאַנען שטיל. זיי האָבן איר נישט געשטערט. זי איז געווען אין עמק. גע-שטאַנען אויפן דאָך פון הויז. פון דאָרטן האָט זי געקענט זען דעם גאַנצן טאָל. פאַר אירע אויגן איז מיילן-ווייט געלעגן ייִדישע ערד, גרינע לאַנקעס און גאַל-דענע קאַרנפעלדער. אַ ווינטעלע האָט לייכט געוויגט די זאַנגען. די לופט איז געווען רויט ווי בראַנדז און האָט זיס פאַרשלעפערט דעם געדאַנק. מען האָט זיך געוואָלט אַוועקלייגן אויף דער וואַרעמער דופטנדיקער ערד אויף די פעל-דער זענען די קי געלעגן אין אַ זאַטן נאַכמיטאַג-דרימל, און פאַמעלעך גע-שאַקלט מיט זייערע באַדאַכטע קעפּ. אומעטום איז געווען שטיל, שלום און מנוחה. די שטילקייט האָט געזונגען אַן אומענדלעך לויב-געזאַנג דעם באַשאַ-פער און זיין ווערק...
„פערטיק!“

זי האָט דאָס נישט געהערט. זי האָט נישט געפילט, אַז זיי האָבן איר צו-גענומען דעם שפּאַדל. זי האָט געזען משהן. ער איז געווען ווייט אין פעלד. אין בראַנדזיקן ליכט, איז ער געווען נאָך דינער, נאָך העכער, און ווי ער וואָלט געשטאַנען אין פלאַמען. „מלכהלע, מיין מלכהלע, איך וועל באַלד...“
„פייער!“

זי איז אַריינגעפאַלן מיטן קאַפּ אין גרוב, ווי זי וואָלט אַליין אַריינ-שפרונגען. אירע האָר האָבן אַ פלאַטער-געטאַן אין ווינט. זיי האָבן גיך אַרויס-געשיט ערד און גלייכגעטראָטן דאָס קבר, זיך אַריינגעזעצט אין וואָגן און באַלד פאַרשוונדן אויפן שליאַך. אַ גאַפע איז געקומען צו פליען, אַ פאַר מאַל אַרומ-געקרייזט אַרום קבר, זיך אַראָפּגעלאָזן, געהאַקט אַביסל מיטן שנאַבל, זיך אויפ-געהויבן, און איז אַוועק אין דער ריכטונג פונעם שוואַרצן וואָגן, און עס איז ווייטער שטיל געווען אַרום — — —

א פרוי דער צייט

די באן האט זיך פלוצים אפגעשטעלט. וואס קען דאס זיין? גארנישט!
אזוי גייען זיי איצט, די באַנען, מען מוז האָבן געדולד און וואַרטן.

די פאַסאָזשירן זיצן אַפּגעלאָזענע און אַפּאַטישע. זיי האָבן צייט! אַז זיי פירן נישט קיין קריג, האָבן זיי צייט, מאַנכע נעמען אַרויס פּעקלעך פון די טאַשן און נעמען זיך עסן, אַנדערע לעבען זיך אַן אין דער וואַנט און גרייטן זיך צו שלאָפן, אין וואַגאָן איז פינצטערלעך. די לעמפלעך אין באַלטן זענען שוין לאַנג נישט אַפּגעווישט געוואָרן פון שטויב. די פרוי דאַרטן ביים פענצטער זעט אויס צו זיין אַ ייִדישע, נאָר ס'קען זיין כ'האַב אַ טעות, שוואַרצע געלאַקטע האָר האָבן אַנדערע אויך, און קיין אַנדערע ספּעציעלע סימנים האָט זי אייגנטלעך נישט. נאָר איר אומרויקייט און די צוויי זאָרג-קנייטשן ביים מויל, זאָגן מיר, אַז זי איז אַ ייִדישע, יאָ, און אפשר טאַקע ס'גאַנצע פנים. כ'קען זיך דערפון נישט אַפּרייסן, עפּעס אַזאַ איבער-ערדישע שיינקייט ליגט אויף דעם דאָזיקן פנים, באַזונדערס ווען זי זיצט רויק, נאָר דאָס געשעט זעלטן, צומערסט פלאַטערט איר בליק ציללאַז אַרום, אַמאָל אין קופּע און אַמאָל אין פענצטער, אין דער נאַכט אַריין, אַבער ווען זי קוקט זיך אַרום אין קופּע זעט זי אויך קיינעם נישט, ווי זי וואַלט איבער אַלעמען אַריבערגעקוקט. איך זוך צו פאַנגען איר בליק, אַבער ער לאַזט זיך נישט, צוליב די שנעלע באַוועגונגען פון אירע אויגן און די האַלב-פינצטערניש אין וואַגאָן.

ווען די באן האט זיך אפגעשטעלט האט זי זיך אויפגעהויבן און גע-
נומען אַרויסגיין. זי האט זיך לייכט און באַוועגלעך דורכגעשלענגלט צווישן

די אויסגעשטרעקטע פיס פון די פאסאזשירן אָן אַ קוק צו טאָן אויף ווע-
מען. זי איז געגאַנגען גראָד, עס איז געווען האַלטונג און עלעגאַנץ אין
איר געשטאַלט און אין יעדער פון אירע באַוועגונגען. ביי דער טיר האָט
זי זיך אַ סעקונדע אָפגעשטעלט, אויסגעדרייט דעם קאַפּ און אַ קוק-געטאָן
אויף מיר. איצט האָב איך געזען אירע אויגן; אויגן פון אַ גאַזעלע, העל-
ברוינער סאַמעט! זיי האָבן געגלעט, זיך געבעטן און געפרעגט. זי איז גע-
שטאַנען אונטערן לעמפל. דאָס ליכט האָט אַרויסגעפינען דינע גרויע שטרייפן
אין די שוואַרצע האָר. ווען זי האָט ווידער אָנגעהויבן צו גיין האָב איך זיך
אויך אויפגעשטעלט. איך האָב נאָר געוואָלט זען, ווי זי גייט דאָס אַליין אַזוי
שפעט אין דער נאַכט. אַזוי האָב איך צו מיר געזאָגט. אָבער ס'איז נישט
געווען אמת. כ'האָב געמוזט באַלד מודה זיין, אַז דאָס איז איר איבער ערדיש
פנים, וואָס האָט מיך אויפגעשטעלט און אַז איך וועל נאָכגיין די דאָזיקע
סאַמעטענע אויגן ווהיין זיי וועלן נאָר וועלן.

ס'האָט אויסגעזען, ווי זי וואָלט שוין געקענט דעם וועג. אירע פיס
האָבן זיך זיכער און ריטמיש באַוויגן אויפן שמאַלן סטעזשקעלע. עס איז
געלעגן גלייך אין דער לבנה און ווי זי וואָלט נאָר דאָס אַליין באַלויכטן.
איר געשטאַלט האָט זיך אויסגעמישט מיטן לבנה-ליכט, און עס האָט מיר
מאַנכע מאל אויסגעזען, אַז איך וועל באַלד אויבן זען איר פנים און עס
וועלן באַלד אויף מיר אַראַפקוקן אירע טרויעריקע גאַזעל-אויגן אין די
צוויי זאַרג-קנייטשן ביים מויל.

מיר זענען באַלד געווען ביי דער סטאַציע. דאָס האָט אַמאָל געמוזט
זיין אַ גאַנץ היבשער באַנהויף. מען האָט דאָס געקאָנט זען פון די מאַסן
שטיקלעך ציגל, האַלב-פאַרברענטע ברעטער און בעלקעס און קופּעס צע-
בראַכן גלאַז, וואָס איז אַרום געלעגן. פון דעם אַלעם איז, ווייזט אויס, נאָר
געבליבן דער קליינער וואַרטע-זאַל, מיט אַ בילעט-לאַך ביי דער טיר, וואָס
האָט זיך נישט געלאָזט פאַרמאַכן. ס'איז געווען פינצטער און ס'איז דאָרט
קיינער נישט געווען. אויף די ווענט זענען געהאַנגען מאַפעס און פאַר-
פלענער, אָבער זיי זענען שוין געווען אַלטע, אַראַפּגעריסן אין די קאַנטן.
אין לבנה-ליכט האָבן די אותיות אויסגעזען גרעסער און ווי זיי וואָלטן גע-
לעגן איינע אויף דער צווייטער. זי האָט מיך איצט דירעקט אָנגעקוקט.
איך האָב זיך פאַרשעמט און זיך געוואָלט צוריקציען. אָבער אויף דער זייט

פון פנים, וואָס איז געווען געווענדט צום לבנה־ליכט, האָב איך געזען איר פאַרגעבנדן, איינלאַדנדן שמייכל; איך האָב נישט געקאָנט אַנדערש ווי צו גיין. „איך קען שוין דאָ דעם וועג“, האָט זי גאָר אָן שום איינלייטונג גע־זאָגט. „כ׳בין שוין דאָ אַמאָל געווען, אפשר שוין צוויי מאַל און אפשר שוין גאַנצע דריי מאַל. דאָס הייסט נאָך דעם, לאַמיר זאָגן, ווי אַלץ איז שוין ווידער גוט געווען. איר זייט אַ ייד? דאָס האָב איך געזען. איך אויך. ווען איך וואַלט נישט געווען קיין ייד, וואַלט איך קיינמאַל דאָ נישט אַהערגע־קומען. איר זייט שוין אויך אפשר אַמאָל דאָ געווען? ניין? נו, איר זייט איינער פון די גליקלעכע דענישע יידן! אָבער איצט ווייסט איר שוין מסתמא וואָס דאָ איז פאַרגעקומען. יא, נאַטירלעך ווייסט איר עס, ווער ווייסט עס דען איצט נישט? זיצט, כ׳בעט אייך זעצן! די באַנק איז אַפילו נישט גאַנץ ריין, אָבער מיר וועלן מיד ווערן אַזוי צו שטיין. איך האָב אין קופּע נישט געקענט בלייבן. ווי לאַנג די באַן גייט בין איך געצווונגען דאָרט צו זיין. אָבער איך זע זיי נישט. כ׳זע נישט ווער עס קומט אַריין און ווער עס גייט אַרויס. כ׳קוק זיי נישט אָן, כ׳ווייס נישט ווי זיי זען אויס. כ׳זע נישט קיין חילוק פון איינעם ביזן צווייטן. זיי זען גאַנץ געוויינלעך אויס! יא, געווייס, אוודאי זען זיי גאַנץ געוויינלעך אויס. יא, אַזוי געוויינלעך האָבן זיי אויך אַלץ געטאָן. אַזוי געוויינלעך ווי זיי זיצן דאָרטן און דרעמלעך, אַזוי געוויינלעך ווי זיי עסן זייערע „שטולן“, אַזוי געוויינלעך האָבן זיי אויך יענע אַלע זאַכן געטאָן. עס ווונדערט אייך אוודאי וואָס איך טו דאָ. אַז מיר וועלן נאָך דאָ אַביסל זיצן, וועל איך עס אייך נאָך מיסתמא דערציילן. די באַן וועט נאָך אַזוי שנעל נישט גיין. ס׳איז נאָך דאָ גענוג צייט. איך וועל דאָ בלייבן, איך האָב דאָ אַ ציל, כ׳ווייס נאָך נישט ווי אַזוי איך וועל אים דערגרייכן און אויב כ׳וועל אים בכלל דערגרייכן. אָבער אין דעם בין איך אַליין שולדיק; אַ מאַמע דאָרף קודם־כל בלייבן ביי אירע קינדער. כ׳האָב זיך ניט געטאָרט לאָזן רעגיסטרירן! יא, דאָס זאָג איך איצט, אָבער דעמאָלט, ווען זיי האָבן צוגענומען מיין פּאַטער, האָב איך אַנדערש געטראַכט, האָט מיר אַלץ אַנדערש אויסגעזען. דעמאָלט האָב איך נישט געגלייבט, אַז איך וועל קענען ווייטער לעבן. אין איין נאַכט איז עס געשען, אין דער פּרי, ווען כ׳בין אַהינגעקומען איז ער שוין נישט געווען. די שטובן זענען געווען אויס־געליידיקט, נאָקעטע ווענט, נאָר אין סאַלאַן איז נאָך געשטאַנען דער פּליגל.

ס'איז געווען אזא גרויסער פליגל. ס'קען זיין אז זיי האָבן אים נישט גע-
קאַנט באלד נעמען, אָדער אפשר האָבן זיי זיך נישט געקאַנט אייניקן ווער
ס'זאל אים האָבן. וואָס אזא פליגל קען דערציילן! אַלץ קען ער דערציילן.
פונעם קלענסטן ביזן גרעסטן. אויך דאָס וואָס מען קען אין וואָרט נישט
זאָגן, קען ער דערציילן. ער איז געווען אָפּן און דער רונדיקער פּליוש-שטול
איז געשטאַנען דערנעבן. די פּיס זענען מיר שוואַך געווען און איך האָב זיך
אָוועקגעזעצט. פון פיר יאָר אָן בין איך אויף אים יעדן טאָג געזעסן. די טאָג-
גענטן האָבן אויף מיר געקוקט. מיינע פינגער האָבן זיי לייכט באַרירט, ווי זיי
וואַלטן געוואַלט זיי טרייסטן. אָבער די טענער האָבן אַזוי פרעמד, אַזוי
אומהיימלעך געקלונגען אין דער ליידיקער שטוב, אַז עס איז מיך באַפּאַלן
אַ פּחד. און ווי מיינע פינגער וואַלטן געוואַלט פּאַרטרייבן דעם פּחד, האָבן
זיי ווילד גענומען לויפן איבער די טאָנגענטן. כ'האָב עפעס פּלוצים באַקו-
מען אַזעלכע כוחות! דער קלאַוויר האָט געברענגט. כוואַליעס פון פּיער
האָבן זיך פון אים געגאַסן, זיי האָבן זיך צעשפּרייט אויף די ווענט און
אַנגעצונדן דעם באלטן — די שטוב איז געשטאַנען אין פּלאַמען און זי
וועט באלד איינפּאַלן, ס'וועט פון איר ווערן אַ חורבה, אַ באַרג אַש וועט
נאָר איבערבלייבן. און פּלוצים האָט דאָס שפּילן אויפּגעהערט, זיי דאָס חיות
וואַלט מיר אַרויס פון די פינגער און זיי קענען נישט מער. ווי אויסגעלאָ-
שענע אויגן האָבן די טאָנגענטן צו מיר אַרויפּגעקוקט. מיין אַרימער פּליגלי
אַזוי האָט מען אויף אים נאָך קיינמאַל נישט געשפּילט! אין מיין סאַלאַן
האָט מען געשפּילט היידן, מאַצאַרט, לייכט, עלעגאַנט; בעטהאָווען איז גע-
ווען צו שווער, שאַפען — צו ווייכמוטיק, צו מעלאַנכאָליש.

זינט מיין מאַמע איז געשטאַרבן האָט מיין פאָטער מיך טאַפּלט ליב
געהאַט. דאָס לעבן פון אַ יידן איז געווען שווער און ער האָט מיך געוואַלט
האַלטן ווייט דערפון. ער איז געווען, איך מעג עס רויק זאָגן, אַ געבילד-
דעטער מענטש. אין זיינע יונגע יאָרן האָט ער אויך געשריבן לידער, געווען
אַן ענטוויאַסט פון מוזיק, האָט ליב געהאַט ליטעראַטור, ספּעציעל די אונט-
גאַרישע. ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַן אונגאַר; פעטעפי און וואַראַז מאַרטי
זענען געווען זיינע באַליבטע דיכטער. די לעצטע יאָרן, מיט דער קרענק-
לעכער יידן-שנאה, זענען פאַר אים געווען ביטערע יאָרן. נאָר מיט מיר
האָט ער קיינמאַל ניט גערעדט דערוועגן. פאַר מיר האָט ער געוואַלט צוריק-

דרייען דאָס ראָד פון דער געשיכטע אויף אַ יאָרהונדערט. — איך האָב פון גאַרנישט געדאַרפט וויסן. איך האָב געדאַרפט זיין באַהאַלטן אין אונדזערע רייכע, גרויסע שטובן און נישט הערן און נישט זען וואָס עס קומט פאַר הינטער מיין פענצטער. אין מיין סאַלאָן האָבן אונטער די טענער פון באַ-רוישנדע ווינער וואַלצן, געטאַנצט זיינע, טיף־דעקאַלטירטע דאַמען מיט גאַ-לאַנטע, פייערדיקע קאַוואַלערן, מאַדזשאַרן — ריינע מאַדזשאַרן! צווישן זיי איז אויך געווען מאַדזשאַס. מיין פּאַטער האָט זיך נישט לאַנג באַדענקט און געגעבן זיין הסכמה. „דאָס וויכטיקסטע פון אַלעם, טאַכטער, איז דאָך דיין גליק!“ — האָט ער געזאָגט, און געהאַלטן מיין האַנט אין זיינע וואַרעמע, צערטלעכע הענט. „ער זעט אויס צו זיין אַ פיינער יינגערמאַן, נישט אַנגע-שטעקט מיט די היינטיקע ראַסן־טעאַריעס!“ — האָט ער ווייטער געזאָגט. איך בין געווען שרעקלעך באַליידיקט, וואָס מיין פּאַטער האָט געקלערט וועגן די היינטיקן ראַסן־טעאַריעס, אין פאַרבינדונג מיט מאַדזשאַסן. ער אַליין איז אויך געווען אומגליקלעך, וואָס עס איז אים עפעס איינגעפאַלן אַזאָ ניט־סימפּאַטישער געדאַנק, אין שייכות מיט זיין טאַכטערס צוקונפטיקן מאָן. ער האָט זיך געהאַלטן אין איין אַנטשולדיקן און איך האָב אים קוים מוחל געווען. איך בין געווען פאַרליבט אין דעם דאָזיקן ריטערלעכן, שיינעם אונגאַר. אונטערן שוץ פון זיינע שטאַרקע פליגל, וועל איך זיין געזיכערט. צוערשט מיין פּאַטער און איצט וועט מיך מאַדזשאַס פאַרהיטן פון אַלעם ביזן אין דער וועלט.

אַבער ווען די דייטשן זענען געקומען אין לאַנד אַריין איז מיט אים פאַרגעקומען אַ פאַרענדערונג. עס קען זיין, אַז עס איז שוין פריער אויך עפעס געווען, נאָר איך האָב עס אין מיין פאַרליבטקייט ניט געזען. כ׳/בין געווען צופיל פאַרנומען מיט מיין גליק, אַז איך זאל עס באַמערקן. נאָר איצט איז עס מיר פלוצים געוואָרן אויפפאַלענדיק, אַז ער באַצייט זיך צו מיר אַנדערש ווי אַמאָל, ער רעדט עפעס צו מיר אַזוי ווייניק, זיינע צערטלעכ-קייט זענען אַזעלכע לייכטע און אַזעלכע שוועבנדיקע, און צום סוף האָבן זיי אינגאַנצן אויפגעהערט. ער האָט מיך ווי אויסגעמיטן און ווי ער וואַלט עפעס פאַר מיר פאַרבאַרגן, און דאָ איז צוגעקומען, אַז זיי האָבן צוגענומען מיין פּאַטער.

איך בין נישט געווען דערביי, אַבער איך ווייס ווי אַזוי עס איז צו-

געגאנגען. איך האָב אים געזען אוועקפירן און אַלעס. איך ווייס, אָז ער האָט גאָר נישט געזאָגט. ער האָט שטיל אויסגעפירט זייערע באַפעלן און איז די גאַנצע צייט געווען פאַרטראַכט און געטראַכט האָט ער וועגן מיר, זיין טאַכטער, זיין איינציק קינד — און איך האָב זיך געלאָזט רעגיסטרירן אויף מיין אייגענעם נאָמען: רעגינאַ גאַלדבערגער!

עס זענען געווען שווערע טעג. כ'בין אַרומגעגאַנגען ווי אין אַ תּוהו־וּבוהו, ווי כ'וואָלט נישט געהאַט קיין חושים. מאָמע! האָבן די קינדער גע־מאַנט. כ'האָב זיי געהערט רעדן און נישט געוואוסט וואָס זיי זאָגן, כ'האָב געקוקט אויף זיי און זיי נישט געזען. מיין פאַטערס גרויער קאַפּ איז מיר שטענדיק געשטאַנען פאַר די אויגן און ווען זיי זענען געקומען מיך נעמען, בין איך גרייט געווען מיטצוגיין.

עס איז געווען אין אַן אינדערפרי. מאדזשאס איז גראַד די נאַכט נישט געווען אין דערהיים. אפשר איז ער שוין אייניקע טעג נישט געווען, כ'ווייס נישט, כ'האָב וועגן אים נישט געקלערט, כ'האָב וועגן גאַרנישט געקלערט. די דייטשן זענען געווען העפלעך, זיך געשטעלט אין מיליטערישע פּאָזעס פאַר מיר, ווי איך וואָלט געווען זייער אַפיציר. כ'מעג זיך געזעגענען מיט די קינדער, האָבן זיי געזאָגט. זיי זענען נאָך געשלאָפּן. אַלינקא איז געלעגן ווי אַ שטילע טויב. אירע שוואַרצע האָר זענען געווען צעוואַרפן איבערן ווייסן קישו. זי האָט אויסגעזען ווי אַ גרויסע. בעלאַ האָט זיך געוועקט. איך האָב שטיל פאַרמאַכט די טיר, ער זאָל מיך נישט זען.

אויפן פּלאַץ, וווּ מען האָט מיך געבראַכט זענען שוין געווען טויזנטער מענטשן, פון אַלע זייטן האָט מען זיי געבראַכט. איך האָב קיינעם נישט געקענט, איך האָב זיך קיינמאַל נישט געחברט מיט קיין יידן.

ס'איז עפעס פונקט געווען אַזאַ הייסער טאַג, אַזוי ווי די זון וואָלט אויפגעשטאַנען פריער ווי שטענדיק, און זי האָט עפעס באַלד אַזוי מורא־דיק און אומברחמנותדיק געברענט! קינדער האָבן געוויינט און מאָמעס האָבן זיי שטיל באַרוקט. אַלע האָבן אַרויפגעקוקט צו די פאַרהאַנגענע פענצטער פון געשטאַפּט־הויז. ס'האַט אויסגעזען ווי ס'וואָלט אויבן קיינער נישט געווען. ס'איז מיר שווער געווען אין קאַפּ, כ'בין נאָך קיינמאַל נישט געשטאַנען אונטער אַזאַ שרעקלעכער זון. ס'איז געווען ווי מיר וואָלטן גע־שטאַנען אין אַ פּייער און האַלטן ביי פאַרברענט ווערן. אַט זענען אַלע שוין

פֿאַרקױלט, נאָר זײ שטייען נאָך און קוקן אַרױף צו די געשטאַפּאַ-פענצטער, אַז זײ זאָלן אַנטשיידן זײער ענדלעכן גורל. פּלוצים איז אַרום מיר געוואָרן אַ טומל: „קימפעטאַרינס! קימפעטאַרינס!“ האָט מען געהערט זאָגן פון אַלע זײַטן. איך האָב נישט באַמערקט, אַז אױף דער ערד זענען געזעסן פּרױען מיט פּיצעלעך עופּהלעך אױף די הענט. מאַנכע קעפעלעך זענען געווען פּאַר-דעקט מיט דער מוטערס בלוזע אָדער קלייד, אַנדערע מוטערס זענען געווען צו שוואַך עפּעס צו אונטערנעמען צו באַשיצן זײערע שעפעלעך פּאַר די זון. דער אונגאַרישער זשאַנדאַרם איז צוגעקומען. מען האָט אים געוווּן אױף די קימפעטאַרינס און אים געזאָגט, אַז זײ קענען נישט דאָ בלייבן זיצן אונטער דער ברענענדיקער זון, און אַז זײ זענען נאָך צו שוואַך, אַז מען זאָל זײ קענען אַוועקשיקן. ער האָט צוגעזאָגט, אַז ער וועט עס איינאַרדענען, און זיך געלאָזן גיין צום געשטאַפּאַ-הויז. אַלעמענס בליקן האָבן אים דאַנק-באַר נאָכגעפּאַלט. און עס האָט נישט לאַנג געדויערט איז ער אַראָפּגעקומען מיט דער גוטער בשורה, אַז די קימפעטאַרינס וועלן מעגן וואַרטן אױף אַ צווייטן טראַנספּאַרט, זײ זאָלן נאָר אַרױפּגיין אױבן וועט אַלץ דערליידיקט ווערן.

די פּרױען האָבן זיך אױפּגעשטעלט, זײ האָבן זיך קוים געקענט האַלטן אױף די פּיס. זײ האָבן צוזאַמענגענומען זײערע בינטלעך, צוגעדריקט די עופּהלעך פעסטער צו דער ברוסט און האָבן זיך אַוועקגעוואַקלט, מיטן זשאַנדאַרם אין דער שפּיץ, צום הויז. דער אַנבליק פון די אַוועקגייענדיקע פּרױען מיט די קינדער האָט אַלעמען אױפּגעלעבט: זענען זײ דערווייל ניצול געוואָרן. דער רב, וועלכן איך האָב נאָר איינמאַל צופּעליק געהאַט געזען, איז געשטאַנען און צופּרידן געגלעט זיין לאַנגע, שוואַרצע באָרד; און עס איז ווידער שטיל געוואָרן אױפּן פּלאַץ. נאָר לאַנג האָט די שטילקייט נישט אָנגעהאַלטן. עס האָבן זיך פּלוצים געהערט שרעקלעכע געוואַלדן. די פּרױען זענען אױבן געשטאַנען בײַ אַן אַפּן פענצטער, ווילד אַרומגעזוכט מיט די אױגן און געשרייען:

„רבי! וואָס זאָל מען טאָן, זײ ווילן מיר זאָלן דערהרגענען אונדזערע קינדער?!“ דער רב איז צעטומלט געוואָרן, וואָס האָט ער זײ געקענט ענט-פּערן? ער איז געלאָפּן פון איין אַרט אױפּן צווייטן און זיך געזוכט צו באַ-האַלטן. נאָר איצט זענען די פּרױען אַוועקגעריסן געוואָרן פון זײערע ער-

טער, און אַ זאָק איז געקומען צו פלױען דורכן פענצטער. ער איז געשליי-
דערט געוואָרן מיט אַזאַ קראַפט, אַז ער האָט זיך אייניקע מאָל איבערגע-
דרייט אין דער לופטן, דאָן איז ער אַראָפּגעפאַלן און איז געבליבן ליגן ווי
אַ שווערע ליימיקע מאַסע אויף דער ערד. אינעם ערשטן אויגנבליק האָב
איך נישט געוואוסט, וואָס עס איז פאַרגעקומען, אָבער דאָ איז מיין אויג
געפאַלן אויפן זאָק, און איך האָב געזען, אַז עס רירט זיך עפעס אינעווייניק
און איך האָב געהערט אַ שוואַך, פישטשעדיק געוויין.

אַן ס״ס-מאַן איז צוגעקומען און אויפגעהויבן דעם זאָק, דאָס אָרט,
ווי ער איז געלעגן איז רויט געוואָרן, פון דער אַנדערער זייט האָט זיך
דערנענטערט אַן אַנדערער ס״ס-מאַן. ער האָט אַרויסגענומען זיין רעוואַל-
ווער. איצט האָט דער ערשטער ס״ס-מאַן גענומען דעם זאָק און אים אַ וואָרף-
געגעבן אין דער הויך און דער אַנדערער האָט געשאַסן אין אים פון רע-
וואַלווער. דאָס האָט זיך ווידערהאַלט אייניקע מאָל, ביז עס איז שטיל גע-
וואָרן אין זאָק. אַזוי שטיל איז געווען אַרום, ווי אַלץ וואַלט זיך מיט אַמאַל
אַפּגעשטעלט. די מענטשן זענען געשטאַנען ווי פאַרשטיינערט. ס׳האָט אויס-
געזען, ווי די זון וואַלט פּלוצים אונטערגעגאַנגען און ס׳איז פינצטער גע-
וואָרן אין גאַנצן חלל. און אין דער פינצטערניש שטייען טויזנטער פאַר-
שטיינערטע מענטשן, ווי אייביקע מאַנומענטן אויף אַ גרויסן, גרויסן אומ-
גליק! זייט דאָן קען איך נישט פאַרטראַגן קיין שטילקייט. זאָלן מענטשן
ליבער אויסדריקן זייער פיין, זאָלן זיי שרייען אָדער זיך בעטן, אָדער שעלטן,
אָדער רעדן הכּנעהדיקע רייד, זיך וואַרפן אין ווילדן צאַרן, אָדער אומ-
מעכטיק, אויפגעבנד וויינען, — אַבי נישט שווייגן!

כ׳האָב שפּעטער נאָך געזען אַ סך אַנדערע זאָכן, נאָר דאָס איז מיר
נישט אויסגעווישט געוואָרן פון זכרון. כ׳זע עס, ווי ס׳וואַלט געווען נעכטן.
אַפילו די בערג פון טויטע, צווישן וועלכע כ׳בין אַרומגעגאַנגען, האָבן ניט
אַפּגעמעקט דעם בלוטיקן זאָק מיט די וויינענדיקע עופּהלעך. אַ סך מאָל
האָב איך געוואַלט אַרויפלייפן אויף אַזאַ באַרג טויטע און זיך אַוועקשטעלן
און שרייען! שרייען און שרייען! שרייען בייטאָג און שרייען און שרייען
ביינאַכט, אַן אויפהער שרייען, אַזוי אַז קיינער זאָל מער קיין רוי, קיין
מנוחה נישט געפינען! איך האָב געשריגן? אַנטשולדיקונג!
מיר זענען געפירט געוואָרן צו דער באַן. די גאַנצע שטאָט איז געווען

אויף די פיס. אלע האָבן געוואָלט זען ווי מען פירט אַוועק די יידן. דער טראַפיק האָט זיך אָפגעשטעלט. די בעלי-עגלות זענען געזעסן פאַרלייגט די הענט און געוואָרט ביו מען וועט אונדז פאַרבייפירן. די טראַטואַרן זענען געווען געפראַפט מיט מענטשן, זיי האָבן אויסגעצויגן די העלדזער, זיי זאָלן קענען בעסער זען. אַזוי, אונטער די נייגעריקע און שפעטנדיקע בליקן האָט מען אונדז אַרויסגעפירט פון שטאָט. פלוצים האָט ווער פון אונדז אַנגעהויבן צו זינגען, דאָס געזאַנג האָבן אונטערגעכאַפט אַנדערע און באַלד האָט דער גאַנצער טראַנספּאָרט געזונגען. עס איז געווען אַ העברעיִש גע-זאַנג. איך האָב עס נישט געקענט. אויף די טראַטואַרן האָט מען זיך גע-שטופט און געלאַכט. איך האָב געקוקט אין זייערע פנימער, די פנימער וואָס איך האָב אַזוי גוט געקענט, איך האָב זיי נאָך קיינמאַל נישט געזען אַזוי צופרידן, אַזוי באַשמחה. כ'וואָלט אַוועקגעגעבן מיין לעבן, ווען מען וואָלט מיר פּרעזער געזאַגט, אַז זיי וועלן אַזוי אויסזען, ווען מען וועט אונדז פירן צו דער תּליה; אַזוי זענען מיר געקומען צו דער באַן. מען האָט אונדז אַריינגעלאָזן אין פאַרמאַכטע וואַגאַנען און ווען מען האָט פאַרשלאָסן די טיר, איז אינעווייניק געווען כמעט פינצטער. מיר זענען געשטאַנען צונויפּנע-דערנאָנט, אַנגעשפּאַרט איינער אין אַנדערן. אין אַנפאַנג האָב איך נאָך גע-פילט דעם שווייס, וואָס איז מיר גערונען איבערן פנים און אַ ברענען אין מיין אויסגעטרוקנט לייב. אָבער דאָן בין איך אַריינגעפאַלן אין אַזאַ שלאַפּ-קייט, ווי מיין מוח וואָלט אַנגעהויבן זיך אויפלייזן, און איך האָב גאָר נישט געפילט, נאָר שוואַך פאַרנומען, וואָס עס איז פאַרגעקומען אַרום מיר. כ'האָב אַלץ געזען, ווי דורך אַ שלייער. איז דער שלייער העל — האָב איך גע-וווּסט, אַז עס איז טאָג; איז ער געווען שוואַרץ — האָב איך געוווּסט, אַז עס איז נאַכט. און ווי פון ווייטנס האָב איך געהערט גיין די באַן אויף די רעלסן, אַ לויז שטיקל אייזן האָט ערגעץ פאַרטשעפעט און אָפגעלאָזן. נאָכ-דעם, ווי דער באַן האָט זיך אָפגעשטעלט, געדענק איך, אַז איך בין געגאַנג-גען צווישן מאַסן מענטשן, וואָס האָבן זיך באַוויגן אין אַ הויך-ברייט טויער אַריין. זיי האָבן זיך באַוויגן אַזוי שטיל, ווי זיי וואָלטן נישט געווען ממשותדיקע וועזנס, און ס'איז געווען אַזוי שטיל, ווי זיי וואָלטן געגאַנגען אַן טריט. איך געדענק אויך איינעם מיט אַ שרעקלעך גרויזאַם מויל. ער איז אַריין צווישן די מענטשן און געוויילט און צעטיילט, וועמען האָט

ער געשטופט אהין און וועמען אהער. מיך האָט ער אַריינגעשטופט צווישן אַ גרופע פרויען. דאָן זענען די, וואָס זענען געשטאַנען אויף דער אַנדערער זייט פלוצים אַוועק און ס'איז געוואָרן דאָרטן העלער, דאָס אַרט איז גע-
וואָרן ליידיק, אַזוי שרעקלעך ליידיק!

וואָס עס איז ווייטער געווען האָב איך נישט קיין דערינערונג. ערשט ביינאַכט בין איך ווי צו מיר געקומען. כ'בין געלעגן צווישן צוויי פרויען. „איר האָט געהלומט“, — האָט די איינע געזאָגט. זי איז געווען אין מיין עלטער. זי האָט געקוקט אויף אַ פאַטאַגראַפיע, וואָס זי האָט געהאַלטן אין האַנט. איך מוז האָבן געהאַלטן ביי חלשן, ווייל זי האָט מיר געגעבן אַ פלעשל וואָסער. איך האָב עס אין גאַנצן אין מיר אַריינגעגאַסן. נאָכדעם האָט זי מיר דערלאָנגט אַ שטיקל ברויט. איך האָב זיך דערויף אַרויפגע-
וואָרפן און געריסן דערפון גאַנצע שטיקער און אַראַפגעשלונגען. דאָן בין איך אַזוי שרעקלעך מיד געוואָרן. די שטיקער ברויט זענען געלעגן און געדריקט און געשטיקט. געגריזשעט אין ליידיקן מאָגן. איך האָב זיך אויפ-
געזעצט. די פרוי האָט געשמייכלט. זי האָט באַהאַלטן די פאַטאַגראַפיע אין בוזים און זיך אַוועקגעלייגט. די אַנדערע איז נאָך געווען אַ יונגיטשקע. זי איז געלעגן אומבאַוועגלעך, מיט אַפענע אויגן און אין ערגעץ נישט געקוקט.

אין צימער איז געווען בלויז נאַרעס, איינע איבער דער צווייטער, פון דער ערד ביזן באַלטן — נאַרעס. זיי זענען פול געווען מיט מענטשן, שוויי-
גנדיקע מענטשן. נאָר מאַנכע מאַל האָט מען געהערט עמיצן עפעס זאָגן. די רייד זענען אַזוי קלאָר געשטאַנען אין דער פינצטערער שטוב, ווי זיי וואַלטן געווען געשריבן מיט פייערדיקע אותיות: „ווי איז מיר און ווינד איז מיר!“ ס'האָט אויך ווער דערמאַנט אַ קינד. די פרוי האָט אַרויסגע-
נומען דאָס בילד פון בוזים און ווידער דערויף געקוקט, עס געהאַלטן פון ווייטן און עס צוגענומען נאָענט צו די אויגן. דאָן האָט זי זיך אויסגעדרייט און עס מיר געגעבן. איך האָב זיך אַרויסגעבויגן פון דער נאַרע און ביים שייך אין פענצטער, וואָס איז געקומען ערגעץ פון אַ הויף, האָב איך גע-
קענט זען, אַז עס איז געווען אַ יינגעלע פון אַ יאָר פיר-פינף. ער איז גע-
ווען פאַרקעמט מיט אַ שרינט, האָט אויף עפעס געקוקט און געלאַכט. זי האָט זיך צו מיר צוגעבויגן: „איז ער נישט אַ שיינער? אים האָבן זיי דער-“

הרגעט! דאָס לעצטע האָט זי מיר איינגערוימט אין אויער, ווי עס וואָלט געווען אַ סוד, וואָס נאָר מיר ביידע מעגן וויסן. איך האָב איר צוריק גע-געבן ס'בילד. זי האָט זיך אויסגעדרייט צו דער וואַנט.

ערשט איצט האָב איך זיך דערמאָנט אין מיינע צוויי קינדער. איך האָב זיי ווידער געזען ליגן אין זייערע בעטלעך. אַלינקאָס שוואַרץ קעפל אויפן ווייסן קישן. זי האָט אויסגעזען ווי אַ גרויסע. בעלאָס געזונט פּנימל, ער בלאָזט מיטן ברייטן נעזל, ער וועקט זיך, ער וועט באַלד אויפמאַכן זיינע ליכטיקע אויגן און רופן: „מאַמע!“ זיי שלאָפן אוודאי איצט אויך אַזוי, זיי זאָלן זיך דאָ געפינען ערגעץ אין דער נאַענט.

און איך מוז אייך זאָגן, אַז איך האָב שפּעטער וועגן זיי קיין סך נישט געטראַכט. איצט ווונדער איך זיך דערויף, אָבער אין לאַגער האָט מען נישט קיין צייט געהאַט זיך צו ווונדערן, אָדער צו טראַכטן. דאָרטן איז מען שטענדיק געווען פאַרנומען מיט זיך אַליין, מיטן אייגענעם ביסל לעבן. די נשמה איז געווען טויט. מען האָט געלעבט מיטן אינסטינקט און פּונקט ווי דער אור־מענטש אין אייביקן פּחד, אין אייביקער שרעק. יעדן אינדערפרי איז מען געבוירן געוואָרן אויפּסניי, און נישט געוויסט צי מען וועט דערלעבן צו זען אונטערגיין די זון. דער טויט האָט שטענדיק און פון אומעטום גע-לויערט. מען האָט זיך אים געווינטשן און פאַר אים מורא געהאַט. ערגעץ טיף אינעווייניק האָט געברענט אַ ליכטל. מען האָט געוויסט, אַז עס גע-נאָרט, אָבער מען האָט עס געשיצט און געהיטן און מורא געהאַט אַז דאָס פּלעמל זאָל זיך נישט אויסלעשן. נישט די בערג פון טויטע, נישט דער שרעק אין די אויגן פון די לעבעדיקע און אַפילו נישט דאָס, וואָס מען וואָלט אַפּטמאַל עס באַטראַכט פאַר אַ חסד אומצוקומען, צעטראַטן ווערן פון אַן ס'ס־מאַנס גראַבן שטיוול, האָט אויך נישט געקענט אויסלעשן דאָס פּלעמל. מענטשן האָבן זיך געביטן, כּסדר געביטן. ווען די זענען אַוועק, זענען געקומען נייע, ווען די נייע זענען אַוועק, זענען ווידער געקומען נייע, אַזוי טאַג־אויס, טאַג־אויס, אַזוי וואָך נאָך וואָך, מאַנאַט נאָך מאַנאַט — אַן אַז אויפהער און אַן אַז ענדע! ס'האַט אויסגעזען, אַז עס וועט שוין אַזוי גיין אייביק. יעדעס מאָל האָב איך גערעכנט, אַז איצט מוז עס שוין זיין מיין ריי, איצט מוז מען מיך שוין נעמען. ווייל ווי לאַנג איז עס דער שיעור צו זיין מזלדיק, צו קענען אויסמיידן זיין גורל? אָבער אַזוי ווי דער מלאך המות

וואַלט מיך אויסגעמיטן, ווי איך וואַלט געשטאַנען אין אַ זייט און ער זעט מיך נישט. וואָרעם זיי איז דאָך נישט געווען קיין חילוק וועמען, אַבי זיי קענען אָנפילן די אויוונס.

כ'בין אָנגעקומען אין דער וועשעריי, געוואָשן זייער וועש. מיין פּלאַץ איז געווען ביים פענצטער. דאָס איז נישט געווען קיין גוטער פּלאַץ. כ'האַב נישט געקענט אויסמיידן צו זען אַלץ, וואָס איז פּאַרגעקומען אין דרויסן. ווען כ'וואַלט עס נישט אַליין געזען, וואַלט איך געזאָגט, אַז עס איז נאָר אַ פינצטערער קאַשמאַר, אַ צוזאַמענטרעף פון ווילדע חלומות. ניין, אין חלום קען מען דאָס אויך נישט זען און דאָס קען קיינער נישט אויסטראַכטן, און וואָר קען עס אַוודאי נישט זיין? אָבער עס איז געווען. יא, ס'איז געווען. מיין פענצטער איז אַרויסגעגאַנגען אויפן וועג צו די גאַזקאַמערן און כ'בין כמעט ביסלעכווייז געווינט געוואָרן דערצו. אַז עס זענען פּאַרבייגעגאַנגען טויזנטער מענטשן יעדן טאָג! מענטשן האַלב-נאַקעטע, מענטשן אין שמאַ-טעס. ווי אַ ברודיקער טייך זענען זיי פּאַרבייגעפּלאָסן. זיי זענען שוין גע-ווען איבער דער גרענעץ פון ליידי און פרייד. זיי האָבן שוין נישט געהאַט מער קיין כוח צו גאַרנישט. ס'זענען געווען דאָרע ביינער, איבערגעצויגן מיט אַ גרויער הויט. זיי האָבן געענדלט צו איינאַנדער און זייערע אויגן האָבן שוין גאָר נישט געזאָגט. זיי האָבן אויסגעזען ווי געשטאַרבענע, וואָס זענען צוליב עפעס אויפגעשטאַנען פון די קברים, כדי איצט צו גיין צום לעצטן אונטערגאַנג.

איינמאָל איז דורכגעגאַנגען אונדזער רב. דאָס הייסט, ער איז נישט געגאַנגען, נאָר די אַרבעטער האָבן אים געשלעפט אונטער די אַרעמס. איך האָב אים נישט דערקענט, נישט דערפאַר, וואָס ער איז געווען אין דעם צושטאַנד, נאָר ווייל דאָרטן האָט קיינער קיינעם נישט דערקענט. אַ מאַמע וואַלט נישט דערקענט איר קינד; אַ פרוי איר מאַן. די אַרבעטער האָבן מיט צייכנס דערציילט, אַז דאָס איז ער. כ'האַב געוויסט וואָס עס איז מיט אים געשען. נאָטירלעך צוליב גאָר נישט. ביים דאָווענען איז עס געשען. אַוודאי האָט אונדזער רב ניט אויפגעהערט צו דאָווענען, ווייל ער איז געווען אין אַ לאַגער. און איינמאָל ביים אויסרוקן זיך פון שמונה עשרה, האָט ער גע-געבן, איר ווייסט, אַ מאַך מיטן מויל, וואָס ענדלט צו אַ שפּיי, איז פונקט דעמאָלט פּאַרבייגעגאַנגען דער קאַפּאָ. ער האָט אים געלאָזן רופן. דער רב

האָט געוויסט, וואָס אַזאַ רופן באַטייט, אָן קיינער קומט פון דאָרט נישט צוריק, ער איז אַרומגעגאַנגען און זיך מיט אַלעמען געזעגנט און איז צום סוף געשטאַנען פאַר זיין זעכצן־יאָריקן זון, זיי האָבן זיך שטום אָנגעקוקט. דעם ייִנגלס אויגן זענען פול געווען מיט טרערן, דער פּאָטער האָט אים אָנגענומען ביי דער האַנט און געזאָגט:

„אברהם, שטאַרק זיך! ס'איז נישט בכבודיק צו וויינען, אַזוי, אָן ווי עס וועט זיין דער ווילן פון זיין ליבן נאָמען, אַזוי וועט געשען, ער קען טאָן אַלץ און מעג טאָן אַלץ, און מיר האָבן אים נישט קיין דעה צו זאָגן, און דיר, מיין זון, קען איך נאָר זאָגן דאָס איינע: אָן גאָט וועט וועלן און דו וועסט בלייבן לעבן, זאָלסטו געדענקען, אָן דו ביסט אַ ייִד!“

דאָן איז ער אַריינגעגאַנגען צום קאַפּאַ.

ער האָט באַשלאָסן גאַרנישט צו זאָגן, ער האָט געוויסט, אָן וואָס ער זאָל נישט זאָגן וועט נישט טויגן, דער קאַפּאַ איז געזעסן מיטן רוקן צו דער טיר און עס האָט לאַנג געדויערט ביז ער האָט זיך אויסגעדרייט.

„דו האָסט געשפּיגן אויף דער ערד, רעד!“

„הער קאַפּאַ, כ'האָב אַ ווייב מיט קינדער; כ'ווייס נישט וווּ זיי זענען איצט, אָבער איך האָף, אָן זיי לעבן, און איך וויל נאָך זיין אַ טאָטע צו מיינע קינדער.“

דער הער קאַפּאַ האָט גאָר נישט געענטפּערט, נאָר איז צוגעגאַנגען צו דער וואַנט און אַראָפּגענומען איינעם פון זיינע טויט־שלעגער, אָבער דער רב איז נישט געווען טויט, מען האָט אים געשלעפּט אין שפיטאַל אַריין און ווען ער האָט דעם נעכסטן טאָג אויפגעוואַכט, איז דער ייִדישער דאָקטער געשטאַנען ביי זיין בעט, „רבי“, האָט ער אים געזאָגט, „איך ווייס, אָן איר קענט נישט אויפשטיין, אָבער איר מוזט, ווען איר וועט נישט גיין צו דער אַרבעט, ווייסט איר וואָס עס וועט געשען?“ האָבן אים די אַרבע־טער מיטגעשלעפּט, אַ גאַנצן מאַנאַט האָט געדויערט ביז ער האָט געקענט אַליין שטיין אויף די פּיס.

דאָן איז געקומען ראש־השנה און ער האָט שופּר געבלאָזן, ער האָט אויך פאַר די קינדער שופּר געבלאָזן, זיי זענען די לעצטע מאַנאַטן געווען אין אַ באַזונדערער אָפּטיילונג, און אַפילו אַמאָל באַקומען אַן עקסטראַ ראַציע, קיינער האָט נישט געוויסט פאַרוואָס, צו ראש־השנה האָט מען זיך

דערוויסט. דאס איז אויך פאָרגעקומען אויפן פלאַץ הינטער מיין פענצטער. שוין באלד אינדערפרי האָב איך געזען, אָז עס וועט היינט פאָרקומען עפעס אויסערגעוויינלעכס, כ'האָב עס געזען אויף זייערע פנימער. דער וואָס האָט אונדז צעטיילט ביים אָנקומען אין לאַגער איז אויך דאָרט געווען. כ'האָב אים דערקענט לויט זיין ברייטן מויל. זיינע גרויסע ציין האָבן עפעס אַזוי הנאהדיק געשמייכלט אַזאַ שלעכטן, אָן צו דערגרונטעווען זיך שלעכטן שמייכל. און נאָכדעם, ווי זיי האָבן געהאַט אַריינגעשטעקט אַ סלופ אין דער ערד, איז ער אַריינגעקומען ביי מיר באַרגן אַ מאָס. ער האָט זיך גע- איילט, ווי איינער וואָס האָט מורא צו פאַרשפעטיקן דעם באל. זיי האָבן געמאַסטן און געמאַכט אַ צייכן אין סלופ און נאָכגעמאַסטן, אויב עס איז אַקוראַט. דאָן האָט מען געברענגט די קינדער. הונדערטער קינדער, — יינגלעך. די קינדער האָבן נישט געוויסט, צו וואָס מען האָט זיי דאָ גע- ברענגט. אָבער ווען דער אויבער ס"ס מיטן דייטשן דאָקטער זענען געקו- מען, און מען האָט גענומען צושטעלן צום סלופ און מעסטן, האָבן זיי שוין פאַרשטאַנען, וואָס עס גייט דאָ פאַר. מאַנכע האָבן זיך באַמיט צו זיין גרע- סער, אָבער די פויסט פון דייטשן דאָקטער האָט זיי צוריק אַראַפגעדריקט: „יודע, שווינדלער!". נאָר אייניקע האָבן געהאַט די מאָס. די האָט מען אַוועק- געשיקט אויף אַרבעט. די אַנדערע האָט מען אַריינגעלאָזן אין אַ באַזונדערן בלאַק. קיין עסן האָבן זיי שוין נישט באַקומען, און קיינער האָט נישט גע- טאַרט צו זיי אַריינגיין. דעם נעכסטן טאָג איז עס געווען, ווען דער רב האָט שופר געבלאָזן. דאָס איז פאָרגעקומען אין דער מיטאָג-ציט, ווען די קאַפּאָס עסן מיטאָג. דעמאָלט שטייען יידן אונטער זייערע פענצטער און זינגען. זיי האָבן נישט געקאַנט פאַרשטיין, וואָסערע גדולה ס'איז היינט אויף די יידן, וואָס זיי זינגען היינט אַזוי הויך. דערווייל איז דער רב אַרומגעגאַנגען צווישן די בלאַקן און געבלאָזן שופר. ווען ער האָט זיך דערנעענטערט צום בלאַק, וווּ די קינדער זענען געווען, האָבן זיי עס דעהערט און אַרויס- געשריגן: „רבי, בלאָזט פאַר אונדז אויך שופר, עס רייכערט זיך שוין אין קומען. בלאָזט פאַר אונדז צום לעצטן מאָל!". דער רב האָט געוויסט, אָן ס'קען קאַסטן זיין לעבן, אָבער ער איז אַריינגעגאַנגען.

זיי זענען געשטאַנען אַרום אים און ער האָט פאַר זיי שופר געבלאָזן. נאָכדעם האָט ער געזאָגט פאַר זיי אַ קאַפיטל תהילים, זיי האָבן עס געקענט

און מיטגעזאגט. דאן האט ער פארגעזאגט שטיקלעך פון דער תורה און שטיקלעך פון גמרא. זיי האבן זיך צוגעהערט און צוגעשאקלט מיט די קעפֿלעך. אַ יינגעלע, אַ רבס אַ זון, וואָס ער האָט געקענט, האָט זיך צוגערוקט און שטיל געפרעגט: „רבי, איר קענט מיך נישט ראַטעווען? איך בין אַליין איבערגעבליבן פון מיין גאַנצער משפּחה!“ דער רב האָט אים אָנגעקוקט און דאָס יינגעלע האָט געזען, אַז ער קען נישט.

דער יידישער וועכטער איז געקומען צו לויפן און געזאָגט, אַז עס דערנענטערן זיך ס״ס, ער מוז שוין אַוועקגיין! די קינדער האָבן אים נאָכ־געשריגן:

„רבי, אין זכות פון דעם וואָס איר האָט פאַר אונדז שופּר געבלאָזן, זאָלט איר נאָך דערלעבן צו הערן שופּר של משיח!“.

אין די טעג האָב איך אַ סך מאָל געהערט די דאָזיקע ווערטער. דאָרטן, אין לאַגער, איז פאַר מיר אויפגעאַנגען זייער מיין, דאָרטן האָב איך פאַרשטאַנען זייער זין.

**

עס מוז שוין באלד זיין אין דערפרי. אַלע אין דערפרי קומט זי צו מיר. כ׳זע זי פונקט אַזוי ווי דעמאָלט. ס׳קען זיין, אַז זי וועט שוין אַזוי צו מיר קומען דאָס גאַנצע לעבן. זאָל זי. יא, שוועסטער מיין, קום, קום צו מיר, קום צו מיר שטענדיק, איך וועל דיך אָננעמען ביי דער האַנט און מיר וועלן אַרומגיין איבער דער וועלט. מיר וועלן גאָר נישט זאָגן, גאָר נישט רעדן, נאָר אַזוי אַרומגיין. קיינער וויל נישט הערן און קיינער וועט נישט פאַרשטיין. מיר וועלן אַזוי אַרום גיין אייביק. אייביק ווי דער הימל, אייביק ווי דער ים, און אייביק ווי אונדזער לייד. מיר קענען נישט שטאַרבן. מיר זענען שוין אַזוי פיל מאָל געשטאַרבן און האָבן דעם טויט נישט גע־פונען; און צום לעבן קענען מיר זיך נישט אומקערן. מיר וועלן אין ערגעץ קיין רו נישט געפֿינען. מיר מוזן שטענדיק גיין, גיין אָן אַ ציל און אָן אַ סוף. די שטערן וועלן אונדז ווייזן דעם וועג. זיי האָבן אַלץ געזען, זיי זענען עדות. אין אַ פינצטערער נאַכט זאָלן זיי אונדז אַוועקפֿירן פון דאַנען. נישט אין הימל און נישט אויף דער ערד, נאָר ערגעץ אויף אַ דריט אַרט. דו, מיין שוועסטער, זאָלסט זיין ווי אין די לעצטע סעקונדן פון דיין לעבן, און זאָל מען זען די שאַנדע פון אונדזער ערד. אפשר וועט אונדז דאָן לייכטער

ווערן, און מיר וועלן רו געפינען. אוי, כ'האב זיך שוין פאררעדט, אנט-
שולדיקט!

זי איז געווען פון אונדזער שטאָט. אַ דאָקטערן איז זי געווען. זי האָט
געהאַט אַ רייכן פּאַטער און נישט געדאַרפט פּראַקטיצירן. אָבער זי איז
נישט געווען אַזוי ווי איך, זי האָט זיך נישט באַהאַלטן אין איר פּאַטערס
רייכן הויז, אַז זי זאָל נישט הערן דעם לייד, דאָס געוויין פון די מענטשן.
זי איז צו זיי אַרויסגעגאַנגען. איר אויפנאַם-צימער איז שטענדיק געווען
פול מיט פּרויען, ייִדישע און נישט-ייִדישע. זיי האָבן איר נישט בלויז
דערציילט וועגן זייערע קראַנקייטן, נאָר אויך וועגן זייער לעבן, אויסגעגאַסן
פאַר איר זייער ביטער האַרץ. זי האָט אַלעמען געדולדיק אויסגעהערט,
געטרייסט און אויפגעמונטערט און געהאַלפן מיט אַלעמען, וואָס זי האָט
געקענט. אַלע האָבן איר געקענט. אין די אַרעמע היימען האָט מען מיט
ליבע און ערפורכט איר נאָמען דערמאַנט. זי וואָלט זיך זיכער געקענט
ראַטעווען, אירע קריסטלעכע פּאַציענטקעס וואָלטן איר זיכער באַהאַלטן.
נאָר זי האָט נישט געזוכט ביי קיינעם קיין הילף, זי איז מיטגעגאַנגען מיטן
ערשטן טראַנספּאָרט. אויך אין לאַגער זענען די פּרויען צו איר געקומען.
אָבער דאָרט איז זי געווען פּונקט אַזוי הילפּלאָז, פּונקט אַזוי אַרים ווי זיי.
מער ווי אַ טייל פון איר פּאַרציע האָט זי זיי נישט געקענט געבן. אָבער
דאָס איז פאַר איר נישט גענוג געווען. זי האָט כּסדר געזוכט מיטלען ווי
אַזוי פון ערגעץ מער עסן צו באַקומען. און איך ווייס נישט ווי אַזוי זי איז
געקומען אויפן געדאַנק, אַז איך טויג זיך אויס צו גנבענען קאַרטאַפל. איך
האַב דעמאָלט געאַרבעט אין קיך. זי האָט פאַרגעשלאָגן מיר צו העלפן און
זען וואָס מיר קענען דאָרט באַקומען. מיר האָבן געדאַרפט דאָרט זיין איי-
דער די אַנדערע קומען. זי האָט געזאָלט קומען מיך אויפוועקן. כ'בין גראַד
די נאַכט נישט געשלאָפן, כ'האַב געפיבערט, געמיינט אַז כ'האַב טיפּוס,
ס'זענען געווען קראַנקע אין צימער און כ'האַב איר געזען אַריינקומען.
זי איז געשטאַנען אין טיר און זיך אַרומגעקוקט מיט שטאַרע אויגן און
געפרעגט: "ווי איז רעגיאַנאַ? ווי איז רעגיאַנאַ?" זי איז נאָך געגאַנגען אין די
נאַכט-קליידער. דאָס יעקל איז געווען אָפן און ס'האַט זיך געזען איר נאַקעט
לייב, זי איז געווען באַרוועסט, נאָר אויף איין פּוס איז האַלב געווען אַרויפ-
געצויגן אַ שטרימפּ, דעם אַנדערן שטרימפּ האָט זי געהאַלטן אין האַנט.

זי איז געגאנגען פון נארע צו נארע און געפרעגט: „ווי איז רעגיאנא? ווי איז רעגיאנא“. ווען זי האט זיך דערנענטערט צו מיין נארע, בין איך אראפ־געשפרונגען און בין אנטלאפן און זיך באהאלטן אין א ווינקל פון שטוב. זי איז צו מיר צוגעקומען און אויף מיר געקוקט מיטן ווייסל פון די אויגן און געפרעגט: „ווי איז רעגיאנא?“. אין מיין שרעק בין איך ארויסגעלאפן אין דרויסן און זיך ערגעץ געוואלט באהאלטן. אבער זי איז מיר איבעראל נאכגעגאנגען. אזוי זענען מיר צוגעקומען צום לאטרין גרוב, און זי איז דארטן אריינגעפאלן. זי איז געלעגן מיטן פנים ארויף, פון די האלב־פאר־מאכטע אויגן האבן ארויסגעקוקט שטיקלעך אויסגעלאשענע אויגן־אפֿלעז, די אויגן האָר זענען נאָס געווען ווי פון אַ צעדריקטער טרער. זי האָט נאָך געהאלטן דעם זאָק אין האַנט, נאָר די פינגער זענען געווען אָפֿן, ווי זי וואָלט אים אין דער לעצטער סעקונדע נאָכגעלאָזן. און איר ווייסט? ס'איז גאַרנישט געווען דאָס זעלבע פֿנים, וואָס ערשט איין מינוט פֿריער. עס איז עפֿעס געווען אזאָ רויק, שטיל פֿנים, יא, ס'האָט אָפֿילו געהאַט אַן אויס־דרוק פֿון רחמנות, פֿון מיטלייד. עס איז ווידער געווען דאָס פֿנים פֿון די דאָקטערן פֿון אונדזער שטאָט. און איך זאָג אייך, ס'איז געווען אַ שיינ פֿנים!

***

און דאָס איז אויך געווען אַן אינדערפֿרי. זיי האָבן אונדז שוין גע־האַט אַרומגעשלעפט טעג. די רוסן האָבן שוין געהאַמערט ביי די טויערן פֿון זייער לאַנד. האָט מען אונדז געפֿירט טיפֿער אין לאַנד אַריין. אונדזער צאָל האָט זיך כּסדר פֿאַרקלענערט. די וואָס האָבן נישט געקאָנט מער גיין, האָט מען דערשאָסן; אַנדערע זענען אַוועקגעפֿאַלן און געשטאַרבן פֿון זיך אַליין. ס'איז זיכער אויך ווער אַנטלאָפֿן. איך בין אויך אַנטלאָפֿן, ד"ה, כ'האַב מער נישט געהאַט קיין כּוח צו גיין, האָב איך זיך אויף אַ קרייץ־וועג פֿאַר־קערעוועט אין אַ זייט און געוואַרט אַז זיי זאָלן מיך שיסן. אַבער ס'איז גאָר נישט געשען און איך האָב זיך ערשט אָפֿגעשטעלט, ווען איך האָב שוין נישט געהערט מער דעם טראַנספֿאַרט.

עס האָט געגרייט אויף טאָג. איך בין געשטאַנען אויף אַ פעלד. עס איז געווען באַדעקט מיט אַ שוואַרצן שניי, אַדער אזוי האָט ער מיר אויס־געזען אין ערשטן באַגינען. עס האָט ערגעץ געמוזט זיין אַ טיך, — שריי־ענדע וואָסער־פֿייגל זענען אַרומגעפֿלויגן איבער מיין קאָפּ. זיי זענען אַבער

באלד אוועק און איך בין געבליבן אליין. אליין! כ'האָב נישט געוואוסט, וואָס איך זאל איצט טאָן. בין איך געשטאַנען און געוויינט. דאָס ערשטע מאָל אין לאַנגע צייטן. עס איז גוט געווען צו זיין אליין און צו וויינען. ווי לאַנג כ'בין אַזוי געשטאַנען, ווייס איך נישט. כ'ווייס נאָר, אַז עס איז מיר לייכטער געוואָרן אויפן האַרצן און עס איז מיר איינציקווייז קלאָר געוואָרן, וואָס איך דאַרף טאָן: כ'דאַרף גיין! אין וועלכער זייט? כ'האָב צוגעמאַכט די אויגן און גענומען גיין. כ'בין געווען פריי, געגאַנגען אליין אָן וועכטער, אָן אויפזיכט פון וועמען און קיין שום מורא. כ'ווייס נישט אויב כ'האָב איר באַוואוסטזיניק אַוועקגעטריבן, אַדער כ'האָב נישט קיין כוח געהאַט וועגן דעם צו קלערן. און מיין מול איז מיר איצט ווייטער בייגעשטאַנען. כ'האָב אַנגערטראָפן אויף אַ פלומפל מיט אַ קאַריטע צו פאַיען פערד. עס האָט אויסגעזען, ווי מען איז דאָ ערשט געווען און אייליק דאָס אַרט פאַרלאָזן. שצאַקער־רעשטלעך זענען אַרום געלעגן אויפן שניי, אַ זאַק איז געלעגן אויף דער ערד און אַ טאַרבע האָבער איז געהאַנגען אויף דער קאַריטע. דער זאַק מיט דער טאַרבע האָבן מיך געראַטעוועט. דער זאַק האָט געהאַט די זעלבע קאַליר וואָס יענער זאַק, אָבער איך האָב אים גענומען. גענומען און אים צעריסן אין פאַסן און אַרומגעוויקלט מיינע פיס. די טאַרבע האָב איך אַנגעטאָן אויף די פלייצעס און אַזוי זיך געלאָזן אין וועג אַריין. איצט האָב איך געהאַט אַ שייכות צו אַ פערד. כ'האָב געגעסן פערדישע אכילה און געהאַט פערדיש אַפּפּאַל. יא, פערדיש אַפּפּאַל! וואָס איז זיך דאָ פאַראַן וואָס צו שעמען? כ'האָב אַ סך מאָל מקנא געווען די דאָזיקע חיה. זי קען אַזוי רויק שטיין און עסן פון איר טאַרבע און קיינער טוט איר גאָר נישט און קיינער האָט נישט אין זינען איר שלעכטס צו טאָן. די טאַרבע האָט מיר אויך געהאַלפן, כ'זאַל קענען אויסמיידן מענטשן, נישט פאַרבייגיין זייערע הייזער, נישט אַריינקוקן אין זייערע שטובן, און נישט זען זייערע פנימער. יא, געוויס איז מיין לייב געשוואָלן געווען פון הונגער, די פיס — ווי צוויי סלופעס, אָבער דער האָבער האָט מיר סיי ווי סיי געגעבן כוח, אַז כ'זאַל קענען גיין, גיין. זיך אַפּגערוט אין אַ גרוב אַדער אין אַ פאַרוואַרפן ווינקל אין וואַלד און ווייטער געגאַנגען. טאָג און נאַכט געגאַנגען! שטענדיק געגאַנגען! אַפּטמאַל האָב איך ניט געפילט די פיס, אָבער כ'האָב זיי געזען זיך באַוועגן, כסדר זיך באַוועגן, זיי באַוועגן זיך פאַרויס, אַז אויפהער, אָן ענדע!

אזוי בין איך צוגעקומען צו אונגארן. ס'איז שוין געווען פולער פּרילינג, — אונגאַרישער פּרילינג! געלע ווייץ־פעלדער האָבן מיר אַקעגן געלויכטן. די גערטנער זענען געשטאַנען אין אַלע פּאַרבן. כ'בין פאַרבייגעגאַנגען רייכע, פּולע טייכן, דורכגעגאַנגען טיפע, טונקעלע וועלדער. זייער דופט האָט מיך צעטומלט און באַרוישט! נאָר זעט איר, דאָס אַלץ איז געווען גאַר־נישט אַקעגן דעם, ווי עס האָט אויסגעזען דער וועג צו מיין שטאָט. דאָס מוז מען זען, עס שווינדלט מיר נאָך היינט פאַר די אויגן; קאַשטאַנען, ווייסע קאַשטאַנען, גאַנצע אַלעען פּון ווייסע קאַשטאַנען! ס'איז געווען אַ כישוף, אַ פאַרבלענדעניש, ווי אין אַ חלום. די קינדער זענען מיר אַקעגן געלאָפּן: „מאַמע, מאַמע!“ מיט איין שפרונג איז בעלאַ געווען אויף מיר, זיי האָבן זיך צו מיר צוגעטוליעט און מיך געגלעט, כ'האַב נישט געקענט אויסרעדן אַ וואָרט, נאָר געוויינט און געוויינט און זיי באַגאַסן מיט טרען. אַבער פּלוצים האָט זיך אַלינקאַ אוועקגערוקט, און בעלאַ האָט זיך אַראָפּ־געלאָזט און שטייט שוין אויך פּון ווייטנס. קליינע קינדער! מיין מוח האָט גענומען אַרבעטן, ווי אזוי כ'זאָל מאַכן, אַז זיי זאָלן נישט זען זייער מאַמען אין אַזאַ צושטאַנד. כ'בין אין געדאַנק דורכגעגאַנגען אַלע מיינע נישט־יידישע פּריינט און באַקאַנטע, זיך אָפּגעשטעלט ביי דעם און געקלערט וועגן יענעם. נאָר דאָ האָב איך ווידער געזען פאַר מיר דעם המון אויף די טראַטואַרן, ביי אונדזער אַרויספירן פּון שטאָט. ווי לעבעדיק זענען זייערע פּנימער ווידער געשטאַנען פאַר מיינע אויגן; גלייכגילטיקע, שאַדן־פריי־דיקע, שפּאַטישע! כ'האַב ניט ליב מ'זאָל אויף מיר רחמנות האָבן. אַבער ווען אַ הינטל איז קראַנק געוואָרן אויפן גאַס, פּלעגט דאָך יעדער צוקומען און אַרויסווייזן אזוי פּיל מיטלייד, אזוי פּיל רחמנות און אַלע זענען דאָך אימ־שטאַנד געווען צו העלפּן.

איך בין געשטאַנען פאַר מיין הויז. ס'איז געווען אַ שיינ הויז. די פּאַסאַדע איז געווען אַרנאַמענטירט מיט פאַרשידענע סטאַטוען, וואָס האָבן פאַרגעשטעלט די פיר צייטן פון יאָר, די פּרוכטבאַרקייט און דאָס גליק פונעם צוזאַמענלעבן פון מאַן און פּרוי. איך האָב זיך געשראַקן אַרויפ־צו־גיין, אַבער אַוועקגיין האָב איך אויך נישט געקענט. און אזוי, אָן צו וויסן וואָס איך טו, האָב איך געזען אַז איך שטיי ביי מיין טיר. נאָכן צווייטן מאַל איבערלייענען ס'פלעטל האָב איך געזען, אַז עס איז נישט מער מיין

נאָמען. אָבער איך האָב אָנגעקלונגען. ס'האָט לאַנג געדויערט ביז מען האָט געעפנט. ס'איז געווען אַ יונגע פרוי. ס'האָט אויסגעזען, ווי כ'האָב איר אַרויסגעשלעפט פון בעט. זי איז געווען איינגעוויקלט אין אַ בלויען זיידענעם שלאָפראַק, מיט גרויסע רויטע בלומען. אַז זי האָט מיך דערזען, האָט זי צוריקגעצויגן די טיר און אַרויסגערעדט דורך אַ שפּאַרע. זי האָט נישט געוואוסט ווי דער מאַן, וואָס האָט דאָ געוויינט, געפינט זיך. זי האָט נאָר געוואוסט, אַז ער איז געווען אין דינסט פון די דייטשן און איז אַוועק מיט זיי צוזאַמען און האָט מיטגענומען די קינדער.

כ'בין געשטאַנען ווי באַטויבט און ווער ווייסט ווי לאַנג כ'וואָלט נאָך אַזוי געשטאַנען ביי דער פאַרמאַכטער טיר, ווען ס'וואָלט זיך מיר נישט אויסגעדאַכט, אַז איך הער וועמען אויף די טרעפן. און ווען כ'האָב זיך אויסגעדרייט צו זען, ווער עס קומט, האָב איך דורכן פענצטער דערזען אונדזער לאַנגן הויף, כ'האָב זיך דערמאַנט אין דער ליק, וווּ קיינער קומט נישט. כ'בין אומבאַמערקט דורכגעגאַנגען דעם הויף. ס'האָט מיר אויסגעזען זען, ווי כ'וואָלט אויף גאָר נישט געטרעטן, ווי כ'וואָלט געשוועבט אין דער לופטן.

דער ליק איז געווען שטיל און טונקל. אַ קאַלטער ווינט האָט זיך פון צייט צו צייט דורכגעריסן און מיר געקילט דאָס פנים. עס האָט שוין געמוזט זיין שפעט אין אָונט, ווען דער ייִדישער קאַ- מיטעט האָט מיך געפונען. כ'געדענק די שאַטנס פון צוויי מענער און אויפן הימל זענען געווען שטערן. אַ סך שטערן!

נאָך דריי מאָנאַטן בין איך אויסגעשריבן געוואָרן פון שפיטאַל. מען זאָגט, אַז איך קען צוריק באַקומען מיין דירה. אָבער, צו וואָס דאַרף איך אַ דירה? אייער צוג איז געקומען. איך וועל דאָ זיצן ביז ס'וועט ווערן טאָג, דאָן וועל איך אַרויסגיין און זוכן. דאָס מאַל וועל איך גיין פון גאַס צו גאַס, פון הויז צו הויז, פון שטוב צו שטוב, כ'וועל אַנקלאַפן און יעדן פרעגן אויף מיינע קינדער. כ'מוז זיי געפונען!

**

איך האָב מיט אַן אַראַפגעבויענעם קאַפּ זיך אַרויסגעצויגן פון וואַרט־זאַל. זי האָט מיר שמייכלענדיק נאָכגעוואונקען:
„אַ גוטע רייזע! אַ גוטע רייזע!“

די רייד פון א משונענעם ייד

א שטודיר-צימער. ביכער ליגן צעוואָרפן איבערן דיל, פאַנכע זענען צעריסן. ער שטייט און קוקט אויף זיי און שאַקלט מיטן קאַפּ. זיין קול איז הייזעריק, ווי ער וואָלט שוין אַזוי געשטאַנען טעג און גערעדט.

— מ'באָדאַרף אייך נישט מער, קיינער דאַרף אייך נישט מער. אייער חכמה איז נאַרישקייט, אייער אמת איז שקר. אייער וויסן איז אומזין, אייערע אַנטפלעקונגען — פאַלש און ליגן. איך האָב געגלייבט אין אייך. ציטערדיק אייך אין מיינע הענט געהאַלטן, אייך געלייענט מיט פאַרכאַפטן אַטעם. אייך, די וועגווייזער פאַר אים, פאַרן מענטשן. פאַרן מענטשן... איר דערציילט וועגן זיין שיינקייט, גרויסקייט, דערהויבנקייט, ס'איז ליגן, שקר! אַלץ איז איצט ליגן, גענאַרעריי, אויסגעטראַכט פון טייוול, זיין חוזק גע- לעכטער קלינגט מיר אין די אויערן, שמעטערט מיין מוח. איר ביכער, איר קענט דערציילן, וואָס עס איז געווען און וואָס עס וועט זיין. איך זאָג שוין נאָך אַלעם, אַלץ איז אומגעקומען, אויפגעאַנגען אין רויך, פאַרצערט געוואָרן פון פייער און נישטאָ מער...

ער הייבט אויף אַ בוך.

— תנ"ך. דער תנ"ך, דאָס הייליקסטע פון אַלע ביכער. דיין וואָרט הערט ער, דער מענטש, ביים קומען אויף דער וועלט, דיין וואָרט נעמט ער מיט אין קבר. אַלץ וואָס עס שטייט אין דיר איז הייליק און וואָר. קדוש, קדוש, פאַרוואָס איז די עקדה נישט געשען? עס איז נישט גענוג געווען דער איינער קרבן? דיין גרויסקייט פאַרלאַנגט אַ סך קרבנות, מיל-

יאָנען, מיליאָנען קרבנות! דיין ווילן איז געשען, פון איין עק וועלט ביז דעם צווייטן ווייסט מען, אז דיין ווילן איז געשען!
 ער לייענט:

„און בענטשן וועל איך דיר בענטשן, און מערן וועל איך דיין זוימען ווי די שטערן אין הימל, און ווי זאמד ביים ברעג פון ים; און אלע פעלקער פון דער ערד וועלן זיך בענטשן מיט דיין זוימען דערפאר וואָס דו האָסט צוגעהערט מיין קול“. הם, די פעלקער וועלן זיך מיט מיר בענטשן, כיוועל זיין ווי די שטערן אין הימל און ווי זאמד ביים ברעג פון ים.
 ער צעלאַכט זיך און לאַזט אַרויספאַלן דעם תנ"ך פון האַנט. שטייט אַ וויילע שטיל, נאָכדעם הייבט ער פאַמעלעך אויף דעם קאַפּ צו אַ בילד אויף דער וואַנט, באַוועגט זיך דערצו מיט שווערע טריט.

— פאַטער, טאַטע מיינער, דו האָסט זיך געגרויסט, אז מיר זענען אַן עס-קדוש, אויסדערוויילט צווישן די פעלקער, אים צו דינען, וועלן מיר זיין ווי די שטערן אין הימל, ווי זאמד ביים ברעג פון ים. טאַטע, מיר זענען נישט קיין שטערן, אַפילו ווי קיין זאמד נישט. זיי האָבן מקנא געווען דאָס זאמד אונטער זייערע פיס, ווען מען האָט זיי געפירט צום אומקום. זאמד האָט נישט קיין האַרץ; זאמד האָט נישט קיין נשמה. צו וואָס, צו וואָס דאַרף אַ ייד אַ האַרץ? צו וואָס דאַרף אַ ייד אַ נשמה? — אַזאַ ביטערע גזירה, אַזאַ שרעקלעכע שטראַף!

— טאַטע, פאַטער מיינער, כיוויל פאַר דיר אויסרעדן מיין האַרץ, דיר דערציילן, ווי עס איז געווען. טאַטע, ווען איך קלער דערוועגן זעט מיר אויס, ווי די גאַנצע וועלט איז פינצטער, די זון האָט זיך אויסגעלאָשן און פאַרשוונדן זענען די לבנה און די שטערן. אָבער די זון האָט זיך נישט אויסגעלאָשן, אַלץ איז ווי פּרזער. נאָר ביי מיר אין האַרץ איז פינצטער; כ'בין ווי אַ בלינדער אין מיטן העלן טאַג; דאָס חיות האָט מיינע אברים פאַרלאָזן, ווי עס וואַלט געווען מיין לעצטע רגע. אָבער איך מוז רעדן, כ'קען אַליין נישט טראַגן דעם יאָד, כיווער דערדריקט אונטער זיין לאַסט. דיר, טאַטע, איז גוט, דו ביסט אַוועק איידער דאָס איז געשען און מיך, פאַרשאַלטענעם, האָסטו איבערגעלאָזן, צו הילפלאַזיקייט, שאַנד, פּיין און יסורים, האָסטו מיך איבערגעלאָזן. איך ווייס, אז איך בין געבוירן צו ליידן, כ'האָב זיי מיט געדולד געטראַגן, ווייל אַזוי איז שוין דער גורל פון מיין

אומה. כ'האָב געמיינט אפשר איז ערגעץ געווען אַ מיין אין דעם, אַ זין וואָס איך פאַרשטיי נישט. אָבער איצט האָט אַלץ פאַרלוירן יעדן מיין. קיין זאך האָט מער קיין נאָמען נישט. איך פאַרשטיי נישט וואָס דאָ איז געשען. קיינער פאַרשטייט נישט. קיינער וועט שוין קיינמאָל נישט פאַרשטיין!...

— זיי זענען געשטאַנען נאַקעטע, אויסגעמישט, מענער, פרויען און קינדער, זקנים און זקנות. פון אונטער די טויערן האָבן זיי פאַרנומען די לעצטע גסיסה־קרעכצן, פון די וואָס זענען געווען אינעווייניק. זיי זענען געשטאַנען שטילע, קיינער האָט נישט גערעדט, זיך נישט באַקלאָגט, נישט געבעטן קיין רחמות, נישט געוויינט. זיי האָבן געוואָסט, אַז דאָ איז אַלץ פאַרלוירן, ס'איז פון ערגעץ נישט צו דערוואַרטן קיין הילף. יעדע האַפּע־נוג איז געווען פאַרלאָשן. זיי האָבן נאָר געוואַרט, אַז די טירן פון דעם דאָזיקן שרעקלעכן הויז זאָלן זיך שוין עפענען און זיי אויסלייזן. נאָך זיי האָט מען געברענגט אנדערע, כסדר, טאָג נאָך טאָג, וואָך נאָך וואָך, חודש נאָך חודש — יאָרן! יאָ, טאַטע, אַזוי איז עס געווען, אַזוי איז עס צוגע־גאַנגען!

ער שטייט אַ וויילע שטיל.

— פאַטער מיינער, איך וויל דיך פאַלגן און זיך ווענדן צו אים, ווען איך בין אין נויט, אָבער איצט קען איך נישט, איך קען צו אים נישט רעדן. מיין צונג איז אין ביטערניש, זי טריפט מיט גאַל, איך וועל רעדן לעסטער־דיקע רייד. איך וועל לעסטערן אים און זיין גאַנץ באַשאַף. זיי מיר מוחל, פאַטער. כ'קען נישט רוזק טראַכטן. מיין בלוט רינט ווי לאַווע אין מיינע אַדערן. מיין האַרץ איז גלוצנדיקער אַש, דאָס אַש פון מיינע אומגעקומענע ברידער. מיין נשמה איז איינגעטונקט אין סם, וואָס איך ריר־אָן איז סם. כ'בין משוגע, זאָגט מען, יאָ, כ'בין משוגע, כ'בין אַ משוגענער יוד. כ'וועל אַרומלויפן אין די גאַסן, זאָלן זיי לאַכן, זאָלן זיי שפעטן, זאָלן זיי וואַרפן שטיינער, זאָלן זיי טרעפן, זאָלן זיי אַט דאָ אין קאַפּ, אין מיין צעווייטיקטן מוח און אים צעשמעטערן, און זאָל רינען בלוט, מיין בלוט, און לאָז מיר אומקומען! כ'בין קראַנק, יסורים עסן מיין לייב, כ'וויל זיך ראַטעווען, כ'וויל אַנטלויפן, ווהיין זאָל איך לויפן? וווּ האָב איך אַן אַנטרינגס־אַרט? איך וועל אומעטום הערן זייערע לעצטע געשרייען, דאָס געוויין פון די קינדער, דאָס כליפען פון אַלטע לייט. דו, גאָט, זיי האָבן צו דיר גערופן אין זייער

נויט. פארוואס איז זיי דאס געקומען? פארוואס? איך, דער איבערגעבלי-
בענער, פארלאנג אן ענטפער. דאס ביסטו מיר שולדיק, מיך, וואס דו האסט
געשאפן אין דיין געשטאלט, מיר געגעבן א פינטעלע פון דיין אומענדלעכן
געדאנק. רבנו-של-עולם דערבארעם דיך און לאז מיך וויסן, וואס דא איז
געשען און פארוואס עס איז אזוי געווען דיין ווילן. דו האסט דאך מיך
באשענקט מיט חושים, געמאכט, אז איך זאל קענען אין א מענטשנס אויג
זען זיין פרייד, זיין זארג, און אויך פילן דעם צער פון א שטומען בעל-חי.
עס מוז דאך זיין א זין אין דעם וואס ס'איז געשען, אנטפלעק אים פאר
מיר, כאטש דאס איינע מאל. איך האב א רעכט דאס צו פארלאנגען. איך
בין די קרוין פון דיין באשאף! די קרוין פון דיין באשאף? נישט אמת!
ער קען דאס נישט זיין. ער איז מיאוס, ער איז די שאנדע פון דיין ווערק.
איך האב מיט אים מיטלייד. יא, איך האב מיט אים מיטלייד, אים, דעם
גרויסן, דעם הערלעכן, וואס פליט אין דיינע הימלען, גייט אויפן גרונט
פון דיינע ימים, ער איז נידעריק, נידעריקער פון גראז. ער האט זיך נישט
איינגעגעבן, ער איז א טעות. ער האט דיין ווילן ארויסגעריסן פון די פינג-
טערנישן, און פון דארט מיטגעברענגט די שרעק, כ'האב מורא פאר אים,
כ'מוז פון אים אנטלויפן, אין א וויסטן מדבר, ווו קיינער קומט נישט.
כ'וועל פאר די שטיינער דארטן אלץ דערציילן, זיי וועלן וויינען, צעפאלן
פון געוויין!

ער איז א ווילע שטיל געבליבן.

— ניין! כ'וועל נישט אוועקגיין! כ'וועל בלייבן צווישן זיי, וועל ארומ-
גיין און זיי שטענדיק דערמאנען ווער זיי זענען, זיי ווארפן אין פנים אריין;
איר טעות, איר וואס זייט נישט מענטש און נישט חיה, טא ווער-זשע זייט
איר? א משוגענער ייד פרעגט, ווער איר זייט, איר ווייסט נישט? אודאי
ווייסט איר נישט, וויל איר זייט א טעות. אייער באשאפער האט עס אזוי
נישט געמיינט. רבנו-של-עולם! נעם צוריק, נעם אים צוריק, אלץ נעם
צוריק, דיין גאנצן באשאף נעם צוריק, דיינע הימלען, דיינע לאנקעס, דיינע
וועלדער, דיינע טייכן — אלץ! ווי איך האב דאס באוונדערט, יעדע רגע
קון טאג, אין מיינע חלומות פון די נעכט. מייך נשמה האט צו דיר שירה
געזונגען. דו האסט עס דאך געשאפן פאר מיר, פאר מיר אליין. איצט איז
מייך נשמה איינגעהילט אין טרויער און איך זע עס מער נישט, איך דארף

עס נישט מער. ברענג עס צוריק צום תהו ובהו, און זאל ווידער פינצטער ווערן, און זאל זיין גארנישט. און מיך נעם אויך צו, פארוואַנדלט מיך צו-ריק אין שטויב, און זאל פון מיר קיין זכר נישט בלייבן!

— מיליאָנען יאָרן האָסטו מיך פאַרטראַכט, מיר געגעבן אַ טייל פון דיין איד. איך האָב דיין אייביקייט דערזען, בין געוואָרן אַ שותף צו איר, אַ טייל פון איר. איך האָב דיר תופס געווען און זיך צו דיר באַהעפט. אָבער איצט וויל איך זיין גאַר נישט. איד, וואָס האָב דיר תופס געווען, וויל אויסגעמעקט ווערן, וויל זיין גאַרנישט. אַז איך האָב דאָס געקענט טאָן איך בין שולדיק, יא, איך בין שולדיק. איך אַליין? ניין! דו רבנו־של־עולם, דו ביסט דער גרעסטער חייב. איך האָב נישט קיין מורא דיר עס צו זאָגן; דיין שטראַף שרעקט מיך נישט מער. איד האָב שוין אויסגעליטן די יסורים פון אַלע וועלטן. איד בין שוין דורכגעגאַנגען אַלע אָפטיילונגען פון גהינום, נישט דו און נישט דיין טייוול קענען שוין אויסטראַכטן מער. דו זעסט מיינע ווונדן? מיינע אייטערדיקע ווונדן? עס רינט פון זיי בלוט, גרין בלוט, עס רינט און רינט, די וועלט וועט דערטרונקען ווערן אין מיינ בלוט! אומ-קום! אַלץ זאל אומקומען. אויב דו ביסט נאָך פאַראַן, מאַך, אַז עס זאל גע-שען. באַווייז דיין כוח און זאל אויפגיין דער חשבון. זאל די וועלט ווערן ריין, אויסגעלייזט. שיק אַרויס דייע וואָסערן און זאלן זיי אַלץ אָפשווענקען פון דער ערד, און נאָך דעם זאל דיין זון אויסטריקענען די וואָסערן, אויס-טריקענען די ערד, אין גאַנצן, און זי זאל זיך צעפאלן אויף שטויב, און עס זאל זיין גאַרנישט. אַזוי וועסטו באַווייזן, אַז דו ביסט נאָך דאָ, אַז דו ביסט דער האָר פון דער וועלט, דו געוועלטיקסט און ווייטער קיינער נישט!

— נאָר אויב דו טוסט עס נישט, גלייב איך נישט, אַז דו גע-פינסט זיך נאָך; גלייב איך, אַז דו ביסט געשטאַרבן. גאַט איז געשטאַרבן. גאַט איז טויט. און ס'איז נישטאָ קיינער און ס'איז גאַר נישטאָ!

ער פאַלט מיטן פנים אויף דער ערד און וויינט פאַרצווייפלט:

— גאַט איז געשטאַרבן, גאַט איז טויט, און ס'איז נישט מער דאָ קיינער, אין ס'איז גאַר נישטאָ!

די זון שיינט אויף אין פענצטער. ער הייבט לאַנגזאַם אויף דעם קאַפּ און קוקט אויף איר פאַרחידושט.

אין די בערג פון גליל

ווי שווארצע דראַענדיקע ריזן זענען די בערג געשטאַנען אַרום דער קאַ-
לאַניע. זייערע פיינטלעכע, מיט שלעכטע כוונות אָנגעפילטע קעפּ, האָבן זיך
סודותפול באַהאַלטן אינעם אָנגעכמורעטן נאַכט-הימל. ס'איז געווען אַ שטילע
נאַכט. מען האָט היינט נישט געהערט דאָס שטענדיק משוגענע שיסן פון די
בערג. מען האָט געקענט מיינען, אַז עס איז זיי שוין נמאס געוואָרן דאָס דאָ-
זיקע ווילדע שפּיל, אָדער זיי האָבן שוין אפשר גאָר אין גאַנצן די בערג פאַר-
לאָזן, און זענען צוריק אַריבער אויף יענער זייט גרענעץ.

אַבער די באַווינער פון דער קאַלאַניע האָבן געוואוסט, אַז אַזוי איז עס
נישט, אַז זיי זענען נאָך דאָרט פאַראַן, אַז זיי האָבן די בערג נישט פאַרלאָזן.
זייער שווייגן קען זיין אַ המצאה, אַ נייע טאַקטיק אין זייער פאַרעקשונג קאַמף
מיטן דאָרף. אָדער זיי זענען פאַרנומען מיט פלאַנלייגן, פאַרברייטן און באַלד
וועלן זיי ווי פאַנטאַסטישע נאַכט-חיות פּלוצלינג אַרויסקומען פון דער פינצ-
טערניש, זייערע מיט בלוט-פאַרלאַפּענע אויגן, וועלן ווי גליענדע פּיער-ווערים
אַרומזוכן אין דער נאַכט, און מיט ווילדע אימהדיקע קולות וועלן זיי זיך
אַרויפּוואַרפן אויף דער קאַלאַניע, און ס'וועט זיי דאָן שווער זיין צו פאַרטרייבן.

די וואַכן האָבן זיך מיט אַלע חושים איינגעהערט אין דער שטילקייט.
זייערע בליקן זענען געשפּאַנט געלעגן אויף די שוואַרצע בערג. אַבער די
נאַכט האָט אַלץ פאַרדעקט און אין דער פינצטערניש באַהאַלטן אירע סודות.
די באַווינער פון דער קאַלאַניע זענען געווען אומרויק, וואָס פאַרבאַרגט
זי די דאָזיקע שטילע נאַכט אין איר שוויס? וואָס באַטייט איר שווייגן? קיינער
האָט נישט געקענט געבן קיין תשובה.

די מענטשן אין די שוצגריבער זענען געווען אויסגעמאטערט און מיד, זיי האבן זיך שוין ניט געקענט האלטן אויף די פיס, וואסן-לאנג שוין ניט געשלאפן, ניט אויסגעטאן די קליידער. אבער די היינטיקע נאכט זענען זיי געווען מידער ווי שטענדיק, די דראענדיקע שטילקייט איז געווען שווערער אויסצוהאלטן. ווי דאס אייביקע, ליארעמדיקע שיסן. אייניקע האבן זיך אראפגעלאזט אויף דער ערד און צוגעמאכט די אויגן. אבער זייער געדאנק איז געווען וואך און זייער האנט האט פעסט אָנגעהאלטן דאָס געווער. בייטאָג און ביינאכט מיט דער ביקס. אין שטאל, אין הויף, אין קיך — שטענדיק און איבעראל מיט דער ביקס.

אין פעלד איז מען שוין לאַנג נישט געווען, זייט זיי זענען געקומען פון יענער זייט גרעניץ און האבן זיך באזעצט אויף די בערג. דאָס שטענדיקע פייער פון דארטן שטערט יעדע אַרבעט און ס'איז אויך נישטאָ ווער ס'זאל אַרבעטן. די מענער זענען אויף דער וואַך אָדער אין די שוין-גראַבנס; די פרויען און קינדער זענען עוואַקוירט נאָך חיפה, זיי, פון די בערג דארטן, האבן שוין אַ סך מאל געפרוווט אריינדרינגען אין דאָרף, אָבער האבן יעדעס מאל מיט גרויס שאַדן זיך געמוזט צוריקציען. האבן זיי עס אַרומגערינגלט, באַלאַגערט עס פון אַלע זייטן, זיי ווילן עס אויסהונגערן אויסמאַטערן די מענטשן מיט זייער שטענדיקן שיסן, אַז זיי זאלן זיין געצווונגען זיך אונטערצוגעבן.

מאיר איז אַרויסגעקומען פון דער דעקונג. ער איז געבליבן שטיין, ווי ער וואַלט מורא געהאַט צו שטערן די שטילקייט. פון די בערג האָט געבלאָזן אַ ווינט, ער האָט פעסטער צוזאַמען געצויגן דעם מאַנטל. אָבער די קעלט איז געווען פייכט און דורכגעדרונגען די קליידער, האָט זיך ווי פּאַזוקעס, מיט אייזיקע מיילער, איינגעגעסן אין די ביינער. ער איז צוגעגאַנגען צום שטאַל און מיט קנאה אַריינגעצויגן דעם וואַרעם-זיסלעכן ריה, וואָס איז אַרויסגע-קומען פון דאָרטן. בייטאָג, ווען די זון ברענט, איז דאָרטן הייס, זייער הייס. ס'איז דאָן שווער דעם אַטעם צו ציען, איצט וואַלט ער געוואַלט זיצן אינע-ווייניק, זיך צושפּאַרן צו אַ קו, וואַרעמען זיך אין איר גלאַטער האַריקער פעל זיך צוהערן צו איר מנוחהדיקן מלה-גירהן און ווי זי, טראַכטן שטילע, פריד-לעכע טראַכטענישן.

מאיר האָט ליב דאָס שטאַל. ער קען שוין אַלץ דאָרטן. אַלץ איז אים אַזוי היימיש, ווי ער וואַלט שוין פון אייביק אַן דאָ געווען. אַלץ איז אים אַזוי

נאָענט, ווי עס וואָלט געווען זיין אייגנס, וואָלט אים אַליין געהערט. יא, אוודאי איז עס זיין אייגנס. די ערד דאָ איז זיין, די דאָזיקע בערג דאָ, זענען אויך זיינע. נאָקעט און שטייניק זענען זיי, אָבער זיי זענען זיינע. ווען ער איז דאָ אַהער געקומען, האָט אים אויסגעזען, ווי זיי וואָלטן דאָ געשטאַנען צו באַשיצן די קאָלאָניע, אָפּגרעניצן איר פון דרויסן, פון דער וועלט. און ער איז צופרידן געווען דערפון. עס איז אים געווען אַלץ איינס וואָס עס טוט זיך אין דרויסן; ער האָט פון דאָרטן קיין גוטס ניט צו דערוואַרטן, פון דאָרטן וועט עס ניט קומען, וואָס זאל פאַרגיטיקן, פאַרהיילן, אָבער איצט זענען די בערג מער קיין שוין נישט, קיין גרעניץ. זיי טיילן נישט מער אָפּ פון דער וועלט. זי איז געקומען און האָט זיך דאָרט באַזעצט און שיקט טויט און פאַרוויסונג אויף דער קאָלאָניע. קיין איין מינוט רו גיט זי נישט. איר בייזער, פאַרניכטנדער אַטעם שוועבט שטענדיק דאָ אַרום, אַ סך איז שוין צעשטערט, אַ סך חברים זענען שוין געפאַלן, די קברים אויפן קליינעם בית-עולמל פאַרמערן זיך כסדר, די פאַרטידיקער ווערן ווייניקער און ווייניקער, און ס'איז נאָך נישטאָ קיין סימן פון קיין ענדע. ענדע? דאָ איז נישט קיין ענדע. דאָ איז אין סוף. פאַר צוויי טויזנט יאָר האָבן מיר געמוזט פון דאַנען אַוועק, און איצט זענען מיר ווייטער דאָ. איצט וועט מען שוין אונדז פון דאַנען נישט פאַרטרייבן. דאָס לעבן האָט אַ זין דאָ, און אויך דאָס שטאַרבן. דער יחיד שטאַרבט, די זאָך בלייבט. דער יחיד איז נאָר אַ רינגעלע אין דער קייט, פאַלט איינס אַרויס — קומט אָן אַנדערס און פאַרנעמט זיין אָרט, און די קייט ווערט צוריק גאַנץ. אַלץ איז דאָ באַשטענדיק, קיין זאָך ווערט נישט אָפּגעבראַכן. די טויטע און די לעבעדיקע האָבן אַ גלייכן טייל אין אַלעם. אַלץ געהערט יעדן איינעם, אַלע מען. ווען ער גייט פאַרביי ס'בית-עולמל, דאַכט זיך אים, אָז די חברים זענען גאָר נישט טויט, זיי ליגן נאָר אַזוי און רוען זיך אָפּ, און ווען ס'וועט געקלאַפט ווערן טרעוואָגע, וועלן זיי זיך אויפכאַפן פון די קברים, אַרויפּוואַרפן די העלמס אויף די קעפּ, נעמען די ביקסן און זיך לאָזן לויפן, יעדער אויף זיין פּאַסטן.

מאיר האָט היינט געמוזט אַרויס פון אונטער דער דעקונג. זי האָט אים אויסגעזען ווי אַ שטוב, זיין שטוב, און זי איז דאָרט געווען מיטן קינד. זי איז אַרומגעגאַנגען מיט אירע שטילע געטרייע טריט, און באַלד וואָלט זי צוגע-קומען צו אים און ס'איז אים געוואָרן אַזוי שווער, אָז ער האָט געמוזט אַרויס אין דרויסן. ס'געשעט אַזוי אָפט, אָז ער זעט זי, ווען ער איז אַליין ביינאַכט

אויף וואָך. אָבער היינט איז עס עפעס געווען ערגער ווי שטענדיק. זי איז פאַר אים געשטאַנען אזוי קלאַר, אזוי לעבעדיק, אַז ער האָט נישט מער גע- קענט אויסהאַלטן.

בייטאָג מאַכט ער זיך ווי ער וואַלט פאַרגעסן, ער פאַרטויבט זיך, טוט זיין אַרבעט טומלדיק. ער שרייט און רופט צו די בהמות, ווי זיי וואַלטן פאַרשטאַנען וואָס ער זאָגט. מאַנכעמאָל דאַכט זיך אים טאַקע, אַז זיי טוען עס. דאָן ווערט ער רוזק און הערט אויף צו טומלען, און רעדט צו זיי שטילע רייד, אַזעלכע מאַדנע משונהדיקע רייד, וואָס זיי פאַרשטייען נישט זייער מיין, וואָס האָבן צו זיי גאָר קיין שייכות נישט.

דאָן קען ער פּלוצים זיך אָפּשטעלן, אַנטשוויגן ווערן און אַריינקוקן אין די אויגן פון אַ קעלבל. עס זעט אים אויס, אַז עס האָט אויגן פון אַ קינד, רחמנותדיקע, היפּלאַזע אויגן. אָבער ער ווייסט אַז עס איז נישט אמת, אַז ער האָט זייערע אויגן נישט געזען. נישט אירע און נישט דעם קינדס. זי איז געשטאַנען און אַראָפּגעקוקט דערויף. ס'איז געלעגן אויף אירע הענט. די פּי- סעלעך האָבן אַראָפּגעהאַנגען. ער האָט זיך נישט געקענט אַ ריר טאָן. ער האָט כּסדר זיך איינגעקוקט אויפן שרונט פון איר קאַפּ. ער האָט שטאַרק געאַטעמט און איינגעזאַפּט דעם דופּט פון אירע האָר. דער דופּט האָט אים שפּעטער אר- מעטום באַגלייט, ער האָט אים שטענדיק געפּילט אין זיך, ער פּילט אים נאָך איצט, ער פּילט אים ווי אַ שמערצלעך פאַרשיכורנדן געטראַנק. זי איז צו אים צוגעגאַנגען, ווייל זי האָט ביי אים געזוכט שוין, ער זאָל איר טרייסטן, האָט זי געוואַלט, זאָל רעדן, איר עפעס זאָגן. אָבער ער איז געווען געליימט, די צונג אין זיין מויל איז געווען איינגעטרוקנט, ער האָט נישט געקענט אַרויסברענגען קיין שום קלאַנג און ער האָט אויך נישט געוואוסט וואָס ער זאָל זאָגן. ס'האָט אים אויסגעזען, אַז ער טאָר גאָר נישט זאָגן, אַז ער טאָר איצט נישט רעדן, אַז זיי דאַרפן זיך דערווייטערן איינער פון אַנדערן, זיין פרעמדע און זיך נישט געבן צו דערקענען. ווייל אין דער זעלבער רגע, וואָס זיי וועלן זיך דערקענען און אויסרעדן צו זיך אַ וואָרט, וועלן זיי זיך אויסלעשן, אויפלייזן, וועלן נישט ווערן און וועלן זיך שוין קיינמאָל נישט מער געפונען. נאָר פונעם דופּט פון אירע האָר, וועט ער וויסן, אַז זי איז דאָ. אַז זי גייט מיט אים.

אזוי האָט ער איר געפּילט די גאַנצע צייט, זייט דעם הייסן מיט זומער- טאָג, ווען זי איז אַרויפגעקומען מיטן קינד. זייט דעמאָלט האָט ער נישט

געזען און זיך נישט געקענט פארשטעלן איר פנים. עס איז געווען, ווי עס וואלטן געווען פארהאנגען מיט א געדיכטן שלייער, און זיין אויג קען אים נישט דורכדרינגען. איצט פארעקשנט ער זיך אמאל און וויל אויפהייבן דעם שלייער. דאן באפאלט אים א שרעקלעכער פחד, ער ווערט אזוי שוואך, אז ער פילט, אז ער קען נישט, אז ער האט נישט קיין כוח עס צו טאן. נאר אירע האר מיטן שרונט זעט ער פאר זיך שטענדיק, אמאל גליטשט זיך זיין בליק נידעריקער אראפ און בלייבט ליגן אויפן ווייסן רונדן נאקן, מיט דער ווייכער ליניע אין מיטן, ער זעט אויך ס'שטיפערישע פיאהלע, וואס צערטלט און גלעט איר אויער, ס'ווערט אים דאן אזוי ווייטיקלעך ווארעם ביים הארצן און ער שטייט מיט די ארעמס אין דער הייד, ווי ער וואלט איר קאפ אין זיינע הענט געהאלטן, ער פירט אים דאן צו צו זיין מויל און קושט אים און וויינט. די טרערן גיסן זיך און מאכן נאס אירע האר, רינען אין שרונט און אראפ אויפן האלדן. אבער באלד כאפט ער זיך, אז עס קען נאך ווער אריינקומען און זען, און ער נעמט ווידער זיך קאפ מאנדעווען מיט די בהמות, די קארע באקומט פון אים א זעץ פון וואס ער האט באלד חרטה און ער פארגיטיקט איר די עוולה מיט צערטלעכע קלע-פעלעך און גלעטן, ביז ער מיינט, אז זי איז שוין איבערגעבעטן.

ס'דערנענטערן זיך טריט, ער דערקענט, אז ס'איז דער קאמענדאנט. „ס'איז היינט עפעס אזוי פאסקודנע שטיל אויף די בערג!“, זאגט ער. „גאט ווייסט וואס זיי גרייטן דארט צו און זיי זענען אויך נאך נישט צוריק געקומען“. ער קוקט אומרוק אויפן וועג ארויס. „וואס מיינסטו, מאיר, קען עס זיין, וואס זיי זענען נאך נישטאן?“.

„ס'איז נאך פרי, זיי וועלן מסתמא באלד קומען“.

דער קאמענדאנט זאגט אן מאירן, אז ער זאל זיך האלטן נאענט צו דער דעקונג. „די אראבער האבן אויגן אין דער נאכט!“.

אבער מאיר שרעקט זיך היינט פאר קיין זאך נישט. ער האט עפעס היינט דעם זעלבן געפיל, וואס אין קאנצענטראציע-לאגער. דארטן האט ער זיך אויך פאר קיין זאך נישט געשראקן. אין יענעם הייסן זומער נאכמיטאג איז דער אגסט פון אים אוועק און האט מיטגענומען זיין נשמה. ער איז ארומגעגאנגען ווי א טויטער. עס האט אים נישט געארט, אז ער האט גע-דארפט גיין אין גאז-קאמער און ער האט זיך נישט געפרייט, ווען דער

דייטשער מאַנסטער איז געקומען צו לויפן און אים באַפרייט און געזאָגט, אַז ער זאָל אים העלפן פאַרטיק מאַכן די באַראַקן. ערשט איצט געדענקט ער עס, זעט עס קלאַר פאַר זיך, ערשט איצט זעט ער ווי אַזוי ער איז געשטאַ-
נען צווישן אַנדערע נאַקעטע מענטשן, און געוואַרט ביז מען וועט זיי אַרייַן-
לאָזן אין גאַזקאַמער. יא, איצט געדענקט ער אַלץ. דעמאָלט איז ער געווען
טויט. ווי אַ טויטער האָט ער געזען אויפמאַכן די טויערן פונעם לאַגער
און ווי אַ טויטער האָט ער זיך געלאָזן איבער דער וועלט, איז געגאַנגען
לאַנג איבער שטעט און לענדער, ביז ער איז צוגעקומען צו דער שיף, וואָס
האָט אים געדאַרפט ברענגען נאָך ארץ־ישׂראל.

ער איז געווען גליקלעך, וואָס מען האָט אים דאָ אַהערגעשיקט און
אים געמאַכט פאַר אַ פאַסטוך. דאָ האָט ער שטיל אַרומגעוואַנדערט מיט זיינע
שאָף און געקענט טראַכטן, זיך דערמאַנען און דערמאַנענדיק זיך האָט ער
צוריק אויפגעוואַכט צום לעבן און ער האָט ווידער אַלץ געזען, אין אַ רויט,
פאַרצערנדיק ליכט האָט ער עס געזען, ווי אין אַן אימהדיקער שרעקלעכער
שריפה און צוזאַמען מיט דער דערינערונג איז געקומען דער ווייטיק. אָבער
ער האָט אים צוגענומען מיט ליבשאַפט און מיט דאַנקבאַרקייט, ווייל יעדעס
מאַל ווען ער טראַכט דערוועגן, דאַכט זיך אים, אַז ער האָט דעמאָלט נישט
גענוג געליטן. נישט ווען ס'קינד איז אומגעקומען און נישט, ווען מען האָט
זיי געפירט צום אומשלאַג. ביידע מאַל איז ער איר נישט געווען קיין
שטיצע, און איר קיין טרייסט־וואָרט נישט געזאָגט. ווי שוואַך, ווי אומבאַ-
האַלפן ער איז געווען. ס'שוידערט אים, ווען ער דערמאַנט זיך, וואָס זי
האָט דעמאָלט געטראַכט, וואָס זי האָט דעמאָלט געליטן.

דער קאַמענדאַנט איז ווידער צוגעקומען.

„מען האָט זיי אפשר גאָר נישט געדאַרפט שיקן!“, האָט ער געזאָגט
מער צו זיך, ווי צו מאירן. „דעם פונקט האָט מען אָבער געמוזט צעשטערן
און דאָס האָט מען נאָר געקענט טאָן אין אַזאַ פינצטערער נאַכט, ווי די היינ-
טיקע.“ זיי האָבן ביידע אַרויסגעקוקט אויפן לאַנד־וועג.

„מען קען זיך אויף יגאלן און זיין גרופע פאַרלאָזן!“, האָט מאיר גע-
זאָגט. זיי וועלן זיך שוין אַז עצה געבן, ווען ס'זאָל חלילה נישט גיין גלאַט!.
„יא,“ איז דער קאַמענדאַנט געווען צופרידן מיט מאירס בטחון. „עס

זענען די בעסטע יאטן וואס מיר האָבן, דאָס בערגל האָט אונדז אָנגעטאָן אַ סך צרות!.

ער האָט זיך געקליבן אַוועקצוגיין, אָבער איז שטיין געבליבן און זיך איינגעהערט; „דאָכט זיך זיי גייען?“. מאיר האָט זיך איינגעהערט; „יא, זיי גייען; אָבער זיי זענען עפעס היינט אַזוי שטיל“...

מען האָט געהערט דאָס אָנקומען פון מענטשן און באַלד האָבן זיך די ערשטע געשטאַלטן געוויון אין הויף. זיי האָבן עפעס פאַרזיכטיק געהאַלטן אין דער הייך. דער קאַמענדאַנט איז זיי אַקעגנגעאַנגען. זיי האָבן זיך אָפֿ-געשטעלט. דאָס וואָס זיי האָבן געהאַלטן אין דער הויך, האָבן זיי איצט לאַנג-זאָם אַוועקגעלייגט אויף דער ערד, — צוויי מענטשלעכע קערפערס האָבן זיך אָפגעצייכנט אויפן טונקל-גרויען באַדן.

„ווער? — האָט דער קאַמענדאַנט שטיל געפרעגט.

„חנן און גבריאַל“, האָט יגאל געענטפערט. זיין יוגנטלעך קול האָט געקלונגען פאַרטרויערט און פאַרשולדיקט און ער האָט עפעס אויסגעזען קלענער.

„זיי האָבן זיך נישט געהאַלטן ביי דער אינסטרקציע, — האָט ער ווייטער געזאָגט, — מיר זענען אַרויף אויפן בערגל און אומבאַמערקט צוגעקומען צום פונקט. מיר האָבן יעדן פון זיי געזען און אָפילו געהערט זיי רעדן. און דאָס איז טאַקע געווען דאָס אומגליק. מען האָט דאַרטן גע-רעדט דייטש. די חברים האָבן זיך נישט איינגעהאַלטן און צו פרי פאַרגע-טרעטן. די פּאָזיציע איז צעשטערט, די מאַנשאַפֿט איז אַדער געהרגעט אַדער אַנטלאָפֿן. מיר האָבן דריי געפאַנגענע; צוויי אַראַבער און אַ דייטש, אַן ס. ס. אַפּיצער, דער אַנדערער איז אַנטרונען, ווילסט זען דעם תכּשיט?“

יגאל איז אַוועקגעאַנגען. דער קאַמענדאַנט האָט זיך אַראַפּגעבויגן און געקוקט אויף די טויטע. ווי אַ שטיק אָפּגעהאַקט, פאַרגליווערט פינצטער-ניש האָט ער אויסגעזען. ווען יגאל איז צוריק געקומען מיט די געפאַנגענע, האָט ער זיך לאַנגזאַם און שווער גלייכגעשטעלט, ווי ער וואַלט אַ געוואַל-טיקע משא אויף זיך געטראָגן. ער איז נאָך אַ וויילע אַזוי געשטאַנען, דאָן איז ער צוגעגאַנגען צו די געפאַנגענע, די אַראַבער האָבן זיך אונטערטעניק געבוקט און געבויגן און געוויון זייערע ווייסע בלאַנקעדיקע מיילער. דער

דייטש איז געשטאנען אויסגעצויגן ווי אַ סלופ. דער קאמענדאנט האָט אים אַראָפּגענומען דעם העלם פון קאָפּ און אים שווייגנדיק באַטראַכט.

„אַ דייטש, ווי אַלע דייטשן, האָט ער צום געזאָגט און אים צוריק־געגעבן דעם העלם. דער דייטש האָט אים נישט אָנגעטאָן, נאָר איז געבליבן שטיין מיט אים אין האַנט. ער האָט געהאַט אַ דיין־געשוירן קליין קעפל, וואָס האָט גאָר נישט געפּאַסט צו זיין גרויסן גוף. ס'מויל איז ביי אים געווען טראַציק פּאַרמאַכט און ער האָט אַרויפגעקוקט אין דער לופט אַריין. דער קאָמענדאָנט האָט זיך צו אים געווענדט:

„נא, דער הער אויבערמענטש איז אַהערגעקומען, כדי פּאַרצוועצן מאַרדן, וואָס? ס'איז שוין דאָרט נישטאָ קיין יידן מער? איז שוין דאָרט נישטאָ וועמען צו הרגענען?״

מאירן האָט זיך געדאַכט, אַז ער האָט שוין אַמאָל געזען די דאָזיקע געשטאַלט. אין יענעם קאַשמאַרדיקן טונקל־גרויען באַגינען האָט ער אים געזען. ער האָט זיך אויך דערמאַנט די פּאַרצווייפלטע הילפלאַזיקייט, וואָס ער האָט דעמאָלט געפילט. ער איז נעענטער צוגעגאַנגען. ער האָט געוואַלט הערן, וואָס דער דייטש וועט זאָגן, הערן זיין קול, דאָס קול זייערס, וואָס קלינגט ווי אַ קריגס־געשריי, ווי מען זעצט אין מעשענע טאַצן. אָבער דער דייטש האָט גאָר נישט געענטפערט. ער וואַלט אים דערקענט נאָכן קול, האָט מאיר געטראַכט. אָבער דאָ האָט ער זיך דערמאַנט, אַז יענער ס. ס. אַפּיצער האָט אויך גאָר נישט געזאָגט. ער איז, פונקט ווי ער, געשטאַנען און דיגיריגירט מיט אַ פינגער, אָנגעוויזן די אוקראַינער וווּ זיי זאָלן זוכן און וואָס זיי זאָלן טאָן און זיי האָבן זיינע באַפעלן גרינטלעך דורכגעפירט. ווי באַשמחטע משוגעים זענען זיי אַרומגעלאָפּן, געזוכט און גענישטערט, צעהאַקט, וואָס עס איז זיי געקומען אין דער האַנט אַריין, אריינגעשטאַכן זייערע באַיאַנעטן, אין יעדן אָרט וווּ דער פינגער האָט אַ ווייז־געטאָן. האַ, האַ, האָבן זיי געלאַכט. איצט וועט שוין סיי־דעלע אַרויסקריכן. ער און לאה זענען געשטאַנען אינמיטן שטוב, זי איז געווען כמעט נאַקעט און גע־ציטערט פאַר קעלט. ער דערמאַנט זיך ווי אויסגעדאַרט זי איז געווען. — הויט און ביין. זי האָט די גאַנצע צייט אַראָפּגעקוקט אויף דער ערד. אַווי זענען זיי געשטאַנען צווישן די אַרומליפנדע ווילדע אוקראַינער און דעם שווייגנדיקן ס. ס. אַפּיצער מיט דעם אויפגעהויבענעם ווייזנדיקן פינגער

אין דער הויך. ער געדענקט נישט ווי דער אפיצער האָט אויסגעזען. ער געדענקט נאָר, אַז עס איז געווען אַ פנים פול מיט פאַראַכט, פול מיט נידער־טרעכטיקייט און מיט אַ מיאוסן אָפּשפּעטנדיקן שמייכל, ווען ער האָט גע־קוקט אויף איר.

ער דערמאָנט זיך, אַז זייט דעם אומגליק מיטן קינד, האָט ער איר לייב נישט געזען, ווי זיי וואָלטן געווען פרעמדע און זיך געשעמט איינער פאַרן אַנדערן. עס איז געווען ווי דאָס בלוט אין זייערע אַדערן האָט אויפֿ־געהערט צו פליסן. ווי דאָס ליכט וואָלט אַרויס פון זייערע לייבער, ווי שאַטנס האָבן זיי זיך באַוועגט איינער ביים צווייטן; און דאָס טויטע קינד איז שטענדיק געווען אינמיטן, ווי עס וואָלט דערמאָנט, געוואָרנט און גע־דראָט. אָבער היינט ביינאָכט זעט ער איר אַזוי ווי זי איז געווען אַמאָל, פאַרן אומגליק מיטן קינד. ער ווונדערט זיך ווי שיינ זי איז, ווי שטראַלנד זי זעט אויס, פונקט ווי אַמאָל. ער פילט איר היינט אַזוי נאָענט ביי זיך, אַ שטילע וואַרעמקייט שטראַמט אַרויס פון איר לייב. ער פילט יעדע ליניע, יעדעס קנייטשעלע, יעדעס רירעלע אין איר קערפּער, אַלע זיסקייטן, דעם גאַנצן צויבער פון איר ווייך־רונדיקער געשטאַלט. ער דערמאָנט זיך טויזנט־טער זאַכן. זיי פילן אים אָן מיט גליק, מיט אַזאַ גרויס אומענדלעך גליק, אָבער ער ווייסט, אַז דאָס איז נאָר אַ חלום, אַ לאַנג־פאַרשוונדענער חלום, אַז דאָס וועט שוין נישט זיין מער, ער איז פאַרמשפּט צו אייביקן טרויער, אייביקער זאַרג. פאַרוואָס? — פרעגט ער — פאַרוואָס האָט מען פאַרגאַסן איר בלוט, איר אומשולדיק ריין בלוט?״

די חברים האָבן אַוועקגעטראָגן די טויטע. יגאל האָט אַוועקגעפירט די געפאַנגענע. דער דייטש איז געבליבן אַ ביסל פון הינטן. איצט האָט עס מאירן אויסגעזען, אַז עס איז באַשטימט די זעלבע געשטאַלט, יענער ס. ס. אַפיצער. ער האָט זיך פּלוצים געפילט אַזוי קליין, אַזוי שפּלדיק. ער האָט זיך פאַרגעוואַרפּן, פאַרוואָס ער האָט דעמאָלט אַזוי געהיטן זיין ביסל צרה־דיק לעבן, אַזוי פּחדנותדיק עס געהיטן. ער קען נישט פאַרשטיין, אַז ער האָט זיך דעמאָלט נישט אַרויפגעוואַרפּן אויף דער דאָזיקער נידערטרעכ־טיקער חיה און איר נישט איבערגעביסן דעם גאַרגל, איר נישט צעריסן אויף טויזנטער פיצלעך.

יעדעס מאָל, ווען ער האָט געקלערט דערפון, האָט ער עס געזוכט צו

פארענטפערן: ער האט געדארפט איבערבלייבן, כדי נקמה צו נעמען; נקמה, פאר איר און פארן קינד. דאס איז זיין אויפגאבע, זיין הייליקע אויפגאבע. דאס האט אים געגעבן כח אויסצוהאלטן די אלע יארן. און נישט בלויז פאר איר און פארן קינד, נאר פאר אלעמען וועט ער נקמה נעמען. דאס איז דאך געווען זייער לעצטער ווונטש, זייער צוואה, דער לעצטער אויסגעשריי פון די וואס זענען אריין אין די גאזקאמערן, אומגעקומען אויף די תליות, דערשאסן געווארן ביי אפענע גריבער, אדער פארפייניקט געווארן פון הונגער און איבערמענטשלעכער ארבעט.

אין וואס די נקמה וועט באשטיין האט ער נישט געוואוסט. מאכטלאז ווי ער איז געווען, האט זי נישט געקענט אָננעמען קיין באשטימטע פארעם. אָבער אַלס ערשטן ציל האט ער זיך געקענט דענקען צו דערהרגענען די ס. ס. לייט אין לאַגער און זען זיי ליגן קאלטע און טויטע אויסגעצויגן אויף דער ערד. און נאך דעם, נאך דעם וועט ער טאן עפעס אַנדערש, עפעס גרויסעס, עפעס שרעקלעכעס, עפעס אַזוינס אַז די וועלט זאל זיך אַ טרייסל-טאן, זאל דערציטערט ווערן און זאל עס קיינמאל קיינער נישט פאַרגעסן! אָבער איינציקווייז איז דער געדאַנק אָפגעשוואַכט געוואָרן, בלאַסער געוואָרן, ביז ער האט זיך אין גאַנצן פאַרנומען, געבליבן ערגעץ אין מוח ווי אַן אומבאַשטימטער געדאַנק. ער איז מיד געווען און האט געבענקט נאך רו, נאך פאַרגעסנהייט. און דאָ האט אים דער עקלדיקער דייטש ווידער דער-מאַנט אין אַלעם. ער האט ביי אים אַרויסגערופן זכרונות, אויפגעדעקט בילדער, וואָס מאַכן ציטערן זיין לייב, פאַרטונקלען זיין פאַרשטאַנד! ער זעט פאַר זיך ווידער זיין גאַס אין וואַרשעווער געטאָ. אַ שמאַלע גאַס מיט הויכע שוואַרצע הייזער. זי איז פאַרגאַסן מיט אַ ווייס ברענענדיק ליכט. די הייזער זען אויס, ווי זיי וואַלטן געברענט, געווען גלזענדיקער אַש און אין מיטן אין דער ברענענדיקער גאַס, אַרומגערינגלט פון סאַלדאַטן, שטייען די קינדער. מען ברענגט זיי פון אַלע זייטן, פון די געסלעך אַרום, פון די הייזער אַרויס, פון אַלע עקן קומט מען מיט זיי. און אַט קומען זיי מיט זיין היילע. זי איז צעשראַקן און ווייסט נישט וווּ צו גיין. אַ סאַלדאַט שטופט איר אונטער מיט דער קאַלבע פון זיין ביקס. און אַט האט ער זי אַריינגעשטופט צווישן די קינדער. און ער און זיין ווייב זען איר נישט מער. דאָס שרעקלעכע ווייסע ליכט גליט אויף זיין פנים, ס'וועט אים די אויגן

אויסברענען. ער בייגט אַוועק דעם קאַפּ און איצט איז אים גוט, ער איז אין דער פינצטער. און פון דער פינצטערניש אַרויס זעט ער זיין ווייב, זי לויפט אַרום אין גאַס, ווי אַן אַנגעצונדענער פּאַקל אין פּייער.

זיי וועלן מיר נישט מוחל זיין, קיינמאַל וועלן זיי מיר נישט מוחל זיין, נישט זי און נישט ס'קינד, ווען כּוועל נישט נקמה־נעמען פּאַר זייערע יונגע לעבנס, פּאַר זייער אומשולדיק פּאַרגאַסן בלוט. איך בין דאָ אַהער־געשיקט געוואָרן כדי איך זאָל עס קענען אויספירן. דאָס איז מיין שליחות, די ירושה, וואָס איז מיר איבערגעבליבן. דאָס איז די איינציקע אויפגאַבע פון מיין לעבן. ס'איז דאָ אַ מיין אין דעם, און איצט ווייסט ער, אַז ער וועט עס טאָן, היינט וועט ער עס טאָן און אַ מאַדנער ווילדער כּוח באַהערשט אים, זיינע ביינערדיקע פינגער דריקן זיך קראַמפּהאַפט צוזאַמען. יאָ, כּוועל עס טאָן, יאָ, כּוועל עס טאָן! רעדט ער פּאַר זיך. נישט מיט קיין קאַלט פּיצל אייזן, נאָר מיט מיינע הענט, מיט מיינע בלויווע הענט, וועל איך עס טאָן. ער זאָל פּילן מיין ווייטיק, דעם גאַנצן פּיין, דעם גאַנצן סם, וואָס זיי האָבן אַריינגעגאַסן אין מיין האַרצן.

„לאַה, — זאָגט ער שטיל — איך פּיל דיך היינט אַזוי נאָענט ביי מיר. איך זע דיין פּאַרפּייניקט געשטאַלט, דיין יסורימדיק פנים; בלייב דאָ און זע, ווי כּוועל אַפּוואַשן די שאַנד, וואָס זיי האָבן אונדז אַנגעטאַן. זע, ווי איך וועל צוריקנעמען מיין באַרויבטן כּבוד, דעם כּבוד פון אַ מאַן און פון אַ פּאַטער. היינטיקע נאַכט מוז איך אויסגעלייזט ווערן פון דער דערנידעריקונג, אויסגעלייזט ווערן אַדער אומקומען און זיין גלייך מיט דיר און מיטן קינד. באַראַץ איז געקומען אים טוישן. מאיר איז אַריינגעגאַנגען און אַוועקגעשטעלט די ביקס. דאָן איז ער אַראָפּ אין קעלער צום קאַמענדאַנט. דער קאַמענדאַנט איז געזעסן און געקוקט אויף אַ מאַפע, וואָס איז געלעגן אויסגעשפּרייט אויפן טיש, באַלויכטן פון אַ ליכטל, וואָס איז גע־שטאַנען אין אַ לייכטערל.

„גי, מאיר, לייג זיך צו, רו זיך אַ ביסל אויס“, האָט ער געזאָגט. „וועסט באלד דאַרפן געבן עסן די בהמות. אַבער דו קענסט רויק שלאָפן, כּוועל דיך שוין אויפּוועקן“. מאיר האָט גאָר נישט געענטפּערט, און דער קאַמענדאַנט האָט ווייטער גערעדט אַרומפירנדיק מיט דעם פינגער אויף דער מאַפע.

„מיר זענען אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן. אויב ס'וועט נישט באַלד קומען קיין הילף, ווייס איך נישט מיט וואָס דאָס וועט זיך ענדיקן. מיר האָבן שוין אויך האַלד נישט מיט וואָס צו שיסן. מיטן אויפרייסן די פאַ- זיציע אויפן בערגל, איז די סיטואַציע דערווייל אַביסל לייכטער געוואָרן. אָבער ס'האַט אונדז טייער געקאָסט, צוויי חברים פאַרלוירן. מיר זענען שוין אַזוי ווייניק, אַז פאַרלירן אַ מענטש, איז ווי פאַרלירן אַ פּאָזיציע.“

מאיר האָט כסדר געשוויגן. דער קאַמענדאַנט האָט ווייטער געזאָגט.

„צוויי טייערע חברים געווען. אָבער דער פונקט האָט געמוזט פאַר- ניכטעט ווערן, ער איז צו נאָענט געלעגן און האָט אונדז געשטערט אין יעדן ריר.“

דעם קאַמענדאַנטס ווערטער וועגן דער פאַרצווייפלטער לאַגע פון דאַרף און וועגן פאַרלירן אַ מענטשן, הייסט פאַרלירן אַ פּאָזיציע, האָט אים גע- מאַכט צווייפּלען צו ער זאָל ווייטער אַנגיין אין דער זאך און קומען מיט זיין פאַרלאַנג. ער האָט גענוג דאָגות אויך אַן דעם, האָט ער געקלערט און געוואַלט אַוועקגיין. אָבער אַז ער האָט זיך דערמאַנט דעם הייליקן צוואַנג, וואָס ער האָט געגעבן זיין פאַרגאַזט ווייב, זיין דערמאַרדעט קינד, האָט ער זיך נישט געקענט רירן פון אַרט.

דער קאַמענדאַנט האָט אויפּגעהויבן זיין האַלב-גרויען קאַפּ און אים אַנגעקוקט: „האַסט עפעס געוואַלט, מאיר?“

מאיר איז צו אים צוגעלאָפּן:

„יא, כ'האַב געוואַלט, כ'וויל, כ'וויל האָבן, אַז דו זאָלסט מיר אַרויס- געבן דעם דייטש! כ'וויל אים זען, כ'וויל אים אַנקוקן!“ — האָט מאיר כמעט ווי געשריגן.

דעם קאַמענדאַנטס אומעטיקער בליק האָט לאַנג גערוט אויף מאירן, דאָן האָט ער געזאָגט מיט אַ געלעכטערל:

„כ'וועל אים אַריינברענגען, וועסטו אים אַנקוקן וויפל דו וועסט וועלן.“

„ניין, חבר קאַמענדאַנט, — האָט מאיר זיך געבעטן, — כ'וויל זיין מיט אים אַליין, גאַנץ אַליין!“

„וועל איך אַרויסגיין!“, האָט דער קאַמענדאַנט ווייטער געשפּאַסט. מאיר איז צו אים גאַנץ נאָענט צוגעגאַנגען.

„אבי, כ'קען עס דיר נישט דערקלערן. דו ביסט שוין דעמאָלט נישט

געווען אין פוילן און דו ווייסט נישט ווי עס איז געווען. דו האסט גע-
 הערט, דו האסט געלעזן, אבער דו ווייסט נישט, דו ווייסט גאר נישט. דו
 קענסט דאס נישט וויסן, דו ביסט שוין דאן דא געווען, אין לאַנד, ביסט
 נישט געווען הפקר, האסט זיך געקענט פארטיידיקן, דערפאר ווייסטו גאר
 נישט און קענסט עס נישט וויסן. קיינער קען עס נישט וויסן, ווען מען האט
 עס נישט געזען. כ'וועל דיר דערציילן ווי אזוי זיי האבן אומגעברענגט מיין
 קינד, מיין חיהלע, פינף יאר איז זי אַלט געווען. כ'האב עס נאך קיינעם
 נישט דערציילט, כ'קען עס איבערן מויל נישט ברענגען. כ'טרייב עס פון
 זיך. עס ברענגט מיך פון זינען. די האר אויפן קאפ צינדן זיך מיר אָן.
 נאָר אַ צינד וועל איך עס טאָן. דיר וועל איך עס דערציילן. היינטיקע נאכט
 איז מיר אַלץ געשטאַנען קלאָרער פאַר די אויגן, ווי ווען עס איז. כ'האב
 אַלץ אויפסניי איבערגעלעבט. ס'איז עפעס געווען אַזאַ שטילע נאכט, אַזאַ
 שרעקלעך שטילע נאכט, און כ'האב ווידער געזען יענעם הייסן זומער
 נאכמיטיק. אבי, כ'האב איר געלאָזט אַראָפּגיין, און יעדעס מאָל, ווען כ'דער-
 מאָן זיך דאָס, איז מיר אַזוי שלעכט, אַזוי ביטער! כ'פיל מיך אַזוי ניש-
 טיק, אַזוי גרינג, גרינגער ווי בלאָטע אויף דער גאַס, וואָס יעדער קען
 אויף איר טרעטן. ס'קען זיין, אַז איך האָב געקלערט, אַ פרוי, אויף אַ פרוי
 וועלן זיי רחמנות האָבן און וועלן איר צוריקגעבן דאָס קינד. נאָר אַצינד
 ווייס איך, אַז עס איז נישט געווען אַזוי, אַז עס איז נישט אמת, נאָר אַז
 איך בין געווען אַ פחדן, אַ פשוטער פחדן, וואָס האָט מורא געהאַט איינצו-
 שטעלן זיין צרהדיק ביסל לעבן. דערפאַר האָב איך איר געלאָזן אַליין אַראָפּ-
 גיין. אבי, אַליין איז זי געשטאַנען און האָט אַלץ געזען, אַלצדינג אַליין געזען.
 ס'איז געווען אַ ראַציא אויף קינדער. מיר האָבן אונדזער חיהלען באַ-
 האַלטן אין אַ קאַרטאַפּל-קעלער, אַבער זיי האָבן איר געפונען. און ווען
 זיי האָבן איר אַוועקגעפירט מיט די אַנדערע קינדער איז מיין ווייב אַראָפּ-
 געלאָפּן, און איז זיי נאָכגעאַנגען. די סאַלדאַטן האָבן איר אַוועקגעטריבן,
 אַבער זי האָט נישט אויפגעהערט נאָכצוגיין. דאָן האָט איינער פון די סאַל-
 דאַטן איר געפרעגט: "וועלכעס איז דיין קינד?" "דאָס, דאָס", האָט זי
 אָנגעזויגן אויף חיהלען און אויפגעהויבן די הענט אויף צו נעמען דאָס קינד.
 אַבער דער סאַלדאַט איז צוגעאַנגען און אָנגענומען ס'קינד ביי די פיסלעך,
 אַזוי האָט ער עס צוגעטראָגן צו אַ מויער און מיט איין זעץ צעהאַקט דאָס

פנחס וועלנער

שאַרבנדל. אבי, מיט איין זעץ אין מויער דערהרגעט דאָס קינד. נאָכדעם, אַזוי האַלטנדיק עס ביי די פיסלעך, ווי אַ טויט הינדל, האָט ער איר עס צוגעברענגט און אַוועקגעגעבן: „ביטע שען!“ האָט ער געזאָגט. שטיל, גאַנץ שטיל, אָן אַ וואָרט, אָן אַ קרעכץ, אָן דעם מינדעסטן קלאַנג איז זי אַרויפ־געקומען אין שטוב אַריין מיטן טויטן קינד אויף די הענט. זי האָט אומ־אונטערבראַכן געקוקט דערויף. אַזוי איז זי צוגעקומען און זיך ביי מיר אַוועקגעשטעלט. חיהלע האָט געהאַלטן צוגעקוועשט די אייגעלעך. ס'פנימל האָט געהאַט אָן אויסדרוק פון דערשטוינונג. אויפן שטערן איז געווען אַ קנייטש, מיט בלוט פאַרלאַפענער קנייטש. אַבי, גיב דעם דייטש, כ'וועל אים גאַרנישט טאָן, כ'וועל אים נישט דערהרגענען, כ'וועל אים נישט... יאָ! כ'וועל אים יאָ דערהרגענען! כ'וועל אים אומברענגען! כ'וועל פון אים אַ תל מאַכן! אַ תל מאַכן! כ'וועל זיך מיט אים שלאָגן! כ'מוז זיך מיט אים שלאָגן. כ'מוז. כ'וועל זיך מיט אים שלאָגן אַזוי לאַנג, ביז איינער פון אינדז וועט אומקומען, וועט זיין טויט! אַזוי פאַרלאַנגט מיין פאַרגאַזט ווייב, מיין אומגעקומען קינד. כ'קען נישט לעבן, כ'קען נישט אַזוי ווייטער לעבן. מיינע חלומות ביינאַכט זענען שוואַרצע אַפּגרוטן. די זון האָט פון מיר אַפּגעקערט איר פנים. כ'מוז מיך באַפרייען, כ'מוז אויסגעלייזט ווערן, אויס־געלייזט ווערן, דו פאַרשטייט עס, אַבי, יאָ, דו פאַרשטייט עס, דו מוזט עס פאַרשטיין.

דער קאַמענדאַנט איז געזעסן דעם קאַפּ אַנגעשפּאַרט אין האַנט. דאָס רויטע פלעמל פון ליכטל האָט זיך געטיקט אין זיין קרייד ווייסן פנים. ס'איז געווען שטיל. מען האָט גאָר געהערט מאירס קורצן, שווערן אַטעמען. ער איז נאָך אַ וויילע געשטאַנען, דאָן האָט ער זיך פלוצים אויסגעדרייט און איז אַרויסגעלאָפּן פון צימער. דער קאַמענדאַנט האָט זיך אַפּגעווישט דעם שווייס פון שטערן:

„אַ משוגענע נאַכט היינט, אַ משוגענע נאַכט!“...

*
*
*

מאיר האָט זיך אַריינבאַקומען צו די געפאַנגענע. זיי האָבן זיך אויפ־געשטעלט. די אַראַבער האָבן זיך ווידער געבוקט און געבויען און דער דייטש איז ווייטער געשטאַנען אויסגעצויגן ווי אַ סלופּ. מאיר האָט אים מיט דער האַנט געוויזן, אַז ער זאָל מיטגיין.

אין דרויסן האָט עס שוין אָנגעהויבן צו טאָגן. אויף די בערג איז גע-
 לעגן אַ גרויער נעפל. עס האָט אויסגעזען, ווי זיי וואָלטן איצט געשטאַנען
 גאָר נאָענט צו דער קאַלאַניע. די לופט איז געווען פאַרגליווערט, שטייף
 פון קעלט. דער דייטש האָט זיך געאיילט נאָכצוקומען מאירס באַפעל, און ער
 האָט נישט מיטגענומען, נישט דעם העלם און נישט דעם מאַנטל. ער איז
 געווען אין בלויון קורצן קאָקי רעקל. ער האָט אויסגעזען קלענער ווי ביי-
 נאַכט. ער האָט געפרוירן. אָבער ער האָט זיך אויפגעשטייפט און איז מיט
 קוראַזש געגאַנגען ביי מאירס זייט. ס'איז אַ רחמנות! איז מאירן דורכ-
 געפליגן אין קאַפּ. דער געדאַנק האָט אים געמאַכט לאַכן. דער דייטש האָט
 אויף אים אַ קוק-געטאָן פון דער זייט, אָבער מאירס פנים איז ווידער גע-
 ווען האָרט און קאַלט און מיט דעם זעלבן פינצטערן בליק אין די אויגן.
 זיי זענען געגאַנגען איינער נעבן אַנדערן, ווי זיי וואָלטן זיך געאיילט צו
 עפעס אַ זייער וויכטיקער אויפגאַבע. זיי זענען כמעט געווען אין דער זעלבער
 הייך, נאָר מאיר איז געווען מאַגערער און בייניקער. דער דייטש האָט זיך
 כסדר אַרומגעקוקט און אויסגעזען תּמעוואַטע. ער זעט אויס תּמעוואַטע,
 האָט מאיר געטראַכט, דאָס מאַכט ער זיך אַזוי ווי ער קלערט צו אַנטלויפן.
 ער האָט זיך צו אים אויסגעדרייט:

„דו וועסט פון דאַנען נישט אַנטלויפן. די חברים ליגן אין די שוצ-
 גראַבנס אַרום דאָרף, די וואַכן שלאָפן נישט. דו האַסט מסתּמא ביינאַכט
 געזען, ווי גוט די יידן שיסן“.

דער דייטש האָט אָנערקענענדיק געשאַקלט מיטן קאַפּ. זיי זענען ווייטער
 געגאַנגען. די דאָזיקע אומשולדיקע בלויע אויגן, האָט מאיר געמורמלט, קיין
 פונק פון רחמנות איז נישט געווען אין זיי, קיין טראַפעלע מיטלייד. די
 רציחה, די קאַלטע רציחה האָט פון זיי שטענדיק אַרויסגעקוקט, אייביקע
 רציחה! מאַרד, מאַרד, מאַרד! דער פּאַסקודנער דייטש, נאָך וואָס איז ער דאָ
 אַהערגעקומען. ער האָט זיך פּלוצים אָפּגעשטעלט.

„איך האָב מיט דיר אַ חשבון!“, דער דייטש האָט אים אָנגעקוקט, ער
 פאַרשטייט נישט וואָס ער מיינט. זיי האָבן ווייטער גענומען גיין און מאיר
 האָט פאַרגעזעצט.

„איך ווייס, נישט דו און נישט מיליאָנען פון דיינע וועלן קענען באַ-
 צאָלן דעם חוב. און אויך נישט צוליב דעם ביסטו דאָ אַהער געקומען. דו

ביסט אים געקומען גרעסער מאכן. אבער אין דעם ביסטו שוין געבען פארהינדערט. דאס מוז האט זיך פון דיר אפגעטאן, ארעמער קערלו אריינ-געפאלן ביי די פארדאמטע יודן אין די הענט אריין. און איך וועל דיר איצט פארלייגן אַ חשבון און פארלאנגען, אז דו זאלסט באצאלן. אוודאי וועט דאס זיין גאר נישט, א שטויבעלע פון דעם, וואָס איר זייט אונדז שולדיק. אבער זאל זיין אַ שטויבעלע, זאל זיין כאַטש עפעס."

דער דייטש איז געבליבן אַ ביסל הינטערשטעליק. מאיר האָט אים אַ צי געגעבן ביים רעקל: "קום, מיר זענען באלד דאָרט. דארפסט זיך נישט שרעקן, מיר וועלן זיין אליין, נאָר מיר ביידע". ער האָט ווייטער גערעדט: "דו ביסט אוודאי אַ פרומער קריסט און ביסט געקומען דאָ אין לאַנד אַריין צו באַזוכן יעזוסעס קבר; דו ביסט פילגרים, ווילסט זיין אויף דער ערד, וווּ ער איז געגאָנגען. יא, דאָ איז ער געגאָנגען. דאָ, אין דער דאָזיקער איינזאָמער לאַנדשאַפט איז ער אַרומגעגאָנגען און געפרעדיקט ליבע און רחמנות. פון די דאָזיקע שטייניקע בערג האָט ער געוואָלט ברענגען פרידן און גערעכטיקייט פאַר דער וועלט. וואָס אַ משוגענעם ייד קען איינפאלן! ווען ער וואָלט היינט געלעבט, וואָלט איר אים געשיקט נאָך אוישוויץ אָדער טרעבלינקע און אים איינגעקריצט אַ שקלאַפֿן-נומער אויף דער האַנט. אַט אזוי ווי מיר דאָ. ווילסט אים זען?"

זיי זענען געשטאָנען ביים שפייכלער. מאיר האָט אַראָפּגעוואָרפן דעם מאַנטל און זיך אַרויפגעשאַרצט דעם אַרבל פון העמד: "אַט איז ער!". דער דייטש האָט צעשראַקן און אינטערעסירט זיך איינגעקוקט.

"יא, קוק זיך איין, קוק זיך גוט איין!", האָט מאיר געזאָגט, און נען-טער צוגעפירט די האַנט צום דייטשס פנים:

"איצט וויסטו ווער איך בין? העפטלינג נומער 84867, אַ ייד פון פוילן, געבליבן איינער אליין פון אַ גרויסער משפחה! אבער דו קענסט נאָך נישט מיין גאַנצע ביאָגראַפיע, כּוועל זי דיר באלד דערציילן..."

דער דייטש האָט זיך אוועקגערוקט און מאיר איז אים נאָכגעגאָנגען.

"ווען כ'האָב דיך געזען ביינאַכט, האָסטו מיך שטאַרק דערמאַנט אין יענעם ס. ס. אַפּיצער, וואָס האָט מיך און מיין ווייב צוגענומען און אונדז געפירט צום אומשלאַגס-פּלאַץ. יענער האָט אויך געשוויגן אזוי ווי דו היינט. ער האָט נאָר בלוז אַנגעוויזן מיטן פינגער און אַנדערע האָבן עס

שוין אויסגעפירט — אין גאַנצן אין זיין גייסט. אָבער דו ביסט שוין אומ-מעכטיק, קיינער וועט דיין באַפעל נישט אויספירן, דו וועסט דיך שוין אליין מוזן מטריח זיין און מיט מיר זיך שלאָגן, דאָ אויף דעם אָרט, מיר ביידע, נאָר מיר ביידע. נאָך וואָס ביסטו דאָ אַהער געקומען, נאָך וואָס? ביסט געווען אין פּוילן? ביסט געווען אין וואַרשע? איך בין אויך פון וואַרשע. מיר האָבן ביידע דעריבערונגען פון דאָרטן. דו וועסט זיכער דייע איצט נישט דערציילן, איך מיינע — יא. דו ביסט אפשר איינער פון די, וואָס זענען געקומען מיט אַ בייטש אין האַנט צו די סעלעקציעס.

„אַבער, הער יודע!“, האָט דער דייטש אין שרעק געשטאַמלט, און זיך ווייטער אָפּגערוקט.

„איך בין דיר קיין הער יודע נישט!“, האָט מאיר געזאָגט, אים נאָכ-גייענדיק. „איך בין אַ פאַרשאַלטענער ייד, וואָס וויל דיר דערציילן זיין לעבנס-געשיכטע. איך טו עס נישט גערן, אָבער פאַר דיר וועל איך עס טאָן. עס איז אַ פאַנטאַסטישע געשיכטע, זייט די וועלט שטייט איז עס נאָך נישט פאַרגעקומען. אַפילו אויסטראַכטן וואָלט עס קיינער נישט גע-קענט. נאָר איר האָט עס געקענט. איר מיט אייער הויכן גייסט, אַ פאַלק פון דיכטער און פּילאָסאָפּן. טעג און נעכט וואָלט איך דיר געקענט דער-ציילן וועגן אייערע גרוילטאַטן, וועגן אייערע אכזריותן, נאָר דו ווייסט עס אַליין, דו ביסט מיטגעווען. וועל איך דיר נאָר דערציילן וועגן איין איינציקן פאַל, וועגן דעם, ווי אַזוי אייערער אַ מענטש האָט מיט איין זעץ אין אַ מויער צעהאַקט דאָס קעפל פון מיין קינד, מיין איינציק קינד. אַ שטאַרקער דייטש געווען; מיט איין זעץ אין מויער; עס האָט אַפילו נישט אַ קרעכץ געטאָן. ער האָט עס זיכער געהאַלטן פאַר אַ הומאַנע האַנדלונג און איר האָט אים זיכער גערימט דערפאַר. נאָר איך קען עס נישט, איך קען עס נישט, איך קען אייך נישט רימען, איך בין אַ ייד, אַ פאַרשאַלטענער ייד, וואָס פאַרשטייט זיך נישט דערויף.“

דער דייטש האָט זיך כסדר אַוועקגערוקט און מאיר איז אים נאָכגע-זאַנגען און ווייטער גערעדט.

„אויף אַלע וועגן פון אייראָפע האָט איר אונדז געשלעפט צום טויט. אַלע יסורים פון דער וועלט האָט איר אונדז אָנגעטאָן. איר האָט זיך געוואָשן די פיס אין אונדזער בלוט און געשפּעט פון אונדזער פּיין. אייער לשון

איז געווען פאַר אונדז דאָס לשון פון שלאַנגען. אייער בלויזער נאַמען האָט געמאַכט גליווערן דאָס בלוט אין אונדזערע אַדערן. טויט און שרעק איז געווען אַרום אייך. דער טייוול האָט זיך באַזעצט אין אייער מוח, די גרוי-זאַמקייט אין אייער האַרצן. אָבער איר זייט דאָך מענטשן, איר גייט דאָך אַרום אויף צוויי פיס. איר וויינט דאָך אונדאי אויך אַמאָל, איר מוזט דאָך אויך וועמען ליב-האַבן, איר האָט דאָך מאַמעס, איר האָט דאָך קינדער! פאַרוואָס, זאָג, איך פרעג דיך, פאַרוואָס האָט איר אומגעברענגט מיין ווייב, דערמאָרדעט מיין קינד? פאַרוואָס, פאַרוואָס האָט איר אויסגעהרגעט מיין פאָלק? פאַרוואָס שווייגסטו, רעד, כאַטש איין וואָרט.

דער דייטש איז געווען צוגעדריקט צום שפייכלער.

„איך בין שוואַלז! — האָט ער געשריגן — איר קענט איצט טאָן מיט מיר וואָס איר ווילט!“

מאיר האָט אים אָנגענומען ביי די קלאַפּעס פון רעקל.

„דו ביסט נישט שוואַלז. איך האָב קיין וואָפּן נישט. מיר זענען אַצינד צוגלייך איינער קעגן אנדערן. דאָרטן זענען מיר געווען שוואַלז, אויסגע-הונגערט, פאַרפייניקט קעגן אייך זאַטע, שווער-באַוואָפּנטע רוצחים! דאָ זענען מיר גלייך; פאַרטיידיק זיך! שלאַג, הרגע, דערהרגע מיך און שטעל מיך גלייך מיט אַלע אומגעקומענע יידן!“

דער דייטש האָט אין טויט-אַנגסט געקוקט אויף מאירן. ער האָט נישט געקאָנט אויסהאַלטן זיין שטאַרן, וואַנזיניקן בליק און האָט זיך געוואַלט אַראַפּלאָזן אויף דער ערד. מאיר האָט אים אָנגעהאַלטן. „בלייב שטיין!“ זיין פנים איז געווען איינגעפאַלן און גרוי. עס איז געווען ווי אַ פנים פון אַ סקעלעט. ער האָט גערעדט מיט אַ טויט פאַרבנלאָן קיל.

„די גערעכטיקייט וועט איצט געשען, דיין לעצטע מינוט איז געקומען. דו אויבערמענטש, דו וועסט אומקומען פון די האַנט פון אַ פאַרדאַמטן יידן. פון אַ האַנט מיט אַ שקלאַפּן-נומער, וואָס איר האָט אויסגעברענט. נקמה, אַזוי פאַרלאַנגט מיין פאַרגאַזט ווייב! מיין אומגעבראַכט קינד! נקמה אין דיר, אין דיין גאַנץ אומריין פאָלק!“

מאיר האָט אויסגעשטרעקט די האַנט צום דייטשס האַלדז. דער דייטש האָט צוגעמאַכט די אויגן, נאָר שמאַלע, גרינע שפעלטלעך זענען געבליבן

אָפֿן און שאַרף געקוקט אויף מאירן. מאיר האָט זיך צוגעבויגן און אַרײַנגערעדט אין די שפּעלטעלעך:

„פאַר דעם צעהאַקטן שאַרבנדל פֿון מיין קינד, פאַר מיין פאַרפּייניקט ווייב, פאַר די הינט, וואָס איר האָט אָנגערייצט אויף נאַקעטע מענטשן ביי די גאַזקאַמערס. אַ פּרוי שרייט, דאָס איז זי, מיין ווייב, מיין לאה. אַ הונט האָט זיך איינגעביסן אין איר לייב, אין איר ווייס לייב, אין איר הייליק לייב, זי האָט גערופֿן נאָך הילף, איך האָב נישט געקאַנט העלפֿן. זי שרייט! דו הערסט ווי זי שרייט? זי וועט נישט אויפהערן צו שרייען ביז דו וועסט נישט זיין טויט, טויט טויט!“

זײַנע בײַנערדיקע פּינגער האָבן זיך טיפּער און טיפּער אײַנגעגראָבן אין דײַטשס האַלדז.

**

ווען דער קאַמענדאַנט איז צוגעקומען, איז דער דײַטש געלעגן אויף דער ערד און איז געווען טויט. מאיר איז געזעסן דערנעבן און אָנגע- שטרענגט געקוקט צו די בערג, לינקס פֿונעם שפּייכלער.

„אַבי, האָט ער געזאָגט, און געוויזן צו די בערג, זעסט, זעסט דאָרטן איז לאה מיטן קינד. זיי ווילן אַהער. זיי קענען נישט אַראָפּ פֿונעם באַרג. כּװעל גיין זיי ברענגען? ער האָט זיך אויפגעשטעלט. פֿון די בערג האָט מען גענומען שיסן. דער קאַמענדאַנט האָט זיך אַנידערגעוואָרפֿן אויף דער ערד און אָנגעכאַפט מאירן. מאיר האָט זיך אַרויסגעריסן און זיך געלאָזן גיין. אָפּגייענדיק אייניקע טריט האָט ער זיך אַ וואַקל-געטאַן און איז אומגעפֿאַלן. דער קאַמענדאַנט איז צו אים צוגעקראַכן. ער איז געלעגן אויפֿן רוקן, די הענט צעשפּרייט אויף ביידע זײַטן. די אויגן זענען ביי אים געווען אין גאַנצן אָפֿן און האָבן אַרויפגעקוקט אויפֿן הימל, ווי זיי וואַלטן דאָרטן עפּעס אויסטערלישט געזען.“

די זון איז אַרויפגעקומען פֿון הינטער די בערג. זי איז געווען פֿלאַ- מענדיק רויט און האָט באַלויכטן אַן אײַנזאַמע, וויסטע לאַנדשאַפט.

דאס פייבישע יידנטום

ביכערסעריע פון דעם צענטראל־פארבאנד פון פוילישע יידן
אין ארענטיניע

רעדאקטאָר: מאַרק טורקאָוו

פאַרלאַג־לייטער: אברהם מיטלבערג

ביז איצט דערשינען:

- (1) מאַרק טורקאָוו — מלכה אַוויאַני דערציילט... (אויספאַרקויפט)
- (2) ה. ד. נאַמבערג — י. ל. פּרץ (אויספאַרקויפט)
- (3) וו. גראַסמאַן־וויערניק — טרעבלינקע (אויספאַרקויפט)
- (4) פּרץ גראַנאַטשטיין — מיין חרוב שטעטל סאַקאָלאָוו (אויספאַרקויפט)
- (5) ישראל טאַבאַקסבלאַט — חורבן לאַדזש (אויספאַרקויפט)
- (6) זרובבל — באַרג חורבן (אויספאַרקויפט)
- (7) אלחנן צייטלין — אין אַ ליטעראַרישער שטוב (אויספאַרקויפט)
- (8) ד״ר ח. שאַשקעס — פּוילן — 1946 (אויספאַרקויפט)
- (9) ז. סעגאַלאַוויטש — טלאַמאַצקע 13 (אויספאַרקויפט)
- (10) מ. נודעלמאַן — געלעכטער דורך טרערן (אויספאַרקויפט)
- (11) ד״ר מאיר באַלאַבאַן — די יידן־שטאַט לובלין (אויספאַרקויפט)
- (12) ישראל אפרת — היימלאַזע יידן (אויספאַרקויפט)
- (13) ד״ר יעקב שאַצקי — אין שאַטן פון עבר (אויספאַרקויפט)
- (14) דוד פלינקער — אַ הויז אויף גזשיבאָוו (אויספאַרקויפט)
- (15) ד״ר הלל זיידמאַן — טאַגבוך פון וואַרשעווער געטאָ (אויספאַרקויפט)
- (16) זאַמלונג פון דאַקומענטן — קינדער־מאַרט־ראַלאַגעיִע (אויספאַרקויפט)
- (17) חיים גראַדע — פּליטים (אויספאַרקויפט)
- (18) ש. קאַטשערגינסקי — פאַרטיזאַנער גייען!... (אויספאַרקויפט)
- (19) פּרידע זרובבל — נע ונד (אויספאַרקויפט)
- (20) מרדכי שטריגלער — מאַידאַנעק (אויספאַרקויפט)
- (21) יעקב לעשציןסקי — אויפן ראַנד פון אַפּגרונט (אויספאַרקויפט)
- (22) ז. סעגאַלאַוויטש — געברענטע טריט (אויספאַרקויפט)
- (23) אברהם טייטלבוים — וואַרשעווער הייף (אויספאַרקויפט)
- (24) טאַניאַ פּוקס — אַ וואַנדערונג איבער אַקופּירטע געביטן (אויספאַרקויפט)
- (25) ש. ל. שניידערמאַן — צווישן שרעק און האַפּענונג (אויספאַרקויפט)
- (26) לעאַ פּינקלשטיין — מגילת פּוילן (אויספאַרקויפט)
- (27) יאַנאַס טורקאָוו — אַזוי איז עס געווען... (חורבן וואַרשע) (אויספאַרקויפט)
- (28) ש. אינבאַן — „אומלעגאַלע“ יידן שפּאַלטן ימען (אויספאַרקויפט)
- (29) יעקב פאַט — הענעך (אויספאַרקויפט)
- (30) ד״ר י. קערמיש — דער אויפּשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ (אויספאַרקויפט)

- 31) שמחה פאליאקיעוויטש — אַ טאָג אין טרעבלינקע
 32) מרדכי שטריגלער — אין די פאַבריקן פון טויט
 33) אברהם נחתומי — אין שאַטן פון דורות
 34) יחיאל לערער — מײן היים
 35) יוסף וואַלף — לייענענדיק פרצן...
 36) צפורה קאַצענעלסאָן-נאַכומאַוו — יצחק קאַצענעלסאָן
 37) י. הירשהויט — פינצטערע נעכט אין פאַוויאַק
 38) נחום סאַקאַלאָוו — פערזענלעכקייטן
 39) רחל קאַרן — היים און היימלאַזיקייט (לידער)
 40) א. אלמי — מאַמענטן פון אַ לעבן
 41) מנשה אונגער — פשיטכע און קאַצק
 42) מ. בורשטיין — איבער די חורבות פון פלויע
 43) מ. קיפניס — הונדערט פאַלקס-לידער
 44) ז. זעוואַלאָוויטש — מייע זיבן יאָר אין תל-אביב
 45) ד״ר ה. שאַשקעס — אַ וועלט וואָס איז פאַרביי...
 46) שלמה וואַגאַ — חורבן טשענסטאַכאָוו
 47) אברהם זאַק — יאָרן אין וואַנדער (לידער)
 48-49) ע. איזבאַן — פאַמיליע קאַרפּ (אויספאַרקויפט)
 (פרעמירט דורכן צבייקעסעל-ליטעראַטור-פּאַנד, מעקטיקע 1950)
- 50) ד״ר א. מוקדוני — מייע באַגעגענישן (זכרונות)
 51) ר. שושנה-קאהאַן — אין פייער און פלאַמען (אויספאַרקויפט)
 52) י. י. טרונק — די יידישע פּראָזע אין פּוילן
 53) יאַנאַס טורקאָוו — אין קאַמף פאַרן לעבן (אויספאַרקויפט)
 54) יצחק פּערלאָוו — די מענטשן פון „עקזאָדוס 1947“ (ראַמאַן)
 55) פנחס ביזבערג — שבת-יומ-טובדיקע יידן
 56-57-58) שלום אַש — פּעטערבורג — וואַרשע — מאַסקווע
 59) ד״ר פּיליפּ פּרידמאַן — אַשוויענטשיס
 60) ב. ראָזען — טלאַמאַצקע 13
- 61-62) דוד פּלינקער — אין שטורעם (ראַמאַן)
 63) יאַנוש קאַרטשאַק — משהלעך, יאַסעלעך, ישראליקלעך
 64-65) מרדכי שטריגלער — „ווערק צע“
 (פרעמירט דורכן האַפּער-לייב ליטעראַטור-פּאַנד ביים יידישן קולטור-קאָנגרעס, בוענאַס-איירעס, 1951)
- 66) חיים גראַדע — שיין פון פאַרלאַשענע שטערן
 67) רבקה קוויאַטקאָוסקאַ — פון לאַגער אין לאַגער
 68) יואל מאַסטבוים — מייע שטורמישע יאָרן (זכרונות)
 69) אליהו טראַצקי — גלות דייטשלאַנד
 70) ד״ר י. שאַצקי — קולטור-געשיכטע פון דער השכלה (אויספאַרקויפט)
 71) נחמן מיזיל — געווען אַמאַל אַ לעבן... (אויספאַרקויפט)
 72) י. טרונק — סימכע פּלאַכטע פון נאַרקאָווע (פרעמירט דורכן צבייקעסעל-פּאַנד, מעקטיקע, 1951)

- 73) **יהודה עלבערג** — אונטער קופערנע הימלען (אויספארקויפט)
(פרעמירט דורכן ליטעראטור־פאָנד אין סאַרפּאָלאַ, בראַזיל, 1951)
- 74) **ד״ר א. מוקדוני** — אויסלאַנד
- 75) **זיגמונט טורקאָוו** — פראַגמענטן פֿון מיין לעבן
- 76) **יהושע פערלע** — יידן פֿון אַ גאַנץ יאָר
(פרעמירט מיט דער פּרין־פרעמיע פֿון ייִדישן פּענקלוב אין פּוילן
און ליטעראטור־פרעמיע פֿון „בונד“ אין פּוילן, וואַרשע, 1937)
- 77) **יעקב לעשצינסקי** — ערב חורבן
- 78) **דניאל טשאַרני** — ווילנע
- 79) **ז. סעגאַלאַוויטש** — דער לעצטער לאַדזשער ראַמאַן
- 80) **יזכר־בוך** — בעלכאַטאָוו (אויספארקויפט)
- 81) **מ. י. שעליובסקי** — אויף אַ פולער וואַך
- 82—83) **יצחק פּערלאַוו** — דער צוריקגעקומענער (ראַמאַן)
- 84) **יוסף אַקרוטני** — דאָס בוך פֿון די עלנטע
- 85—86) **מרדכי שטריגלער** — גורלות
- 87) **ד״ר יוסף טענענבוים** — גאַליציע — מיין אַלטע היים
- 88) **זלמן שור** — שטערן פאַרטאַג (זכרונות)
- 89) **משה דוד גיסער** — דאָס געזאַנג פֿון אַ לעבן (אויספארקויפט)
- 90) **ז. י. אַנכי** — ר' אבא און אַנדערע כתבים
- 91—92) **עמנואל רינגעלבלום** — קאַפּיטלען געשיכטע
- 93) **שמעון האַראַנטשיק** — אין גערויש פֿון מאַשינען (ראַמאַן)
- 94) **גרשם באַדער** — מייע זכרונות (קראַקע)
- 95—96) **יאַנאַס טורקאָוו** — פאַרלאַגענע שטערן (זכרונות)
(פרעמירט דורכן צבי קעסעל ליטעראטור־פאָנד, מעקסיקע 1954).
- 97—98) **אַלטער קאַציזנע** — שטאַרקע און שוואַכע (ראַמאַן)
- 99) **פּועה ראַקאָווסקי** — זכרונות פֿון אַ ייִדישער רעוואָלוציאַנערין
- 100) **מאַרק טורקאָוו** — די לעצטע פֿון אַ גרויסן דור
- 101) **י. הירשהייט** — ייִדישע נאַפּט־מאַנגאַטן
(פרעמירט דורכן מרדכי־סטאַליאַר־ליטעראטור־פאָנד, ביי „די אידישע
צייטונג“, בוענאַס־איירעס, 1955).
- 102) **משה זאַנשיין** — ייִדיש וואַרשע
- 103) **פ. מינץ (אַלעקסאַנדער)** — די געשיכטע פֿון אַ פאַלשער אילוזיע
- 104) **י. י. טרונק** — די וועלט איז פול מיט נסים (ראַמאַן)
- 105—106—107) **מיכאל באַרוויטש** — אַרישע פאַפּירן
- 108—109) **מרדכי שטריגלער** — געאַרעמט מיטן ווינט (ראַמאַן)
- 110—111) **ד״ר א. מוקדוני** — וואַרשע און לאַדזש
(פרעמירט דורכן האַפּער־לייב ליטעראטור־פאָנד ביים ייִדישן קולטור־
קאָנגרעס, ניו־יאָרק, 1956).
- 112) **ברוך האַגער** — מלכות חסידות
(פרעמירט דורכן מרדכי־סטאַליאַר־ליטעראטור־פאָנד, ביי „די אידישע
צייטונג“, בוענאַס־איירעס, 1956).
- 113) **ב. שעפּנער** — נאַוואַליפּיע 7 (זכרונות)

- (114) פנחס שטיינבוואַקס — יידן צום געדענקען
 (115) ק. צעטניק — דאָס הויז פון ליאַלקעס
 (116) מאַקס וויינרייך — פון ביידע זייטן פלויט
 (117) אליעזר וויזל — און די וועלט האָט געשוויגן
 (118) ש. בערלינסקי — ירושה
 (פרעמירט דורכן יידישן קולטור־קאָנגרעס, ניו־יאָרק, 1957)
 (119) ד״ר יוסף טענענבוים — צווישן מלחמה און שלום
 (120) יוסף אָקרוטני — סוף קאָפיטל
 (121) זיגמונט טורקאָוו — טעאָטער־זכרונות פון אַ שטורמישער צייט
 (122) בער י. ראָזען — פאַרטערטן
 (123) אברהם טענענבוים־ארוי — לאַדזש און אירע יידן
 (124—125) משה קאַנאַנאוויטש — די מלחמה פון ייִדישע פאַרטיזאַנע, אין מזרח־אײראָפּע
 (126—127) אברהם זאָק — קנעכט זענען מיר געווען
 (פרעמירט דורך דער באַריס סוראוויטש־פרעמיע, ניו־יאָרק, 1957)
 (128) יעקב גלאַטשטיין — ווען יאָש איז געפאַרן
 (129—130) דוד פלינקער — נייע צייטן (ראַמאַן)
 (פרעמירט דורך דער מרדכי סטאַליאַר־פרעמיע, בונעאַס־אײרעס, 1958)
 (131) משה יודל שעליובסקי — אין דער וועלט אַריין
 (פרעמירט דורך דער האַפער־לייב־פרעמיע, ניו־יאָרק, 1958)
 (132) ד״ר יצחק שוואַרבאַרט — צווישן ביידע וועלט־מלחמות
 (133) לעאַן לענעמאַן — דער חשבון בלייבט אָפּ
 (134) שלמה פראַנק — טאַג־בוך פון לאַדזשער געטאָ
 (135) מ. באַקאַלטשוק — זכרונות פון אַ ייִדישן פאַרטיזאַן
 (136) פנחס וועלנער — אין יענע טעג

עס דרוקט זיך און דערשיינט בקרוב:

- הירש אַבראַמאָוויטש — פאַרשווונדענע געשטאַלטן
 אלימלך ראק — זכרונות פון אַ ייִדישן האַנטווערקער־טוער
 נ. שמן — דאָס געזאַנג פון חסידות
 ב. טערקעל — זכרונות פון דער מלחמה־צייט

עס גרייט זיך צום דרוק

- יאָנאַס טורקאָוו — נאָך דער באַפֿרייאַונג
 י. ל. וואלמאַן — פּוילישע יידן (ראַמאַן)
 דוד דאַווידאָוויטש — קונסט־געשיכטע פון שולן אין פּוילן
 שלמה בריינסקי — זשעליכאווער מענטשן

וועגן אלע ענינים וואָס האָבן אַ שייכות צום פאַרלאַג
„דאָס פּוילישע יידנטום“, זיך ווענדן:

UNION ISRAELITA POLACA

Pueyrredón 667 — Buenos Aires (Argentina)

ESTE LIBRO SE TERMINO DE IMPRIMIR EL DIA 18 DE AGOSTO DE 1958
EN LOS TALLERES GRAFICOS "ZLOTOPIORO HERMANOS", CALLE
SAN LUIS N° 3149, BUENOS AIRES, REPUBLICA ARGENTINA.

COLECCION
"EL JUDAISMO POLACO"

DIRECTOR:

MARC TURKOW

DIRECCION ADMINISTRATIVA:

ABRAHAM MITELBERG

Volumen 136

IMPRESO EN LA ARGENTINA — PRINTED IN ARGENTINA

Copyright by:

P. WELNER, KOBENHAVN (Danmark)

The publication of this volume was made possible
by a grant from the Cultural Fund of the Con-
ference on Jewish Material claims against Germany.

P. WELNER

EN AQUELLOS DIAS

Editado por la
UNION CENTRAL ISRAELITA POLACA EN LA ARGENTINA
Buenos Aires. 1958

